

b 16196448

Aristotelis ad Nicoma

CHVM FILIVM DE MORIBVS,

quæ Ethica nominatur, Libri decem.

Ioachimo Peronio Benedictino

Cormœriaceno interprete.

Ad Reuerendum in Christo Patrem D. Franciscum

Boherû, Episcopum Maclouensem.

COMMENTARII eiusdem in eosdem libros, in

quibus de conuertendis coniungendisque Græcis

cum Latinis præcepta traduntur.

Accessit Liber Ciceronis de Vniuersitate, coniunctus cum ea parte Timæi Platonis cui respondet. Itemque Arati Phenomena quæcumque extant à Cicerone conuersa, vt in vtroque genere omnes optimum auctorem habeant quem imitentur.

Cum privilegio in quadriennium.

PARISIIS

Apud Simonem Colinaeum.

1540.

PRIVILEGE.

IL EST permis a Symon de Colines, Imprimeur & libraire iure de Luniuersite de Paris, de faire imprimer & mettre en vente vng texte Dethicques avec les annotations, nouuellemēt traduit par Religieuse personne frere Ioachim Perion de lordre saint Benoit, & deffenses a tous libraires & Imprimeurs ne limprimer ou vendre iusques a quatre ans, sur peine de confiscation desditz liures & demande arbitraire.

II. Demesmes.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI D. FRANCISCO BOHERO, EPISCOPO MACLOVIENSI, IOACHIMUS Perionius Benedictinus Cormeriacenus S. P. D.

AE PENVMERO mirari soleo Pontifex sapientissime, quid sit q̄ libri scripti à Græcis de iis rebus quæ Grammaticorum & Rhetorum artibus continentur, à nostris hominibus qui nostra patrūmq; memoria in laude Græcarum literarū excelluerunt, commodè conuersi adhuc sint: Philosophia, quæ vitæ dux, virtutis indagatrix, expultrix vitiorū, morūque magistra & disciplina rectè appellata est à Cicerone, quaque nullū maius neque melius hominū generi dei concessu datū munus est, tā inculto, & vt verè dicam, sordido sermone tractata sit, vt ferè neglecta sine vllō splendore & lumine literarum Latinarum iacere videatur. Nam à Laurentio Valla Thucydidis ac Herodoti, à Poggio Florentino Diodori Siculi, à Politiano Herodiani historia sic expressa est Latinis literis, vt splendidam eorum illustrēmque animaduertamus orationem. At verò in libris Aristotelis, qui vnus ex omnibus consensu ferè bonorum omnium proximè ad institutum nostræ religionis accessit, ob eamq; causam probatur omnibus, tanta repente sententiarum ac rerum obscuritas nobis legentibus occurrit, tanta etiam verborum insolentia & ariditas, vt pueri vix primis literis eruditi aptius & loquantur & scribāt. Quæ rerum obscuritas & confusio tanta, innumerabiles non solum à Philosophiæ studio abduxit semper, verum etiam inimicos ei reddidit. Ac mihi quidem huius rei causam diu multūq; requirenti, non alia occurrit, quàm quòd videtur ii qui eloquentia valebant, cum à Philosophia ea, quam dixi, rerum obscuritate deterrerentur, in illis maluisse artibus, quantum

interpretando possent experiri, in quibus quoniam peruulgata essent, amplior ornamentis orationis esset futurus locus: Illi autem qui etsi latine scirent, tamen interpretari aliena sensa disertè non possent, cum totos se ad Philosophiæ studium contulissent, qui eò lucem quam habebant afferre non potuerunt, tenebras maximas attulisse. In quo neutrorum equidem contemnere cõsilium & factum possum, præsertim cum liberum sit eum studiorum cursum, quem quisque velit, tenere: in eòq; excolendo, quantum cuique videatur temporis consumere. Nisi fortè illos reprehendendos putamus, quòd Philosophia deserta & neglecta, idem fecisse videntur quod ii solent, qui terra, quæ bene culta fructus vberimos ferat, relicta, mandare semen iis agris malunt, qui peræquè fructuosi esse non possunt: hos verò quòd similiter fecerunt, vt si qui agrum sua pte natura fertilem non probis instrumentis colentes, spinosum redderent. Quid enim Philosophia vel vberius ad fructum, vel iucundius ad oblectationem, vel melius ad vitam, vel aptius ad dignitatem? Cæteræ verò artes quid habent simile? quæ huius administræ vt sunt, sic verè & iure dici solèt. Quo maiore quadam ratione, Pontifex, non iam vt initio feci, miror, sed vehementer etiã doleo, eam artem à nemine adhuc illustratam esse Latinis literis, qua reliquæ artes omnesq; bonæ res continentur. Hinc meus ille ex Philosophiæ amore & natus & susceptus dolor, me noctes dièsq; agitans, nò antè passus est conuiescere, quàm ad hanc partem ægram, quam cæteri negligenter, accederem, efficeremq; quantum consequi labore & diligentia possem, vt Philosophia iterum latine loqueretur. Audax negotium, impudens etiã inuidiæq; plenum. Sed nemo inuidiæ metu à rectè factis, quibus præsertim communis omnium vtilitas, tantæ etiã rei dignitas continetur, abduci deterreriq; debet. Quanquam mihi ipse tantum neque sumo, neque arrogo. Quicquid enim feci quod aliqua laude sit dignum, si modo est, id velim Ciceroni tribui, non mihi. Nihil est enim tam deforme, quàm si quòd ab altero vel didiceris, vel

acceperis, eius laudem & gloriam præripias illi, tibi assumas. Id autem quale sit vt intelligatur, tibi rationem studiorum meorum breuiter aperiendam putavi. Ego, cum ineunte adolescentia me ad Ciceronis imitationem contulissem, eumq; semper cum Græcis Latina coniunxisse animaduertentem, ex quo tantum se fructum studiorum cepisse sentiret, vt idem filio faciendum censeret: quod ille filio cõsilium dedisset, mihi quoq; ac omnibus qui studiosis discendi adiumentum aliquod ad dicendum afferre vellent, datum censui. Itaque quum paucis annis post studio Græcarum literarum me penitus dedidissem, illud eius cõsilium sequutus sum: idq; non in Philosophia solum, sed in cæteris etiã disciplinis feci. Hinc mirificos fructus studiorum consequabar. Coniungendis enim his studiis, non modò id assequabar vt Græca melius intelligerem, sed vt quæ Latina Græcis respõderent, notarè, ac disertius de Græcis Latina cõuerterem. Iã verò & innumerabiles locos Græcorum, vt Platonis, vt Aristotelis, Demosthenis, Aeschinis, aliorumq; nonnullorum & in Philosophia, & in arte dicendi nò tractatos solum, sed etiã cõuersos de Græcis à Cicerone obseruauit. & librũ totũ de Vniuersitate ex Timæo Platonis trãslatũ, cum Græco nostris Cõmẽtariis eò adiecimus, vt studiosi Græcarum literarum eum sibi tanq; exẽplar cõuertendis è Græco libris proponat ad imitandũ. Has ergo Latini sermonis diuitias & opes si vel celare, vel mihi vèdicare, quis me iure nò reprehederet? An nò necesse esset me alterutrum crimen subire, vel inuidiæ, si occultare: vel ingrati animi, si vendicare? Nò est igitur iã q; inuidiæ metu de studiosis discendi bene mereri prætermittam iis præsertim rebus, quas Ciceroni tribuã, mihi nò vèdicẽ. Quin etiã oēs mihi potius gratiã habituros spero, q; laudẽ alteri debitã reseruã, vtilitatẽ ad se volui peruenire. Sed quũ multos multorum libros ab initio studiorum cõuertissem, ab eo potissimũ initium edendi sumpsi, qui ei studiorum generi quod delegi, visus est aptissimus. Libri decẽ sunt Aristotelis ad filiũ scripti de Moribus, qui grauisimis ad bene beatèq; viuendũ sententiis referti,

eo gratiores ad omnes veniēt, quōd lumina illa quæ in iis quos cæteri transtulerunt, minus apparebant, in his nostris se omni ex parte ostendunt. In quibus conuertendis nō semper id quod & fieri non potest, & Cicero ait facere indisertos interpretes, verbum ex verbo exprimendum putavi. Nec verò in eo solum laboravi vt Latina, verum vt apta etiā & numerosa esset oratio. Quōd si nonnullis locis aliquorum aures nimium capaces offendentur, ii cogitare debebunt, aliud esse animi sui cogitationes eloqui, aliud aliena sensa interpretari. quod cum fecerint, eos fortè habebō æquiores iudices: quanquam multis locis de industria lumen quod potui nō attuli: idq; eo feci libentius, quōd omnium rerum sua initia esse debent, quæ suis progressionibus vsa, augeri cōstituiq; possint. Atq; id totum quale sit (ne de me dicere videar) cum alii pleriq; , tum vero tu pro ea doctrina & sapientia qua vales plurimum, iudicare poteris. Hunc autē laborem sic à me deberi tuis immortalibus in me meritis putavi, vt eū alteri te præterito sine scelere non poterim dedicare. Ecquando enim partem vllam tuorum erga me beneficiorum consequar? aut vbi vsus erit mei tibi, si in ea facultate non fuerit, quam tua tuiq; auunculi D. Dionysii Briconeti clarissimi optimiq; viri benignitate sum consequutus. Quapropter hoc tam debitum officium vt tibi gratum sit, eiusq; patrocinium suscipias, etiam atque etiam rogo. Sic enim summa tua autoritate fretus, facile omnium & odium vitare potero, & inuidiam sustinere. Vale Antistes amplissime. Lutetia Parisiorum pridie Non. Maias. M. D. XL.

INDEX RERVM INSIGNIORUM, in decem libros Ethicorū Aristotelis.

A Cerbas res difficilius ferre, quàm abstinere a voluptate	53, a	et quare	ibidem. b
Acerbi agere placantur.	73, d	Adolescentum amicitia voluptatibus colitur	145, b
Actiones uirtutum recte rationi conuenienter fieri debent	22, f	adolescentes mutata etate alia sequuntur	ibidem, d
actiones in singulis rebus uersari	29, d	AEdificare domum magnifici et honorati	66, e
Actiones uoluntarias esse eas quæ a consilio et electione proficiantur.	43, d	In edificando modus ad diuitias accomodandus	66, f
actiones et habitus nō esse in nostra potestate, eodem modo	47, a	AEquale quid	27, b
Actionis finis ex animi habitu ponderandus	49, a	AEquū et bonum unde profectum aut comparatum	100, h
Actionis omnis principium propositum.	104, h	AEquum et bonum aliquo iure perfectius	101, a
actio et effectio quid differant.	106, f	AEqui et boni uis in quo consistat.	101, a
Actionis et officij finis ipsum officium.	107, c	AEquus et bonus quis	101, c
actionem perficiunt prudentia et uirtus moralis	116, e	AEquitas	101, c
actionis principium finis	132, g	AEternis de rebus nemo consultat.	40, h
actio quæ perfecta, quæ optima, quæ iucundissima et perfectissima	187, d	AEternū, quod sub scientiam cadit.	10, d
actio et uirtus cuiusque partis optime, optima	193, b.	Affabilis quis	76, e
Actiones alie expetende, alie fugiende, alie indifferentes	190, f	Affectiōes quæ ex morbis et furia.	127, a
actiones quæ per se expetende	192, e	affectiōes partim ex morbo, partim ex consuetudine nasci	127, a
actio animi excellit cæteris omnibus, et quare	194, h	affectiōes beluarum	127, a
actiones quo maiores, eo plura desiderant	196, g	Agere quæ possumus, eadem possumus nō agere et contra	43, d
Adolescentes cito amicitiam institunt, et cito dirimunt, et quare	145, a	agedarum rerū principium finis.	107, d
adolescentes una uersari totos dies uolūt		agendi principium, ratio	129, d
		Agrestes qui	78, f
		Alcæon Euripidis reprehenditur qui matrem interfecerit	36, g
		Amabile quid cuique	143, c
		Amentia omnis insignis ex feritate uel ex morbo	127, c

INDEX.

Amicitia uirtus est, aut cum uirtute copu-
lata 141, d
Amicitia ad uitam maxime necessaria.
ibidem.
Sine amicis nemo uelit circūfluere omni-
bus copijs ibidem
Amicitiam expetunt maxime omnes, qui
minime alterius uidentur indigere.
142, c
Sine amicis res prospera & opes nō pos-
sunt custodiri ibidem
Amicus in asperis rebus persequi com-
mune omnium 142, c
Amici omni etati necessarij, ibidem, f
Amicitia inter natos & parentes natura-
lis ibidem, d
Amicus homo homini ibidem, d
amicitia temp. continet 242, g.
amicitia melior iustitia, uel magis neces-
saria 142, g
Amicitiam iusti maxime expetunt, ibidem.
amicitia honesta res est ibidem
De amicitia inter philosophos dissensio
que sit ibidem, h
Amicitia non est homini cum rebus inani-
mis & quare 143, d
Amicitia & beneuolentia quid differant.
144, f
Amicitie tria genera ex rebus amabili-
bus orta 144, f
Amicitie que delectationis & utilitatis
causa coluntur fucate ac fortuite,
ibidem, g.
Amicitie que iucunditate ac utilitate co-
luntur non, permanent ibidem.
Amicitia dissoluitur eo sublato quod eam
constituerat. ibidem
Amicitia que utilitatibus colitur, in seni-
bus uigere solet. ibidem
Amicitia adolescentum uoluptatibus coli-
tur 145, b
Amicitia adolescentum ut cito instituitur,
ita cito dirimitur 145, a
Amicitia perfecta inter bonos & maxi-
me stabilis 145, c, d
Amicitie certa & stabilis possessio. 145, c
Amicitia perfecta & honesta rara maxi-
me & quare 146, e
Amicitiam, que utilitatis causa & uolu-
ptatis constituitur, boni cum malis, &
mali inter se instituire possunt. ibidem.
Amicitia uera & perfecta in solis bonis
esse potest 147, a
Amicitia bonorum sola reprehensione &
criminationibus caret ibidem
Amicitie plura genera ibidem, b
Amicitia bonorum proprie amicitia dici-
tur, cetera similitudine ibidem, c
Amici alij. animo & habitu, alij usu.
ibidem, c
Amici sunt, qui disiuncti sunt interuallo
locorum ibidem, d
Amicitiam locorum interualla non tollūt
sed usum 147, d.
Amicitiam dirimit diuturna absentia.
147, d. Item silentium 148, e
Ad amicitiam non sunt idonei senes & se-
ueri. ibidem
Amicorum nihil tam proprium, quam ui-
te societas ibidem
Amicitia habitui similis ibidem, f
Amicitie equalitas ibidem, g.
Amici quibus chari sunt, sua bona dili-
gunt 148, g
Amicus in bonis eius a quo diligitur.
ibidem.

INDEX.

Amicitia raro inter seueros & senes.
148, b
Amicitia perfecta inter multos esse non
potest, & quare. 149, a
Amicitia que iucunditatis causa instituitur
magis amicitie nomen obtinet quam
que utilitatis. ibid. b
Amicitia que fructibus colitur propria
eorū qui in foro iudicijq; uersantur. ibi.
Amicis distinctis utuntur qui sunt in im-
perio. ibid. c
Qui sunt in imperio quos amicos sibi de-
ligant. ibid.
Amicitie que uirtute, utilitate, & iucun-
ditate coluntur, in equalitate & pari-
tate consistunt. 149, d
Amicitie genus quod in excellentia cerni-
tur. 150, f
Non eadem patri amicitia cum liberis, &
liberis cum patre, & quare. ibid.
Par ratio & equalitas non eadem in ami-
citia & iustitia. ibid. h
Amicitia in eo magis est ut diligamus, q̄
ut diligamur. 151, d
Amicorum & amicitie nis omnis in amo-
re. 152, e
Amicitias ad tempus colunt mali. ibid. f
Amicitia eius in societate cernitur. 153, a
Amicitie iura alia atque alia. ibi. b
Iura & iniurie in amicitijs unde crescunt.
ibidem.
Amicitia fratrum similis sociorum. 156, f
Amicitie nullus locus in tyrānis. ibid. g
Amicitia fraterna sodalitia maior. 158, e
Amicitia inter uirum & uxorem natura-
lis. ibidem, f
In amicitia que emolumentis colitur, ma-
xime existunt querelae & criminatio-
nes. 159, b
In amicitia que uirtutis causa instituitur,
cur non existant querelae. ibidem.
Amicitia hoc solū patitur, ut reddat quod
quisque possit. 162, e
Amicorum quando fiunt disidia. 163, b
Ab amicis utrum discedendum. 166, f
Ab amicis improbis discedendum. 167, a
Amicitie ueteri aliquid tribuendum. ibi. b
Amicus quis. ibid. c
Amici in quibus eadem sunt studia & ee-
dem uoluntates. ibidem
Amicis an beato opus sit. 175, b
Amici beneficia dare potius quam acci-
pere. ibidem, e
Amicis præclarius subuenire quam exte-
ris. ibidem, c
In amicitijs que utilitate coluntur, plus
reddendum q̄ acceptum sit. 160, b
In amicitijs quas uirtus coniliauit, officii
remunerationis æstim adum ex
animo eius qui contulit. 161, a
In amicitijs que in excellentia cernuntur,
querelae existunt, & quando. ibid.
In amicitijs in quibus excellentie sunt, su-
periori plus honoris tribuendum, inopi
plus emolumentis. ibidem, c
Amicus non est qui utilitatis causa obser-
uat quempiam. 170, f
Amicus alter idem. 168, g 177, d.
Amici multi an parandi. 178, e
Amicis multis non esse opus ijs, qui utilita-
tis causa fungunt amicitias. ibidem
Amici pauci satis sunt ijs qui delectationis
causa institunt amicitiam. ibidem, f
Amicis quot opus est ijs qui uirtutis cau-
sa amicitie presidia querunt. ibid. h
Amicitia excellens, qua unus cum uno com-
e

iungitur. 179, a
 Amicitia que efferuntur Ludibus inter
 duos iuncta fuerunt. ibidem
 Amicis utrum rebus secundis an aduersis
 potius sit opus. ibidem, b, c
 Amicorum presentia suavis in utraque
 fortuna. ibidem, c
 Amicitia luctus facit leuiore communi-
 cans et partiens. ibidem, d
 Amici aspectus suavis ei qui uersatur in
 miseris. ibidem
 In amico ad depellendum dolorem presi-
 dium paratum. ibidem
 Amici forti animo preediti nolunt amicos
 uenire in partem doloris. 180, e
 Amici uocandi ultro ad societatem prospe-
 ritatum, calamitatum uero timide et
 raro et quando. ibid. f, g
 Amici debent inuocari et ultro ad eos ue-
 nire qui calamitate premuntur. ibid. g
 Ad amicum quando in prosperitate eundem
 uel non eundem. ibid. h
 In quo uult quisque uitam consumere cum
 amico. 181, b
 Amor perturbationi similis. 148, f
 Animalium nullum preter hominem bea-
 tum, et quare. 13, d
 Animal aliud alij prestat petulantia et
 edacitate. 129, c
 Animi uis duplex. 9, d
 Animi pars ratiois particeps duplex. 9, d
 Animis multitudinis a uoluptate tenduntur
 insidie. 43, c
 Animo alto quis dicitur. 67, c
 Quis pusillo demissoque. ibid. 71, c
 Animo demisso uir se spoliat bonis quibus
 dignus est, et se ignorat. 71, c
 Animo elato uiri stulti sunt, et se igno-
 rant. ibidem
 Animo alto uiri de se ipsi predicant. 72, e
 Animi abiectio magis repugnat magnitu-
 dini animi quam elatio. ibidem
 Animi due sunt partes ratiois participes.
 104, e
 In animo tria que in actione et ueritate
 dominantur. ibidem, f
 Animum suum et mentem quisque maxi-
 me diligit. 174, e
 Animi hominum incerti. 196, g
 Appetitus tria. 24, g
 Appetitus castigandi et continendi. 17, d
 Arrogans quis. 76, f
 Ars et scientia quomodo preclare suum
 munus exequitur. 27, d
 Ars quid. 106, g
 Ars in quo uersatur, et quod spectat. 106, g
 Artificibus effectio. 106, f, g
 Ars et fortuna uicine. ibid. h
 Qui ab arte sponte aberrarit, prestantior
 108, f
 Artis uirtus est, non prudentie. ibidem
 Artificibus ad agendam aptiores insciji. 110, e
 Ars in rebus uniuersis. 202, e
 In omnibus artibus et scientijs idem artem
 ipsam tradunt, et eadem duce mune-
 re funguntur. 202, f
 Assentator quis. 76, e
 Auaritia quibus tribuitur. 58, h
 Auaritia in quo cernitur. 61, d
 Auarus nemini prodest, ne sibi quidem. 62, f
 Auarum prodigo esse deteriore. 62, e
 Auaritia insanabilis. 63, d
 Auaros efficit senectus et ibecillitas. 63, d
 Auaritia magis a natura insita quam pro-
 digalitas. 63, d
 Auaritie genera multa. 63, d
 Auari cur aleatores et raptores. 63, d
 Auari non sunt qui sana diripiunt et ci-
 uitates oppugnant, sed impij. 63, d
 Audax quis. 29, d. 49, b

Beatitudo in actione que propter se
 expetenda est. 192, e
 Beatitudine excepta, omnia propter aliud
 expetimus. 193, d
 Beatitudo, actio uirtuti optime congruens
 ibidem, b
 Beatitudo sita in parte optima. ibid. c
 Beatitudo sola propter se expetenda. 149, a
 Beata uita bonis externis non indigere. 12, h
 Beate uite que causa efficiens, seu quibus
 rebus comparatur. 13, d
 Beatus semper gerit et cogitat que uir-
 tuti congruunt. 15, d
 Beatus omnem casum fert decorum. ibid.
 Beatus nemo miser esse potest. 16, e
 Beatum que calamitates miserum efficere
 possunt. 16, f
 Beatus quis. ibidem
 Beati sapientia efficit et quomodo. 115, d
 Beatus eget externis bonis et corporis.
 158, g
 Beatus non desiderat immoderatas opes.
 ibidem h. et quantum sufficiat. 197, d
 Beato amicis opus sit necne. 175, b
 Beatus quis Solonis sententia. 198, f
 Beatus quis Anaxagore. ibidem
 Beatus quatenus fortune bona desyderat.
 196, g, h
 Beatorem uitam efficiunt que prospere
 eueniunt. 15, d
 Beatam uitam non esse laudabilem. 17, d
 Beatam uitam in honorabilibus esse. 18, e
 In beata uita certus modus retinendus est
 prosperitatis. 139, d
 Beata uita in cognitione et contemplatio-
 ne consistit. 193, c
 Beatam uitam non attribuere sibi debet ho-
 mo. 194, d
 Beata uita in ocio. ibidem
 Beata uita minus quam humana desyderat for-
 tune bona in officijs tuendis. 196, f
 Beata uita dei in contemplatione. 197, b
 Beate uite cur cetera animatia expertia
 sunt. ibid. c
 Beata uita hominis in contemplatione. ibi. d
 Bene uiuendi studia non sunt molesta, si con-
 suetudo adhibeatur. 200, f
 Bellicosus quis maxime in bello. 51, a
 Belue prudentes que. 109, b
 Belue quare non sunt impotentes. 124, f
 Beluarum affectiones. 124, a
 Beluarum nullum iudicium. 129, c
 Benefactorum recordatio iucundissima. 172, f
 Beneficia quis dederit uidendum, et qua
 de causa. 160, g
 Benefici cur uehementius eos diligant de
 quibus bene meriti sunt quam contra. 171, b
 Beneuoli qui. 144, e
 Beneuolentia quid ab amicitia distat. ibid. f
 Beneuolentiam non esse idem quod amicitia
 et amor. 169, b
 Beneuolentia fons et principium amicitie
 170, e
 Beneuolus non est in quempiam qui ei dat
 beneficia spe auxilij. ibidem
 Beneuolentiam contrahit uirtus. 170, f
 Bestiarum nullum uitium nec uirtus. 118, h
 Biliofi facillime ad iracundiam concitantur
 quauis de causa. 73, d
 Boni uel mali ut simus, in nostra situm po-
 testate. 44, e
 Boni uiri officium opitulari. 175, e
 Bonis solis honos debetur. 69, c
 Bonorum duo genera. 6, g
 Bona per se que. ibidem, h
 Bonorum incrementum unde oritur. 9, a
 Bonorum tria genera. 11, a. 17, b
 Bonorum externorum maximum, gloria
 et honor. 68, e

Bonis ijs letamur quæ recordamur, & ijs erigimur quæ expectamus. 168, f
 Bonus uir iisdem semper rebus mouetur & offenditur. 168, f
 Bonus uir sibi charus debet esse. 174, g
 Bonum & equum & ius quam rationem habeant inter se. 100, e
Calamitates quæ beatum efficere miserum possunt. 16, f
 Causa cur afferenda cur quicque falsum sit. 140, e
 Cessatione cur nobis opus est. 193, b
 Chariora labore parta. 172, g
 Charus sibi maxime uir bonus. 17, d. 174, e
 Charus est sibi quisque maxime. 173, a
 Cibi cupiditas naturalis. 55, b
 Circumstantiarum enumeratio. 170, d
 Neminem posse omnis generis ignorare circumstantias. 38, e
 Ciuilis scientiæ cur non est idoneus auditor iuuenis. 3, a
 Ciuilem scientiam & sapientiam non esse idem. 109, e
 Ciuilis scientia & prudētia quid similitudinis habeant & discriminis. 110, f
 Ciuitates quādo cōcordes dicuntur. 170, f
 Clemēs nō uult ulcisci sed ignoscere. 73, b
 Clemens & mansuetus quis. 73, a
 Comes & affabiles qui. 74, b
 Commodandum non est uicissim semper ei qui commodarit. 165, b
 Commune quod est aliquorum, eos omne coniungit. 158, h
 Cōclusiones fallaces sophistarum quid efficiant. 121, a
 Cōcordes quādo ciuitates dicuntur. 170, f
 Concordia quibus in rebus cōsistit. 170, b
 Concordia & eadem sententia non idem ualent. 170, f
 Cōsugere ad iudicē, ad ius proficisci. 88, e
 Coniecturā nō esse deliberationē rectā. 112
 Coniectura recte & cito colligitur. 112, e
 Ad coniugium cur homo magis natus q̄ ad ciuilem societatem. 158, f
 Coniugij uinculum, liberi. 158, g
 Consilium capi de ijs quæ sunt in nostra potestate ut eueniant. 41, b
 Consilium cernitur in ijs quæ plerumque eueniunt, & quæ incerta sunt. 41, c
 Constantia & cōtinentia in bonis. 119, b
 Constans & patiens quis. 130, e
 Constantia & patientia in resistendo. itid.
 Consuetudinem facilius mutare quā naturam. 135, h
 Consultationem prudentem non esse solertiam. 112, e
 Consultatio prudens in malis hominibus esse non potest. ibidem, g
 Consulto quæ facimus. 95, a
 Contemplatio sola deo conuenit. 197, b
 Contemplatio quo maior in aliquo, eo est beatior. 197, e
 Contentum seipso quid. 9, a
 Continens quis. 119, e. 130, e. 133, e
 Continentem à sententia nulla perturbatio dinouere potest. 133, a
 Continens unde nominatur. 174, b
 Cōtinēs pmanet in sentētia. 133, b. 134, e
 Continens & temperans quid differant. 134, f
 Continentia magis expetenda & melior constantia & patientia. 130, b
 Continentia & impotentia in quo consistant. 135, b
 Cōtinentia & cōstātia in bonis sunt. 119, b
 Cōtractus ab indigētia pfectos esse. 91, b

Contractus societatem continet 91, e
 Contraria quæ 33, b
 Contrarium unum si multis modis dicitur, dici etiam sepe alterum 81, B
 Contraria non expetunt contraria, nisi temere & casu 152, h
 Corporis uitia uoluntaria quæ 45, c
 Culpa sua ignorans quid, punitur 44, c
 Cupiditates aliæ propriæ, aliæ communes 55, b
 Cupiditas huius uel illius cibi, non naturalis 55, c
 In cupiditatibus naturalibus pauci peccāt idque uno modo: in proprijs, multi, & modis multis 55, c, d
 Cupiditas omnis dolori coniuncta 56, f
 Cupiditas nullo modo sequitur rationem 128, f
 Cupiditas rationi contraria, non opinio, nisi casu 124, f
 Cupiditas & libido fraude agit 129, a
 Cupiditatum diuisio ibidem
 Qui nulla aut leui cupiditate incitatus aliquid facit, deterior eo qui firmis. 130, a
 A cupiditatibus firmis & immēsis si quis uincatur, nil mirū, sed uenia dāda est, si obsistens uincatur 130, a
 A cupiditatibus aliqui nūq̄ uicuntur. 131, c
 Cupiditates rerum honestarum laudāde, & contrā. 190, g
Danni & lucri nomina unde profecta. 88, b
 Decoro paulum aliquid egredi, non esse uitiolum 35, a
 Decorum ut conseruetur, habenda ratio personæ, temporis, & rerum 64, f
 Deformitates natura tribuæ, nō sunt uitia perandæ, contrā, quæ negligentia cōparantur 45, d
 Cur non delectat eadem nos res semper, 141, b
 Quid quod sub delectum cadit 42, g
 Non iisdem rebus delectari homines cum expleta natura est rebus bonis & contrarijs 137, a
 In deliberationem quæ cadant uel non cadant - 40, h & 41, b, & seq.
 Deliberatio & questio nō idē ualēt. 42, e
 In deliberationem non cadunt res singule 42, g.
 Deliberationē rectā non esse sciētia, 111, d
 Ad deliberādum tempus sianēdū. 112, e
 Deliberatio prudens quæ 113, a
 Delicatus & mollis quis 130, e. 131, a
 Dei nulla uirtus, quod uirtute sit præstantior 118, h
 Deus cur una semper eaq̄ simplici uoluptate afficitur 141, b
 Deo & parentibus nemo parem gratiā referre potest 162, e
 Deo sola contemplatio conuenit 197, b
 Deus curat res humanas 198, g
 Deo charissimus qui rationem uitæ ducē maxime sequitur 198, g
 Deus mente hominis maxime delectatur. 198, h
 Deus quos homines diligit, & quibus reddit beneficia 198, h
 Dicere bene aliud, aliud bene uiuere. 123, e
 Difficile quid cui præponendum sit iudicare, sed multo difficilius in eo stare quod sit iudicatum 36, g, b
 Difficiles & seditiosi qui 75, a
 Dignitas ex domo querenda 66, f
 Dignitas in externis bonis 68, e

Diligentia singulis rebus adhibenda, 201, d	Elaborat in eo quisque, quod maxime ad mal 188, b
Diligendi cause tres 143, c	Electionem non esse idem quod uolunta- riū, non cupiditatē, nō irā, nō opinionē, nō eorum quæ fieri nequeunt. 39, a, b, c
Diligunt quidam quos nūquā uiderūt pro bitatis opinione aut utilitatis 144, e.	Electio eorum est quæ ad finem perti- nent, & quæ in nostra potestate, ibid. d.
Diligi cur aliqui malunt quàm diligere. 151, c	Electionis diuisio 40, e
Diligendi alios principium natum à prin- cipio diligendi sui 167, b	Electio & institutum cur laudetur 40, f
Diligere maxime an se quisque debet, di- sputatio in utranque partem 173, b	Electio quæ 42, g, h
Diligentes sui qui reprehēdūtur, ibidem b.	Emolumentum alterum à more, alterum a lege: & lege concessum in certis uer- bis cernitur 159, c, d
Disciplina recta publice facienda 201, a	Encomium & laus differunt 18, e
Discipulus in percipiendis artibus qualem se prestare debet 2, b	Enunciationum duo genera 123, a
Disputatio de quaque re, pro rerū de qui- bus agetur natura, querenda 2, g	Enunciatio uniuersa duplex 123, a
Disimulator quis 76, g	Esse & uiuere quid 177, c
Docendi exordium à rebus notis ducen- dum 4, e	Eudoxi de uoluptate sententia 182, g
Doctrina omnis ex anteceptis animo rei informationibus gignitur 106, e	Eueni poeta carmen de consuetudinis ui- 135, c
Doctrina alia inductione, alia ratiocina- tione traditur 106, e	Euripidis carmina de miseria eorum qui in rep. uersantur 111, a
Doctus esse qui uult, res uniuersas debet tenere 202, e	Excellere in quaque re, difficile 34, e
Dolor malum 138, e	Exercitatio non parum adiuuat & ex- perientia 201, g
Doloris duo genera ibidem, f	Exercitati uerè de officijs & factis iudi- cant 207, a
Dolens nemo libidini paret 129, a	Exordium a rebus notis ducendum in do- cendo 4, e
Dolens facit, qui per iram facit ibidem	Expetimus omnia propter aliud excepta beatitudine 193, a
Domini in seruos tyrannicum imperium, 155, b	Expletio eius quod deest, cupiditatis est naturalis 55, d
Ex domo querenda dignitas 664, f	Extrema magis inter se contraria esse quàm medio 33, a
E Briosi & iracundi non faciunt im- prudencia 37, c	Extremum aliud alio ad medium propius accedit 33, b
E Educatio recta que sit 23, d	
Legibus prescribi debet 200, e	
Effectio arti subiecta 106, g	
Quid ab actione differat ibid. em.	

F Actum, non potest non factum esse. 105, b	Fortis officium ibidem, f
Facultas & scientia ab habitibus disse- runt 81, a	Fortis magis cernitur in repētinis pericu- lis quàm in prouisis 72, f
Facultates 26, f	Fortitudo eorum qui errore ducuntur ad agendum ibidem, g
Feritati heroica uirtus contraria 118, g	Fortitudinem magis uersari in rebus for- midolosis, quàm ijs que fiducia afferūt. ib. h
Feri & immanes qui, & unde appellati. 119, a	Fortitudo, res est molesta 53, a
Feritas minus malum quàm uitium, sed ter- ribilior malitia 129, c	Fortitudinis finis iucundus ibidem
Fides quare adhibenda sententijs usuperi- torum & maiorum natu 114, h	Fortis quatenus mortē fert moleste, 53, b
Filius nunquam ullam partem uideatur as- secutus meritorū patris erga se. 162, f	Fortitudo & temperantia in quibus ani- mi partibus sitæ sunt 53, b
Finium duo genera 1, b	Fortuna & ars uicina 106, b
Finis quis alio melior & prestantior ibi.	Fortuna secunda si immensa sit nocet bea- te uite 138, h
Finium multitudo ex officiorum multitu- dine nota est ibidem.	Fortuite res non cadunt in deliberationē. 41, a
Fines imperfecti 8, f	Fratri grauius est nō opitulari quàm ex- tero 153, c
Fines non cadunt in deliberationem, 41, d	Fratrum coniunctio similis cōsupotestati. 155, c
Sed res & rationes quibus ad finem per- ueniri queat 42, f	Fratrum amicitia similis sociorum. 156, f
Formidolosa non eadem omnibus 48, g	Frates inter se cur diligunt 157, c
Fortis, audax, & ignauus, in ijsdem rebus uersantur, non eodem modo 49, c	Fraterna amicitia arctior & maior quàm sodalitia multis de causis 158, e
Fortitudo quid 49, d	Fugimus tria 24, g
Fortes quales in periculis ibidem	Fugere que laborem desiderāt, mollis ani- mi 50, e
Fortis in quo mortis genere cernitur. 48, e	G loria & honor maximum bonorum externorum 68, e
Fortis quis 48, f. 49, a	Gloria maiore eo quisq; dignior, quo me- lior 68, f
Fortis in mari & morbis uacat metu. 48, f	Gloria, uirtutis merces 68, g
Fortitudinis quinque genera alia 50, e	Ad immortalē gloriam debemus omnes non humana spectare 195, b
Fortitudo civilis ibidem	γας εἰ μὴ γροι 55, d
Fortis non in ui & necessitate, sed honesta- te consistit ibidem, h	Gratia par referenda si possis, idque ultero 160, f
Fortitudo exercitatorum ibidem	
Fortitudo eorum qui fidenti animo gerūt aliquid 52, e	

INDEX.

Gratie referendae officium utrum ex fru- ctu eius qui accepit ponderandum sit, an ex beneficio	ibidem, g
Gratiam parem nemo deo & parentibus referre potest	162, e
H abitus tales, quales actiones.	22, e.
H abitus	29, g
Habitus cōtrarius ex contrario sepe intel- ligitur	81, a
Habitus à facultate & scientijs diffe- runt	81, a
Heroica uirtus contraria feritati.	118, g
Honestas, uirtutis finis	48, g
Honos potius in eo est qui colit, quam in eo qui colitur	6, a
Honorem, uoluptatem, mentem, & omnes uirtutes propter se expetendas.	8, g
Hominē non finimus imperare, sed ratio- nem	47, b
Homo homini amicus	142, f
Homo magis natus ad coniugium, quam ad ciuilem societatem, & quare	158, f
Homo ad ciuilem congregationem coniu- tionemque uite natus	175, d
Hominum inter ipsos in quo consistit con- iunctio	177, d
Hominum genera tria triplici uia tractā- da	200, f
Humani qui	78, e
Humana in specie raro aliquis inuani- t	119, a
Humane res labores sempiternum ferre non possunt	188, g
Humana nō debemus spectare, sed uiri ad immortalem gloriam	195, b
I deas non esse proponendas tanquam exemplaria	7, c
Ideas Platonis labefactat Aristoteles.	5, d
Ignauus quis	29, d
Ignauus & timidus quis	49, b, c
Ignorans aliquid eorum quae legibus con- tinentur, punietur.	44, h
Ignorantia iuris uindicatur	ibidem
Ignorantia crassa uindicatur legibus. ibi.	
Ignorantia, quam uocant affectatam, non excusat, sed accusat	37, d
Ignorantia rerum uniuersarum, quam uo- cant iuris, non excusat	37, d
Ignorantia sola rerum singularum, quam uocant facti, excusat	37, d
Immanis raro aliquis in specie humana.	119, a
Immanes qui & feri, & unde appellati.	119, a
Imitari optimum quemque omni in re par- est	180, f
Imperia & opes gloriae & honoris cau- sa expetuntur	69, b
Qui sunt in imperio quibus amicis utun- tur	149, c, d
Imperitis & inexercitatis quae satis sit sci- re.	203, a
Impij qui sint	63, d
Impotentia in uitio	119, b
Impotens quis	119, c
Impotentiam Socrates esse negauit	120, e
De impotentibus nonnullorum sententiae quas Aristoteles firmissimis rationibus refellit.	120, e
Impotens in quibus uoluptatibus uersatur.	122, f
Impotens & intemperans in iisdem uolu- ptatibus cernuntur, sed alio & alio modo	122, f
Impotens an quis absolute	124, b
Impotens cum adiunctione quis	125, b

INDEX.

Impotens absolute quis	125, b	Inertia & inscitia quid	107, a
Impotentiam animi minus malam esse quā cupiditatem	128, e	Inferri homines qui appellantur,	67, f
Impotens quis	130, e	Infortunium & casus quando est	96, e
Impotentia alia ex temeritate, alia ex im- becillitate gignitur	131, b	Ingenium quae uis animi, quidque habet p- positum ad efficiendum	116, g
Impotentium & eorum qui uincuntur à cupiditatibus, duo genera	131, e	Ingenium laudandum, si finis sit bonus.	116, g
Impotentia similis morbo comitiali, & quare	132, c	Ingenium & prudentia quid differant.	116, g
Impotens quibus hominibus similis.	132, e	Ingenium quam habeat rationem ad pru- dentiam	116, b
Impotentiam nō esse idem quod uitium.	132, f	Ingeniosus & acutus potest esse impo- tens	134, g
Impotens facile desistit de sententia.	132, c	Ingenium & prudentia quid distent.	134, h
Impotens quis	132, h	Iniuriam qui non propulsat, omnis sensus do- loris est expers	73, b
Impotens melior intemperante.	132, h	Iniuriam & aequum facit aliquis, si spon- te faciat	95, a
Impotens a quauis sententia abducitur.	133, b	Iniuria quid	96, f
Impotens quomodo affectus est animo.	134, h	Iniurijs quae à uoluntate proficiuntur, alijs ignoscendum, alijs non est.	96, h
Impotens non est improbus	135, a	Iniuriam facere quid	96, c
Impotens cui similis ciuitati.	135, a	Iniuriam spōte sua neminē accipere,	97, e
Impotens unde nominatus	17, e	Iniuriam utrum facit qui sibi sumit plus cōtra dignitatem, an qui obtinet,	97, g
Improbis cui similis ciuitati	135, a	Iniuriam nec sibi nec alteri facit, sibi tamen nocet, qui minus sibi retinet quam me- ritus est, alijs plus tribuit	98, g
Improbis nō debet sibi esse charus.	174, g	Iniuriam non facit qui accipit ab alio plus quā ceteri, sed is qui res diuidit	98, h
Imprudens non omne quod fit, est uolun- tarium	37, h	Iniuriam sibi ipsi inferre neminem posse.	101, c
Imprudens facere quid, aliud, impru- dentia aliud	37, c	Iniuriam infert reipublicae qui se ipse interi- mit.	101, d
Incommodum aliquis sponte accipit,	97, e	Iniuriam inferre grauius quam accipere	102, f
Incommodorum tria genera in uite societa- te uersantur	96, e	Iniusti omnes & intemperantes uolunt effici tales	45, b
Incommodis suis lugere alterum sentire, molestum	180, e	Iniusti uoluntate nostra efficiuntur, nec de- sinimus esse tum cum uolumus.	45, b
Inconsulto quae facimus	95, d		
Indigentia reuera mensura rerum omnium 90, g			
Indignatio mediocritas inuidiae & ma- leuolentiae.	32, f		

INDEX.

Iniustitia quid	80, b	Ira modum apponit ultio & supplicium.	74, e
Iniustus quis multis modis	81, c	Ira & libido animos perturbant & cor	pora, & ad insaniam adigunt 123, c
Iniustus quando quis habendus	96, f	Ira dominante nullus locus libidini,	129, b
Iniustitia particularis in quibus	84, f	Ira quodammodo paret rationi	128, f
Iniuste res, duplices	84, f	Iratorum fortitudo	51, b
Iniustum aliud, quam iniuria, 94, h. 99, a.		Iram non ex uoluntate ponderari.	96, g
Inscij artificibus ad agendum cur sint a-		Iraisci qui nesciunt, in sensus doloris exper	tes 73, b
ptiores	110, e	Iracundi & lebriosi non faciunt imprud.	37, c.
Inscius recte curari potest	201, d	Iracundia maximus ad pericula subienda	aculeus. 51, c
Inscitia & inertia quid	107, a	Habitus est, ut ira perturbatio.	72, a
Institutum quid	42, g, h	Iracundiam ad mitigandam, tempore o-	pus est 74, e
Intelligentia quid, & in quo uersatur,	108, g	Iracundia & ira magis a natura quam cupi-	ditates non necessariae 128, g
Intelligentia quorum est	114, g	Ad iudicem confugere quid	88, e
Intelligentia duplex, ut principiorum duo	11, 4g	Iudex, lex loquens	ibidem.
sunt genera	11, 4g	Iucunda que sunt, que non	185, b
Intelligentia principium & finis	114, b	Ius quid Pythagoricis	89, b
Intelligentia inest a natura	114, g	Ius iustitie commutatie	88, e
Intemperans in omnibus modum transit.	56, e	Iuris & legis comunio inter quos, 93, a.	
Intemperans fruens uoluptatibus angitur	56, f	Iuris equabilitatisque custos, princeps.	93, b
Intemperantia omnis unde nascatur. 127, c		Ius civile, naturale, legitimu. 93, a. 94, e	
Intemperans cur insanabilis	130, f	Iura humana similia mensuris	94, g
Intemperans deterior impotente. 121, a.	130, g. 131, d	Ius aequo & bono adhibito effici melius.	100, g
Intemperantia magis uoluntaria quam	ignauia 57, a	Ius scriptum & non scriptum	159, e
Intemperantiam minus malam esse impo-	tentia, disputatur in utraque parte. 121, c	Iustitia, princeps omnium uirtutum	82, g
Intemperans qui ad ludum propensior.	131, b	Iustitia cur perfecta uirtus	ibidem
Intemperantia similis aque intercuti.	132, e	Iustitia una uirtutum omnes uirtutes in se	continet 82, h
Intemperans non desistit de sententia. 132, g		Iustitia sola uirtutum in bonis est alienis	83, a
Intemperans & impotens quid distent.	125, e. 134, g	Iustitia uniuersa uirtus, esse tamen iustitia	
Inuidus quis	32, f		
Inuitus quis quod facit. 37, c. 38, f. g. 90, c.			
Ira & iracundia differunt	73, a		

INDEX.

tiam que pars est generalis ibidem, b		Lex de quibusdam ferri non potest. 101, b	
Iustitia distributua in proportione geome-	trica. 86, h. commutativa, in arithmetica.	consistit. 87, b	
Iustitie particularis genus duplex.	85, a	Legis utilitas	200, h.
Iustitia non est mediocritas quo modo	alie uirtutes 92, e	Lex nim habet ad cogendum idonea. ibi.	
Iuste res alie legitime, alie aequae, 84, f		Lex non est inuisa & cur	201, a
Iustum quod est, id medium est & equabile, &	in minimis quatuor consistit 85, a, d.	Leges similes rebus quas tractat scientia	ciuilis 203, 6
Iusti aliquid non sunt dum res iustas faciunt,	116, e	Legum ac rerum collecta instituta ab Ari-	stotele quid exercitatis, in exercitatis &
Iustum uirum effici difficile	99, b	in scijs prodesse possint	203, e
Iustum aliud, quam recte factum. 94, h.		Liberalis in quo cernitur	58, g
Iustus quis, 81, c. Iustum quid ibi.		Liberalis est dare potius quam accipere	& ex omnibus maxime diligit. 59, b, c
Iudicium esse in eorum potestate, qui se-	quantur quod cuique uisum sit. 46, e,	Liberalis non est qui dat quibus non est lar-	gendum: qui grauare, qui passum & cui-
Iudicium peruenitur a uitio	116, g	nis.	60, e, f
Iudicium nullum belluarum	129, c	Liberalis uix potest esse diues ibidem	
Indicat uere de quaque re uir bonus. 43, e		Liberalis quod 61, a. Iniuria est opportunus	ibidem. quid a magnifico distet. 64, g.
Iuuenis non est idoneus auditor ciuili sci-	entiae, & quare	Liberalitas ex facultatibus ponderanda	60, f
	3, a	Liberalitas non ex multitudine beneficio-	rum, sed ex aere eius quod dat, spectanda. ib. g
L abor cur est molestus	140, g	Liberi nati in coniugio uinculum.	158, g.
Labore parata chariora	172, g	Liberi cur matribus chariores	172, g
Laborem sempiternum humane res ferre	non possunt.	Libido & intemperantia cur maxime re-	prehendantur 55, b
Labor ferre ut ludas, stultum & pueri-	le.	Libidini nemo dolens paret	129, a.
	193, a	Locorum interualla non tollunt amicitiam	sed usum 147, d
Letamur ijs bonis que recordamur, &	ijs erigemur que expectamus. 168, f	Lucri & damni nomina unde perfecta. 88, h	
Laus & encomium quid differunt.	18, e	Ludere quatenus concessum	193, a.
Laudanda que dam non esse, quibus tamen	ignoscendum.	Ludere ut res serias geras, concessum. 193, a	
	36, f	M AGISTROS autem pro rebus 135, d	
Laudabile cur aliquid	17, b	Magistratus uirum ostendit	82, h
Lentitudo uituperanda	53, b	Magnitudo animi in magnis rebus cerni-	tur 67, a
Legibus quis finis propositus	82, f	Magnitudo animi, ornamentum aliarum	uirtutum 68, h
Lex suum cuique officium prescribit.	28, f		
Lex salutaris & perniciose que.	28, g		
Lex omnis generalis & uniuersalis. 100, h.			

Magnanimus quis. 67, b. In decore & de
 decore uersatur 78, h
 Magnanimus qualis in prosperis & aduer
 sis 69, b
 Magnanimus accepto beneficio erubescit
 70, e. Nullo eget, opitulatur ultro. 70
 g. Aperte odit & diligit, quietus & cō
 stator est, & magis ex ueritate pendet
 quam ex opinione 70, g, h
 Magnanimus non recordatur iniurias, &
 res honestas quamuis inutiles fructuosas
 antepont. 71, b
 Magnanimi inceffus, uox, oratio ibidem.
 Magnificus & liberalis in quo differunt
 64, g
 Magnificus in quarum rerum sumptibus
 cernitur 65, b
 Magnificus non potest esse pauper, 65, c
 Ad magnificum que res priuate pertinet
 66, e
 Magnificus maius reddit quam accepit, 70, b
 Magnificus non est memor eorum qui be
 neficia contulerunt, sed eorum de quibus
 bene meritus est 70, f
 Magnificus libenter commemorat benefi
 cia que contulit 70, f
 Magnificus honorati uiri edificare do
 mum 66, e
 Magnificus quicquid facit, splendide facit
 66, g
 Magnificus pecunias profudit in res diu
 duraturas 66, f
 Maleuolus quis 32, f
 Malum & beatum neminem effici nisi spō
 te 44, f
 Minus malum speciem fert boni quodam
 modo 82, e. 87, a
 Mali nulla ui orationis à puerfa uita de
 duci possunt 199
 Malus in eo cernitur, quod uoluptatibus
 corporis præter modum perfruitur. ibi.
 Mali metu parent, & pœna à facinorosa
 uita deterrentur 199, b
 In malis nihil stabile 152, f
 Mali amicitias ad tempus collit. 152, f
 Mansuetus & clemens quis 73, a
 Medico quid propositum 7, d
 Medici qui habendi, qui non 203, c
 Medium rei & rationis 27, e
 Medium rei ducti à proportionem arithme
 tica: rationis, à geometrica 27, d
 Medio repugnare parum magis in aliqui
 bus uirtutibus, in aliquibus nimium,
 idque duabus de causis 33, b
 Medio sunt magis contrarie res ad quas
 procliuiores sumus 31, e
 Mediocritatem inter duo uitia esse, 28, b
 Mediocritatem, non in omni actione & per
 turbatione uersari 29, a
 Mediocritatem arduum seruare. 34, g
 Mediocritatem nimium & pariam cōtra
 ria inter se 32, g
 Mediocritatem seu modum quomodo facile
 assequemur 34, e
 Melancholici cur uoluptatem quasi medi
 cinam requirant 140, h
 Melior quo quisque, eo maiore dignus glo
 ria 68, f
 Mentis, que in contemplantando, in ueri falsique
 cognitione uersatur, præstantia & ui
 tiositas 140, h
 Mentis que in agendo est, propria est ue
 ritas appetitioni recte congruens. 140, h
 Mens sua quisque est maxime 168, e
 Mensura rerum omnium uirtus & uir
 bonus 167, d

Metus quid 44,
 Metuendum id solum, quod culpa nostra
 accidit 47, e
 Mixtae actiones que, easque uoluntarijs es
 se similes 36, e
 Moderatus quis 67, c
 Mollis animi, fugere que laborem desy
 derant 50, e
 Mollities in uitio 119, b
 Mollis & delicatus quis 130, e. 131, a
 Morbosi qui habendi 127, d
 Moralibus philosophiæ finis quis. 22, f
 In moribus fugienda tria, uitium, impotē
 tia, & feritas. 118, g
 Mores excoli debent ut uirtuti sit locus.
 200, e
 Morales uirtutes in uoluptatibus & do
 ribus uersari. 23, d
 Ad mortuos quatenus spectant res po
 sterorum & amicorum. 16, h
 Mortis in quo genere fortis cernitur. 48, e
 Morte nihil terribilius. 44, e
 Mortem sibi cōsciscere, inopia, amoris, uel
 molestie causa, angusti esse animi. 49, d
 Mortem oppetit uir bonus amicorum &
 reip. causa. 174, g
 Motus omnis in tempore cernitur. 186, g
 Moueri nihil nisi in tempore potest. 187, b
 Muliercule quorum consuetudine amico
 rum delectantur, & similes uiri. 180, e
 Multitudo in deligendo uitæ genere prin
 cipes imitatur. 4, h
 Multitudo cur ex bonis externis homines
 iudicat. 198, f
 Mutuum reddendum potius quam dandū
 beneficium sodali. 165, a
Naturam & artem efficere aliquid
 quam possant optime. 13, c
 Natura & uirtus certior dux quam ars.
 28, a
 Natura aliquid quod insitum est, mutabile
 esse potest. 94, f
 Nefarij homines a se ipsi disident. 168, g
 Nefariorum & malorum conditio misere
 rabilis. ibidem, h
 Nimiū & parū corrūpere uirtutē. 22, h
 Nimum quicquid est, molestum. 77, a
 Notarum rerum duo genera. 4, e
 Noue res cur placent primum, & in po
 sterum non item. 188, g
 Numus cur cōparatus & unde dictus 90, f
 Numus fideiussoris loco est futuri contra
 ctus. 91, b
Officium hominis. 9, b
 Exquiritur ex aliorum officijs. ibi.
 Officij & actionis finis ipsum of
 ficiū. 107, c
 Officia nō eidem omnia tribuēda. 164, h
 alia parentibus, fratribus, propinquis
 beneficis. 165, e
 Officiū ciuile in negotio. 194, g
 Officio ciuili quid propositum. ibidem
 Officia omnia ex usu & coniunctione que
 nobis erunt cum aliquibus sunt iudi
 canda. 166, e
 Officia urbana & bellica præstant officijs
 uirtutum. 194, h
 Opinionis diuisio. 40, e
 In opinione nonnulli non pendent animi,
 sed certo se scire existimant. 122, g
 Opinio rationi nisi casu non contraria.
 124, e
 Optimus quis habendus. 83, a
 Opum quo maior possessio, eo plus re
 quirat ad se tuendam. 142, e
 Oratio hominis simulachrum. 76, g

Oratio que de officijs & perturbationibus instituitur, minorem habet q̄ uita & facta auctoritatem. <i>ibidem</i> , f	Pecuniarum possessio in accipiendo & studiando. 59, a
Oratio & uerba si uera sint, ad uiuendum ualent. <i>ibidem</i> , g	Pecuniarum usus in sumptu & largitione. 59, a
Oratio tum denique comprobatur, si factis & uite congruat. <i>ibidem</i>	Perfectius quid alio. 8, f
P arci & tenaces i quo cernuntur. 63, b	Perfectissimum quid. <i>ibidem</i>
Parentes natos cur diligant, & nati parentes. 157, b	Pertinaces qui. 133, b, c
Patrem uerberare grauius quam alium quemlibet. 153, c	Perturbationes 26, e. non esse uirtutes, nec uitia. <i>ibidem</i> , g
Patri potius consulendum quam reddendum beneficium. 165, b	Perturbationibus mouemur. 26, h
Patri non sunt tribuenda officia omnia. 165, c	Philosophie moralis auditor qualis. 4, f
Patri qui honos tribuendus. 165, d	Philosophie moralis finis quis. 22, e
Patrium imperium in excellentia beneficij 156, e	Philosophia pecunia estimari non potest. 164, e
Pater is est qui procreauit, is qui aluit, is qui erudit. 156, e	Philoxeni insignis intemperantia. 55, a
Patris mores & instituta domi priuatim ualent. 201, c	Politica Arist. quid doceant, quis scopus & institutum. 203, d
Patient & constans quis. 130, e	Possessio quo maior eo plus requirit ad seruandam. 142, e
Patruales & propinqui cur se inter se diligunt. 157, d	Posterorum & amicorum res aduersae, non possunt mortuos ex beatis miseros efficere, nec contra. 17, a
Pauper non potest esse magnificus. 65, c	In potestate nostra que sunt. 44, f
Paupertas non est metuenda. 47, c	Præclara omnia rara. 34, a
Peccatum quid. 96, e	Præterita non cadere sub delectum. 105
Peccare multis modis licere. 28, g	Pretium rei utrius est prescribere, an eius qui dat, an eius qui accipit. 163, c
Peccet quatenus quisque non facile explicare. 74, f	Pretia certa esse debent rerum omnium, ut sit contractui locus. 91, b, c
Qui peccat, se accusare debet non extenua. 37, a, b	Princeps, custos conseruatorque iuris & æquabilitatis. 93, b
Peccata quis imprudens admittit. 96, e	Princeps quecumque agit, ad aliorum comoda referat. 93, c
Pecunie nomine quid comprehenditur. 58, g	Principi merces debetur honos & gloria 93, c
In pecuniarum usu duo uitia, prodigalitas & auaritia, 58, h	Principia quot modis cognoscuntur. 9, 10, h

sita, eas ut agat & non agat, in eo situm esse. 36, f	Prudentes qui. 107, a, 109, b
Principia concludi ratiocinatione non possunt. 106, f	Prudentes in re aliqua qui. 107, b
Principium quarum rerum in nobis situm est & causa, e.e sunt in nostra potestate 44, f	Prudens consilio ualet. 107, b
Principia inductione discuntur, & notiora debent esse conclusionem. 106, e, f	Prudentia quid a scientia & arte differat 107, b
Principiorum duo sunt genera. 114, g	Prudentia quid. 107, b, 108, f
Principio quod caret aliquid agendi, eius prauitas infirmior. 129, d	Prudentie conseruatric temperantia. 107, c
Priuari homines magis uirtuti dant operam quam ij qui potestate & principatu excellunt. 198, e	Prudentia qua parte animi sita. 108, f
Priuate res tractantur accuratius, si priuata sit disciplina. 201, c	Prudens quis. 109, b
Probus nemo qui non prudens. 117, d	Prudentes belue que. 109, b
Probi sunt tribus modis. 199, c	Prudentia quibus in rebus cernitur. 109, d
Prodigalitas quibus ascribitur. 58, h	Prudentia in rebus singulis & uniuersis uersatur. 110, e
Prodigus sibi ipsi causa est interitus, & suo iudicio perit. 59, a	Prudentie genera. 110, g
Prodigi non appellantur reges. 61, a	Ex multis prudentie generibus, que proprie prudentia uocatur. <i>ibidem</i>
Prodigalitas in quo consistat. 61, d	Prudens quis. <i>ibidem</i> , h
Prodigorum opes non fere augeri solent. 62, e	Prudentia quid ab intelligentia distet. 111, c
Prodigus non est corruptis moribus. 62, f	Prudentia & uirtus moralis perficiunt actionem. 116, e
Prodigi coguntur asferre manus alienis bonis. 62, g	Prudentia recta efficit ea que ad finem pertinent. 116, e
Prodigorum largitio non est liberalis aut honesta. 62, g	Prudentia quid ab ingenio distet. 116, g
Prodigi quibus largiri solent. 62, h	Prudens nemo qui non sit bonus. 116, g
Prodigi fere libidinosi. 62, h	Prudens nemo & impotens simul. 139, g
Prodigi propensi ad uoluptates. 62, h	Prudentie initia manant a uirtutibus moralibus. 196, e
Proportio quid. 86, f	Prudentie delectus. 203, a
Propositum principium omnis actionis. 104, h	Pueri geometre & mathematici sunt, non prudentes, & quare. 111, b
Propositum quid. 42, g, h	Pueri cur sapientes & phisici effici non possunt. 111, b
Propositum rectum efficit uirtus moralis. 116, e	Pulchritudo in magno corpore. 67, c

Questio & deliberatio non idem ualent. 42, e

Qualis quisque est, talia eius facta & uerba. 76, g

Quinque quæ uerum affirmando & negando spectant,	105, c	Sagacitas est in iudicando.	113, c
R Ara quæ præclara.	34, c	Sagacitas & bona sagacitas idem.	113, c
Rationem imperare non hominem sinimus.	93, b	Sagacitas quid.	113, d
Ratio præcipere, parere appetitus debet.	104, g	Sagacitas inest à natura.	114, h
Ratio recta quæ.	117, c	Sapientia quibus tribuitur.	108, h
Ratio principium agendi.	129, d	Sapientia artis uirtus & præstantia.	108, h
Ratio uite dux.	198, g	Sapientia nemo natura.	114, h
Ratiocinatio ex quibus conficitur.	106, f	Sapientia & prudentia sua ui & per se expetende.	115, d
Recte facere uno modo licere.	28, g	Sapientia efficit beatum, & quomodo.	115, d
Recte aliqua fieri non posse.	29, b	Sapientia & prudentia an utiles.	115, a
Recte quicquid fit, id uirtute geri.	65, d	Sapientia melior prudentia.	118, f
Regia potestas optima resp.	154, f	Saporum iudicium est in gustatu.	55, a
In Rep. qui uersantur uarijs negotijs implicantur.	110, h	Satietas & officium non est in immensis opibus.	198, e
Recip. tria genera.	50, f	Sceleratissimus quis habendus.	83, a
Rerump. tres euerfiones.	ibidem	Scelus homo plus infinitis partibus nocere potest q̄ belua, & ratione utatur.	129, d
Rerumpub. similitudines & exempla in familijs.	155, a	Subscientiam quod cadit, id æternum est.	105, d
Remp. qui gerunt, res ciuili scientiæ subiectas præstant usu potius quàm ratione.	202, g	Scientia.	106, f
Res eadem alios delectat, alios offendit.	191, a	Scire quid.	106, f
Rerum agendarum principium finis.	107, d	Scientiam habemus dupliciter.	123, b
Rex quis.	154, g	Quæ scimus, secus euenire non possunt.	105, d
Reges non appellantur prodigi, & quæ obrem.	61, a	Scire aliquid dicitur modis duobus.	122, h
Reges cum ijs quibus præest amicitia, in excellentia beneficij cernitur.	155, d	Scurræ qui.	78, f
Rex nim habet ad cogendum.	200, h	Sectione quod extremum, id primum origine in deliberando.	42, f
S agacitatē non esse scientiā nec opinionem.	113, b	Seditiosi & difficiles qui.	75, a
Sagacitas quibus in rebus uersatur.	113	Seni tribuendus honos quis.	165, d
Sagacitas & prudentia non idem ualent.	113, c	Sensus nullius initium actionis.	104, f

Sententijs uisuperitorum cur fides adhibenda.	114, h	tem, arget quod cõcluditur	123, d
Sententiæ suæ defensores quid sequuntur.	133, c	T actus omnium sensuum patet latissime, in eoq; sita intemperantia	55, b
Sentire unum & idem quid	170, g	Talionis legem iniustam esse	89, a, b
Id improbi non possunt.	171, a	Talionis lex quatenus iusta.	89, d
Cum seruo quia seruus nulla nobis societate, sed quia homo	156, h	Temperantia quid, & in quibus animi partibus sita	53, a, b
Societates utilitatem sibi proponunt.	153, c	Temperantia quibus in uoluptatibus uersetur	54, d, f
Societates nonnullæ uoluptatis causa.	16, d	Temperans & intemperans quales in dolore & uoluptate,	56, f, h
Societas ciuili cõstituta spe utilitatis perpetuæ	154, e	Temperantia cõseruatrix prudentiæ.	107, e
Societas patris cum liberis, regalis potestatis formam obtinet	155, a	Temperans quis	136, f
Socio grauius adimere pecuniā quàm ciui.	153, c	Tenaces & parci in quo cernuntur.	63, b
Solertiam non esse sapientiam.	112, e	Timiditas omnis unde gignatur,	127, c
Solonis sententiæ de beato expeditur.	14, f	Timemus quæ	47, b.
Sophistæ iure reprehenduntur q̄ non exoluant quod promiserint	167, c	Timocratiæ deterrima resp.	154, f
Stabile nihil in malis	152, f	Tyrannus & rex quid differunt.	154, f
Status suus cuiq; optabilis est & charus.	172, e. 177, a	Tyrannis deterrima	154, f, g
Summum bonum quid & in quo,	1, a, b	In tyrannis nullus locus amicitie.	156, g
Summi boni cognitio ad uitam degendam utilis	1, d	Ad turpi nulla ratione impelli quis debet, sed oppetendam potius esse mortem	36, g
Summum bonum propositum est ciuili scientiæ.	2, e. De eo uariæ sententiæ.	3, c,	114, e
Summum bonum non esse in honore, uirtute, diuitijs	5, a, b	Venus insidias nectit	129, a
Summum bonum unde inuestigetur,	8, e, h	Verba quãtū ualent ad uirtutē,	199, a.
Summum hominis bonum.	10, e. Et in quo ponatur, uariæ sententiæ.	11, b, c	Verecundia quid. 79, c. Pueros decet, senem & bonum uirum dedecet ibid. d.
Summum bonum in actione	11, d	Verecundia uoluntaria est	80, e
Sumptus quomodo magnus futurus est, & ad rem aptus	64, b	Verecundia aliquando bona est	80, e, f
Sūma in solitudine nemo uelit summis opibus abundare	175, d.	Veritas materia utriusque mentis,	105, c
Syllogismi practici uniuersalem maiorem qui cognoscit & minorem, nisi impedia		Veteratores qui	77, d

INDEX.

- Vir bonus uerè de quaque iudicat. 43. c
 Vir bonus mēſura rerum omnium. 167. d
 Vir bonus ſibi charus maxime 172. d
 Vir bonus amicorum & reip. cauſa mor-
 tem oppetit 174. g
 Vir bonus omnia quæ præclara uidentur
 cōtēnet, dū ſibi decus retineat. 174. b
 Vir bonus rebus omnibus antefert honeſtā-
 tem 175. a
 Vir bonus, quia bonus, honeſtis actionibus
 delectatur, & turpibus offenditur.
 176. g
 Vir bonus debet eſſe amicus beato. ibid. b
 Cum bonis uirtutis exercitatio compara-
 tur, ex uita uictuque communi. ibid.
 Vir bonus quemadmodum in ſe, ſic in ami-
 cū animatus eſt. 177. c
 Virtutes oēs propter ſe expetendas. 8. g
 Virtus maxime in aduerſis apparet. 15. d
 Virtute quæ geruntur, ſtabilia. 15. b. &
 in eo requiri tria 25. c
 Virtus proprie laudatur 18. c
 Virtus & ars in re difficili 24. b
 Virtutis & artis officij differentia. 25. c
 Virtutibus afficimur 25. h
 Virtutes non eſſe facultates. 25. b
 Virtutes eſſe habitus 27. a. 117. c
 Virtutis duplex officium 27. a
 Virtus oculi, equi, hominis, quæ. 27. a. b
 Virtus mediocritas 28. f
 Virtutum & uitiorum descriptio. 29. d
 Virtutis officium 59. b
 Virtutem & uitium in noſtra eſſe pote-
 ſtate 43. d
 Virtute geri, quicquid recte fit 65. d
 Virtus quid 28. g
 Virtutis finis honeſtas. 48. g
 Virtutis merces, gloria. 68. g
 Virtuti undique perfectæ nullus ſatis ma-
 gnam bono tribui poteſt 69. a.
- Virtute qui carent, nullo honore digni.
 69. d
 Virtutes a natura tribuæ quodammo-
 do. 116. b. Hæ obeſe ſolent ſine pru-
 dentia 117. a
 Virt. moralis nō eſt ſine prudētia. 117. b
 Virtus moralis proſitum rectum effi-
 cit. 116. e.
 Virtutes an ſeparari poſſint 117. d.
 Virtutes connexæ ſunt cum prudentia
 117. c. 118. e
 Virtus moralis ut finem proſitum aga-
 mus impellit: prudentia, ut ea quæ ad
 finem proſitum conducunt. 118. f
 Virtus ingenua uel more perfecta bene
 exiſtimare docet de principio agen-
 di. 132. g
 Virtutis actiōes nō ſunt qualitates. 184. e
 Virtus mēſura rerum omnium, 167. d
 Virtutis exercitatio cum quibus compara-
 tur 176. b
 Virtutes morales in toto & concreto, a-
 nimo & corpore ſite ſunt. 196. e
 Ex uirtute uiuere poteſt uir præditus
 modicis opibus 198. e
 Virtus non ſolum cognoscenda, ſed haben-
 da & colenda 199. a
 Vitam principū imitatur multitudo. 4. b
 Vitæ genera tria 4. b
 Vita, actio quedam 188. b
 Vitæ cupiditate omnes ducuntur & boni
 maxime. 177. 188. b
 Vita menti congruēs diuina eſt ad huma-
 nam 195. b
 Vita ſpectanda cum agitur de actionibus
 198. g
 Vita quæ reliquis uirtutibus cōgruit, ſe-
 cundum locum obtinet 195. d
 Vitæ neceſſaria præſidia parentibus ma-
 xime tribuenda 165. d

INDEX.

- Vita hominis uſuſus & cogitationis de-
 finita 177. a
 Vita in rebus iucundis & quæ per ſe bo-
 næ 177. b
 Viuere & eſſe quid ibid. c.
 Viuere bene aliud, q̄ bene dicere. 123. c.
 Viuere ſe quemq; ſentire, iucundū. 177. c
 Ad quæ uitia ſumus procliuores uidendū
 eſſe, ut ea uitare poſſimus, 34. f
 Vitia uirtutibus uicina 35. a
 Vitium omne uoluntariū, & in noſtra po-
 teſtate. 46. g. Peruertit iudiciū, & er-
 rorem inducit finis 116. g
 Vituperandus quatenus quiſque ſit, non
 eſſe facile explicare 35. a
 Vituperandiquatenus ij qui ea expetunt
 quæ efficiunt uoluptates, & ſunt in
 bonis 126. e
 Vitio & ſupplicium iræ modus. 74. e.
 Vniuerſarum rerum cognitio a ſingula-
 rum cognitione ducitur. 114. g
 Voluntarium non omne quod ſit impru-
 dentia 37. b
 Voluntarium quid 38. g. 95. b
 Voluntaria non eſſe quæ ira uel cupidi-
 tate fiant 38. g
 Non uoluntaria quæ 35. c
 Volūtas eorū eſt quæ fieri nequeūt. 39. c
 Voluntas finis eſt 39. d
 Voluntas utrum in uero bono, an in eo
 quod uideatur, duplex opinio 43. a
 Voluntas in eo quod absolute bonū. ibid.
 Voluntatem non uerſari in bono apparē-
 ti quod uocant 43. b.
 Voluntas ſingularum hominum in id fer-
 tur quod cuiq; uideatur 43. b
 Voluntate noſtra quæ ſacimus, aliā con-
 ſulto aliā inconſulto. 95. d
 Voluptatibus q̄ careas argi, nihil ſæ-
 dius 56. g
- Voluptatem uitandam eſſe 34. g
 Erga uoluptatem quo animo eſſe debe-
 mus 34. g
 Voluptas animis multitudinis tendit inſi-
 dias 43. e
 Voluptas & dolor quas opiniones per-
 uertant & non peruertant 107. d
 A uoluptate deprauatus animus aut do-
 lore, non uidet finem 108. c.
 Voluptatem quæ efficiunt, alia neceſſaria
 alia propter ſe expetenda 124. b
 Voluptatē pariētū uaria genera. 126. h
 In quibus uoluptatibus temperantia &
 intemperantia cernantur 129. c
 Voluptas qd ſit, philoſophi ciuiliſ eſt ſci-
 re, & quare 135. e
 In uoluptate nihil rationis 136. f
 De uoluptate ſententias omnes reſellit
 Ariſtoteles 136. b
 De uoluptate uariæ ſententiæ, an ſint in
 bonis omnes, an contra, an etiam in ea
 nō ſit ſummū bonum. 136. e.
 Voluptatem non eſſe ſummū bonū 136. e
 Voluptas quid 137. b
 Voluptates quæ mentis cōſiliū impediāt.
 137. d.
 Voluptates per ſe honeſtæ aliq̄, non ho-
 neſtæ aliæ 138. e
 Voluptas in bonis eſſe oſtenditur ex con-
 trario 138. f
 Voluptatem cur eandem non omnes con-
 ſectentur, & quatenus eandē. 139. a
 Voluptates corporis cur ſole uolupta-
 tes, & de corporis uoluptatibus.
 139. b, c
 Voluptatum corporis quædam exuperā-
 tia. ibidem. d.
 Voluptates corporis cur magis uideātur
 expetendæ quàm animi 140. e
 o ij

INDEX.

Nō esse bonum duabus de causis ibidem, f	Voluptas absoluit actionem, ut finis accedens. 187, d. 188, f
Ad uoluptatem corporis cur incitamenta querant aliqui, & melancholici quasi medicinam. 140, g, h	Voluptas quandiu manet. ibidem
Voluptates quae suapte natura delectant. 141, a	Voluptatem omnia appetunt. 188, h
Voluptate deus cur una eaq; simplici semper afficitur. 141, b	Voluptas & actio copulata, ut neutrum ab altero distrahi possit. 189, a, b
Voluptas magis in stabilitate quam motu. ibidem	Voluptates differre specie, & animi a uoluptatibus sensus. ibidem
De Voluptate duplex sententia. 182, e	Voluptas actionem auget, & quae ex diuersis reb. oritur impedit actionem. 189, b, c
Voluptatem summum esse bonum quibus rationibus Endoxus probauit. 182, h	Voluptates propriae eorum quae specie differunt, etiam differunt specie inter se. 191, a
Quibus Plato. 183, b	Voluptates eiusdem generis, & eiusdem speciei. 191, a
Voluptate quando quis afficitur. 185, a	Voluptas propria & diuturniores & meliores actiones facit. 190, e, f
Et quando in momento temporis. 187, b	Voluptas aliena quae, & q. corrumpat, & labefactet actiones. ibidem
Voluptates uacantes dolore. 185, b	Voluptas propria praeuē actionis, mala: & bonae, bonae. ibidem
Voluptas propria est cuiusq; sensus. 187, c	Voluptas sua cuiq; animali tributa. ibi. h
Voluptatibus omnibus nemo uelit perfluere, in puerili animo tota uita manens. 196, e	Voluptatum in hominibus distinctio. 191, a
Multa facimus & cupimus quae nullam uoluptatem afferunt. ibidem	Voluptatem docti quam insciji maiorem ex studio percipiunt. 194, e
Voluptas tota & perfecta est quouis tempore. ibidem	Vrbani qui. 78, g
Voluptas non est motus. ibidem, g	Vtilia quae. 143, c
Voluptas summa quomodo oriatur. 188, e	Vxores quae amplum patrimonium consecuta sunt, praesunt. 155, e

ERRATA.

Pag.	Pag.		
20, f,	3	in ratione	112, e,
37, a,	9	est ea accus.	1
54, h,	2	cum in fiducia me	142, g,
55, d,	2	copia in eo	6
73, b,	9	omnis sensus	151, d,
74, f,	4	dele. homines qui	5
97, b,	4	ratio patiendi	168, e,
			2
			176, f,
			6
			193, d,
			4

ARGUMENTVM IOACHIMI PERIONII, QVO
horum decem librorum cum sententia, tum ordo quem seruat
Aristoteles, breuiter explicatur.

PHILOSOPHIA in tres partes omnis distributa est, in differendi rationem, quae λογική à Græcis appellatur: in naturæ obscuritatē, quae φυσική: in uitam & mores, quae ἠθική, id est, moralis dicitur. Hæc pars tertia in tres etiā alias diuisa est, ἠθικῶν, πολιτικῶν, & οἰκονομικῶν. quarum prima uniuersam bene uiuendi rationem continet: altera eam quam sibi proposuerunt ij qui in Reip. luce uersantur: tertia quam sibi quisque priuatim in tuenda re familiari domi cum uxore ac liberis constituit. Nisi forte has duas postremas huius, quam tertiam diximus, partes malumus dicere. Hanc tertiam Aristoteles his decē libris tractat, quos quoniam in latinum de Græcis conuertimus, breuiter & quid ijs tradat, & quem seruet ordinem, docebimus. Quoniam igitur bene beateq; uiuendi uiam & rationem tradere his libris instituit, quam beatam uitam, seu beatitudinem, seu felicitatem, seu summum hominis bonum appellat, ab ea capit disputandi exordium, ut intelligatur, quod in omni disputatione faciendum est (quid sit) id de quo disputetur. In quo docendi rationem sequitur eam, quam in præceptis reliquit. Primum enim an sit summum bonum inuestigat, deinde quid sit, postremo quale sit. Esse autem summum bonum ex ui & natura finis, omniumq; qui finem sibi aliquem proponunt, consilio & ratione concludit. Deinde quam uiam habeat ad bene uiuendum explicat, cuiq; scientiæ sit propositum. Tum in hac tradenda arte & alijs omnibus, quam & ipse & alij uiam sequi debeant, quemq; animum eos ad hanc percipiendā scientiam afferre deceat qui in ea uersari uelint, exponit. Quid autem sit summum bonum, ut exquirat, primum repetit id quod iam inuenerat, esse summum bonum. deinde omnium qui ante ipsum ratione quadam hunc locum attigerant, enumerat sententias: quod sua confirmare non potuisset, nisi alienis, quatenus falsa erant & obstabant, refutatis. Itaque & eorum qui illud in uoluptate, & eorum qui in diuitijs, & eorum qui in honore, & eorum qui in uirtute, explodit eiq; sententias. Postremo ne magistro quidem Platoni in Idea esse concessit. His illorum explosis sententijs, illud quid sit, ex artificum finibus ijsq; omnibus quæ in eo debet esse exquirat. Tum ad rem propius accedens, quoniā illud & finem esse, & in actione esse oportere iam concluderat, ex officio hominis indagat. Idq; eo facit, quod finis cuiusq; in cuiusq; officio & munere ponatur. Quoniam igitur officium hominis inuenit, uiuere ex uirtute, seu actionem uirtutis, summum etiam hominis bonum in eodem ponit: sed quam uitam intelligeret, quamq; uirtutem, explicauit. Nam & in uirtute omnium perfectissima, & in uita completa & confecta summum bonum locat. Tum sententiam suam, ne quis eam rejiceret, a sententijs omnium

unum docet non abhorre, qui recte de beatitudine sensissent. In quo explicando tacite has duas quaestiones explicat, In quibus bonis summum bonum hominis numerandum sit, et non corporis externisque bonis beatam vitam sit opus. Nam diuisione adhibita bonorum, alia animi, alia corporis, alia fortunae esse, et animi bona ceteris longe prestare et in iis esse summum bonum docet, ita tamen, ut illa etiam requirat. Interim quale sit summum bonum, quae tertia est quaestio, exponit. Nam et optimum quiddam esse, et pulcherrimum, et suauissimum, quae tria sic coniuncta in eo sint, ut nulla ratione possint distrahi. Et quoniam a nonnullis putari dixerat, summum bonum idem esse quod secunda fortuna, causam efficientem eius exquirat deinceps. Fortunae tribuendam negat, sed deo potius: si minus, certe exercitationi. Cumque beatitudinem in uita perfecta statuisset, et Priamum ceterosque omnes qui similes casus in uita sensissent, deinceps negat beatos esse ducendos: et contra Solonis sententiam, aliquem ducendum dum uiuat beatum ostendit. In qua explicanda quaestione quoniam de beatis qui in uita excessissent, fecerat mentionem, et de mortuis amicis ac propinquis eorum beatorum qui in uita manerent: deinceps quatenus aduersae res beati, et aduersae res posterorum uel labefactent uel non labefactent beatam uitam exponit. Quae duo nata sunt ex ea, quam summo bono constituerat, definitione. Nam uita completa et absoluta, in qua beatam uitam posuerat, omnes res aduersas ex quibus miseri nominantur, uidetur excludere. Tum facta alia diuisione bonorum, alia laude digna, alia gloriatione, alia non esse illa quidem bona, sed esse posse, in iis quae honorabilia sunt, summum bonum ostendit esse ducendum. quae ad qualitatem omnis pertinet quaestio. His ita constitutis, deinceps eam quam summo bono fabricatus est, exponit definitionem. Cum enim summum bonum in actione uirtuti consentanea posuisset, illud intellexit, nisi uirtutis natura explicaretur, non posse intelligi, quid uellet. Deinceps igitur uirtus quid sit ad septimum usque librum docet. In quo id seruat, quod in omni re tradenda faciendum est. Quae late patent et communia sunt, partitur, ut cum eam uirtutis partem quam exquirat inuenit, ad eam et definiendam et tractandam, omnem accommodet orationem. Querit animi uirtutem, corporis igitur uirtutem separat. Non omnem autem animi uirtutem sibi proponit, sed eam tantummodo, quae hominis est propria. Excludit ergo omnes eas quae nobis cum beluis inuenit esse communes. Et quia nos beluis sola ratione praestamus, animi partes quae rationis sunt participes notat et obseruat, quod sole uirtutes quae ab iis proficiuntur, hominis sint propriae. Partes autem duas tales inuenit, unam quae per se et in se ratione utitur: alteram, quae non per se, uerum quatenus illi alteri parat. Hinc duo genera nascuntur uirtutum, alterum menti attribuit, alterum appetitui. Primum genus tractat secundo, tertio, quarto, et quinto libro, alterum sexto. Illud superius sic tractat, ut primus ea omnia quae communia sunt omnium uirtutum persequatur, deinde ea quae propriae sunt singularum. Querit

igitur primum quid sit uirtus boni propria, quoniam quid sit, non est dubium, deinde qualis sit. Est enim haec in omni re, ut dixi, tradenda, tenenda uia et ratio. Quid sit uirtus, primum ex eius causa efficiente exquirat. Sunt enim actiones, quae admodum ostendit. Ita uirtutes non sunt nobis tributae a natura. Ac mihi quidem hoc uidetur tanquam huius artis initium ponere, Omnes habitus et ex sui similibus actionibus gigni, et ab iisdem interire. Deinceps hanc partem philosophiae in actione uersari ponit, et omnium uirtutum actiones conuenienter rationi fieri oportere, easdem nimium et parum tollere, conseruare, augere ac tueri mediocritate. Praeponit illud etiam, habitus quales sint ex uoluptate et dolore qui actionem consequitur, intelligendum esse. Docet deinceps ex eo uirtutem moralem in doloribus uoluptatibusque uersari, tum quaestione ex eo quod praeposuerat ortam, explicat, quo loco quid inter artes, et uirtutes intersit, aperiens, illa tria ponit ad uirtutis actionem necessaria, ut sciens, et consulto, et stabili animo omnis agat qui uirtutem et officium sequatur. His ita positis, quid uirtus sit docet, cum habitum esse concludit, tum qualis sit habitus cum mediocritatis uirtute esse indagatricem, cuiusque mediocritatis, exponit. At ne quis putaret, quoniam uirtutem posuerat in perturbationibus modum exquirere, omnibus perturbationibus et actionibus modum apponi posse, quasdam perturbationes et actiones, quae nomine ipso uirtute sunt, separat. Tum quo facilius intelligi possit quod dixit, inter nimium et parum uirtutem modum indagare, singulae uirtutes inter quod nimium et parum sitae sint, docet, eo ordine unamquamque cum extremis uitiis enumerans, quem postea tradendis illis extremo tertio, quarto, quintoque seruabit. Itaque haec omnis descriptio non aliud est, quam eorum omnium quae libris quos dixi tradet, propositio et enumeratio. Deinceps media cum extremis confert, ut quae admodum inter se affecta sint uirtus et uitia, intelligatur. Contraria illa sunt inter se omnia, sed extrema magis inter se pugnant quam utrumque uirtuti, et illud uitiu uirtuti magis contrarium est, ad quod simus natura procliuiores. Deinceps uirtutis adipiscendae auget difficultatem, ex eo quod inter duo uitia eam locasset. At ne quis se ad eam peruenire posse diffideret, mox quasi peritus et nobilis medicus, remedium adhibet. In tertio qualis uirtus esse debeat exponit, primum quae uoluntate et contra uoluntatem suscipiantur, et fiant docet, deinde quid sit electio seu propositum. quod quia inuenit proficisci a consilio et deliberatione, de quibus deliberandum sit explicat. Et quia uoluntatem finis esse dixerat, deinceps quis sit finis uoluntatis propositus, tradit. His praepositis, uirtutem moralem uoluntariam esse, et uitiu uoluntarium actionesque uoluntarias esse demonstrat. Deinceps a toto genere uirtutum ad singulas conuertit orationem. Qui sane locus perfacilis est, ut non magno peregeat nostris commentationibus. Singulis enim tradendis uirtutibus hoc ferè docet, quibus in rebus quaeque uersetur: si in duabus, in utra potius: si in pluribus, in qua potissimum. Ex his quid sit quaeque uirtus colligit, adiectis circumstantiis. Veluti

fortitudo, quoniam in rebus formidolosis & ijs que animis nostris fiduciam pre-
 bent cernitur, querit in utris potius. Eadem est ratio temperatiae. Nam cum in uo-
 luptatibus & doloribus eam cerni dicat, in uoluptatibus potius uersari concludit.
 Itemque liberalitas in dandi accipiendique rationibus, sed in largiendo potius cernitur.
 Si multa sint genera, traduntur, ut fortitudinis, & iustitiae. Virtutum etiam & eo-
 rum qui ijs sunt praediti, officia & munera exquiruntur. Eadem est ratio uitiorum,
 nisi quod utram uirtuti magis repugnet, exponit. In sexto libro eundem seruat quem
 in superioribus, ordinem. Duo genera uirtutum earum que in ratione sitae sunt, ex duo-
 bus earum subiectis concludit. Quinque autem uirtutes esse ex earum munere communi, &
 quid quaeque sit, ex rebus ijs in quibus uersentur, colligit. Quae ijs quinque attributa
 sunt, quid similitudinis quid dissimilitudinis inter se habeant, docet. Postremo quae cum
 prudentia coniuncta sint, ut recta deliberatio, sagacitas, & sententia: quid sapientia &
 prudentia conferat, & utra melior sit: quod prudentia cum uirtutibus moralibus ha-
 beat commercium. In septimo, octauo, & nono de ijs differit, quae non sunt illa qui-
 dem in uirtutibus & uitijs, sed tamen sunt in bonis & malis. In septimo de conti-
 nentia & impotentia, de uoluptate & dolore. In octauo & nono de auaritia, quam
 uirtutem dicit, uel cum uirtute copulatam. In decimo primum de uoluptate & do-
 lore eadem de causa disputat, quod scilicet ad uirtutem conducant. In eo extremo
 iterum de beatitudine differit, ut extrema primis respondeant. Nam ut illud
 primum inueniendum est quod nobis quasi finem proposuimus, & eo inuenito ra-
 tiones quibus ad id perueniri possit, exquirendae sunt, tum postremo id
 adipiscendum: Sic Aristoteles, cum in primo libro summum bonum
 finem esse hominis inuenisset, uirtutesque omnes quasi gra-
 dus quosdam per quos facilis ascensus ad illud pa-
 teret, animaduertisset, per eos omnes gra-
 dus ceteris libris conscendens, tan-
 dem in eo tanquam adepto
 conuiescit.

A Aristotelis ad Nicoma

CHVM FILIVM, DE MORIBVS, QVAE
 ETHICA NOMINANTVR, LIBER PRIMVS, IOACHI-
 mo Perionio Benedictino Cormceriaceno interprete.

B MNIS ars, omnis doctrina, omnis actio, omne studium & institutum, ad bonum ali-
 quod refertur. Itaque probe veteres sum-
 mum bonum definiuerunt, id ad quod omnia
 referuntur. Finium autem genera sunt plu-
 ra. Vnum eorum qui actione, alterum eorum
 qui non solum actione, sed etiam opere cer-
 nitur. Ac quarum rerum praeterquam quod actiones, alii praeterea
 fines sunt, in iis natura sunt opera meliora actionibus. Et quo-
 niam multae actiones & officia erant, complures etiam fines ex-
 titerunt. Nam & medicinae valetudo proposita est, & arti ad
 C ficandarum nauium nauis, & rei militari victoria, & rationi rei
 familiaris diuitiae. Quaeque artes eius generis vni alicui facul-
 tati subiectae sunt, (velut rei equestri ea quae frenos conficit,
 caeteraque omnesque instrumenta equorum tractant, ut haec ipsa
 & omnia officia bellica rei militari, itemque aliae alii) in iis om-
 nibus, fines earum quae principem locum tenent, magis expetendi
 sunt, quam omnium earum quae sub eas subiectae sunt: quippe
 cum horum causa etiam illi expetantur. Nihil autem interest,
 utrum actiones ipsae sint actuum fines, an aliud quippiam.
 D Atqui si quod est rerum agendarum ultimum, quod & propter
 se expetamus, & propter ipsum caetera omnia, nec omnia pro-
 pter aliud sequimur (sic enim res progredietur in infinitum, ut
 inanis omnis noster appetitus stultum studium sit futurum),
 perspicuum est in eo esse summum bonum. Cuius cognitio ad
 vitam degendam momentum magnum habet. Nam tanquam
 sagittarii signum intuentes, facilius decorum assequemur. Quod

cum ita sit, danda opera est, ut ipsum & quid tãdẽ sit, & cui si: E
 sciẽtiã & facultati propositũ, intelligamus. Igitur ei quã domi
 na est & princeps omniũ propositum esse cõstat, qualis ciuili
 sciẽtiã videtur esse. Nam & quibus in Rep. sciẽtiis vtendum
 sit, & quas quisque discere debeat, & quatenus, ipsa describit.
 Atque etiã facultates eas, quã in maximo honore sunt, & pre
 cio, vt rẽ militarem, vt rem familiarẽ, vt rhetoricẽ, huic sub
 iectas cernimus. Quod si artes hãc reliquas omnes, quarum o
 mne opus est in agendo, ad vsum suum adhibet, præscribitque
 legibus quid faciendum fugiendumque sit, profecto necesse est F
 eius extremo & sine reliquarum fines contineri: vt in ea sum
 mum hominis bonum esse videatur. Etenim si eadem est vti
 litas vniuscuiusque & vniuersorum, at Rẽp. tamen & capeffe
 re & conseruare maius quiddam ac perfectius videtur. Prãcla
 re enim se res habeat, si vni, eique in solitudine vitam agenti,
 consulatur: at vero si genti & ciuitatibus, multo & pulchrius
 & diuinius. Atq; hãc quidem ratio, quoniam ciuili est, in his
 3 tota versatur. In qua explicanda satis longa sumetur oratio,
 si quantum res proposita feret, explanabitur. Non enim in G
 omnibus disputationibus limatum accuratũq; dicẽdi genus si
 militer requirendum est, vt in iis contingit, quã ab arte profi
 ciscuntur. Atqui iis in rebus, quã honestã, quãq; iustã sunt, in
 quibus ciuili sciẽtia versatur, tanta inest dissimilitudo, tan
 tus etiam ex iis error cõsequitur, vt lege tantũmodo, non etiã
 natura videantur constitutã: isque etiam in bonis hæret, pro
 pterea quod multi ex iis detrimenta consequantur. Iam enim H
 aliis diuitiã, aliis vis corporis exitiũ pernitiẽque attulit. Ergo
 satis erit, eos qui de reb. eiusmodi verba faciunt, pingui quadã
 Minerua, planeque quid in quaque re veri sit demonstrare: &
 qui de rebus quã plerũq; eueniunt, differunt, ex his similia cõ
 cludere. Eodemq; modo accipi probariq; debent quã dicũtur
 omnia. Est enim hominis eruditũq; periti subtilitatẽ requi
 rere in omni genere eatenus, quoad rei natura patiatur. Nihil
 enim interest, vtrũ mathematicũ, suadentẽ probes, an ab ora

A tore necessariã rationẽ requiras. Atqui quã quisq; nouit, de iis
 vere iudicat, eorũq; æquus est æstimator. De omni ergo re, ve
 re iudicabit is, qui vsu rerũ valet: omnino vero, q omni doctri
 na eruditus est. Quocirca ciuili sciẽtiã non est iuuenis idone
 us auditor. vacat enim omni vitã actione: hãc autẽ de actio
 ne oratio est. Iam verò cũ libidini animi pareat, frustra & in
 utiliter audiet: quandoquidem finis huic propositus non in co
 gnitione, sed in actione cõsistit. Qui, puer sit atate, an ne mo
 ribus puero par & similis, nihil interest. Non est enim vitium
 B in tempore, sed in moribus. Cuius generis hominibus, tan
 quam impotentibus inutilis cognitio futura est. At vero qui
 rationi suas appetitiones obcedentes efficiunt, ii magnum fru
 ctum ex hac sciẽtia consequentur. Ac de auditore quidẽ, quõ
 que modo quicque accipiendum sit, & quid nobis propona
 mus his libris, procerui loco hætenus diximus. Quoniam 4
 autem omnis sciẽtia, & omne institutum ad bonum aliquod
 refertur, statuamus quid sit, quõ ciuilem rationem referri dici
 mus, quãque in re sit omniũ rerum agendarum extremum bo
 num. Cõstitit quidem fere inter omnes, quo nomine appellari
 placeat. Beatitudinem enim & indocti & docti vocant: bene
 etiam viuere, & secundis rebus perfrui, idem quod beatum esse
 existimant. Quid autem sit beatitudo, nõ constat, deque eo est
 inter eos omnis dissensio. nec vero docti & indocti in eodẽ po
 nunt. Alii enim in eorum aliquo quã posita sunt in oculis o
 mniũ, vt in voluptate, in diuitiis, vt in gloria: aliq; in alio: ple
 runque etiam idẽ in alio. Ager enim in valetudine ponit, pau
 per in diuitiis. Qui autem sibi conscii sunt suã ignorationis &
 D imprudentiã, eos admirãtur, qui magnum aliquid, quod eorũ
 etiã vires superet, dicunt. Quidam vero præter hãc complu
 ra bona, aliud quoddã esse putãt, in quo satis est causã cur cã
 tera bona sint omnia. Et omnes quidem exquirere sententias,
 superuacaneũ sit: contenti autem erimus, si vtamur iis potissi
 mum, quã extant, quãque forti & virili vtãtur ratione & sen
 tentia. Hoc autem obliuisci nõ debemus, interesse inter ratio

nes eas quæ à principiis proficiunt, & eas quæ ad ipsa principia referuntur. Rectè enim hoc Plato dubitabat & requirebat, vtrū via esset, eā ne quæ à principiis permaneret ad fines, an quæ ad principia ferret. Velut in curriculo, ab iis quæ præmia proponunt ad calcem, an contra. Initiū enim capiendū est ab iis rebus quæ notæ sunt. quarū duo genera sunt: aliæ enim cognitæ sunt nobis, omnino & per se aliæ. Ac nobis quidē certè ab iis capiendū est exordiū, quæ sunt nobis cognitæ. Quocirca qui de rebus honestis & iustis, & vno nomine eiuilibus, auditurus est, is sit oportet bonis moribus præditus & institutus. Principiū enim est, F
re esse. Quod si sit perspicuum, ipsum quā ob rem sit perspicuum, nihil desiderabitur. Homini enim eiusmodi aut iam percepta sunt principia, aut facile percepta erunt, & cognitæ. Cui autem horum neutrum inest, audiat Hesiodi carmina.

Felix qui potuit rerum cognoscere causas,

Et duris optata tulit solatia rebus:

Fortunatus & ille, alium qui recta monentem:

Audit, & inuentis ponit vestigia lætus:

Qui rebus non consulit ipse cadentibus vltro,

Inducitque animum voces contemnere veras,

Ille quidem inuisus diuis, & inutilis orbi est.

5 Nos autem ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, reuertamur. Summum enim bonum & beatitudinem non sine causa ex vitæ genere videtur existimare ii, qui eam in voluptate ponunt, vt vulgus, & homines importunissimi. Itaque vitæ degendæ rationem adamant delicatam & voluptariam. Tria enim sunt vitæ genera, quæ maximè excellunt: hoc, quod de modò diximus: civile: & tertium id, quod in contemplatione & cognitione consistit. Ac multitudo, pecudū vitā illa quidem sequi videtur: sed causa ei est, propterea quæ cōplures eorū qui potestate & imperio valent, iisdē libidinibus quibus Sardapalus, cōstricti tenentur: Urbani verò, ii quæ omnes quorū vita omnis in actione rerū versatur, beatā vitā in honore putant. Ferè enim ei vitæ generi, quod in Reip. administratione positū est, G

A hic propositus est finis. atque ab eo quod quærimus distat plurimum. Est enim in iis potius qui colunt, honos, quæ qui coluntur: Summū autē bonū, proprium quiddā auguramur, quodque vix possit eripi. Iam verò gloriam & honorem persequuntur, vt opinionem afferant, alius se esse probos: itaque colunt, afficiuntur honore, à prudentibus volunt, & à notis, idque ob virtutem. Perspicuum est igitur, horum quidē ratione & sententia, virtutē esse meliorem: quam eandem potius quasi finem, propositam vitæ civili licet existimare: quāquam à perfecto absolutoque genere absit.

B Fieri enim potest, vt qui virtute sit præditus, etiam dormiat, aut in vita nihil agat omnino, & præterea maximis in malis miserisq; versetur: eum autē qui sic viuat, in beatissimis nisi propositi defensor nemo duxerit. Atque hæc quidem hætenus. Satis enim multa de iis dicta sunt in iis versibus quos in præcedentibus inscripsimus. Tertium genus est, quod in cōtemplandis rebus cernitur, quod deinceps considerabimus. Nam quæ vita in pecuniis congerendis occupata est, vim desiderat ad se parandam & tuendam: & profecto in diuitiis non est id bonum quod quærimus, quoniam sunt in bonis vtilibus quorum quicque aliò refertur. Quapropter in iis potius quæ supra dicta sunt, quia propter se amantur, finem vltimūque bonorum licet putare. Nec tamen in illis est, quanquam multæ ad id confirmandum rationes allatæ sunt & coaceruatæ. Atque his quidem 6
omissis vniuersum bonum considerari est melius, quodque modo dicatur exquiri. Quæ nobis etsi difficilis existit quæstio, quæ nobis amici sint ii, qui ideas induxerunt: tamen æquum est veritatis retinendæ causa, sua etiam decreta tollere, philosophos præsertim. Etsi enim vtrique chari sunt, tamen præclarum est plurius æstimare veritatem. Qui hanc sententiam inuenerunt, non faciebant ideas eorum in quibus prius posteriusque dixissent: itaque ne numeris quidem ideam fabricati sunt. At bonū & in substantia dicitur, & in qualitate, & in iis quæ cum aliquo cōferuntur: quæque per se ipsa sunt & substantia, iis sunt quæ cum aliquo cōparantur, naturæ ordine priora. Propagini

enim hoc simile est, eique rei quæ substantiæ accidit. Non igitur esse in his idea communis vlllo modo potest. Præterea cum bonum æque pateat, ac natura (dicitur enim in substantia, vt deus, vt mens: & in qualitate, vt virtutes: & in quantitate, vt mediocre: & in iis quæ cum aliquo conferuntur, vt vtile: & in tempore, vt opportunitas: & in loco, vt mora, quæque sunt generis eiusdem) perspicuum est summi, vniuersique boni commune aliquod vnumque bonum esse non posse. Neque enim in prædicamentis omnibus, sed in vno solum diceretur. Iam verò, quoniã eorũ omnium quæ vni ideæ attributa sunt, vna tãtummodo esset scientia, necesse esset quoque bona omnia scientia vna contineri. Nunc vero plures sunt etiam eorum, quæ sub vnam categoriã subiecta sunt. vt occasionis, in bello quidem res militaris: in morbo, medicina: & mediocritatis, in cibo medicina, in laboribus gymnastice. Sed quærat aliquis, quid tandem sibi velint, cum res singulas ipsius nomine appellant. Si quidem in ipsum hominem & in hominem vna eadẽque valet hominis definitio. Neque enim quia homo sit, aliquid inter eos interest. Quod si ita est, nec quia bonum sit. nec quia diuturnius est, ideo melius bonũ: quãdoquidẽ ne alba res quidẽ in lógum tẽpus duratura albior est ea, quæ in diẽ. Ac mihi quidẽ certẽ probabilius de eo dixisse Pythagorei videtur, qui vnũ in bonorũ ponũt ordine, quos Spensippus imitatus est. Sed de his quidẽ alius est mihi ad dicẽdũ cõstitutus locus. Ex iis autẽ quæ dicta sunt, quæstio quædam suboritur quoniã de bonis omnibus nõ sunt adductæ definitiones. Dicitur autẽ vnũ genus eorum, quæ per se expetuntur & amantur. Cõficientia vero eorũ, aut aliquo modo tuentia, aut etiam contrariorũ prohibentia, propter illa, aliaque ratione, bona nominãtur. Ergo hoc quidem apparet, duo esse bonorum genera, alia propter se, alia propter illa. Separatis igitur vtilibus ab iis quæ per se bona sunt, videamus, verum de vna idea dicantur. Ea quidem propter se bona quiuis ponat, quæ sola & seruata à ceteris sequatur, vt sapere, vt videre, vt sunt nonnullæ voluptates, vt honores: (etsi enim

A hæc ipsa propter aliquid aliud sequimur, tamẽ in iis quæ per se bona sunt licet ponere) aut nihil præter ideã sit in bonis. Ita superuacanea species futura est. Sin autem hæc quoque sunt in iis quæ per se bona sunt, necesse erit vt in niue & cerusa cãdoribus, sic boni definitionẽ in iis omnibus eandem declarari. At vero honoris, prudentiæ, voluptatis diuersæ sunt definitiones, hoc ipso quod bona sunt. Non est igitur in vna idea commune aliquod bonum. Sed quoniam modo dicuntur? Non enim similia videtur iis quorum nomen est commune fortuito. An quia ab vno profecta sunt? an quia ad vnum omnia referantur? an potius proportione? Vt enim in corpore aspectus, sic est mens in animo, aliudque in alio. Sed hæc quidem hoc tempore omitenda sunt, quoniam de iis accurate disputare, alterius philosophiæ magis proprium esse videatur. Eadem est ratio ideæ. Et enim si quod est bonũ quod communiter dicatur, aut si quod est seiunctum per se, perspicuum est id nec agi ab homine posse, nec haberi. Nunc tale aliqd quærimus. Sed forte eius cognitio cuiusdam videatur conducere ad ea omnia bona quæ agenda sunt, quæque adipiscenda. Nam si ipsum tanquam exemplar nobis proponemus, facilius, quæ nobis salutaria sũt, intelligemus: & cũ intellexerimus, consequemur. Atque hæc quædam ratione dicuntur illa quidem, sed scientiis artibusque repugnantibus. Nam cum ad finem omnes referantur, requirãtque id ipsum semper quod deest: tamen eius cognitionem præmittunt vniuersæ. Atqui non est consentaneum, artifices tantum ignorare nec quærere adiumentum. Illud etiam quæri potest, ecquid textori aut fabro ad artem adiumenti si hoc intelligãt, afferri quæat? aut quomãdem modo nobilior medicus, clariore dux belli sit futurus is, qui ideã ipsam intuebitur. Cõstat enim medicum hoc modo non spectare valetudinem, sed hominis aut singulorũ potius. Medetur enim singulis. Atque hæc quidem hæcenus. Nunc autem redeamus ad bonum quod quæritur, vt quid sit intelligamus. Nã satis constat aliud in alia esse actione & arte: quoniã aliud est in medicina, aliud

in re militari cæterisque omnibus eodẽ modo. Quid est igitur **E** quod sibi quisq; bonũ statuit, nisi quò refert omnia? Hoc in medicina valetudo est, in re militari victoria, in architectura domus, aliudq; in alia: in omniq; actione & consilio finis, quandoquidem eius causa omnes agunt omnia. Quo circa si in vno aliquo est finis rerum agendarum omnium, sit in eo finis bonorum omnium. Sin autem sit in pluribus, in eis ipsis. mutata enim, tamen eodem spectat definitio. Hæc nobis explicanda sunt, sed enodatus. Quoniam autem plures fines sunt, aliõsq; propter alios expetimus, vt diuitias, vt tibias, & vno nomine **F** instrumenta: perspicuum est, nõ esse omnia perfecta. Quod autem optimum est, id omne perfectum. Si ergo vnum aliquid vndiq; perfectum est, sit in eo quod quæritur: si in plura, in eorũ absolutissimo. Atqui quod propter se expetitur, id confirmamus eo quod propter aliud expetitur, perfectius: & quod nunq; aliõ refertur, iis omnibus quæ propter se & propter aliud expetantur. Quod igitur perfectum est, id propter se semper, nunquam propter aliud expetendum est. qualis felicitas videtur maxime. Nam & propter se eã, & nunquã propter aliud optamus. **G** At vero & honorem, & voluptatem, & mentẽ, & omnes virtutes vi sua, ex se & propter se illas quidem optamus: quandoquidem detracta omni opinione utilitatis, tamen eorũ singula optarem. sed beatitudinis etiã causa eadem expetimus, q; per ea speremus nos summum bonum adepturos. At felicitatem nemo earum neque aliarum rerum omnino causa expetit. Quod idem ex eo etiã quod satis sit & sufficiat efficitur. Quod autem bonum vndiq; perfectũ est, omne satis esse & sufficere **H** videtur. Satis autem esse ac suppeditare dicimus ad victũ non ipsi soli, vitã in solitudine agenti, sed parẽtibus, liberis, cõiugi, cæterisq; amicis & ciuibus: quandoquidem homo aptus est ad cœtus societatemq; natura. Sed in iis certi quidam termini cõstituendi sunt. Nam si progrediamur ad parentes, si ad posteriores, amicorũque amicos, nunquam finis reperietur. Sed hoc iterum etiam atq; etiam consideremus. Quicquid id est quod

A se ipsum contentũ sit, statuimus eiusmodi, quod solum, seijunctum, secretumq; à cæteris vitam expetendam efficit, & nihil requirentẽ. Quo in genere vitam beatam ducimus: quæ si cum cæteris bonis non coniungatur, anteponenda est omnibus. Sin coniuncta sit, perspicuum est, plurius eam esse cum minimo bono coniunctam, quàm separatim. Bonorum enim præstantia accessione eius quod additur ad aliquid existit. At maximum quodq; bonum semper expetendum est maxime. Hoc igitur iam apparet, felicitatem perfectum quiddam esse, omnibusq; **B** suis partibus absolutum, seque ipsam esse contentam cum rerum agendarum omnium sit extremum. Sed fortasse summum bonum esse in beatitudine inter omnes constat: hic vero locus vt magis explanetur quid sit, postulat. Id iam patebit, si quod sit hominis opus & officium, intelligatur. Vt enim tibicen, quiq; signa fabricatur, omnisq; artifex, iiq; omnes, quibus aliud quod opus propositum est, vel actio, in opere ipso finẽ perfectioneq; artis statuunt: sic homini, si quod est eius opus & officium, faciendum esse videatur. Ergo in fabro erunt & sutore **C** certa aliqua officia & actiones, in homine nulla erunt, natũsq; est ad otium? An nõ vt oculi, manus, pedis, singularitinq; partium suum est munus: sic homini quoque præter quàm q; hæc omnia, opus aliquod munusq; tribuetur? Quodnam erit illud tandem? Est enim ei cum belluis vita cõmunis. At proprium hominis bonum quæritur. Vita igitur ad alendum augendũq; pertinens, semouenda est. Hanc sequitur vita sensu directa. At communis est & equi, & bouis, & animantium omnium. Relinquitur ergo vita ea, quæ in actione versatur, quæque ab ea **D** parte animi proficiscitur quæ rationis est particeps. Huius porro vis vna est quæ rationi paret: altera, quæ ipsa rationis est particeps & cogitationis. Cũ vero huius quoq; vis sit duplex, ea constituenda & ponenda est, quæ actione cernitur. Hanc enim dici est aptius. Quod si ita est, opus officiumq; hominis sit necessesse est, animi actio rationi consentanea, aut certè à ratione non aliena. In eodẽ autẽ genere huius & illius boni officium poni

mus, vt citharœdi, & clari citharœdi: quod cōtingit in omnibus, addita ad opus virtutis excellentia. Citharœdi enim est, vt i fidibus: nobilis, scitè. Quod cū ita sit, hominis opus & munus in vita quadam ponemus, quæ eadem actio est animi rationi congruens. Quæ omnia boni viri est rectè ac præclare gerere. At sua quicque virtute rectè absoluitur & expletur. Quod si ita est, summum hominis bonum animi actio est, virtuti consentanea. Quòd si plures virtutes sint, optimæ ac perfectissimæ, idq; in vita vndiq; perfecta. Vt enim vna hyrundo non facit ver, nec dies vnus: sic vnus dies aut breue tempus non efficit beatum. Atque hoc quidem pacto summum bonum circumscribitur. Primum enim ponendum fuit oculis omnium, depingendūque pingui quadam Minerua, tum postea describendum. Est autem hoc in facultate positum omnium, producere & coaceruare descriptione quæ recta sunt omnia: quarum rerum in tempus posita inuentio est & adiumentum, à quo etiam artes ipsæ à tam exiguo principio profectæ ad tantum decus peruenerunt. Potest enim quilibet id quod deest, addere. Atque etiam meminisse debemus, quod supra dictum est, subtilitatem non eodem modo querendam esse in omni disputatione: verum pro rei quæ preposita sit natura, atque eatenus, quoad ars & via tradendi compendiaria patiatur. Nam & faber & geometra non eodem modo rectum angulum inuestigant: sed ille, quatenus est ad opus vtilis: hic quoniam spectator est & æstimator veritatis, quidnam sit, & qualis, exquirat. Eodemque modo faciendum est in cæteris omnibus, ne in eo quod attingendum fuit, quàm in eo cuius causa attigimus, longior ponatur oratio. Itēque haud omnium querenda & inuestiganda ratio est: nonnullisq; in locis cōtenti esse debemus, si rem esse doceamus, vt fit in principiis. Est autem primum & principium, rem esse. Principiorum autē alia inductione cognoscuntur, nonnulla sensu, quædam cōsuetudine, aliæque aliter. Eorum autem singula diligenter explorata esse debent, quantum natura possunt: dandæque opera est, vt

A probè definiantur, cum præsertim magnum momentum ad ea omnia habeant quæ consequuntur. Quocirca plus est principium, quàm dimidium totius rei valet: eòq; fiūt multa perspicua eorum, quæ indagantur. Atqui cognoscenda felicitas est non ex conclusione solùm, iisq; ex quibus cōficitur oratio, sed ex iis etiam quæ de ea feruntur. Nam & cōgruunt cum vero quæ insunt omnia, repente verum dissentit à falso. Cum ergo bonū in tria genera sit diuisum, sintq; alia bona fortunæ, alia animi, & alia corporis: animi bona verissimè & maximè bona nominamus. Itaq; quoniam actiones animi & officia in animo ponimus, cum præclare dictum est & aptè ad hanc quidem sententiam, quæ & vetus est, & philosophis comprobata: tum etiam rectè, q̄ in actionibus quibusdam finē extremūmq; ponamus. Sic enim totum positum est in animi cura & cogitatione, non in fortunæ temeritate. Cū ratione hac etiā cōgruit, quod vulgo dici solet, bene secūdisq; rebus perfrui, beatèq; viuere beatum. Propè enim ab omnibus in honesta quadā vita, & prosperitate posita est: atq; etiā in eo in quod diximus esse felicitatē, ea omnia insunt, quæ de beatitudine querūtur: aliis enim in virtute videtur, aliis in prudētia, quibusdā in sapiētia. nonnulli eam in his ponūt, aut in horum aliquo, aut adiuncta, aut non seiuncta voluptate. alii etiam rerum externarū adiungūt affluentiam. Atque hæc est multorum ac veterum, illa per paucorum clarorūq; virorum oratio & sententia. quorum neutros verisimile est omni ex parte aberrasse, sed aliqua, quin etiam magna ex parte rectam viam secutos. Ac cum iis quidem qui beatam vitam dicunt omnem virtutem aut aliquam virtutem, consentit definitio: est enim ei actio consentanea. Magnopere autem refert profectò, in possessiōe summum bonū an vsu, in habitu an in actione ponatur. Fieri enim potest, vt habitus qui inest, nihil rei præclare gerat, vt in dormiēte aut alio mō otioso. At verò actio nō potest, aget enim necessario, & honeste aget. Vt autē in Olympicis ludis, nō formosissimus qsq; aut robustissimus corona donatur, sed qui in certamē descēdūt:

(horum enim nonnulli vincunt) sic eorum quæ in vita honesta ac bona versantur, compotes fiunt ii qui recta quæ sunt faciunt. Quorum vita per se iucunda est, quoniam voluptate affici in iis numeratur quæ in animo insunt. Cuius autem rei quisq; cupidus est, ea delectatur. Ut equi, is qui amat equos: theatro, qui theatrum diligit. Eodemq; modo rebus iustis lætatur is, qui studiosus est honestatis: & rebus quæ ad virtutem pertinent, is, cui virtus chara est. Ac plerisq; repugnant & nocent iucundæ res, propterea q̄ non sunt sua sponte eiusmodi. Iis autē hominibus qui sunt studiosi honestatis, ea voluptatē afferunt quæ vi sua iucunda sunt. Quo in genere sunt quæ virtuti cōgruunt actiones. Itaque his sunt voluptati, idq; propter se. Quocirca nihil eorum vita voluptate indiget, tanquam aduentitia: sed in se ipsa inclusam habet voluptatem. Nam præter ea quæ dicta sunt, non est vir bonus habendus is, qui honestis actionibus non lætetur. Neq; enim quisquam aut iustum dixerit eum, qui iustis actionibus non gaudeat: aut liberalem eum, qui non delectetur officiis liberalitatis: itēque in cæteris omnibus. Quæ cum ita sint, confitendū est per se iucundas esse virtutis actiones & bonas & honestas, ac singulas maxime: siquidē verè de iis vir bonus iudicat: at iudicat, vt diximus. Est igitur quiddā optimū, honestissimum, & iucundissimum beatitudo. Nec vero separata hæc sunt, ex Deliaeo epigrammate. Nil magis iustitia pulchrum est, meliusque salute:

Res iucunda frui, quod sibi quisque petit.

Insunt enim hæc omnia optimis actionibus, in quibus aut in vna earum optima felicitatem esse dicimus. Sed tamen bonis, vt diximus, externis indiget. Vix enim potest, aut ne vix quidem, res magnas & dignitatis plenas gerere is, cui nullæ opes, nullæ suppetāt copiar. Per multa enim efficiuntur quasi instrumentis quibusdā, vel & amicorum opera, vel pecunia, vel ciuis dignitate: suntq; nonnullæ res quarū amotio beatā vitā labefactet, vt nobilitas, vt liberi, vt forma. Neq; enim plane ad beatitudinem aptus est is, qui omnino deformis sit, aut ignobilis,

A aut qui vitam in solitudine degat, aut sit sine liberis: ac multo etiam minus forsitan, si cui sint liberi improbi, vel amici boni è vita excefferint. Ergo, vt diximus, has prosperitates videtur beata vita requirere. Ex quo fit, vt quiddā felicitatem idem esse quod secundam fortunam statuunt. Ex quo existit quæstio, num doctrina, consuetudine, an alia aliqua exercitatione pariat, an diuina aliqua causa adsit, an hoc ita sit fortuito. Ac si quod à diis aliud datum munus hominibus est, profectò consentaneum est felicitatem etiam datam esse à diis, eoque maxime, q̄ rebus humanis melior est & præstātor. Sed hæc nō sūt huius disputationis, & tēporis. Hoc verò apparet, etiam si nō data sit concessu & munere deorum, mortalium generi, sitque virtutis, artis, aut exercitationis, tamen in rebus maxime diuinis esse ducēdam. Virtutis enim merces & finis, optimū quiddam est, diuinum, & beatum: quod idē late pateat, necesse est. Potest enim inesse iis omnibus, quorum quidem à virtute animus aliquo vitio corporis nō retardetur, disciplina aliqua & diligentia. Quòd si sic melius est beatum esse, quàm fortuito, certè ita esse confitendum est. Siquidē quicquid à natura proficiscitur, ita secundum naturam affectum est, vt optime affectum esse possit: itēq; cum omnia quæ ab arte, causisq; omnibus efficiuntur, tum vel maxime quæ ab optima. Magnum autem scelus sit rem omnium & maximam & præstantissimam fortunæ ascribere. Atque etiam ex definitione perspici potest quod quærimus. Cōfirmauimus enim eam esse actionem quandam virtuti consentaneam. Reliquorum autem bonorum partim adesse necesse est, partim sunt adiuantia & vtilia quasi instrumenta, quibus consentiunt quæ initio diximus, Ciuili scientiæ finem esse propositum summum bonum. Huic autem cura omnis fere in eo posita est, vt & ciues bonos efficiat, & ad res magnas, & honestas agendas idoneos. Iure igitur nec bouē, nec equum, nec aliud animal vllum beatum ducimus. Nullum enim eorum est huius particeps actionis, ob eamque causam ne puer quidem beatus est: quippe cum nondum per

ætate ad has vitæ actiones, sit aptus. Qui autem dicuntur, ob E
spem & expectationem quam de se concitant, ducuntur beati.
Opus est enim, vndique, vt dixi, perfecta completaque vita.
Multæ enim in vita mutationes, variique euentus versantur:
fierique potest, vt qui secunda fortuna vsus sit, is in maximas in-
cidat calamitates in senectute. quod de Priamo ferunt fabulæ.
Qui autem casus eiusmodi senserit, miserique è vita migraue-
rit, cum nemo duxerit in beatis. Sed quæret aliquis, num
quis alius quoad viuat, iudicandus est beatus: sed Solonis sentē-
tia, expectandum extremum tempus ætatis, vt tum denique sit F
beatus, cum supremum vitæ diem morte confecerit? At id
quidem absurdum sit, cum præsertim felicitatē in quadā actio-
ne statuamus. Quòd si beatum negamus eū qui excesserit è vi-
ta, nec hoc vult Solon quidem: sed tum deniq; aliquē tutò bea-
tum iudicari posse, cum iam à malis est miseriusque liberatus.
Quanquam de hoc quoq; est dissensio. etsi enim sensus abierit,
tamen summis & propriis bonis & laudis & gloriæ, quāuis nō
sentiant mortui, quia viuunt, nō carent, vt decore & dedecore
liberorum, posterorum etiam rebus secundis & aduersis. Hæc G
quoque dubitationem afferunt. Fieri enim potest, vt qui beatā
vitam vsque ad senectutem protulerit, migraueritque conue-
nienter rationi, cum multæ in posteris mutationes consequan-
tur: quorum nonnulli boni viri sint, degantque vitam ex digni-
tate, alii contrā. Hoc etiam perspicuum est, eos multis modis
in parentum aduersis rebus non eiusdem generis posse affici.
Absurdum quidem sit, si eis quoque commutetur, qui appetiit
mortem, sitque aliàs miser, aliàs beatus. Absurdum hoc quoq;
sit, res posterorum nihil ne ad vllum quidem tempus ad parē- H
tes pertinere. Sed redeundum est ad id quod supra quæsitum
est. Eo enim cognito, fortè quod quærimus intelligetur. Si igitur
supremus vitæ dies expectandus est, vt tum quisque bea-
tus existimetur, non quòd beatus ipse sit, sed quòd antea fue-
rit: quid est quamobrem non sit absurdum, cum quisque bea-

A tus est, de eo quod inest non verè dici? quòd propter varietate
tem fortunæ minime placeat viuos concedere beatos, quòd
que stabile aliquid ac firmum, vixque mutabile, beatam vitam
putemus: fortunam contrā sæpè recidere in eosdem. Perspi-
cuum est enim, si euenta sequamur, eundem nos sæpè aliàs bea-
tum, aliàs miserum esse dicturos. Ita beatum, Chameleonti si-
milè, nec satis firmum, affirmabimus. Atqui non est rectum,
fortunam consecrari. Non enim in ea positum est beatum esse
vel miserum, etiam si hanc humana vita desyderat. Beata au-
B tem vitæ dominæ sunt virtuti consentaneæ actiones, contra-
riæque contrariæ. Hanc autem rationem id quoque confir-
mat quod quæsitum est. Nulla enim in re mortalium tanta in-
est firmitas, tanta constantia, vt iis in rebus quæ virtutē ge-
runtur. Multo enim sciētis ipsis & firmiores sunt & constan-
tiores. quarum vt quæque præstantissima est, ita stabilis ma-
ximè: idque accidit propterea quòd diutissimè in iis viuunt
beati. Quæ causa est, cur nulla obliuione obruantur. Inerit er-
go in beato quod quærimus, talisque per omne tempus æta-
C tis futurus est. Semper enim vel maximè, ea & geret & co-
gitabit omnia quæ virtuti congruunt: & quemcunque for-
tuna casum inuexerit, hunc maxime decorè & aptè feret:
quippe qui verè bonus sit, quadratus, omnique reprehensio-
ne carens. Cumque multos casus fortuna inuehat, sique ma-
gnitudine & exiguitate differant: perspicuum est, eos omnes
qui parui & exigui interueniunt, nullum ad vitam mo-
mentum habere: qui autem & magni & multi prosperè e-
D ueniunt, vitam efficiunt beatiorem. Nam & ad splendorem
per se valent & ad ornatum, & vsus eorum gloriæ plenus
est & dignitatis: Qui autem contrā accidunt, si vitam bea-
tam illi quidem labefactant, (Nam & dolores afferunt, &
multas actiones impediunt,) sed tamen hunc tum splen-
descit apparètque maximè, cum sedate ac moderatè quis

& multas & magnas perfert calamitates, non indolentia quidem, sed quod generoso, forti, magnoque sit animo præditus. Quod si sunt, ut dixi, vitæ dominæ actiones, certè nemo qui sit beatus, esse miser vlllo pacto potest. Neque enim vnquam quæ odio digna sunt, quæq; mala faciet. Eum enim qui verè bonus sit, quiq; sapiens, putamus omnes casus fortunæ æquo animo esse laturum: ex iis etiam quæ sint in potestate, semper pulcherrima quæque facturum. Vt & bonus imperator exercitu eo quæ adest semper ut vsus belli ferat, commodissime vitur, & victor ex iis pellibus quæ suppetant calceum aptissimum conficit, eodemq; modo ceteri omnes artifices. Quod si ita est, qui beatus sit, miser esse nullo modo potest non tamen beatus sit quidem, si in Priami calamitates incidat. Nò igitur varius est, aut mutabilis. Neque enim ex felicitatis possessione facile quis deiici detrudiq; potest: nec id leues casus, sed & graues & magni efficiant. Quid igitur prohibet nos beatum statuere eum, qui virtutis perfectæ perfectò fungatur munere, quiq; in bonorum externorum satis magna abundantia viuat, nò aliqua parte atatis, sed in omni vita consecuta atque absoluta: aut certè eodem addendū, qui & eam vitam sit acturus, & mortem ex ratione obiturus? quadoquidem incertus est rerum futurarum exitus, & beatitudinem finem esse, ac quiddam omni ex parte perfectum, ponimus. Quæ cum ita sint, beatos ex viuis dicemus eos, quibus adsint permanensq; sint quæ enumerata sunt omnia, at beatos homines. Atq; hæc quidem hæctenus. Casus autè & res aduersas posterorum ac amicorum omnium nihil pertinere omnino ad mortuos valde ab amici officio alienū sit, sententiaque omnia repugnare videatur. Igitur quàm multi casus sint, iique longe ac late differant, cūq; alii magis, alii minus pertineant, singillatim quidem differere longum sit & infinitū: summarim & populariter, satis. Vt igitur aduersæ res quæ beato accidūt, aliæ momentum habet ad vitam, aliæ leues sunt, sic ex omnes quæ amicis. Sed permultū interest, viuis an mortuis mala contingant: ac multo etiam magis, quàm vtrum res

A iniquæ & nefandæ in tragediis antè tractentur, an gerantur. Ratiocinandum igitur etiã est hic, quid quicque interfit: vel potius quærendum est de mortuis, vtrū alicuius boni participes sint, an cōtra. Perspicuum enim est ex his, etiam si quid ad eos pertineat, siue boni siue mali, exile id & exiguum aut omnino aut illis fore: sin minus, certè non tantam vim in eo esse, ut vel beatos eos qui non erant prius efficiat, vel iis qui antè beati erāt, beatam vitam eripiat. Ergo hoc quidem iam apparet, res & secundas amicorum & aduersas, ad eos pertinere.

B illas quidem qui occiderint, sed ita, ut neque ex beatis miseros faciant, neque aliud quicquam generis eiusdem. His ita expositis, iam felicitas in bonis sit laudabilibus an potius gloria-tione dignis, videamus. Est enim perspicuum, eam non numerari in iis quæ ipsa non sunt per se bona sed esse possunt. Igitur hoc apparet, quod laudabile sit, omne ob eam causam laudibus affici, quòd affectione aliqua sit præditum, & ad aliud quodam modo referatur. Nam & iustos, & fortes, & viros bonos, & virtutes propter opera, munera, actionesque laudamus. Et robustos, & qui ad cursum valent homines, ceterosque eiusdem generis propterea laudamus, quòd à natura instituti sint, aptiq; ad gerendas res aliquas quæ in bonis sunt & honestis. Quod ex iis etiam laudibus quæ diis tribuuntur, perspicui potest. Ridiculas enim eas fore constat, si ad nos referātur. Hoc fit propterea, quòd laudes, ut dixi, referendo tribuuntur. Quòd si laus in eo genere est, id perspicuum est, ut quicque optimum est, ita minime ad laudem valere, multoque id esse & maius & præstantius. Nam & deos beatos fortunatosque ducimus: & viros, ut quisque ad Deum proximè accedit. Eadem est rerum bonarū ratio. Beatitudinem enim nemo ornat laudibus ut iustitiam, sed quòd multo & diuinior sit & melior, diuino honore afficit. Rectè etiam Eudoxus videtur primas partes tribuisse voluptati. Nam cum in bonis esset ipsa, neque laudaretur, declarari putabat, eam rebus omnibus præstare quæ essent laudabiles: in eodemq; esse genere deum ac summum bonū, quoniã ad

ea cætera referretur. Est enim virtutis laus propria, à qua apti E
sumus ad res honestas gerendas. Encomia autem ea potius at-
tingunt, quæ tam corporis quàm animi geruntur viribus. Sed
hæc quidem accuratius inuestigare eorū sit potius, qui in en-
comiis elaborarunt: nobis autem ex iis perspicuum est quæ di-
cta sunt, in bonis iis quæ ad decus valent, perfectisque nume-
rari beatam vitam. Quod ita esse hinc etiam apparet, quòd est
principium. eius enim causa omnes omnia facimus. Princi-
pium autem, idque omne in quo causa est cur cætera bona sint,
13 gloriatioe dignum & diuinum ponimus. Sed quoniam F
beatitudo est actio quædam animi, virtuti vndique absolutæ
congruens, iam virtus ipsa consideranda cognoscendaque est.
sic beatam vitam facilius contemplabimur. Atque is quidem
videtur qui ciuili sciētia vere instructus est, huic maximā de-
disse operam: quoniam hoc vult, hoc spectat, & ciues bonos ef-
ficere, & obcedentes legibus. Hoc declarant Cretensiu & La-
cedæmoniorum legislatores, & si qui alii in eo genere florue-
runt. Quòd si hæc ciuili sciētia propria est cognitio, perspi-
cuum est, cum eo instituto quod iam inde ab initio secuti su-
mus, omnē hanc congruere & consentire quæstionē. Videndū
est scilicet, quod sit hominis bonum. etenim de summo bono
hominis quærebat. Sed virtutem dicimus hominis, nō quæ
corpus, sed quæ animum attingit humanum: beatamq; vitā,
animi actionē nominamus. Quæ cum ita sint, perspicuum est,
vt eum qui oculos curaturus sit, totum corpus: sic eum qui ci-
uili ratione instructus sit, ea omnia quodammodo quæ ad ani-
mum pertinent cognita habere oportere: ac multo etiam ma-
gis, quo maior ciuili sciētia & melior quàm medicina est. H
Atqui clari nobilesque medici multum operæ in cognitione
corporis ponunt. Cognoscendus igitur ei animus est qui ci-
uili sciētia est præditus. Cognoscendus est autem horum cau-
sa, & quoad satis sit ad ea quæ quærimus. Nam subtilior accu-
ratiōq; eius explicatio maioris negotii sit q̄ ipsa illa res quam
nobis proponimus. De qua quoniā in iis libris quos ἐξοπεκκώτε

A inscriptimus, satis multa diximus, illinc assumenda sunt quæ
ad hunc locum pertinebunt. veluti vnā eius partē expertem
esse rationis, participem alteram. Vtrum autē separatē sint, vt
partes corporis, & quicquid ex partibus constat: an cogitatioe
duæ res sint, quæ sua sponte separari nequeant, quemadmodū
in orbe pars quæ cōuexa dicitur, & cōcaua: ad id quod agimus,
nihil interest. Eius autē partis, quæ rationis experts est, alia vis
est etiam plantæ communis: eam dico, quæ causa est cur ala-
mur & augeamur. Hanc enim vim animi tum in iis omnibus
B quæ alūtur, tū in fœtibus licet ponere, tū etiā in perfectis ani-
mantibus. hæc enim aptius est, quàm aliam. Huius rursus a-
lia est communis virtus, non hominis propria: quippe cum tū
maximè cū somnus capitur, hæc siue pars siue vis suo officio
& munere fungatur. Atqui bonus ab improbo in somno mini-
mè interoscitur. Hinc negant inter beatos ac miseros per di-
midiatum vitæ tēpus quicquam interesse. Idque iure ac meri-
to accidit, propterea q̄ somnus animi est requies, quia bonus
fit vel malus, nisi si quæ motiōes paulū oriantur, ac tū meliora
C visa sunt bonorū quàm quorūlibet. Sed hæc quidē hæctenus. A-
lendi etiā vis prætermittēda est, quādoquidē virtutis hominis
experts est. Alia autē est etiā vis animi rōnis experts, q̄ tamē eius
quodāmodo est particeps. Nā & continētis impotētisq; rōnem
& animi partē eam quæ rationē habet laudamus. Inuitat enim
vera rō bene sanos ad iustitiā & æquitatē. Cōstat autē in eis ali-
quid aliud esse insitū præter rōnē, quod repugnat obsistitq; ra-
tioni. Vt enim in corpore, si quæ partes dissolutæ dextrorsum
moueri velint, cōtrā ad læuā ferūtur: sic in animo. distrahūtur
D enim in contrarias partes impotētium cupiditates. Sed in cor-
pore id quod rapit & distrahit videmus, in animo non vide-
mus. Certè nihilo minus existimare debemus inesse quiddam
in animo ratione carens, quod ei resistat & repugnet. Quomo-
do autem ab ea diuersum sit, nihil interest. Hoc autem vt dixi
rationis est etiam particeps. paret enim rationi in continen-
te, ac multo etiam magis in temperatis & fortibus, in quibus

omnia rationi cōgruūt. Hoc ergo apparet, vim expertem ratio
 nis esse duplicem: vis enim ea quæ crescendi causa tributa est,
 nulla ex parte rationis est particeps: concupiscendi autem &
 appetendi quodammodo ea vtitur, quatenus ei obcedit, atque
 paret. Atqui eam dicimus cōpotem quidē & parentis & ami-
 corum, non tanquam mathematicorum. Nam vim expertem
 rationis parēre quodammodo rationi, & admonitiones, & ob-
 iurgationes & adhortationes indicant. Quod si confitendum
 est, hanc quoque vim cōpotem esse rationis, duplex vis erit
 rationis particeps: alia proprie & in se ipsa, alia veluti pro-
 bus filius obcedit parenti. Hac autem distinctione & dissimi-
 litudine etiam virtus diuiditur. alias enim ratione esse dici-
 mus, alias more perfectas. In ratione sunt, vt sapiētia, vt sagaci-
 tas, vt prudentia: more perfectæ, vt liberalitas & temperantia.
 Nam cum de moribus alicuius loquimur, non sapientem eum,
 vel sagacem dicimus, sed clementem & modestum. sapientem
 etiam laudamus ob animi habitum, & habitus eos qui laudabi-
 les sunt, virtutum nomine appellamus.

LIBER SECVNDVS.

ED cum duo sint virtutum genera, alterū
 earum quas in ratione esse dicimus, alterū
 earū quas morales & voluntarias: rationis
 quidē magna ex parte à doctrina ortum ac-
 cessionēque habent. itaque & exercitatiōis
 indigent & temporis. Morales ac volunta-
 riæ moribus, à quibus nomē duxerūt, quod
 paulum à consuetudine deflexit, omnino comparātur. Ex quo
 perspicuū est, nullā omnino moraliū virtutū ingenerari nobis
 natura. Nihil enim quod insitū & innatū est, aliter atq; est, af-
 suescit. Vt lapis q; suapte sponte deorsum fertur, nunquā in su-
 blime ferri assuecat, ne si milies quidē eū quis sursum vt cōsue-
 faciat emittat. Eodēq; modo nec ignis deorsū nec aliud quicq;

A aliter atq; ipsius natura ferat, potest assuescere. Nō igitur à na-
 tura, neque contra naturam in nobis insunt virtutes: sed nati
 factique sumus ad eas & percipiendas natura, & efficiendas
 consuetudine. Iam vero quæ nobis à natura tributa sunt, eorum
 primum facultates accipimus, deinde officiis muneribusque
 fungimur. Quod in sensibus cernere licet. Neque enim ex eo
 quod crebro aut aspeximus, aut audiimus, sensus accepimus:
 contrāque eorum cum iam essemus cōpotes, eis vsi sumus,
 nō cum vsi essemus, percepimus. At verò virtutes accipimus,
B antea cum operis aliquid confectum dederimus. Quod in cæ-
 teris fit artibus. Quæ enim faciēda sunt cum didicimus, ea tū
 cum agimus, discimus maxime. Veluti homines tum archite-
 tecti existunt maximē, cum ædificant: & citharcedi, cum fidi-
 bus vtuntur. Similiter tum iusti, tēperātes, fortēsque efficiuntur
 maximē, cū ea facimus quæ iusta sūt, quæ modesta, quæ fortia.
 Atq; etiā hoc ipsum declarat & docet quod fieri solet in Reb-
 pub. in quibus legislatores consuetudine & exercitatione ciues
 bonos efficiunt. Est enim hæc omnium qui leges imponūt sen-
C tentia & voluntas. Quod qui minus recte faciunt, aberrant.
 quippe cum hac vna re præstet vitiosæ bene constituta Resp.
 Iam ex iisdem rebus oritur virtus omnis, & ab iisdem interit.
 Eadem est ratio artium omnium. Nam ex eo q; vtūtur fidibus,
 & clari & ignobiles citharcedi existunt. Eadem est ratio archi-
 tectorum reliquorūq; omnium. Nam ex eo q; scite & perite
 ædificant, boni architecti futuri sunt: ex eo quod inscite, mali.
 Quod ni ita se haberet, nec rationi vllus esset nec doctrinæ lo-
 cus, omnesque docti & indocti nascerētur. Eadēq; omnium
D virtutū causa & sentētia est. Nam cum ea facimus quæ pactis
 cōtinentur, iis quæ hominibus inter ipsos intercedunt, alii iu-
 sti, alii iniusti efficiuntur. Et cum ea omnia quæ acerba mole-
 stāque sunt, agimus, assuescimūsq; aut timere, aut præfidere,
 nonnulli fortes, quidam timidi ignauiq; existunt. Similis est
 & cupiditatum ratio, & iracundiæ: quoniam alii temperātes
 & clementes, plerique intemperati & iracundi efficiuntur: hi

quia sic, illi quia secus in iis versentur. Atque ut vno verbo finiam, ex sui similibus actionibus omnes habitus oriuntur. Itaque faciendae sunt certo quodam genere actiones, quandoquidem earum differentias habitus consequuntur. Non igitur parui, sed magnopere, atque adeo ad summam refert, utrum sic an secus iam inde à puero assuescamus. Quonia igitur huic negotio quod suscepimus, non est proposita contemplatio quasi finis, ut ceteris (id enim agimus, non ut quid virtus sit, intelligamus, sed ut boni efficiamur, quandoquidem usus eius nullus foret) necesse est quemadmodum actiones & officia ducantur, considerare. In iis enim situm est, quemadmodum dixi, ut habitus quales debent, orientur. Ac illud quidem commune est omnium, idque positum sit, rectae rationi conuenienter fieri: de quo differetur posterius, & quid sit recta ratio, & quemadmodum affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prius constare & conuenire debet, omnem quae de rebus agendis habetur orationem, populariter, non subtiliter tractari oportere: utque initio diximus, rationes pro rei natura exigendas esse. Ut autem in rebus salubribus, sic in actionibus iisque omnibus quae conducunt, nihil inest firmitatis, nihil stabilitatis, & roboris. Cumque eiusmodi sit, quae de genere toto habetur oratio, multo etiam minus certa est quae de rebus singulis habetur, quonia nec sub artem nec sub praerceptionem ullam cadunt. Sed ut in medicina & gubernatoris arte, sic iis omnibus qui in actione rerum versantur, temporis habenda ratio est. quanquam autem id est quod nunc agimus eiusmodi, tamen danda omnino opera est ut alleuetur. Hoc igitur imprimis intelligendum est, iis omnibus quae sunt in hoc genere, habeo quod nimium & parum est, interitum impendere natura (perspicuis enim rebus ad obscuras illustrandas utendum est) Id quod licet in viribus & valetudine cernere. nam & profusa & remissa nimium exercitationes labefactant vires euertuntque funditus. & poculenta ac esculenta si modum transeant, vel infra modum adhibeantur, labefactant valetudinem eodem modo: si moderata sint & modica, pariunt, augent, ac tuentur.

- A** Quod idem & in temperantia, & in fortitudine, ceterisque virtutibus contingit. Qui enim fugit timetque pericula omnia, quique nullum perfert, is timidus & ignauus putandus est: & qui nullum timet omnino, sed adit omnia, is audax habendus. Itaque qui omnibus voluptatibus perfruitur, nullamque praetermittit, intemperans: qui vero omnes praetermittit & cauet, ut solent agricolae, is sensus omnis expertus iudicandus est. Tollitur enim temperantia, tollitur fortitudo ab eo quod nimium est & parum. At vero saluae sunt & incolumes mediocritate dominante. Verum non solum ortus incrementaque & interitus ex iisdem & ab iisdem efficiuntur, sed in iisdem etiam actiones versantur. Et enim ut aliis in rebus quae euidentiores sunt, id contingit, veluti in viribus, ut ex eo gignantur, quae & multum cibi capiatur, & multi labores ferantur, quod valens viribus efficere potest maxime: sic in virtutibus. Nam & ex eo temperantes efficiuntur, quae nos à voluptatibus abstinemus: & cum iis sumus, ab iis facillime abstinere possumus. Similis est ratio fortitudinis. Nam cum & ea quae terribilia sunt despiciere, & eadem magno animo ac forti perferre assuescimus, tum fortes existimus: quales cum sumus, quae terrorem afferunt, facillime sustinemus.
- Habitus autem quales sint ex voluptate ac dolore quae facta & opera consequuntur, perspicui debent. Nam qui se à corporis voluptatibus abstinere, eoque ipso laetatur, is temperans: qui id molestè acerbèque fert, is intemperans putandus est. Et qui molestia quae sunt, forti ac magno animo perfert, ex eoque voluptatè percipit, aut certè non fert grauiter, fortis: qui aegrè fert, is habendus ignauus. Virtus enim moralis ac voluntaria omnis inhaeret voluptatibus ac doloribus. Nam & voluptatum blanditiis deliniti, ad ea gerenda omnia, quae praua sunt, impellimur: & dolorum cum admoventur faces, à rectè factis deducimur. Itaque Platonis sententia, institutos esse omnes oportet iam inde à puero, ut & laetemur bonis rebus, & doleamus contrariis. Recta est enim haec educatio. Id vero si in actionibus, & perturbationibus haerent virtutes, omnè autem perturbationem

a&tionēq; omnē sequitur voluptas aut dolor: ob eam certē cau- E
sam virtus in voluptatibus doloribūsq; consistit. Hoc etiam
inducunt supplicia, quæ ob eas constituta sunt. medicina enim
quædam sunt. At curationes ex dissimilibus cōtrariisq; rebus
solent effici. Præterea habitus omnis animi, quæadmodum su-
prà dixi, quibus in rebus positum est, vt melior vel deterior gi-
gnatur, in iis vim suam omnem obtinet. A voluptatibus autē
& doloribus habitus vitiosi nascuntur, propterea q̄ ea quis se-
quatur aut caueat vel quæ faciendæ fugiendæque non sint, vel
quando, vel quomodo faciendæ non sint & cauendæ, quæq; sunt F
eiusdem generis, quæ ratio præscribat. Itaq; virtutes vacuita-
tes quædam perturbationum tranquillitatēque animi defi-
niunt. Haud probè quidem, q̄ omnino dicant, nec adiungant
quomodo decet, aut quomodo non decet, & quando, & cætera
omnia quæ adduntur. Ergo hoc præponitur, virtutem quæ in
hoc genere est, in voluptatibus doloribūsq; versari, in eaque
ad res optimas gerendas inesse momenta maxima: in vitio, cō-
trā. Quod ex eo etiam perspici potest, quia cum tria sint quæ
sequimur, & tria quæ declinamus, honestum, vtile, iucundum, G
& tria quæ superioribus contraria sint, turpe, inutile, molestū:
cum in iis omnibus vir bonus rectè se gerit, & improbus præ-
posterè, tum vel maxime in voluptatibus. Nam & communis
est animantium omnium, & ea omnia cōsequitur, quæ sub ap-
petitionē cadunt. Etenim quicquid honestum, quicquid vtile,
id omne iucundum. Præterea quoniam vnà nobiscum iā inde
ab incunabulis educata est, difficile factū est hanc perturbatio-
nem euellere omnino, quæ penitus in vita implicata insidet. H
Atque etiā actiones factaq; nostra dirigimus voluptate & do-
lore, alii minus, alii magis. Ob eam igitur causam necesse est in
his versari hoc nostrum institutum. Non enim in eo par-
ua momenta sunt ad officia & actiones, si quis rectè aut im-
probelætetur aut doleat. Præterea difficilius est, vt ait He-
raclitus, voluptati obistere quàm iracundiæ. At semper vt
quicque habet difficultatis & negotii plurimum, ita in eo po-

A tiffimum ars omnis virtūsq; versatur. Quod enim vndique
perfectum absolutumq; est, id ibi maiorem obtinet & splendo-
rē & dignitatē. Quare ob eam etiam causam vt cōsistat neces-
se est in dolore ac voluptate omnis quæ de moribus & ciuili ra-
tione instituitur disputatio. Nam qui his rectè vtetur, is vir bo-
nus: qui peruerse, improbus futurus est. Atq; hoc quidē iam cō-
fectum est, virtutē voluptatibus doloribūsq; cōiungi: & qui-
bus ex rebus gignitur, ab iis & augeri eam & interire, si eodem
modo non fiant: eandē à quibus rebus nata sit, in iis munus suū
B & officium exequi. Quæret autem aliquis, quid sit cur eos 4
dicamus qui res iustas efficiant, iustos: qui modestas, temperā-
tes existere oportere: præsertim cum si res agant iustas, si mode-
stas, iusti iam sint ac temperātes. Vt si qui grammatici musici-
que munere fungātur, ii grammatici sint & musici necesse est.
At ne in artibus quidem ita sit. Fieri enim potest, vt quis quid
præstet eorum quæ grammatici arte continentur & fortuito &
alterius præscripto. Ergo tum denique grammaticus erit, & si
quid eorū quæ grāmatici propria sunt, & si grāmaticè faciat,
C hoc est, si ab ea quæ in eo inest arte grāmatica proficiatur. Iā
artium ac virtutum nō est eadem ratio, propterea q̄ quæ ab
artibus proficiuntur, quoniam laus omnis & præstantia in-
clusa in iis ipsis est, satis sit ea certo quodam genere effici. At
verò quæ virtute geruntur, non si ea quodā modo affecta sint,
continuo iustè tēperatēve efficiuntur: sed si is etiam qui faciat,
quodammodo sit affectus. primū, si sciens, deinde si volēs & vl-
tro, idque eorum causa: tertio, si firmo & stabili animo faciat.
Quorum præter scientiam nihil artibus tenendis percipien-
D disque requiritur. Ad virtutes verò, cum scientia parum aut
nihil valet, tum non parua, sed omnia momenta sunt in cæte-
ris. Quæ quidem consuetudine iuste moderatēque viuendi o-
mnia comparantur. Ergo tū deniq; res iustæ ac modestæ dicū-
tur, cum eiusmodi sunt, quales viri iusti temperantēsq; age-
rent. Iustus autem & modestus is demum est, non qui eas res
gerat omnino, sed qui ita gerat vt iusti & frugales faciunt. Hoc
d

ergo verè dicunt, ex rectè temperatèque acta vita iustos moderatòsque viros effici. Quæ qui non faciat, is nunquam est futurus bonus. Sed plerique cum hæc non faciant, ita denique se & probos fore & philosophaturos putant, si ad verba confugiant. Si simile aliquid faciunt ægrotis, qui medicos illi quidem libenter audiunt, sed nihil eorum quæ præscripta sunt faciunt. Quemadmodum igitur illis nunquam bene habiturum est corpus qui ita curantur: sic nec his animus, qui isto modo philosophantur. His expositis deinceps videndum est, quid sit virtus. Quoniam igitur tria sunt in animo, perturbationes, facultates, habitus, ex his tribus vnum aliquid sit virtus necesse est. Perturbationes autem appello, ut cupiditatem, ut iram, ut excandescentiam, timorem, audaciam, ut inuidiam, gaudium, amicitiam, ut odium, desyderium, emulationem, misericordiam, & omnino ea omnia, quæ vel voluptas consequitur vel dolor. Facultates autem, quibus ad perturbationes accipiendas apti sumus, dicimus, ut per quas vel irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus verò sunt, quibus probe vel male affecti sumus in perturbationibus: velut cum irascimur, si vehementius, vel parum, male: si mediocriter, bene affecti sumus: itémque in cæteris. Ac perturbationes quidem nec virtutes sunt, nec vitia, propterea quod ex perturbationibus nec boni nec improbi nominamur, ex virtutibus & vitiis nominamur, quòdque perturbationes nobis nec laudi datur, nec vitio. Nec enim qui timet laudatur, aut qui irascitur: nec quomodo irascitur, vituperatur, sed qui præter modum. At verò propter virtutes iure laudamur, aut vituperamur. Iam irascimur & timemus inconsultò, virtutes aut ipsa consilia sunt, aut res gestæ consilio. Ad hæc, perturbationibus moueri dicimur, virtutibus & vitiis non moueri, sed quodammodo affici dicimur. ob easque causas ne facultates quidem sunt. Neque enim eo vel boni dicimur aut mali quomodo omnino agere possumus, vel laudamur, vel vituperamur. Præterea facultate præditi sumus natura, boni

A vel improbi non sumus, quod supra ostendimus. Quòd si nec perturbationes sunt virtutes, nec facultates, relinquatur ut sint habitus. Sed dicendum est non solum habitus esse virtutes, sed etiam quales sint. Hoc igitur confitendum est, virtutem omnem, in quo ipsa sit, eum probè affectum reddere, officiumque ac munus eius probè exequi. Ut virtus oculi & ipsum oculum integrum efficit, & munere illius rectè fùgitur. virtute enim oculi integre cernimus. Itemque virtus equi, equum generosum efficit, & ad cursum aptum, & ad vehédum eum qui insideat, expectádosque hostes idoneum. Quòd si ita est in omnibus, certe hominis virtus habitus erit, quo & melior homo efficitur, & officio suo ac munere probe fungitur. Hoc quemadmodum futurum sit & iam diximus, & nunc ita denique perspici poterit, si qualis eius sit natura, etiã atque etiã considerabimus. Licet quidem in omni natura cohærente & cõtinuata, quæque secari potest & diuidi, & quod præstat notare, & quod superatur, & quod æquale est: idque vel pro rei natura, vel nostro more. Aequale autem dicitur id quod medium est inter rem quæ præstat & eã quæ vincitur. Rei autem medium appello id quod æquè abest ab utraq; extremitate: idque apud omnes vnũ idemque valet & efficit. Nostra autem ratione id mediũ est, quod nec trásit modũ nec deserit, nec vnũ idemque apud omnes valet. Ut si decem nimirum multa sũt, duo nõ satis, capiat sex pro rei medio. Aequè enim superat atque superatur. Hoc autem mediũ à proportiõne arithmetica ducitur. At quod nobis mediũ est, nõ ita sumitur. Nõ enim si cui decem minas edere nimirum sit, duas parum, sex minas ludimagister præscripserit. Est enim hoc fortasse nimirum vel parum. De i qui capiat, ut Miloni parum, tironi nimirum. Eadem est & cursus ratio & luctæ. Ita nimirum & parum artifices omnes vitant, mediocritatem & exquirunt, & persequuntur, ac mediocritatem non rei quidem, sed quæ à nobis ducitur. Quòd si ars omnis & scientia ita denique præclare suum munus exequitur & absoluit, si mediocritatem intuetur, ad eamque sua opera omnia refert (hinc solent de operibus iis quæ perfecta sunt &

absoluta, prædicare, nec iis detrahi quicquam nec addi posse, E
quia nimium & parum omnem præstantiam laudemque artis
labefactet, conseruetque mediocritas) clari autem artifices eò,
vt dixi, opera sua referunt: & vt natura, sic certior est dux vir-
tus præstantiorque quàm ars omnis: profectò mediocritatis
ea fit indagatrix necesse est. De ea loquor, quæ voluntate ac mo-
re suscipitur, quæ in perturbationibus actionibusque consistit
in quibus est, & nimium & parum & mediocritas. vt & time-
re & confidere & concupiscere, & irasci & misereri, & omni-
no gaudere & dolere licet & nimium & parum, quorum vtrū F
que non rectè fit. At verò quando, quibus de causis, quibusque
rebus decet, cuiusque rei causa, & quomodo æquum est hæc
facere omnia, perfectum quiddam est ac optimum, quod qui-
dem in virtute situm est. Itémque in actionibus & officiis ni-
miū, & parum versantur & mediocritas. At virtus in pertur-
bationibus actionibusque connectitur: in quibus & nimium
& parum in vitio est, mediocritas in laude & rectè factis, quæ
duo virtutis sūt maximè propria. Est igitur mediocritas qua-
dam virtus, cum mediū & perfecti sit indagatrix. Iam peccare G
licet multis modis, quoniã vt Pythagorei cōiiciebant, malum
infinitem incertumque est, bonum certum atque finitum.
At verò rectè facere vno modo licet. Itaque illud facile, hoc
difficile est. Nam & à signo discedere facile est, & ipsum at-
tingere magni negotii. Ob eamque causam nimium & pa-
rum in vitio est, mediocritas in virtute. Boni enim vno
modo efficimur, mali modis omnibus. Est igitur virtus, ha-
bitus animi ad agendum impellens, in mediocritate positus, H
ea quæ nos attingit, ratione sic rectus, vt prudens præscripse-
rit. Mediocritas autem duorum vitiorum est, quorum alterū
eo quod superat, alterum eo quod parum est, cernitur: idq; vel
ob id maxime, quòd alia vitia in perturbationibus & actioni-
bus decorū modumque transeāt, alia ab eo deficient: in quibus
virtus & inuenit & seruat mediocritatem. Quocirca virtus
natura sua & definitione qua quid esset, explicatū est, mediocri

A tas intelligitur, ex rei optimæ perfectæq; ratione, extremitas.
Sed non omni actioni & perturbationi modus adhiberi appo-
niq; potest. Sunt enim quædam quæ nomine suo vitiosa decla-
rari videntur, vt malevolentia, vt impudentia, vt inuidia. &
in factis, vt adulterium, furtū, cædes. Hæc enim omnia quæq;
sunt eiusdem generis, ipsa per se vitiosa dicuntur: non eorum
immēsi nimium aut parum magni progressus. Nunquam igitur
in rectè factis esse hæc possunt, sed sunt semper in vitio: nec
in his talibus illud rectè, aut non rectè venatur, adulteran-
do vel quādo vel quemadmodum opus est: sed quiduis eorum
facere, vitiosum est. Quamobrem nihil interest, vtrum quis
moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam
intemperantiam quærat, an immoderatas eas, & nimium par-
uas. Nam isto modo quidem & ei quod modum trāsit eūmq;
deserit, modum apponere licebit: & ei quod ultra modū pro-
greditur, id quod modum superat: & ei quod parū est, id quod
parum est. Vt igitur temperantiæ & fortitudinis nec nimium
est nec parum, propterea q̄ mediocritas quodammodo in sum-
mo sita est: sic istorū modus nullus est, nec nimium nec parū:
sed vt quicque gestum est, ita est in vitio. Omnino enim nec
eius quod nimium est & parum modus vllus est, nec mediocri-
tatis nimium & parum. Hæc autem non solum de genere
toto virtutum dicenda sunt, sed ad singulas etiam cōuenit ac-
commodare. Omnium enim disputationum quæ de actioni-
bus officiisq; instituantur eæquæ ad genus vniuersum accom-
modantur, latissime patent: quæ autem ad partes, ad veri-
tatem propius accedunt. In singulis enim rebus actiones &
officia versantur, quibus debet respondere oratio. Hæc igitur
ex subiecta sunt descriptione capienda. Ac in metu qui-
dem & confidentia, fortitudo mediocritas est. Eorum autem
qui modum transeunt, qui timoris vacuitate, vacat nomi-
ne. (Sunt autem multa vacatia nomine,) qui autem confiden-
tia impulsus, modum egreditur, audax confidensque nomina-
tur. At qui nimium timet, parūque confidit, ignauus dici-
d iiii

tur. In voluptatibus autem & doloribus non omnibus quidem, sed ad corpus pertinentibus, iis que potissimum quæ tactu percipiuntur, minus etiam in doloribus, mediocritas est temperantia: exuperantia, intemperantia. Qui porro à voluptatibus nimium abhorreant, non admodum multi reperiuntur, ut ne nomen quidem habuerint. Appellentur sane omnis sensus expertes. Iam in dandis accipiendis que pecuniis mediocritas, liberalitas dicitur: quæ modum transit, prodigalitas: quæ ab eo deficit, avaritia. Contrariòque modo in iis ultra modum progrediuntur, ab eoque deficiunt. Prodigus enim largiendo modum transit, & accipiendo abest ab eodem. At verò avarus in accipiendo nimius est, in dando parcus. Atque hæc quidem nunc populariter ac summatim exponimus, hoc ipso contenti, post differemus subtilius. Versantur etiam in pecuniis aliæ affectiones, quarum mediocritas magnificentia nominatur. Nam inter magnificum & liberalem hoc interest, quòd ille in magnis, hic in parvis cernitur. Nimium, *ἡ περιουσία καὶ βαρυσία*: parum, *μικροπείρα* dicitur, differuntque ab iis quæ sunt liberalitatis. Quid autem differant, posterius docebimus. Porro in honore & infamia mediocritas, magnitudo animi appellatur: exuperantia, elatio animi defectio, parvus pusillusque animus. Quam autem rationem liberalitatem ad magnificentiam habere docuimus, parvis differentem, eandem habet ad magnitudinem animi quæ in magnis honoribus versatur alia quæ in parvo honore cernitur. Licet enim & ut decet honorem gloriæque expetere, & nimium, & parum. Qui nimia cupiditate ducitur gloriæ, is ambitiosus, qui non satis, vacuus ab honore appellatur: at qui modum tenet, vacat nomine. Atque etiam affectiones vacant nomine, nisi que ambitiosi propria est ambitio. Hinc extremi de vacua regione, quæ intra fines eorum quasi media locata est, iudicio disceptant: estque cum nos eum qui modum tenet ambitiosum nominemus: est cum eum qui abhorret ab honore o-

mnino. Atque aliàs ambitiosum laudamus, aliàs eum qui nullo honoris studio tenetur. Quod quam ob rem faciamus, deinceps explicabimus. Nunc nostro more differamus de cæteris. Atque etiam in ira exuperantia est, defectio, & mediocritas. Cùmque eorum non ferè extet nomina, eum qui modum tenet, clementem, & mediocritatem clementiam mansuetudinemque nominamus. Extremorum is qui ultra modum progreditur, iracundus, & vitium iracundia appellatur. Qui autem parum irascitur, lentus, vitium lætitudine dicitur. Sunt etiam tres aliæ mediocritates, finitimæ omnino, sed tamen inter se differunt aliquid. Nam cum in sermonum actionumque societate versentur, hoc tamen differunt, quod una in veritate, aliæ duæ in vitæ iucunditate cernuntur. Atque huius quidem iucunditatis pars altera ludis tribuitur, altera omnibus rebus iis quæ vitam attingunt humanam. Quamobrem de his etiã nobis dicendum est, quo facilius in omnibus ferè rebus mediocritatem esse laudabilem perspiciamus, & extrema nec recta nec laudanda, quin etiam vituperanda. Et quanquam permulta sint eorum vacantia nomine, tamè danda opera est ut iis sicut aliis nomina imponamus, quo & res dilucidior fit, & nos facilius consentanea dicamus. Igitur in veritate qui modum adhibet, verax, & habitus veritas dicitur. Simulatio si in maius progrediatur, arrogantia: & qui eam habet, arrogans: Sin sua nimium extenuet, dissimulationis & dissimulatores nomine, & crimine notanda. In iucunditate porro quæ ad lulum accommodatur, qui modum quandam adhibet, is comis, seu urbanus habendus est, & affectio comitas & urbanitas: at quæ modum egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest, scurra dicitur. Qui vero omnino à ludo abhorret, is agrestis & rusticus, affectio ipsa rusticitas habenda est. Quod autem attinet ad reliquam iucunditatem, eam quæ in vita adhibetur, qui ita se iucundum præbet, ut ratio postulat, is facilis, & mediocritas, facilitas dicitur. Qui modum egreditur, si nulla causa ductus, affabilis: sin emolumentum sui

causa, assentator habendus est. At qui omnino abhorret discere, & a modo & ratione, sequitur; tristis rebus omnibus praebet, is seditiosus & difficilis putandus est. Atque etiam in perturbationibus, iisq; rebus omnibus, quae in perturbationibus versantur, mediocritates reperiuntur. Verecundia enim non est illa quidem virtus, attamen qui pudore afficitur, verè laudari solet. Nam his in rebus alius modum apponit, alius eum transiit: ut pavidus, qui omni ex re pudore afficitur: tertius, qui a modo deficit, nullaque ex re omnino pudore afficitur, impudens: qui autem modum adhibet, is pudens & verecundus dicitur. Indignatio verò mediocritas est invidiae & malevolentiae. Cernuntur autem in iis aegritudinibus & voluptatibus omnibus quae ob eas res suscipiuntur, quae proximis eueniunt. Qui enim indignatur, is dolet illorum rebus secundis, qui iniuria iis fruuntur. Invidus hunc vincens dolet rebus omnibus. At malevolus tantum abest ab eo ut doleat, ut etiam capiat voluptatem. Sed de his quidem alius est mihi ad dicendum constitutus locus. De iustitia autem quando non vno modo dicitur, deinceps diuisione adhibita quemadmodum mediocritates utraqueque sunt, describeremus, itemque de virtutibus quae rationi attributae sunt.

Cum autem tres sint affectiones, duae vitiosae, quarum vna immoderata est, altera modo deest, & vna virtus in mediocritate posita, sunt illae omnes inter se quodammodo contrariae. Nam extremae & mediae affectioni sunt, & inter se contrariae, & media extremis. Quemadmodum enim si id quod aequale est cum re minore comparetur, maius est, si cum maiore, minus: sic mediis habitus, si cum iis qui absunt a modo, conferantur, superant, si cum iis qui modum transeunt, deficiunt & in perturbationibus & in actionibus. Fortis enim si cum ignaui conferatur, audax & fidens, si cum audaci viro, ignaui timidusque videatur. Itemque temperans si cum homine qui omnis sensus sit expers, intemperans, si cum intemperante, nullius sensus videbitur particeps. Et liberalis cum avaro comparatus, prodigus, cum prodigo, auarus habebitur. Ideoque declinant

A a se ac protrudunt extremi medium, vterque ad alterum: appellantque fortem virum, audax quidem ignauium, ignauius audacem. Eademque est ratio ceterorum. Haec cum ita sint inter se contraria, maior quaedam extremorum inter ipsos, quam cum medio repugnantia est: quandoquidem longius absunt alter ab altero, quam vterque a medio. quemadmodum res magna a parua longius abest, & parua a magna, quam vtraque ab aequali. Iam quaedam extrema ad medium videntur quadam similitudine accedere, ut audacia ad fortitudinem, auaritia ad liberalitatem. Extremis autem inter ipsos dissimilitudo maxima est. At ea quae plurimum differunt, contraria definiuntur. Ita fit, ut magis etiam inter se contraria sint, quae plus distant. Medio autem in nonnullis repugnat magis parum, in quibusdam nimium. Ut magis est fortitudini contraria, non audacia quidem quae modum transiit, sed ignauias quae a modo & ratione deficit. Et temperantiae non sensus priuatio, & vacuitas, cum sit defectio, sed intemperantia quae exuperantia est. Id quod ob duas causas accidit: vna, quae ex rei ipsius natura ducitur.

C Nam quia propius est atque similius alterum extremum medio, idcirco non ipsum, sed contrarium magis opponimus. Vt quoniam similior est ac vicinior audacia fortitudini, dissimilior ignauias, ideo hanc magis opponimus. Quae enim plus absunt a medio, eadem ipsi magis repugnant. Atque haec quidem causa ex rei natura suscepta est: a nobis ducta est altera. Nam quas ad res sumus procliuiores natura, ea sunt medio magis contrariae: ut quia propensiores sumus ad voluptates natura, idcirco ad intemperantiam sumus quam ad modestiam procliuiores. Quapropter ea magis contraria dicimus, ad quae maior est accessio. ob eamque causam magis est intemperantia quae exuperantia est, contraria temperantiae.

Satis dictum esse arbitror, virtutem eam quae more ac voluntate suscipitur, esse mediocritatem, quoque modo esset: ac mediocritatem quidem esse inter duo vitia, id est nimium & parum: eamque talem esse propterea quod indagatrix esset mo-

di eius qui in perturbationibus actionibusque reperiretur. **E** Quocirca difficile est in quaque re excellere. Nec enim quicquam difficilius, quam reperire in omni re quod sit omni ex parte perfectum. Vt circuli medium non cuiuslibet est, sed periti tantummodo reperire. Itemque irasci quiuis potest, largiri pecunias, sumptusque facere, idque facile: at verò irasci, & largiri pecuniam cui rectum est, & quantum, quando, quae de causa, quòque modo irascendū dandūque est, nec cuiusuis est nec facile. Quapropter omnia praeclara rara, laudabilia, & pulchra. Quare omnes qui mediocritatem inuestigant & exquirunt, primū ab eo debent quod magis ei contrarium est **F** discedere, quemadmodum Calypso monebat,

Tu procul à fumoque regas, vndisque carinam.

Extremorū enim alterū grauius peccatū est, leuius alterū. Quoniā igitur modū tenere difficillimū est, secunda, vt aiūt, navigatione minimū malū est eligendū. Quod fiet ea potissimum ratione quam docebamus. Videndum est etiam diligenter, quae ad vitia simus procliuiiores. Alii enim ad alia natura procliues sumus. Quod facile ex ea voluptate & aegritudine quae nobis accidit, intelligemus. Se autem quisque ab ea in contrariam partem debet deducere. Longe enim à delinquendo abducti, veniemus ad mediocritatem. Quod quidem faciunt ii qui ligna contorta in rectum dirigunt. In omni autem negotio cum id omne quod voluptatem efficit, tum vel maxime vitanda voluptas est: quippe de qua non veniamus corrupti ad iudicandum. Quocirca quo animo senes illi erga Helenen affecti fuerunt, eodem nos esse debemus erga voluptatem, ad omnemque rationem illorum vox accommodanda **H** est. sic enim dimissa illa & abiecta minus aberrabimus. Vt ergo rem in pauca conferam, haec si faciemus, facillimè poterimus & consequi & seruare mediocritatem. Arduum hoc profectò, praesertim in rebus singulis. Neque enim facile est explicare oratione, quoniam modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quandiu sit irascendum. Nos enim interdum homi-

A nes eos qui minus succensent quam deceat laudamus, clementesque appellamus: interdū iratos, viros dicimus. Sed qui paulum aliquid decorum egreditur, non est in vitio. Qui autē longius euagatur, is quoniam minime latere potest, non caret reprehensione. Atque is qui vituperandus est, quatenus quantumque sit, non est facile oratione consequi, nec quicquam eorū quae sub sensum cadunt: quippe cum in rebus singulis consistant omnia, sitque in sensu iudicii sedes. Ergo iam hoc quidem perspicuum est, perfectū habitū in rebus omnibus esse laudabile: **B** desle et edumque esse nunc ad id quod nimium est, nunc ad id quod parum. Sic enim quod rectum perfectūque sit, id nos facillime esse consecuturos.

LIBER TERTIVS.

C **E**D quoniam virtus in perturbationibus actionibusque inhaeret, ac in iis rebus quae voluntate suscipiuntur, laudi & vitio locus relinquitur, in non voluntariis, venia, interdum etiam misericordia: profectò explicanda vis est ratioque earum rerum quae & voluntate & contra voluntatem fiunt, iis praesertim, qui in virtutis cognitione versantur: quae explicatio conditoribus etiā legum ad honores decernendos, constituendisque poenas, utilis est. Sunt igitur ea non voluntaria, quae vi fiunt aut imprudētia: vi autem id fit, cuius causa & principium extrinsecus eiusmodi adhibetur, ad quod nihil adiumenti afferat is **D** qui illud facit aut patitur. vt si quò ventus impulerit, aut potētes homines. At verò quae metu maiorum malorum, aut honesti causa fiunt, velut si quis tyrannus dominus parentum & liberorum, proponat turpe aliquid cui faciendum, hac lege, vt si faciat, incolumes sint ac salui: sin minus, interficiantur: vtrū sponte an inuitus faciat, magna est quaestio. Eadem est etiā ratio iacturarum, quae fiunt cum tempestates oriuntur. **O**mnis

no enim voluntate sua nemo iaciat, salutis autem suæ ac ceterorum causa, omnes qui quidē sana mēte sint. Sunt igitur mixtæ huiusmodi actiōes illæ quidē, sed volūtariis similiores. Expetendæ enim sunt tum cum geruntur: atqui finis actiōis in temporis conditione, ac ratione posita est: volūtaria igitur ac non voluntaria cū agit, dicenda est actiō. At sponte facit, quippe in quo principium positum sit commouēdarum partium, quæ actiōibus eiusmodi perficiendis quasi instrumenta adhibentur. Quarum autem rerum in quoq; sunt posita principia, eas vt agat & non agat, in eo situm est. Sūt igitur hæc talia voluntatis. At non sunt profectō voluntatis omnino, quandoquidem nemo quicquam eorum per se expetit. Dantur autem interdum laudi hæc ipsa, cum homines magnarum ac præstantium rerum causa turpe aliquid aut triste perferunt: sin cōtra faciant, vituperātur. Quæ enim ipsa scēdilsima sunt, ea rei nullius præclaræ & honestæ causa sustinere, est in vitio. Ac sunt quædam, in quibus laudi locus nullus relinquitur, sed veniæ duntaxat: cum ea quis facit quæ non sunt faciēda, iis impulsus omnibus quæ & humanam naturam longè multumq; superant, & nemo possit sustinere. Sunt autē quædam certe partim ita scēda, partim ita flagitiosa, nemo vt ad ea impelli iure possit: potiūsque oppetenda mors est grauissimis toleratis cruciatibus. Etenim ridicula vidētur ea, quæ ad cædem maternā Alcæona Euripidis impulerunt. Difficile autem est interdum, quid cui præponendum sit, quidque pro quo perferendū iudicare. Difficilius etiam est stare, in eo quod sit iudicatum. Ferè enim & quæ expectātur, molesta interueniūt: & quæ impellunt, turpia. Hinc laudem & repræhensionem qui inducti sunt aut nō inducti, cōsequuntur. Quæ igitur vi dicenda sunt fieri? An omnino cū causa extrinsecus est, & qui facit, nihil adiuuat? Quæ autē per se sunt nō volūtaria, per occasionē verò, horū causa expetēda, eorūq; in eo q̄ agit principia inclusa sunt: genere nō volūtaria sūt tēpore horūq; causa volūtaria, potiūsque accedūt ad voluntariorū naturā: quippe cum in rebus sin-

Agulis, quæ voluntate gerūtur, actiōes factaq; versentur. Quid autem cui sit anteponendum, non est facile exponere. Multæ enim sūt in rebus singulis differētia ac dissimilitudines. Quod si quis iucūda quæ sunt & molesta, violenta dixerit, quòd cum extra sint, vim adferant, & cogant: eadem ratione violenta ei sunt futura omnia. Horum enim causa omnes omnia faciunt, qui vi quidem coacti inuitiq; faciūt quippiam, iis molestiam, qui iucunditatem sequuntur, iis malum affert cum voluptate. Atqui ridiculum est igitur ea accusare quæ externa sunt, non se ipsum potius qui à rebus eiusmodi facilè capiatur: resq; præclaras sibi, scēdas & turpes attribuere voluptati. Hoc igitur iā quidem apparet, vi id fieri, cuius principium cum extra sit, nihil id cui vis infertur, adiuuat. Quod autem sit imprudētia, non est omne voluntarium: at quod est non voluntarium, idē molestum est, & causas affert pœnitentiæ. Nam qui imprudens fecerit quidlibet, nec se id egisse moleste fert: non fecit ille quidē sponte quod ignorauit: nec rursus inuitus, cum minus ægre ferat, quod fecerit imprudēs. Quem igitur facti pœnitet, is inuitus: quem nō pœnitet, is quoniam alius diuersusq; ab illo est, appelletur sanè non volens. quoniam enim ab altero differt, aptius est habere nomen. Aliud etiam est imprudentia facere, aliud imprudentē. Non enim ebriosus & iracundus videtur quæ facit, errore & imprudētia ductus facere, sed ob aliquid eorum quæ diximus: nec sciens, sed imprudens. Ac ignorant quidem improbi omnes quæ faciēda sunt, quæq; fugiēda: iniustiq; ac mali omnes ex eo errore nascuntur. Nec si quis quod vtile sit ignoret, quod aget dicatur non voluntarium. Neque enim imprudentia & ignorantia ea, quæ ab animo & volūtate suscipitur & proficiscitur, non voluntarii causa est, sed peccati: neque rerum vniuersarum, quandoquidem ea culpatur, sed rerum singularum, in quibus omnis versatur actiō. In his enim locus est & veniæ & misericordiæ, quoniam qui eorum aliquid ignorat, facit inuitus. Sed nō alienum est, quæ, quòtque sint exponere. Videndum igitur, quisnam quidque

agat quisque, & qua in re versetur actio: interdum etiam quo E
 quasi instrumento, cuiusque rei causa, ut salutis: & quo tan-
 dem modo, ut remisse an vehementer. Atque hæc quidem o-
 mnia nemo ignorare possit, modo ne sit insanus. Perspicuum
 id quidem est de eo qui agat, quoniam qui se ignorabit ipsum?
 Quid autem agat, aliquis ignoret, ut cum sibi aiunt excidisse,
 aut se nescisse occulta & arcana esse, ut Aeschylus mysteria
 aut cū vellet mōstrare, misisse telum, ut is qui catapultam pu-
 tet etiam aliquis filium hostem esse, ut Merope. & hastam or-
 bicularis figuræ, quæ læcæ in formam directa fit. & lapidem F
 esse pumicem, & interficiat qui salutis causa ferit. & qui do-
 cere velit, verberet, ut faciunt ii qui extremis manibus lu-
 ctantur. Cum igitur in his omnibus error & imprudētia versetur,
 in quibus actio, cū is qui eorum aliquid ignorabit, fecisse vide-
 bitur inuitus, tum qui eorum ignarus erit quæ principatum
 obtinent. Principes autem sunt, in quibus cernitur actio, & fi-
 nis. Et quāquā ex illa ignoratione & imprudentia, quod est nō
 volūtariū omne nominetur, tamē debet esse præterea molesta
 actio, & poenitentiæ plena. Quoniā autē quod est nō volūtariū G
 est quod vi fit & imprudētia: volūtariū esse videatur, id cuius
 in se principiū continet is qui scit res singulas, in quibus actio
 versetur. Profectō enim nō rectē dicuntur nō voluntaria esse ea
 quæ vel ira fiunt, vel cupiditate. Primū enim, nullū aliud ani-
 mal spōte faciet. Deinde quæro, vtrū nihil omnino eorū quæ
 ira vel cupiditate impulsi facimus sponte, ac voluntate nostra
 facimus? an vero honesta quæ sūt volūtate, quæ turpia, inuiti?
 an nō id ridiculū sit, cum præsertim vna sit eorum causa. Ab- H
 surdum etiam sit non voluntaria dicere ea, quorum teneri cu-
 piditate decet. Atqui decet, & commoueri quibusdam in re-
 bus, & nonnullarum duci cupiditate, ut valetudinis, atque do-
 ctrinæ. Satis etiam constat ea molestiam afferre omnia, quæ
 inuiti facimus: quæ vero cupide & studiose, oblectationem
 habent. Iam vero quid interest, vtrum non voluntate fiant, ea
 ne in quibus ratione, an in quibus ira peccatur? Vtraque enim

A fugienda sunt: nec minus videtur esse hominis propriæ quæ si-
 ne ratione sunt perturbationes. Atqui actiones hominis vel ab
 ira, vel à cupiditate proficiuntur, quas absurdum est in non
 voluntariis ponere. Expositis iis quæ & voluntate, & inui- 2
 ti homines faciunt, sequitur, ut de electione seu consilio dicen-
 dum esse videatur. Nam & virtuti coniuncta est maxime, &
 mores magis quàm actiones ipsa distinguere videtur. Electio
 igitur est illa quidem voluntaria, sed tamen non idē quod vo-
 luntarium: idque adeo, quod voluntarium est, patet latius. Eius
 B enim quod sponte fit, & pueri sunt & beluæ participes: cōsiliū
 non sunt nec electionis. Nec mihi quidē rectē videntur dicere
 ii qui cōsiliū siue electionē vel cupiditatē aiūt esse, vel irā, vel
 voluntatē, vel quandam opinionē. Non enim cōmunis eorum
 etiam electio est, quæ sunt expertia rationis: cupiditas & ira
 sunt, & impotentes cupiditate, non ratione aut consilio ducun-
 tur ad agendum: contraque continentur iudicio & ratione, non
 cupiditate ac libidine. Præterea consilio contraria cupiditas
 est, cupiditati cupiditas nō est. Cupiditas etiam voluptatis est
 C & ægritudinis, cōsiliū nec voluptatis nec ægritudinis. Mul-
 to etiam minus ira, quoniam minime videntur quæ per iram
 fiunt, cōsultō fieri. Nec voluntas quidem, etiam si ad eam pro-
 xime accedere videatur. Institutum enim ac consilium non
 est eorum quæ fieri nequeunt: quod si quis hæc sibi proposita
 esse dicat, insanus esse videatur. At voluntas in iis etiam quæ
 fieri nō possunt, ut in immortalitate, versatur. At voluntas in
 iis etiam cernitur, quæ ipsa à nemine vnquam per se gerentur:
 ut aliquis vult histrionem quendam athletamque vincere. At
 D nemo hæc talia suscipit, sed ea omnia, quæ à se putat posse ad-
 ministrari. Iam vero finem potius spectat voluntas, cōsiliū
 & susceptio ea quæ ad finem pertinent. Ut valere volumus, de-
 ligimus autem quibus valetudinem adipiscamur. & beati es-
 se omnes volumus, idque prædicamus. At illud nobis propositū
 esse prædicare ac præ nobis ferre non decet. Omnino enim in
 rebus iis versatur consilium, quæ sunt in nostra potestate. Nec

opinio quidem certè esse possit, quoniã in rebus omnibus cernitur opinio: nec minus æternis, & quæ fieri non possunt, quã iis quæ in nobis sitæ sunt. Præterea in falsam ac veram diuiditur opinio, non in malam & bonam: in quibus institutum & consilium potius cernitur. Non igitur idem est quod opinio omnino, nec id forte quisquam asserit. Nec vero idem est quod quædam opinio. Cum enim bona vel mala quæ sunt, nobis ad faciendum proponimus, tum quodammodo affecti sumus: cū sumus in opinione, non sumus. Et constituimus vel facere, vel declinare, & si qua sunt eius generis. At quid quicque sit, quãq; ad rem conducatur, & quemadmodum conducatur, existimamus: faciendum autem aliquid, aut vitandum, non admodum opinamur. Præterea institutum laudatur quòd sit eius rei quæ honesta est, potius quã quod rectum sit: at opinio, quæ sit vera. Atque ea deligimus quæ scimus optima: ea opinamur, quæ non certò scimus. Nec iidem videntur sequi & iudicare, quæ sunt optima: nonnulliq; sunt qui optime sentiant, sed vitæ cupiditatibus & vitiis, quæ mala sunt sequuntur. Nec verò, vtrum antecedit opinio ac iudicium id quod statuitur, an consequatur, quicquã interest: non enim id agimus, sed vtrum sit idem quod aliqua opinio. Quid igitur, aut quale est institutum & consiliũ, quandoquidem in nullo est superiorum? Ac illud quidem apparet, voluntate ac iudicio suscipi, nec tamen quicquid voluntarium est, id omne etiam deligendum est, nisi cum antegressa est deliberatio. Nam cum ratione & mente coniunctũ omne consiliũ est. quod nomen significat, Præpositum enim ex eo appellatũ est, quod præponatur aliis. Consultant autem homines, vtrum in deliberationem cadant omnia, an de quibusdam non capiatur consilium. Cui quæstioni sanè respondendum est, cadere in deliberationem non ea de quibus stultus aliquis vel insanus deliberet, sed de quibus solent ii qui sana mente sint. Sed de rebus æternis nemo cõsultat, vt de mundo, de diametri, laterisq; dimetiendi ratione. Nec de iis quidẽ, quæ motu continentur. Iam vero nihil eorum cadit in deliberationem quæ per se ipsa

A semper eueniũt, siue necessitate, siue natura, aut alia aliqua causa, vt solis conuersiones & ortus. Eodem modo de iis iudicandum est, quæ aliàs aliter eueniũt, in quo sunt genere siccitates & imbres. Nec verò aut ea quæ casibus fortunæ subiecta sunt, qualis est thesauri inuentio, aut res omnes quæ naturam attingunt humanam, cadũt in deliberationem. Neq; enim quemadmodũ optime Rẽp. Scythæ administrare possint, Lacedæmonii deliberant. nihil enim eorum per nos fieri potest. At de iis cõsiliũ capimus quæ sunt in nostra potestate vt eueniãt, quoniã illa sola reliqua sunt. Horum enim causa est, vel natura, vel necessitas, vel fortuna: præterea mens, & quicquid ab homine geri potest. Singuli autem homines de iis deliberant, quæ per se ipsi efficere possunt. Nec verò de artibus ac scientiis iis quæ certæ sunt, & se ipsæ cõtentæ, vllum consiliũ capitur. quales sunt literæ, quæ quonam modo scribendæ sint, minime dubitamus. Sed quæ à nobis effici possunt, nõ autem semper eodem modo, ea demum cadunt in deliberationem. vt ea quæ medicina, numulariorũ, & gubernatoris artes tractãt potius, quã quæ gymnastice, quominus certæ sunt. Similis est ratio cæterarũ. Sed sæpius in deliberationem cadunt ea quæ ab artibus quã quæ à scientiis proficiscuntur, propterea quòd magis ea veniũt nobis in dubium. Consilii autem capiendi deliberatio partim in iis cernitur quæ plerunq; eueniunt, cum incertum sit quam in partem inclinare ac euenire debeãt: partim in iis quæ infinitæ incertæq; sunt. Ad res autem magnas eligendas, homines in cõsiliũ adhibemus, nobis ipsi diffisi, quasi minus ad statuendũ simus idonei. Deliberamus autem, nõ de finibus, sed de iis quæ ad fines pertinent. Neq; enim aut medicus an curet, consultat, aut orator, an persuadeat, vel ciuilis officii peritus, an legem condatur, vel alii artifices de eo quem sibi proposuere finem: sed omnes propositum sibi finem quemadmodũ & quibus rebus assequantur, inquirunt. Quòd si compluribus ad eum rationibus perueniri posse constet, tum qua facillime, & optimè possit, inuestigant. Sin vna via perfici queat, quemadmodum per

hanc assequantur, considerant, ad illamq; per quã perueniant, E
dum ad primã causam ventum sit, quæ in inueniẽdo postrema
est. Nam qui capit cõsiliũ, is ingrere, ac in minutissimas qual-
que partes id de quo deliberat quasi lineã ducere videtur. Illud
autẽ apparet, nõ omnẽ quæstionem esse deliberationẽ, delibera-
tionẽ verò omnem esse quæstionẽ. etiam illud apparet, quod se-
ctiõne extremũ est, id primum esse origine. Quòd si in tale ali-
quid inciderint, quod fieri nequeat, velut si pecuniis sit opus, nec
possint alicũde suppetere, tum à re proposita se abstrahunt: sin
autẽ fieri posse constiterit, tum omnes neruos intendũt, vt effi- F
ciant. At qui ea fieri possunt, quæ à nobis possunt effici. Nã quæ
amicorum opera curantur, per nos fiunt quodam modo, quia
principiũ in nobis situm est. Quærũtur autẽ aliàs instrumẽta,
aliàs vsus eorũ, itẽq; in reliquis, interdũ qua tandẽ re, aliquãdo
qbus, aut qua rone res cõfici queat. Atq; homo videtur, quẽ ad-
modũ dixi, principiũ esse actionum: cõsiliũ autẽ in iis versa-
ri, quæ ab eo agi possunt. At actiões aliorum causa sunt, aliõq;
referuntur. Nũquã igitur cadet in deliberationem finis, sed ca-
duntaxat quæ ad fines pertinent atq; conducunt. nec res singu- G
læ quidem, vt panis hic vtrum rectẽ cõcoctus, an cõfectus sit
necne. quoniã hæc cadunt sub sensum omnia: de qbus si sem-
per deliberet aliquis, res ad exitũ perducere non queat. Quod au-
tẽ in deliberationẽ cadit & in delectum, eadẽ sunt: nisi quod iã
secretũ est ac selectum id quod sub delectũ cadit. Quod enim
de cõsilio statutum iudicatumq; est, id demum propositum di-
citur. Tum enim quisq; definit quẽadmodum quicq; gerat ex-
quirere, cũ principiũ ad rem quã vult aggredi, retulerit, atq;
ad id ipsum, quod est ex eo cõsequẽs. Hoc enim suscipiẽdũ est. H
Quod ex veteribus etiã Reb. publicis, quas Homerus imitatus
est, potest perspici. Quæ enim reges suscepissent, de iis ad popu-
lũ referebant. Quoniã autẽ id quod sub delectũ cadit, est quod
in deliberationẽ appetitionẽq; cadit eorum quæ in nostra sunt
potestate: profectò propositum ac institutum sit necesse est ap-
petitio eorum quæ in nostra sunt potestate, cum antegressa est

A deliberatio. Iudicio enim ad deliberationẽ quæ antecessit adhi-
bito, tum seq cõsiliũ cupimus. Ac propositum quidẽ quid sit,
quibusq; in rebus versetur, in iis scilicet, quæ ad fines spectant,
populariter planeq; dictum est. Voluntatẽ autẽ in fine ver- 4
sari diximus. sed aliis in eo versari videtur quod vere bonũ sit,
aliis in eo quod bonũ videatur. At qui cõsequens est, vt qui bo-
num sub voluntatem cadere dicant, etiam fateantur non esse
bonum quod is velit, qui minus rectẽ approbat. Si enim vo-
luntate appetatur bonum, etiam sit. At erat, si ita est, malum.
B Qui autem aiunt sub volũtatem cadere id quod bonum videa-
tur, eos necesse est fateri nihil sub voluntatem cadere natura,
sed quod cuique visum sit. At qui aliud alii, & si ita res ferat, e-
tiam contraria videntur. Quæ si minus probantur, hoc certe
confitendum est, omnino ac reuera cadere bonum sub volun-
tatem, at singulis quod cuique videatur. At viro bono id bo-
num, quod vere bonum est: improbo quod occurrit, videtur.
Vt corporibus quæ probẽ affecta sunt, salubria videntur ea
quæ reuera sunt eiusmodi: quæ autem in morbis sunt, alia:
C itemque & amara & dulcia, & calida, & graua, & cætera om-
nia. Nã & verẽ de omnibus vir bonus iudicat, & facile quid
in re quaque veri sit perspicit. Propria est enim sua cuiusque
habitus & honestas & voluptas. excellitque sapiens plurimum
in perspicendo quid in quaque re veri sit, quasi rerum omniũ
mensura & norma. At verò animis multitudinis à voluptate
tenduntur insidiæ: quippe cum nec bona sit, & tamen esse vi-
deatur. Itaque plerique voluptatem appetunt vt bonum: dolo-
rem aspernãtur, vt malum. Quoniam autem quod sub vo-
D luntatem appetitionẽq; cadit, ad finem spectat, quæ verò in
deliberationem & delectũ cadũt, ea in iis cernũtur quæ ad fi-
nem ferũt: efficitur vt actiones quæ in illis versabũtur, omnes
iudicio suscipiãtur, ac omnes volũtariæ sint. Atqui in iis ver-
santur virtutis actiones, ac virtus ipsa in nostra est potestate,
itẽq; vitium. Quas enim res in nobis situm est, vt agamus, eas
etiam in nobis situm est, vt ne agamus. quasque res in nobis
f ii

fitum est vt non agamus, easdem vt agamus in nostra est potestate. Ita si quod honestum est, est id in nobis vt geramus: illud quoque quod turpe est, vt non geramus, in nobis situm erit. Et si id quod honestum est, vt ne faciamus in nostra est potestate: necesse est quod turpe est, esse id in nobis, vt geramus. Quod si in nobis situm est, vt honesta quæ sunt & turpia faciamus, profectò & vt ne agamus eadem, nostræ erit voluntatis. Hoc autem si est bonos & malos esse, certè probi improbe si mus, est id in nobis. At verò dicere sua sponte ac volùtate improbum effici neminem, nec beatum inuitù: illud falsum, hoc verisimile videatur. Nam & nemo est beatorù inuitus, & malitia voluntatis est. Aliter iis quæ à nobis dicta sunt, occurrèdum est, negandùsque homo est auctor esse actionum quasi liberorum. Quæ si perspicua sunt, neq; ea possumus ad alia referre principia, nisi ad ea quæ in nobis sita sunt: hoc certe confitendum est, Quarù rerù in nobis sita sunt principia, eas in nostra esse potestate, nostræq; esse volùtatis. Testes huius rei sunt & priuatim singuli, & publicè legistatores, qui sumunt supplicium de iis omnibus qui flagitia admittunt, nec vi nec imprudentia, quæ non ipsorù culpa euenerit: honores autem decernunt iis, qui præclara facinora faciunt, vt illos deterreant, hos adhortentur. Atqui nemo quenquam ad ea omnia gerèda hortatur, quæ nec sunt in nostra potestate, nec sunt nostræ voluntatis. quòd nihil attinet inducere animù vel calefcere, vel dolere, vel esurire, vel aliud quiduis eiusdem generis, quia nihilo minus ea perferemus. Etenim erroris & imprudentiæ causa in eo vindicatur, q sua culpa nescierit. vt in vinolètos duplex poena constituta est, propterea q principium in eis situm sit. Est enim in eis situm, vt ne vino obruatur, quod quidem causa est imprudentiæ. Etiam eos puniunt qui aliquid ignorat eorum quæ legibus cõtinentur, quæ ipsa & cognosci debent, nec sunt difficilia. itémq; in cæteris, si qui negligentia impediti aliquid videtur ignorare, quod in eis situm erat vt ne ignorarèt, quod in eorum erat potestate vt darent operam. Sed aliqui fortè

A sint eiusmodi, vt ne dent operam vt sciant, sed tamen eorum culpa accidit, vt tales fierent, dū mollius viuunt & dissolutius: itemq; vt iniusti & intemperantes essent illi dū, fraude & dolo agunt, hi dum degunt vitam in cõpotationibus aliisq; generis eiusdem. Nam quæ in quaque re opera ponitur, tales homines efficit. Quod ex iis facile perspici potest, qui ad quoduis certamen vel officium & actionem se comparant. semper enim id agunt. Hoc ergo ignorare, ex eo, q quisq; in re quaque operam ponat, gigni actiões, hominis est ab omni sensu procul abhorrentis. Hoc etiam alienum absurdumque sit, eum qui iniustus sit, nolle iniustum effici: & qui intemperate viuat, intemperantem. Atqui si quis non imprudens geret ea, ex quibus iniustus nascatur, profectò voluntate sua efficiatur iniustus. Nec si velit quidè, cohibere se possit, aut iniustus esse desinat, fiatq; iustus: quoniam ne ægrotus quidem, valens & incolumis cum velit: etiam si ita acciderit, vt sponte ac voluntate sua ægrota-ret. quia & libidinosè viueret, nec medicis crederet. Ac tum illi quidem licebat morbum declinare: at posteaquam se precipitauerit, & proiecerit in morbum, iam non licet. Vt is qui lapidem iaculatus est, non potest iam reuocare nec sustinere iactum, quanquam esset antea in eius potestate ne iacularetur, cum in iplo situm esset principium: sic iniustis ac libidinosi initio licuit ab his vitiis declinare, quæ vltro ac sponte susceperunt: at posteaquam eiusmodi extiterunt, iam non licet. Neque verò animi solum, sed corporis etiam vitia iudicio ac voluntate suscipiuntur: ea æque in reprehensionem incur-runt. Nam quæ à natura hominibus tributæ sunt deformitates, eas nemo vituperat: at quæ incuria & negligentia suscipiuntur, omnes dantur vitio. Eadem est infirmitatis ratio, deformitatis, & debilitatiõis mēbrorum. Nemo enim cæcitatem ei qui à natura priuatus est oculis, aut morbo, aut vulnere, vt probrù obicit, sed misericordia potius commouetur: cui autem ex vinolètia, aut alia intemperantia hoc euenerit, is culpatur ab omnibus. Quæ ergo vitia corporis in nostra sunt potestate,

culpantur: quæ non sunt, non ite. Quod si ita est, in cæteris etiã **E** omnibus, quæ crimini dantur vitia, ea in nostra sint potestate necesse est. Quod si quis dixerit, omnes sequi ea quæ bona esse videantur, æstimationem autem ac iudicium non in eorũ esse potestate, sed qualis quisq; sit ei talem finẽ videri: huic respon- deo si sibi quisq; gignedi habitus causa est quodammodo, pro- fectò & vitium id quodammodo causam quẽq; esse, vt existat. Sin nemo sua culpa, praua quæ sunt & flagitiosa facit, sed igna- rus finis, existimãs iis se beatum futurum: certè finis appetitio non est illa quidem propter se approbanda, sed ita facti omnes **F** institutiq; esse debent à natura, vt quasi aspectum quendam ha- beant, quo verè iudicabunt, atq; id quod verè bonũ est sequen- tur. Atq; is demum ingeniosus est, & bene animo constitutus, cui hoc munus à natura est datum. Est enim hoc & maximum & præstantissimum, quodq; nemo nec accipere ab alio possit nec discere: sed quaecũq; à natura cuiq; tribuitur, tale obtine- bit. Cuius si summa & excellens quædam à natura concessa sit facultas, id demũ perfectũ verũq; sit ingeniũ necesse est. Quæ si **G** vera sunt, cur virtus potius, quã vitium voluntatis erit? cũ præ- sertim vtriusq; & bonis & malis finis eodẽ modo vel natura vel quomodocũq; videatur atq; obiiciatur: cætera verò eo omnia referunt & agũt quomodocunq;. Siue igitur finis non natura qualiscũque cuique videtur, sed aliquid etiam est extra ipsum: siue finis naturalis est, ob eãque causam virtus voluntaria est, q; voluntate ac sponte cætera gerat omnia: profectò vitium ni- hilominus futurũ est volũtarium. Improbis enim eadẽ ratione **H** inest & in actionibus & in fine quod per se est. Quod si ex eo virtutes voluntatis sunt, vt dicitur, q; causas adiuuamus habi- tum, quodque quales sumus, talem etiam finem ponimus: profectò vitia quoque nostra voluntate necesse est suscipi. Ea- dem enim ratio est. Ac de genere toto virtutum populariter diximus, eas esse mediocritates à quibus gignantur habitus, eo- rumque esse effectrices, idque per se: eas etiam in nostra esse po- testate docuimus, iudiciõque nostro ac voluntate suscipi, at-

A que ita, vt recta ratio præscripserit. Nec verò sunt actiones voluntariæ & habitus eodem modo. Nam à principio ad fi- nem in nobis sitæ sunt actiones, rerũque singularum tene- mus scientiam: habitum verò solũ ab initio. Rerum ve- rò singularum minus est nota accessio, vt in ægrotationibus contingit. Sed quoniam sic secusue iis vtamur, id in nobis est, idcirco dicuntur esse voluntatis. De singulis autem quæ qua- lèsque sint, & quemadmodum inter se affectæ, differemus, si paulò altius repetamus. Nam vna eademque opera quot sint, **B** facillè intelligetur. Ac primum de fortitudine, quam mo- dum audaciæ ac formidini adhibere, antea diximus: planum enim factum est. Timemus autem ea omnia quæ molestiam terrorẽque adferunt: quæ eadem, vt semel dicam, mala sunt. Itaque metum definiunt, mali expectationem. Ea igitur metuimus omnia quæ mala sunt, vt dedecus, vt paupertatem, vt morbum, amicorum destitutionem, mortem: sed ta- men non in his omnibus fortis cernitur. Sunt enim quædam pertimescenda: idque præclarum est, quæ eadem turpe sit non **C** timere. Nam qui ea metuat, is probus & pudens: qui non exti- mescat, impudens iudicandus est. Quanquam is à nonnullis fortis nominatur, translationis vsurpatione, quoniam simile quiddam forti habeat. vacat enim metu vir fortis. Nec verò paupertas horribilis est aut pertimescenda: nec morbus: nec o- mnino quicquam præter culpam, & quæ præstare possimus. Nec si quis in his se interritum præstiterit, is continuò for- tis habendus est. Quanquam eum etiam similitudine qua- dam fortem dicimus. Sunt enim, qui in bellicis pericu- **D** lis ignaui sunt ac timidi: iidem liberales, & ad largien- dum paratissimi. Nec si quis vim liberis & vxori timeat, vel inuidiam, aut si quid est eiusdem generis, ignauius ac timidus putandus est: nec fortis is, qui fidenti sit animo tum, cum virgis cæsum se iri videat. Quibus ergo in rebus horribilibus fortis cernitur? an in maximis? Neque enim vi- ro forti quisquam maiore æquiorẽq; animo terribilia perfer-

re potest. Omnium autem rerum nihil morte terribilius, nihil acerbius: præsertim cum omnium rerum sit extremum, & ultra iam nullo in malo aut bono sint mortui. Nec verò in omni genere mortis vir fortis cernitur, ut si quis in mari pereat, vel morbo intereat. Quo ergo in genere? an non in pulcherrimo? Qualis est ea quæ in bello euenit, quippe quæ in maximo pulcherrimòq; periculo oppetatur. Hoc indicant honores, qui & in rebus publicis & apud reges decreti sunt iis, qui in bello fortiter pugnantes occubuerint. Quocirca propriè ac verè fortis videtur is, qui morte honesta proposita, iisq; omnibus quæ mortem adferunt, cum appropinquant, metu vacat. Cuiusmodi sunt maximè, quæ in bello versantur. Attamen & in mari, & in morbis vir fortis vacuus est ille quidem à metu, sed non more nautarum. Fortes enim & de salute sua desperant, & genus hoc mortis acerbè ferunt: illos fidenti esse animo docuit exercitatio. Sunt etiam forti magnòq; animo, cum aut viribus locus est, aut pulchrum exire de vita: quorum neutrum in his generibus interitus contingit. Nec verò eadem sunt formidolosa omnibus, estq; aliquid quod præstare homo non possit, quod omnes profectò qui sani sunt mente pertimescēt. Quæ autem homini possunt accidere, ea magnitudine differunt, aliq; grauiora sunt, alia leuiora: similiterq; ea omnia quæ præbēt animis nostris fiduciam. Quando igitur vir fortis reprehensione caret, quātum hominis natura patitur, profectò hæc ipsa ut decet, utq; ratio postulabit, pertimescet: idq; honestatis causa, quoniam is est virtuti propositus finis. Fieri autè potest, ut eadem quis & nimium & parum metuat: etiam ut quæ non sunt pertimescenda, æque ac illa timeat. Hinc peccata nascuntur: aliud, quod timeatur id quod timendum non est: aliud, quod non timeatur quemadmodum timendum est: aliud, quod non metuatur aliquid tum cū metui debet: & si qua sunt generis eiusdem. Itémq; in iis omnibus quæ animum nobis fiduciamq; præbēt. Qui ergo quæ, cuiusq; rei causa & quemadmodum decet, perfert omnia, quicq; fidenti animo pro rerum di-

agnitate & quando rectū est, & ut ratio præcipit, & fert & gerit omnia: is fortis habendus est. Omnis autè actionis & officii finis ex animi habitu pōderādus est. At forti viro fortitudo honesta videtur. Est igitur ei finis propositus eiusmodi, quæ sine terminat metiturq; omnia. Honestatis ergo causa magno fortiq; animo vir fert facitq; omnia quæ subiecta sunt fortitudini. Ex iis verò qui modū trāseunt, qui vacuitate quadā metus impulsus id facit, vacat nomine. Esse autè multos quod nomine vacarēt, supra ostēdimus. Quod si nomē fingere placet, appelletur sanè inlanus, vel sensus omnis expers, si modò nihil metuat neq; tē pestatem neque vndas, quales aiunt esse Celtas. Qui autem nimis confidit iis rebus quæ terrorem afferunt, audax nominatur. Atque etiam arrogans audax videtur esse, sibi que fortitudinem vindicare. Itaque quo ille animo in rebus asperis est, eodem hic cupit videri. quocirca quibuscunque rebus potest eum imitatur. Ita fit, ut plerique eorum audaces sint, sed ignaui. cum enim audacia prouecti sint, tamen nunquam res formidolosas subeunt. At qui metuendo modū egreditur, is ignauus timidusue appellatur. Nam & quæ metuenda non sunt, & quemadmodum nō sunt, quæque sunt eiusdem generis, omnia eum consequuntur. Discedit etiam ab audacia, sed quoniam ægritudine modum transit, magis apparet. Desperat enim ac diffidit ignauus omnis, quoniam omnia pertimescit: at fortis contrā. est enim fidentis animi audere. Ac in his quidem rebus omnibus timidus, audax, & fortis, illi quidem versantur, sed non eodem modo affecti sunt. illi enim transeunt modum, & ab eo deficiunt: at hic modum in iistenet. Atq; audaces quidem temeritate prouecti, ante cupiunt adire pericula, quam instent: cum adsunt, fugiunt. At fortes in ipsis rebus acres sunt & prompti, antea cum essent ociosi. Quapropter, ut dixi, fortitudo mediocritas est earum rerum quæ hominibus vel fiduciā præbēt, vel terrorem afferūt, quibus in rebus ostendimus: quæ eadem sequitur ac tolerat, quod honestum, aut certe quod turpe nō sit. Mortem autem sibi ipsi cōsciscere, fugiētem vel ino-

piam, vel amorem, vel molestiam, fortis animi magnique nõ E
est, sed angustj potius & timidi. Nam quæ laboré sollicitudinē.
que desyderat, ea fugere, nec quia honestum est id ferre, sed eõ
fugere, ne malum habeas, mollis animi est atque delicati. Ac
7 fortitudo quidem ex eo genere est. Eius autem alia quin-

que genera traduntur. Primum genus est eius quæ ciuilis dici-
tur, cum ad illá proximè accedere videatur. Excitantur enim
ad subeunda pericula ciues & pœnis, & probris, & honoribus,
qui decreti sunt legibus: ob eamq; causam apud eos fortissimi
existit maximè, apud quos ignaui sunt inglorii: fortes, hono- F
rati. Quales Homerus facit Diomedem & Hectorem,
Polydamas foedum primus mihi crimen inuret.

Et Diomedes,

Inter enim dicet Troes fortissimus Hector,

Titydes metuens puppes euasit ad ipsas.

Hæc autem simillima videtur ei de qua supra disserui, quòd à
virtute nascitur. Nam à pudoris & honestatis cupiditate pro-
ficiscitur, quoniam honoris studio, probriq; fuga, quod est tur-
pe comparatur. Eorū aut in numerū ascribere licet eos, quibus G
ii vim inferūt, quorum sunt in imperio & potestate. Quo sunt
hi q̄ illi deteriores, quòd non pudore sed metu inducti id fa-
ciunt: nec turpitudinis fuga, sed molestiæ. Cogunt enim prin-
cipes, vt Hector,

Quem procul à pugna labentem fortè videbo,

Ille canum fiet, fiet quoq; vulturis esca.

Et qui imperant, si discedant illi, verberant. Idem faciunt ii
qui ante muros fossas, & alia eiusdem generis instruunt, a- H
lios locant. cogunt enim hi omnes. Sed par est quia honestum
est fortem esse, non vi aut necessitate. Atque etiam omnis in
quaq; re exercitatio, nomè fortitudinis videtur obtinere. Itaq;
fortitudinē scientiam esse putabat Socrates. At exercitati qui-
dem alii sunt in aliis rebus, vt in bellicis milites. noua enim in
bello permulta fiunt quotidie, quæ hi vnâ animaduenterunt.
Quocirca fortes sunt propterea, quòd alii quæ illa sint nõ intel

A ligant. Inde omnia facere, nihil pati, cauere ietus, & ferire con-
suetudine docti, vsu etiam armorū valent. His instructi, quic-
quid Mars ferat, valent ad vulnera non excipienda, sed infligē-
da. Pugnant igitur vt armati cum inermibus. His enim in cer-
taminibus non fortissimo quisq; & maximo animo maxime
bellicosus est, sed qui plurimum valet viribus, optimèque affe-
ctus corpore est. At verò milites tum demum ignaui timidiq;
existunt, cum periculum impendet, inferiorésq; sunt & copiis
& apparatu. Primi enim fuga elabuntur: at vrbanae copiae stan-
B tes in acie decumbunt. Id quod Hermæo in oppido Bœotiae
Corona euenit. Nam & fuga turpis illis erat, & mors tali salu-
ti anteposenda. Se illi initio pugnae periculis obiiciebant, qua-
si meliores essent: at cognito periculo, fuga elapsi sunt, quòd
mortem magis quàm dedecus pertimecerent. Qualis non so-
let esse vir fortis. Quocirca iram etiam in fortitudinem trans-
ferunt, propterea que fortes videntur ii etiam qui ira incitati,
tanquam belluæ toto impetu in eos feruntur, qui vulnerarint:
quoniam fortes etiam ira excandescant. Est enim maximus ad
C subeunda pericula aculeus iracundia. Hinc Homerus, Furor
arma ministrat. & Animumque citauit. & Ingens per nares
vis. & Sanguis efferbuit. Hæc enim omnia significare videtur
concentrationem animi ac impetum. Ac fortes quidem honesta-
tis causa gerunt omnia, eisq; animus subsidio est: Belluæ autē
ægritudine ac dolore incitatae, quòd vel vulnus acceperint,
vel ne accipiant, extimescunt. nam si sint in suis iustis, haud
in quenquam impetum faciunt. Non igitur fortitudo est dolo-
re ac ira incitatum adire pericula, nihil eorum quæ molesta
D & aspera interueniunt, prouidentem. Nam isto modo quidem
licet dicere fortes asinos, cum esuriunt, quòd ne verberibus
quidem deterrētur à pastu. & quòd adulteri multa faciunt au-
dacious. Non igitur quidem virtutis est, dolore vel ira ad peri-
cula impelli. Videtur autem naturam attingere ea maximè
quæ ab ira ducitur: quæ si iudicium finemque adhibuerit, ve-
rè fortitudinis nomen possit laudemque obtinere. Homines

etiam tum cum ira commoti sunt, dolorem sentiunt: cum E
 sumpserunt supplicium sequevlti sunt, latantur. Atque ex his
 rebus, bellicosi nominantur: fortes, non item. Neque enim ho-
 nestate, vel ratione, sed libidine ducuntur ad poenam. Simile
 quiddam in illis est, qui fidenti animo gerunt aliquid, nec ta-
 men fortes habendi sunt: quippe cum propter ea in periculis
 audaces sunt, quod saepe ac permultos vicerint. Similes autem
 sunt, quod vtrique audaces: sed tamē fortes ob eas causas, quas
 dixi audaces sunt: illi, quia se sperant fore superiores, nihilque
 vicissim esse passuros. Atque tale quippiam etiam ebrii faciūt F
 quod sint fidenti animo praediti. Quod si quae sibi proposue-
 rant non adipiscantur, tum fugiunt. At fortis erat, quae acerba
 homini & sunt & videntur, ea ob eam causam ferre, quia &
 honestum sit, & non ferre, turpe videatur. Itaque fortis vide-
 tur esse, in subitis repentinisque terroribus & casibus omni a-
 nimi perturbatione & metu vacare potius quam in prouisis,
 quod ea magis ab animi habitu proficiantur, sintque minus
 praeparata. Nam quae prouisa sunt & praemeditata, consilio e-
 tiam & ratione quivis approbare ac sequi possit. At quae repē G
 tina sunt, animi iudicio & voluntate magis. Atque etiam for-
 tes habentur ii, qui errore ducuntur ad agendum, nec procul ab
 his absunt, qui spe ac fiducia freti faciunt quippiā: sed tamen
 hoc sunt deteriores, quod nihil rei bonae in ipsis inclusum est,
 in illis est. Itaque illi aliquandiu permanent in sententia: hi
 quoniam falsi sunt & decepti, si semel rem aliam esse atque su-
 spicati erant, intelligant, fugiunt. Quod Argivis euenit, qui in
 Lacedaemonios pro Sicyoniis inciderunt. Ac fortes quidem
 8 qui verē sint, quique videantur, iam diximus. Fortitudo H
 autem cum in audacia metuque versetur, non tamen aequae in
 iis, sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui his in
 rebus animi perturbatione vacat, quique in eis ita est affe-
 ctus animo, ut decet, is fortior est eo, qui talem se iis in rebus
 praebet, quae fiduciam adferunt. Fortes enim ex eo, ut dixi, no-
 minantur, quod ea quae acerba sunt & videntur, forti magnōq;

A animo perferant. Itaque molesta res est fortitudo, eaq; iure lau-
 datur. Difficilius est enim res periculorum molestiaq; plenas
 ferre, quam se à voluptate abstinere. Sed fortitudinis finis iucū-
 dus est, etsi propter eas res, quae circumfusae sunt, minus appareat.
 Ut in iis ludis qui gymnici appellantur, contingit. Nam pu-
 gilibus, quem sibi quisque proposuit, finis dulcis iucundusque
 est, ut corona, ut honores: at plagae & vulnera, quoniam ex car-
 ne constant, omnisque labor durus est ac molestus. Quae quo-
 niam multa sunt, finis autem exiguus & perparuus, in eo nihil
 B inesse voluptatis videtur. Similiter in fortitudine, mors, &
 vulnera aspera & odiosa forti viro, velit nolit, futura sunt. At
 tamen ea omnia forti magnōque animo subit, quia pulchrum
 est, aut certē quia non subire turpe sit. Atque idem quod maio-
 ribus virtutibus omnibus instructus ornatissque est, quoq; bea-
 tior eo molestius mortē acerbissque perferet. Nam cum is sit,
 qui vita diutissima sit dignissimus, sciens & prudens maxi-
 mis bonis ornamentisque spoliatur. Quod etsi asperum mole-
 stumque est, tamen in his fortis excelsusque animus apparet:
 C eoque magis, quod his omnibus talibus decus ipse & gloriam
 anteponat. Non igitur virtutum omnium iucundae sunt actio-
 nes, nisi quatenus finis copulatus coniunctusque asciscitur.
 Nihil autē prohibet, milites esse clarissimos, non eos qui sunt
 eiusmodi, sed eos qui minus fortes sunt illi quidem, sed nihil
 aliud boni habent. Prompti enim sunt isti ac parati ad pericu-
 la, vitaeque exigua mercede commutāt. Ac de fortitudine qui-
 dem haec tenus. Quid autem ipsa sit, non difficile est ex iis quae
 dicta sunt, simpliciter quidem cognoscere. De qua quonia
 9
 D diximus, iam de temperantia disseramus. Sunt enim haec virtu-
 tes earum partium propriae, quae sunt rationis expertes. Ac té-
 perantiam quidem mediocritatem in voluptatibus, esse iam
 diximus. Minus enim, non aequae versatur in doloribus, in qui-
 bus etiam intemperantia cernitur. Nunc quibus in voluptati-
 bus versetur, explanemus. Diuisae sint igitur ita, ut aliae sint
 animi, aliae corporis: ut sunt ambitio, & discendi cupiditas.

uterque enim delectatur eo cuius afficitur cupiditate: cum nihil corpus, sed animus potius perpetiatur. Qui autem in voluptatibus eius generis occupati sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominantur. Itemque ne ii quidem, qui eas sequuntur, quæ non ad corpus pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate ducuntur, vel studio narrandi trahuntur, & qui in rebus quibuslibet dies totos conterunt, eos loquaces, non intemperantes dicimus. Ne eos quidem, qui pecuniarum amissionem, vel amicorum casum grauius ferunt. Hæreat ergo necesse est in voluptatibus corporis temperantia, nec tamen in omnibus. Qui enim delectatur iis rebus quæ sub aspectum cadunt, ut colore, ut figura, & pictura, ii nec temperantes appellatur, nec libidinosi. At qui videtur iis rebus & delectari posse, ut ratio præscribit, & nimium & parum. Itemque in iis quæ subiecta sunt auditioni. Neque enim eos quisquam qui præter modum cantu, vel huiusmodi motu lætatur, intemperantes, aut eos qui modicè, moderatos appellat. Nec eos, qui iis rebus gaudet, quæ subiectæ sunt odoratiui, nisi fortuito. Nam qui malorum, rosarum, suffumigationumque capiuntur odoribus & fragantia, eos non intemperantes appellamus, sed eos potius qui vnguëtorum & opsoniorum. Ex his enim libidinosi capiunt voluptatem, propterea quod ex ipsis redeant in memoriam cupiditatum. Cernere etiam licet alios cum esuriunt, epularum odore capere voluptatem. At gaudere rebus eiusmodi, hominis est impotentis, quoniam eorum hæc sunt voluptates propriæ. Nec verò his sensibus capiunt cætera animantia voluptatem, nisi fortuito. Neque enim aut canes leporum delectantur odore, sed pastu: siquidem sensum odor ferit & afficit. aut leo voce bouis, sed esu, quod eum in propinquo esse sensit ex voce. itaque eo ipso lætus est. Itemque nec quod cernat, aut inuenerit ceruum vel capram feram, ex eo gaudet: sed quia pastum nactus sit. Versantur igitur in iis voluptatibus omnibus temperantia & intemperantia, quarum reliquæ participes sunt animantes. Itaque feruiles eas beluinasque esse constat. Cuiusmodi sunt, quæ gustu tactuque capiuntur. Ac

A gustu quidem parum admodum vtuntur. Est enim in gustu saporum iudicium: quod quidem ii faciunt, qui vina probant, & opsonia condiunt. Neque hæc placent admodum libidinosi: sed voluptas ea, quæ ex tactu percipitur, in esculentis, poculentis, iisque rebus quæ venereæ nominantur. Itaque Philoxenus quidam Erixius, quod epularum voluptate duceretur, collum sibi dari gruis longius optabat, quod ex tactu caperet voluptatem. Tactus autem ex sensibus vnus patet latissime, in quo sita intemperantia est, quæ iure ut probrum maxime obiectatur: proptereaque inest in nobis, non quatenus homines sumus, sed quia animalia. His igitur talibus delectari, eaque adamare, belluarum est. Etenim hæc exceptæ sint, quæ honestæ liberalesque cum maxime sint, ad tactum pertinent, quales sunt quæ in gymnasiis frictione & calore gignuntur. Neque enim proteruorum ac libidinosorum tactus toto corpore æquabiliter fusus est, sed quibusdam partibus inhæret. Cupiditatum autem aliæ communes sunt, aliæ propriæ & ascititiæ, ut cibi cupiditas naturalis est. Omnes enim cum vacui sunt, cibum vel siccum vel humidum appetunt, alias vtrūque. Et, ut ait Homerus, adolescens, & qui est iam corroborata ætate. At hunc vel illum cibum, non iam, nec eosdem omnes desiderat. Itaque hoc iam nostrum est, quanquam habeat quiddam simile naturæ. Alii enim aliis mouentur: suntque res quædam, quibus omnes delectentur potius, quam quibuslibet. Ac in iis quidem quæ à natura proficiuntur, cupiditatibus, delinquitur atque peccatur à paucis: idque in vno, quod plus capitur cibi quam ratio præscribat. Nam

Dedere quæ adsint, & potare dum complere, id est extra modum in copia eo prodire quod secundum naturam est. Expletio enim eius quod deest, eius est cupiditatis quæ à natura proficitur. Itaque homines appellantur hi, *ἡσέμῃσι*, quod ventre cibo & potione complent, contra decorum. Quales sunt qui mancipiorum sunt perfimiles. At verò in propriis voluptatibus complures peccant atque id multifariam, cum qui res eiusmodi adamant, aut ex eo dicantur, quod iis gaudeant, quibus non decet, vel plus

quàm ratio postulet, aut quemadmodum pleriq; vel quemadmodum dedecet, aut nõ eius rei causa cuius debent. Intemperantes autem omnibus in rebus modum transeunt. Nam & ex quibusdam rebus percipiunt voluptatem, ex quibus, quoniam odio dignæ sunt, non decet percipere: & si quibus ex rebus voluptas capienda est, ex iis maiorem capiunt quàm debeant, vel vt vulgus. Ex quo quidem perspici potest, intemperantiã exuperantiã esse quandam voluptatum, eoque vituperandam. In doloribus autem non dicitur quis temperans, vt in fortitudine, ex eo quòd eos ferat: nec intemperans, quòd non ferat: sed intemperans quis appellatur, quòd molestius quàm decet, ferat nullã se voluptate perfrui. Itaque ei affert dolorẽ voluptas. At temperãs propterea quòd nec se priuari voluptate doleat, nec carere. Ac intemperans omnes voluptates concupiscit, aut certè maximas: sicq; voluptatibus rapitur, eas vt rebus omnibus anteponat. Itaque & fruendo angitur, & concupiscendo. Est enim cum dolore omnis coniuncta cupiditas. nihilq; profectò absurdius foediùsque est, quàm confici angiq; dolore ob eam causam, quòd careas voluptatibus. Qui autem parum aut minus quàm æquum fit, voluptate afficiuntur, pauci admodum reperiuntur. Non enim propria est hominis huiusmodi sensus vacuitas. Etenim cætera animalia pastum discernunt à pastu, aliòque delectatur, alio non item. Sed si quis est huiusmodi, cui nihil voluptatẽ afferat, quique nihil putet interesse inter aliã rem atque aliam: is profectò procul absit à natura hominis, hominẽque ex homine exuerit necesse est. Talis quoniam non admodum reperitur, vacauit nomine. Temperans autem his rebus omnibus modum adhibet. Neque enim delectatur iis, quibus intepers maximè: sed angitur potius, aut omnino quibus ex rebus voluptas percipienda non est, nec vehementer vlla eiusmodi: nec si absint, dolore conficitur: nec concupiscit, nisi moderate. quòd si concupiscat, nullã magis quàm decet concupiscit: nec quãdo dedecet, vllam omnino ardentius desyderat eius generis voluptatem. Quæ autem ad valetudinem per-

A tinent voluptates, vel firmã corporis constitutionem, eas modicè & vt decet, concupiscat: cæteraque res omnes voluptatũ effectrices, quæ his non sint impedimento, dummodo nec honestati repugnent, nec facultates exhauriant. Nam qui ita animo affectus est, is vehementius quàm æquũ fit, voluptates huiusmodi adamat. Qualis non solet esse temperans, qui rationi congruit. Intepers autẽ magis nostra voluntate suscipitur, quã timiditas & ignauia. Illa enim ex voluptate, hæc ex dolore nascitur, quorũ voluptas expetenda est dolorq; fugiendus.

B Ac dolor quidẽ naturã eius in quo est à suo statu dimouet ac labefactat: voluptas nihil tale facit, quoniã etiã à nostra voluntate proficiscitur. Itaq; maiore reprehensione digna est, quando quidẽ facilius est earum rerũ cõsuetudo, quæ sunt voluptatis. Nã & multa & varia eius generis in vita versantur, & cõsuetudo sine periculo omnis capitur. In rebus autẽ formidolosis contrã cõtigit. Sed ignauia nõ aequè volũtaria ac res singulæ, esse videatur: q; illa dolore vacat, hæc adeo homines de suo statu sensu doloris dimouent, vt & arma abiicere, & alia permulta contra decorum homines facere cogantur: ob eamque causam violentæ videntur. Contrãque intemperantis res singulæ voluntate ac sponte suscipiuntur: quippe qui eas appetat & concupiscat: totum verò genus, minus. quandoquidem nemo intemperantiæ cupiditate ducitur. Nomen autẽ intepers ad pueriles errores delictaque trãserimus, nec iniuria. Est inter hæc enim quædã similitudo: vtrum autẽ ab altero ductum sit, nihil ad id quod agimus. quanquam satis constat, posterius ductum esse à priore. Nec iniuria quidem facta translatio est.

D contrahendum enim est, castigatione quadam adhibita, id omne in nobis, quod rerum turpium ac libidinosarum cupiditate rapitur, nimiumque exultat ac luxuriat. cuiusmodi sunt appetitus & pueri maximè. Nam libidinosè viuunt etiam pueri, in quibus maximè rerum voluptatem efficiendum valet cupiditas. Quòd si minus rationi parebunt, eique subiecti erunt appetitus, longius euagabuntur. (Est enim cum

per se voluptatis insatiabilis & inexplebilis cupiditas, tum E
 omni ex parte in eo, qui à ratione discedit) & cupiditas exple-
 ta, eius quod cognatum est vires amplificabit. quæ quo sunt
 maiores & vehementiores, eo magis mentem è sua sede & sta-
 tu dimouent. itaque modus in iis retinendus est, ne rationi re-
 pugnent. Atque hoc ipsum est, quod obœdiens castigationeq;
 adhibita moderatum esse dicimus. Vt enim puer ex pædagogi
 præscriptione, sic vis hæc concupiscendi conuenienter ratio-
 ni debet viuere. Quocirca debet in moderato viro & tempe-
 rante rationi congruere ea pars animi, quæ voluptate alitur. F
 Vtrique enim propositum est, id quod deceat. Et appetit tem-
 perans quæ decet, omnia, & quemadmodum, & quando decet,
 quemadmodum etiam ratio præcipit. Ac de temperantia
 quidem hætenus.

LIBER QVARTVS.

DE INCEPS de liberalitate dicamus,
 quæ in pecuniis mediocritas quædam cer- G
 nitur. Laus enim liberalis, posita est non
 in bellicis rebus, vel iis in quibus tempe-
 rans cernitur, nec rursus in iudiciis: sed
 in dandis accipiēdisque pecuniis, sed ma-
 gis in dandis. Pecunias autem appellamus
 res omnes, quarum numo ponderatur æstimatio. Sunt autem
 in pecuniarum vsu duo vitia, quorum alterum in exuperantia
 positum est, diciturque prodigalitas: alterum in defectu, H
 quæ appellatur avaritia. Ac avaritiæ quidem crimen in eos
 semper transferimus, qui nimio pecuniarum studio tenentur.
 Prodigalitem autē quandoq; cum aliis vitiis confundimus.
 Impotētes enim & qui sumptus faciūt, profunduntq; pecunias
 in eas res quæ sunt intemperantiæ, prodigos dicimus. Itaque
 improbissimi videntur esse, quòd multis simul vitiis sint fla-
 gitiisq; cõtaminati. Nō igitur proprio nomine appellatur. est

A enim prodigus certovitio implicatus, quod in effundēdis pecu-
 niis cernitur. prodigus enim per se ipse perit. atq; etiã videtur
 ipsius interitus quidã esse, facultatum effusio, quòd ex iis vita
 cõstet. Prodigalitem igitur hoc pacto intelligimus. Quarū au-
 tem rerū vsus aliquis est, iis & rectè & peruerse vti licet: At-
 qui sunt diuitiæ & pecuniæ in bonis vtilibus, & qui virtute
 præditus est omnium rerum, is optimè scit vti omnibus: Opti-
 mè igitur diuitiis vtetur is, qui virtutem, quæ in pecuniarum
 vsu versatur, habuerit. At is liberalis nominatur. Vfus autem
B pecuniarum in sumptu & largitione consistit, in accipiendo
 verò & custodiendo magis cernitur possessio. Quocirca libera-
 lis est, dare potius quibus dandum est, quàm vnde accipiēdum
 est accipere: aut vnde accipiendum non est, non accipere bene-
 ficium. Virtutis enim proprium est, beneficia in alios confer-
 re potius, quàm ab aliis accipere: & quæ recta sunt & honesta
 facere, quã flagitiosa & turpia non facere. Dubium autem nō
 est, quin dantem beneficium datum, honestaque actio comite-
 tur: accipientem verò beneficium acceptum, aut certè nulla
C turpis indecorave actio. Et gratia ac laus multo etiam magis,
 dantem, non accipientē sequitur. Facilius etiam est, non acci-
 pere quàm dare. suum enim quisq; minus sæpe profundere so-
 let, quàm accipere alienum. Liberales ergo dicuntur ii, qui lar-
 giuntur. Qui verò non accipiunt, iis non liberalitatis laus tri-
 buitur, ac iustitiæ multo minus. Qui autē beneficia accipiunt,
 non admodum ii laudari solent. Iam omnium in quibus vir-
 tus inest, ii diliguntur maximè, qui fama & laude valent libe-
 ralitatis. profunt enim aliis: quod in largiendo quidem positū
D est. Virtuti autem consentaneæ actiones præclaræ sunt, ho-
 nestatisq; causa geruntur: dabit ergo liberalis beneficia hone-
 statis causa: & rectè. Largietur enim quibus & quantū & quã-
 do largiendum erit: cæteraque seruabit omnia, quæ rectam &
 æquam largitionē sequuntur: cãq; faciet libenter, aut non gra-
 uatè quidem. Quod enim virtute geritur iucundū, aut nō mo-
 lestum, idè minime graue est. At verò qui largitur quibus lar-
 h ii

giendū nō est, nec honesti studio, sed alia aliqua causa ductus, E. hic non est habendus liberalis, sed alio aliquo nomine appellandus. ne is quidem qui grauatē id facit, quoniam præclaris actionibus & officiis facile pecunias anteponat, quod procul abest à liberali. Nec verò liberalis vnquam accipiet, vnde nefas fit: quippe cum ita non soleat accipere is qui pecunias ferè contemnat, ac pro nihilo putet. Nec idem ad petendum procliuis est, quòd nō libenter beneficium accipiat is, qui dare solet. Accipiet tamen vnde æquum erit, vt de suis facultatibus & copiis, non q̄ honestum sit, sed quia necesse, vt ad largiendum F suppetant copia. Nec verò sua negliget, qui nonnullis quidem ex his opitulari velit. Passim autē cuius non largietur vt suppetant copia ad largiendum, quibus rectum erit, & quando, & vbi ratio postulabit. Est autem liberalis & magno animo dare beneficia, & in dandis excellere, vt sibi minora reliqua faciat. Liberalis est enim, sibi suisq; commodis minus consulere. Sed ex facultatibus omnis ponderanda liberalitas est. Neque enim ex numero beneficiorum quæ dantur, sed ex animo & voluntate eius qui dat, omnis est spectanda liberalitas. Animus autē G largitur pro facultatibus. Quamobrem nihil prohibet liberaliorem esse eum qui minora confert beneficia, si ex minoribus quæ suppetant copiis largiatur. Ad opem autē ferendam aliis propensiores sunt ii, qui non suo labore & diligentia opes pararunt, sed ab aliis partas acceperunt. neque enim experti sunt, egestatis quàm sit graue malum. Et sua cuiq; magis placent, vt parentibus & poëtis. Difficile est autem liberalem locupletem esse, nec accipientem aliunde, nec sua custodientem, quin etiam largientem, pecuniãq; non propter se amantem, sed ad H beneficentiam liberalitatēq; conferentem. Itaq; accusatur fortuna, q̄ minime locupletes copiosiq; sint ii qui sunt dignissimi. Quod non sine ratione contingit. Neq; enim vt cæteris rebus, sic opibus abundare possunt ii, qui nullam dāt operam, vt habeant. Non tamen opē feret indignis, aut quando non erit largiendum: eãq; seruabit omnia quæ sunt generis eiusdem. non

A enim iam faciat quæ sint liberalitatis. quas in res si profuderit facultates, nihil iã possit in eas quæ honestæ sunt effūdere. Vt ergo diximus, is demū liberalis est, qui pro facultatibus, atq; in eas res quæ præclaræ sint, profundit pecunias. qui autē modū trāsit, prodigus dicitur. Itaq; reges nō appellamus prodigos, q̄ nō facile sit eorū opes & copias quas maximas habēt, vllis largitionibus aut sumptibus exhauriri. Quoniã igitur mediocritas quædã est liberalitas, quæ largiēdis accipiēdisq; pecuniis cernitur: largietur quidē liberalis, & sumptus faciet in eas res B quæ decoræ erunt: iisque modum adhibebit, æquè in magnis, atque in paruis. idque faciet libenter. Accipietque vnde quantum accipiendum erit. Nam quia in vtroque virtus, modus quidam cernitur: vtrunque pro dignitate præstabit. Qualis enim quæque largiendi est ratio, talis etiam accipiendi solet consequi. sin talis non est, contraria sit necesse est. Ac quæ se quidem consequuntur, semper sunt in eodem: contrariæ autē non item. Quòd si contra decorum, & honestatem accidat vt profundat pecunias, ægre feret ille quidē, sed modicè & decorè. Virtutis est enim & lætari & dolere quibus rebus, & quem C admodum decet. Iam in re nummaria liberalis facilem se socium lenemq; præbebit. Quoniam enim despicit ac pro nihilo putat pecunias, opportunus est iniuriæ. Idemque molestius feret se sumptus non fecisse quos debuit, q̄ doleat se in eas res quas minime decuit, pecunias effudisse. nec Simonidis sententiam probabit. At verò prodigus in his etiam omnibus aberrat. neque enim vel gaudet, quibus aut quando æquum est, vel offenditur. quod ex iis quæ deinceps dicemus, facilius intelligitur. D Atque hoc quidē iam diximus, prodigalitatē & auaritiam exuperantias esse ac defectiones: easque in duobus versari, largiēdis accipiēdisque pecuniis. sumptus enim referimus ad largitionem. Et prodigalitas quidem largiendo & minus accipiendo finem modumque tranfit, accipiendoque modum deserit. Auaritia autem largitur parum illa quidē, sed accipiēdo, nisi in paucis, vltra modum progreditur. Prodigal-

rum igitur non ferè opes augeri solent. Neque enim facile est, E
 eum qui à nemine accipiat, largiri omnibus. Celeriter enim
 defunt ad largiendum facultates iis, qui priuati sunt, quales
 sunt ferè prodigi. Atqui cum sit eiusmodi, tamen videtur mul-
 to melior auaro. Facile enim ad sanitatè traduci potest & pro-
 gressu aetatis, & inopia coactus: ad mediocritatesque peruenire
 possit. In eo enim sunt ea omnia quæ sunt liberalis, quòd & lar-
 gitur, nec aliunde accipit. Sed tamen neutrum faciens, nec de-
 corum seruat, nec æquitatem. Qui si ad huius mores adduca-
 tur, aut aliàs commutetur, iam erit liberalis. Nã & quibus lar- F
 gendum erit, largietur: nec vnde minus æquum erit, accipiet.
 Quocirca non videtur deprauatis corruptisque moribus præ-
 ditus. Non enim scelerati est aut ingenerosi, sed stulti potius,
 largiendo, nec accipiendo finem modumq; transire. His igitur
 præditus moribus prodigus, multo est auaro melior, cum ob
 eas causas quas diximus, tum quòd hic prodest omnibus, ille
 nemini, ne sibi quidem. Sed pleriq; prodigorum, vt diximus,
 à quibus non debent accipiunt, ob eamque causam auari exi- G
 stunt: parati autem sunt ad accipiendum propterea quòd inest
 in iis cupiditas plerumque effundendi copias, quod facile non
 possunt. Cum enim dando egere celeriter coeperint, alienis bo-
 nis manus afferre coguntur. Et quia nullam honestatis rationè
 ducunt, sine delectu vndecunque possunt rapiunt. Inest enim
 cupiditas in eis largiendi: sed quomodo, aut vnde, non curant.
 Quare largitio eiusmodi non debet liberalis videri. Nam nec
 honesta est, nec honestatis causa, nec pro dignitate: sed nonnũ-
 quam quos homines æquum erat omni ope desertos vitam in
 summa inopia degere, eos potissimum locupletat: iis verò qui H
 commodis sunt moribus, nihil largiuntur. assentatores autem,
 eosque omnes qui ministri sunt voluptatum, magnis opibus
 adaugent. Ita fit, vt plerique eorum sint libidinosi. Quoniam
 enim facile largiuntur, sumptus etiam iis rebus suggerunt, quæ
 sunt libidinis. Et quoniam honestè & moderatè non viuunt,
 propensi sunt ad voluptates. Ac prodigus quidem cum nullã

A sequitur ducem rationem, in has misérias incidit. Qui si curã
 diligentiamque adhibuerit, facile ad virtutem decorumque per-
 ueniat. At verò auaritiæ malum insanabile est. Nam ferè etus
 omnisque imbecillitas auaros efficit. Eademque magis tributa
 est à natura hominibus, quàm prodigalitas: quòd multo plu-
 res studio pecuniæ trahantur, quàm parati sint ad largiendum.
 Latè etiam patet, eiusque genera sunt plura. multi enim mo-
 di auaritiæ videtur esse. Cum enim in rebus duabus cernatur,
 vt si minus largiari quàm deceat, & si modum accipiendo trã
 B seas: non inest tota in omnibus, sed seiungitur. aliiq; extra mo-
 dum accipiendo prodeunt, alii parum largiuntur. Qui enim his
 nominibus appellantur, parci, tenaces, aridi, omnes deficiunt &
 defunt dando: sed alienum nec appetunt, nec eripiunt: idque fa-
 ciunt bonitate quædam, voluptatumq; obscenarum fuga. Vi-
 dentur enim quidam, aut certè aiunt, se ob eam causam tueri
 ac conseruare sua, vt ne aliquando turpe aliquid facere cogan-
 tur. In his cumini sector ille, & si quis talis: qui omnes ex eo no-
 minati sunt, quòd nullius aduersis rebus subleuandis excellat.
 C Sunt etiam qui metu ab alieno manus abstinent: quòd non sit
 facile, qui ab aliis eripiat, eius res ab aliis nõ detrahi & aufer-
 ri. Placet igitur his talibus, neque dare aliis quicquam, nec vi-
 cissim ab aliis accipere. Alii autem sunt in accipiendo nimii,
 qui passim & quiduis accipiunt, quales sunt ii qui in fordida ar-
 te versantur, vt lenones & omnes eiusmodi, vt foeneratores, &
 qui exigua dant vt maiora ferant. Omnes enim hi homines
 à quibus æquum non est, & quãtum iniquum est, accipiunt: eo-
 rumque communis, turpis, sordidusq; quæstus videtur. Nam
 D propter quæstum atque eum perexiguum omnes in probra &
 dedecora incurrunt. Qui enim magna à quibus & quæ nefas
 est eripiunt, quales sunt tyranni, qui ciuitates oppugnant, sana
 diripiunt, ii non auari, sed scelesti potius, impii & iniqui sunt
 habendi. Attamen & aleatores & raptores & latrones auari
 putandi sunt, quòd in turpi quæstu sint occupati. nã spe quæ-
 stus hæc instituta sequuntur, & in probra incurrunt. Atque hi

spe quæstus maximis periculis se offerunt: illi ab amicis, quas E copias iis suppeditari æquius est & relinquere, eas quæstus aucupantur. Vtrique igitur, quoniam ab iis eripiunt à quibus non decet, in sordido quæstu & arte versantur. Quamobrè omnes hæc rapinæ illiberales sunt. Iure autem liberalitati avaritia opposita est, quòd maius est malum quàm prodigalitas: sepius que ea peccatur, quàm illa eadem effusione. Ac de liberalitate quidem vitiositatibusque ei contrariis hæc tenentur. Sequitur vt de magnificentia differendum esse videatur, eo ipso quæ ea virtus in pecuniis cernitur. Sed non ad omnes actiones & officia pecuniaria, quemadmodum liberalitas, sed sumptuaria modo adhibetur, in quibus liberalitatem magnitudine superat. Est enim virtus, vt nomine ipso declaratur, in sumptuum magnitudine seruans decorum. Magnitudo autem ad aliud refertur. Neque enim idem sumptus trierarcho dignus est, & præfecto spectaculorum: in omnibusque rebus vt decorum conseruetur, & personæ & temporis, & rerum ipsarum habenda ratio est. Qui autem sumptus facit in res vel paruas, vel mediocres pro dignitate, is non magnificus, vt ille qui dicebat, Sæpe G dedi peregrinis: sed qui in res magnas, is demum magnificus est iudicandus. Qui enim magnificus, idem continuo liberalis: qui autem liberalis, idem non continuo magnificus. Huius autem animi habitus defectio sordēs appellatur: exuperantia, luxus. & si qua sunt eius generis vitia, quæ extra modum non prodeunt sumptu quibus in rebus decet, verum in quibus dedecet, & qua ratione non decet, splendorem ostentant: de quibus mox differemus. Magnificus autem docto similis est, qui decori H ratione habere potest, sumptusque magnos aptè suggerere. Habitus enim omnis animi, initio, vt dixi, ex actionibus, iisque omnibus in quibus versatur, ponderandus est. Sūt autem magnifici sumptus magni & decori: talia igitur & opera. Ita enim sumptus magnus futurus est, & ad rem aptus & accommodatus, si & res ipsa sumptu digna, & sumptus re ipsa dignus, aut etiã maior habeatur. Sed hæc omnia honestatis causa (hoc enim

A virtutibus omnibus commune est) magnificus faciet, idque libenter ac studiose. Accurate enim ac subtiliter res ponderare, sordes sectatis ac splendorem fugientis est proprium. Magisque qua ratione quidque splendidissime efficiatur, considerabit, quàm quanti, quòque modo minimo. Magnificus autem liberalis sit necesse est. Nam cum iis rebus liberalis sumptus suppeditat, quibus & quemadmodum decet, tum in iis magnifici splendor elucet. Et quoniam iis in rebus liberalitas cernitur, æquo sumptu rem administrabit splendidius. Neque enim eiusdem virtutis est & commendationis, possessio rei & opus. Quod enim possidetur, plurimi aestimandum est, vt aurum. Opus autem ex eo confectum præclarum est atque magnum. Eius verò inspectio mirabilis. At quod magnificum est ac splendidum, id omne mirabile. Estque rei & operis splendor ac dignitas in magnitudine. Sumptus autem in hoc genere ii probantur maxime, quæ honorabilia dicimus, quales sunt quæ diis adhibentur dedicationes, apparatus, sacrificia, similiterque ea omnia quæ in cultu & religione diuina impediuntur, & quæ in Rep. honestæ gloriæ causa exhibentur, vt sicubi ludos fieri splendide putet oportere, aut triemis præfectum munus suum exequi, aut publicum epulum præbere. Sed in his omnibus videndum est, vt dixi, non modò qualis quisque sit, sed quales etiam ei suppetant ad efficiendum facultates. Sunt enim ad res quæ suscipiuntur accommodandæ: nec solum iis opus, sed is etiam qui efficit honestandus est. Quocirca pauperum nemo possit esse magnificus, quòd ei nihil suppetat, vnde sumptus queat splendide sustinere. Quod si aggrediatur, quoniam id faciat citra dignitatem & decorum, D stultus habeatur necesse est. Quicquid autem eiusmodi est quod rectè fit, id omne virtute geritur. Atque etiam eos honestant, qui hæc ipsa vel per se ipsi nacti sunt, vel à maioribus relicta acceperunt, vel ab iis etiam qui eos aliquo propinquitatis iure attinent. itemque claros ac nobiles viros, & si qui sunt ex hoc genere. inest enim in his omnibus splendor quidam & dignitas. Ac magnificus quidem vir est eiusmodi, in hisque talibus

sumptibus, vt dixi, magnificentia cernitur maximè. Sunt enim E
& maximi, & maxima digni gloriatione. Eorum autem quæ
priuatim fiunt, huc pertinent ea omnia quæ semel fiunt. vt nu
ptiæ, & si qd est eiusmodi, in quo ciuitas tota occupata sit, aut
ii qui auctoritatem obtinent. hospitum etiam recipiendorum
iura, legationes, dona, & remunerationes. Neque enim sui cau
sa sumptus solet facere magnificus, sed reip. Et dona simile qd
dam habent iis rebus quæ diis dedicantur. Est etiam magnifi
ci & honorati viri, domum ædificare, cuius modus & digni
tas ad diuitias accomodanda est (quærenda est enim etiam F
ex domo dignitas quædam) & in eas res potius pecunias pro
fundere, quarum memoriam diuturnâ sit relicurus. Hæ enim
præclarissimæ res sunt, & suum quæque decus obtinet. Non
enim iidem honores vel fanorum vel sepulchrorum diis ho
minibusque tribuuntur. Omnis etiam sumptus magnus est in
suo genere, & clarissimus quisq; si in rem magnam factus sit,
maximus habetur. & qui his rebus accomodatus est, iam hic
clarus magnusque dicitur. Interest autem inter id quod in re,
& quod in sumptu magnû appellatur. Nam pila quidem si pul
G cherrima sit aut vrceus, pueri quidem ratione & sententia, cla
ra habeatur: eius autem æstimatio & precium perexiguum est
& illiberale. Ob eamque causam honorati viri clarique est, in
quocûque genere quid faciat, magnificè id splendideque face
re. Quo in genere quicquid fit, nec facilè superari potest, & fit
pro sumptus dignitate. Ac magnificus quidè vir talis est. Qui
autem modum transit, hoc ipso, vt dictum est, modum trãsit,
quòd profundat contra decus pecunias. In rebus enim parui
momenti, magnos sumptus adhibet, splendoremque ineptè o
H stentat, vt nuptiali apparatu eos excipiens qui dant symbolû,
& comcedis omnia suppeditas, & purpuram in eorum præfe
rens transitu, vt solent Megarenses. Atque hæc facit omnia nõ
honestatis, sed ostentadarum diuitiarû causa, & quòd se putet
admirationem cæterorum excitaturum. Atque idem quæ res
magnos sumptus desyderant, in iis parcus est: quæ exiguos, in

A iis profusus. Sordidus verò in omni re abest à decoro: qui cum
magnos sumptus sustinuerit, in exiguo decorû omne peruer
tit. Quòd si quid faciat, & cunctando id efficit, & qua ratione
minimo sumptu præstare possit cõsiderat, atq; id grauatè. idè
q; se splèdidius omnia quàm deceat facere arbitratur. Ac sunt
hi habitus illi quidem vitiosi, sed non ferè in reprehensionem
incurrunt: idque fit ob eam causam maximè, quòd nec proxi
mis noceant, nec insignem habeant deformitatem. Magni
tudo autem animi magnis in rebus vt nomen ipsum signifi
B cat, cernitur. Sed primùm in quibus, nobis explicandum est.
Nihil autem interest, vtrum ipsam animi affectionem nobis
proponamus, an eum qui ea sit præditus. Ergo is demum ma
gno excelsoque animo putandus est, qui res magnas illas quidè
sed quibus dignus sit, sibi deberi iudicet. Qui enim minus pro
dignitate hoc sentit, is stolidus habèdus est. Atqui eorum qui
virtute gerunt aliquid, nemo stolidus, nemo amens putatur.
Est igitur magnovir animo eiusmodi. At verò qui exiguos ho
nores meritus est, quos sibi tribui æquum censet oportere, is
C non magnanimus, sed modestus & moderatus est iudicandus.
Magnus enim elatusque animus in magnitudine cernitur,
quemadmodum pulchritudo in magno proceroque corpore.
Breues autem homines sunt illi quidem astuti, aptaque com
positione membrorum præditi, sed formosi non item. Qui ve
rò magna præmia se meritum putat, iis cum sit indignus, alto
animo dicitur. Nec verò qui maioribus se dignos existimant,
quàm eorum sint merita, omnes elati iudicãdi sunt. At qui mi
nora quàm habere sit dignus, sibi deberi iudicat, is demisso pu
D silloque animo putandus est, siue magna, siue mediocria, siue
exigua illius extent merita, quibus minora sibi etiã tribui pu
tet oportere, præsertim si magna eius merita videantur. Quid
enim si tantis esset indignus, facturus fuisse videatur? Ergo ma
gnanimus summus ac extremus est, ille quidem magnitudi
ne, sed modo rationeque medius. Nam suis se ipse meritis me
titur alii vel modum transeunt, vel deserunt. Qui si magna,

atque adeo maxima sibi, quia dignus sit, deberi iudicat, profecto vna in re maximè eius merita cernentur. Quid ergo tādē illud sit, ex dignitate intelligendum est. Dignitas autem in externis bonis ponitur atque numeratur: quorum maximum ponimus id, quod & Diistribuimus, & omnes expetunt ii qui in magistratu sunt, & quod rerum gestarum, vel præclarissimarum quasi mercedem omnes desyderant, qualis gloria est. Est enim bonorum externorum maximum, gloria. In honore igitur & dedecore magnanimus ita animo affectus est, vt ratio æquitatisque postulat. Quod etiam tacente me facile perspicere potest. Gloria enim se dignissimos arbitrantur magni viri. At qui demisso pectore pusillòque animo est, is & suo iudicio abest à decore, & magnanimi dignitate. Qui autem elato animo est, vincit ille quidem suo iudicio, ac modum transit, sed tamen magnanimum non vincit. Sed quoniam maximis honoribus magnanimus dignus est, idem optimus sit necesse est. Semper enim quo quisque melior, eo maiore dignus est gloria, & optimo cuique maxima gloria debetur. Ita magnanimus vir bonus etiam futurus est. Atque etiam magni fortisque animi proprium videatur quod in quaque virtute magnum excellensque ducitur. Nequaquam etiam deceat magno animo virum fugere pericula, aut cuiquam facere iniuriam. Quid enim turpe aliquid faciat, cui nihil magnum esse videatur? Ac mihi quidem certe omnia spectanti, omnino ridiculus magnus animus videtur, qui non idem sit bonus: qui si malus sit, ne honore quidem esse dignus potest. Est enim virtutis merces, gloria, quæ bonis viris tribuitur. Quocirca videtur magnitudo animi quasi splendor, quidam & ornamentum esse virtutum omnium. Nam & maiores eas splendidioresque facit, & coherere sine illis nullo modo potest. ob eaq; causam vix in quoquam vera animi magnitudo reperitur. siquidem esse sine singulari quadam & eximia bonitate nullo pacto potest. Omnino igitur magnus animus in decore & dedecore cernitur. Atque idem magnis

A honoribus, qui quidem à bonis viris tribuentur, moderatè ille quidem lætabitur, tanquam suos aut minores potius sit consecutus (Virtute enim vndiq; perfecta & absoluta nullus honos satis dignus potest esse) sed tamè eos recipiet hoc ipso, q; illi maiores habere non possint. Omnino autem quos quilibet, eosq; exiguos tribuet, contemnet ac pro nihilo putabit, siquidem tales meritis non est. itèmq; dedecus & infamiam, q; ei iure non possunt contingere. Imprimis igitur ac maximè in gloria magnanimus, vt dixi, cernitur. Attamè & in diuitiis & magistratibus & in secundis rebus & aduersis, affectus erit quàm moderatissimè fieri possit: neq; prosperis rebus lætabitur nimis, neque asperis aduersisque mœrebit. Non enim isto pacto in honore & gloria, vt re omnium maxima affectus erit. Imperia enim & opes gloriæ causa expetenda sunt. Itaq; ea sibi gloriæ causa optant omnes, qui iis sunt præditi. Quid ergo videatur ei magnum in rebus humanis, cui etiã contemptui est gloria? Quocirca magno animo excelsòque viri, iidem contemnetes rerum videntur esse. Atque etiam secundæ res videntur ad animi pertinere magnitudinem. Nam & nobiles gloria digni putantur, & magistratus, & diuites, q; excellat aliqua præstantia. habet autem venerationem iustiore, quicquid excellit. Itaque maiores elatiorèsque animos hæc ipsa faciunt. siquidè ex iis gloriam consequuntur. Quanquam autem si verum iudicare volumus, solis bonis honos debetur: tamen cui vtrūq; adsit, is nescio quomodo maiorem laudem ac gloriã meretur. In quibus autem hæc talia bona insunt sine virtute, ii neque se ipsi iure vllò honore dignos putant, nec magnanimi rectè nominantur. Neque enim hæc constare sine virtute vndiq; perfecta vllò modo possunt. Contemnunt enim, contumeliosique sunt ii qui his etiam bonis abundat. Difficile enim est, si à virtute defeceris, ferre aptè res secundas. Quoniam autem ferre illi non possunt, & se præstare cæteris putant, eos contemnunt: ipsi quicquid acciderit, faciunt. Imitantur enim magnanimum, cum ab eo absint distèntque plurimum. Hoc quibuscunq; re-

bus possunt, faciunt. Virtute igitur nec gerunt quicquam, & ta-
men contēnunt cæteros. At verò magnanimus vir iure despi-
cit. Veritate enim ille ad iudicandum, plerique autem magis
temeritate ducuntur. Et quoniam paruifacit ac negligit parua
pericula, nec iis se offerre, nec ea optare solet. Magnis autem ac
grauibus se obicit, in quibus vitæ non parcat, hoc ipso quod indi-
gnum sit omnino in vita manere. Atque is est, qui & beneficia
cōferat, & accepto beneficio pudore afficiatur: quod illud eius sit
qui excellat & præstet, hoc eius qui vincatur. Idem maius be-
neficium, reddidit quàm accepit. Sic enim debet is qui prior de-
derit, ac præterea beneficium accipiet. Eorumque memoria ma-
net magnanimis de quibus benemeriti sunt: eorum autem nō
manet, qui beneficia cōtulerunt. Est enim inferior qui accipit
eo qui dedit beneficium. at vult hic noster, princeps esse. Ac
quæ cōtulit beneficia, libenter: quæ accepit, de iis audit inuitus.
Itaque Thetis apud Iouem beneficia sua in eum non comme-
morat, nec Lacedæmonii apud Athenienses, sed illorū erga se.
Est etiam magni viri, nullo omnino, aut vix egere, & opitulari
vltro: aduersusque eos, qui in magistratu sunt, prosperaque for-
tuna vtuntur, magnum: aduersus mediocres, modestū se medio-
crémque gerere. Nam & illis præstare difficile ac gloriosum,
& his facile. intèrque illos gloriari ingenuū est ac liberale, inter
humiles autem & abiectos homines sordidum & importunū.
vt si quis cum imbecillis viribus velit cōtendere. Nec solet idē
ad ea commeari omnia, quæ sunt in honore & pretio, aut vbi
obtinēt alii principatum. Quietus est etiam & cunctator, nisi
aut magnus honos agatur, aut res magna. Paucas res agit ille
quidē, sed magnas & dignitatis plenas. Idem & aperte oderit
necesse est, & aperte diligit, quod timidi fit tegere ac occultare
sententiam. magisque ex veritate pendet, quàm ex opinione.
dicitque ac gerit palàm omnia. siquidem id contemnentis est.
Itaque licentiæ ac libertatis est appetens: quod eo facit, quod & cō-
temnat, & vera loquatur, nisi forte si quid dissimulatione te-
gendum sit, cui rei locus est apud multitudinem. Nec verò cū

A aliis nisi cum amico vita vitæque coniungitur, quod id seruile
existimet. Itaque seruiles & assentatores iidem, & humiles iidē
qui assentatores esse solēt. Et quoniā magnū ei nihil videtur, ni-
hil mirabile ei videri solet. Nō recordatur iniurias. siquidē ma-
gnanimi non est meminisse iniurias, sed potius contēnere. nec
de hominibus sermonē habet, quandoquidem nec de se prædi-
cabit nec de cæteris. Nam nec vt laudetur ipse laborat, nec vt
alii vituperentur: nec laudat alios libenter. itaque nec cōuitiator
est, ne inimicorum quidem, nisi forte propter contumeliam.
B Minimè verò de iis malis quæ aut necessariò, aut exigua inter-
ueniūt, queritur, nec in iis rogare solet. Boni enim viri est, his
in rebus eam animi affectionē constantiāque retinere. Atque
etiam is est qui res honestas & præclaras, quauis inutiles, fru-
ctuosas anteponat. Hoc enim eum potius attingit, qui se ipse
contentus est. Incessus etiam magni viri, tardus sit necesse est,
vox grauis, constans & firma oratio. Neque enim aut festinat
is qui paucis rebus studet, aut vehemēs est cui nihil magnum
esse videatur: at quibus de causis & contentiones vocis susci-
piuntur, & in ingressu celeritates. Ac magnanimus quidē eum
se præstabit. Qui autem iis deest officiis, angusto pusillòque ani-
mo dicitur: qui modū trāsit, elato. qui quidē mali & improbi
minimè videntur, quoniam nihil improbè faciunt, sed errant
potius. Nam qui demisso abiectoque est animo, is & quibus bo-
nis dignus est se ipse spoliatur, & malo quodam præditus est, quod se
indignum bonis iudicat. Idemque se ipse ignorat. aliter enim
ea omnia expeteret, quibus dignus est, cum sint in bonis. Nec
D stulti quidem vidētur esse, sed pigri potius, quæ eos deteriores
facit opinio. Nam cum ea omnes expetant, quæ meritis ipsorū
debentur: tamen isti ab honestatis actionibus studiisque quasi
indigni sint, itemque à bonis externis se remouent. At elato ani-
mo viri & stulti sunt & se ignorant ipsi, atque id aperte. Nam
tāquam digni sint, ea aggrediuntur, quibus laus & gloria pro-
posita est, deinde culpantur. Itemque vestitu, gestu, aliisque eius-
dem generis se comunt & ornant: suasque res secundas notas

volunt esse omnibus, ac de se ipsi prædicant, quæ hæ res sint ipsis E
 honori futura ac dignitati. Cōtraria autē est magis animi ma-
 gnitudini abiectio animi, quæ elatio & altitudo. Nam & sapius
 vltu venit, & maius malum est. Ac animi quidem magnitudo
 4 in magno vt dixi honore versatur. Videtur autem etiam
 in eo quædam virtus consistere, quemadmodum supra dictum
 est, quæ eadem habet rationē ad animi magnitudinem, quam
 ad magnificentiam liberalitas. Nam cum vtraque recedat a ma-
 gnitudine, tamen nos in rebus mediocribus, modestis paruisque
 recte afficit. Vt autē in accipiendis dandisque pecuniis medio- F
 critas reperitur, nimium & parum: sic honorem & gloriam
 nonnulli nimium expetunt, alii parum: quidam eam quærunt
 ex iis factis, vnde & quemadmodum quærenda est. Nam & am-
 bitiosum vituperamus, & eum qui nulla gloria ducitur: illum
 quia nimio honoris studio trahitur, & iis in rebus gloriam cōse-
 ctatur, quibus quærenda non est: hunc quoniam ne ex recte qui-
 dem factis instituit gloriam quærere. Incidunt autem nonnun-
 quam tempora, cum & ambitiosos vt viros & honestatis cupi-
 dos laudamus, & eos qui nullum honorem expetunt, vt mode- G
 ratos & modestos. Perspicuum autem est, cum rei alicuius mul-
 tifariam quis cupidus dicatur, non tamen eodem semper refer-
 re ambitiosum: sed in laude, ex eo quod auidior sit quam plerique
 honoris, in vituperio, quod magis quam ratio æquitatisque patiatur.
 Quoniam autem mediocritas vacat nomine, idcirco extrema
 de ea quasi deserta regione disceptant. Sed quibus in rebus ni-
 mium & parum reperitur, in iis etiam relinquitur mediocrita-
 ti locus. Atqui honorem homines & nimium expetunt & pa- H
 rum. Expetunt igitur, & quomodo expetendus est. Quare lau-
 datur habitus, qui modum adhibet in expetenda gloria, etiam si
 vacet nomine. Hoc autem apparet, si virtus hæc cum ambitio-
 ne cōparetur, eam vacuitatem honoris: sin cum vacuitate ho-
 noris ambitionem futuram. quod in reliquis etiam virtutibus
 cernitur. Quoniamque mediocritas hic nomen non habet, pu-
 gnare extremi inter se videtur. Mansuetudo etiam seu cle-

A metia mediocritas quædam iræ. Sed quoniam medium vacat
 nomine, ac ferè etiam extrema, ad medium clementiam retu-
 limus, quæ ad id quod parum est deflectit, quod nomine vacet.
 Exuperantia autem iracundia appellatur. Ira enim ipsa pertur-
 batio est, quæ ex multis rebus variisque gignitur. Atque is quidē
 qui quibus de rebus, quibusque hominibus decet, irascitur, qui-
 id facit quemadmodum, quando, & quandiu decet, is laudibus
 afficitur, quem eundē clementem & mansuetum appellari li-
 cet. Siquidem in laude clementia est. Vult enim clemens, o-
 B mni animi vacaret perturbatione, non à perturbatione rapi
 & distrahi. quin etiam vt ratio præscripserit, sic & his de cau-
 sis & tandiu vult succensere. Peccare autem in eam partem
 videtur, quæ modum deserit. Neque enim vlciisci cupit clemēs,
 sed ignoscere. At verò defectio siue lentitudo, siue alio quouis
 nomine appellari placet, est in vitio. Qui enim minus suc-
 censent ob eas causas ob quas decet succensere, ii stulti viden-
 tur. & qui non quomodo, quando, quibus irascendum est. Sunt
 enim omni sensu doloris expertes, qui irasci nesciunt, nec pro-
 C pulsant iniuriam. Atqui cōtumelias & conuitia æquo animo
 ferre, ac in suis negligere, seruorum simile est. Exuperantia ve-
 rò illa quidem in omnibus existit, (nam & quibus de causis
 non est irascendum, irascimur, & vehementius aut remissius
 ac diutius quam ratio postulet) sed tamen non in eodem hæc
 quidem insunt omnia. neque enim possunt. Cum enim per se
 malum omne labefactat, tum si integrum sit, intolerabile existit.
 Ac iracundi illi quidem celeriter commouentur & in quos, &
 quibus de causis, & vehementius quam sat sit: sed facile ac ci-
 D to etiam eorum ira desistit. quod in illis quidem est optimum.
 Quod eis propterea accidit, quia iram non continent, sed vicif-
 sim reddunt, quia ex ipsorum præcipiti animi cōmōtione qua-
 les sint facile apparet, hinc finem faciunt. Qui autem extremæ
 bilis sunt homines, nimium præcipites sunt, & omni re faci-
 le concitantur ad iracundiam, & quavis de causa. vnde etiam
 traxere nomen. At acerbi ægrè placantur, diuque irati sunt. pa-
 lz

rent enim animi dolori: quem si semel expleuerint, tū modus ap-
 ponitur. Vltio enim modum finemq; iræ adhibet, cū pro do-
 lore voluptatem efficit. Quod si minus fiat, quasi onus quoddā
 sustinent. Quia enim hoc minus apparet, nemo eis animi
 potest inducere. & ad mitigandam & quasi concoquēdam ira-
 cundiam, tempore opus est. Cum autem hoc hominum ge-
 nus sibi molestissimum est, tum amicis maximē. Inensos au-
 tē homines appellamus eos, qui quibus de causis minus rectū
 est, irascuntur, & vehementius & diutius quā ratio postula-
 re videatur. eos etiam, qui nō redeunt in gratiam, nisi vltio vel
 animaduersio sit consecuta. Clementiæ autem repugnat ma-
 gis vitium, quod modum transit, quod sæpius accidat. Nam &
 vlcisci iniuriam magis naturam attingit humanam: & homi-
 nes qui infesto infensoque animo homines, minus apti sunt ad
 vitæ communionem. Hoc autem & supra dictum est, & ex iis
 quæ docemus nunc, perspicui potest, non esse dictu facile, quo-
 modo, aut quibus hominibus, aut qua de causa, & quandiu de-
 ceat irasci, & quatenus quis rectē faciat, aut peccet. Qui enim
 paulū aliquid modum transierit, is non est in vitio, neq; gra-
 uiore, neq; minore. Interdum enim eos laudamus, qui modum
 deserunt, clementesque dicimus: & iratos, viros appellamus,
 quasi imperare possint. Ergo quantum quisque vel quomodo
 modum egressus, vituperandus sit, non est facile explicare ora-
 tione. In rebus enim singulis, atque in sensu positum iudicium
 est. At illud quidem perspicuum est, medium habitū esse lau-
 dabilem, quo quibus rectū est irascimur, quāmq; ob causam, &
 quomodo decet, ac cætera generis eiusdē. Illæ verò affectiones
 quæ modum transeunt, ac deserunt, sunt omnes in vitio: quæ
 si paruæ sunt, leuiter: si maiores, magis: si singulares, vehemē-
 ter sunt reprehendendæ. Hoc igitur perspicuum est, mediam
 in his animi affectionem obtinendam. Ac de his quidem ani-
 mi affectionibus quæ in ira versantur, hæcenus. In con-
 6 suetudine autem vitæ sermonūque ac factorum communio-
 ne comes & affabiles videntur ii, qui ad voluptatem laudant

A omnia, nec vlla in re aduersantur, q̄ putēt se iis quibuscum vi-
 uunt, nullo loco molestiæ esse oportere. Qui vero sunt his mul-
 tum dispares, & in omni re aduersantur, nec de cuiusquā offen-
 sione ac molestia laborant, ii difficiles ac seditiosi vocantur.
 Non est quidem dubiū id, quin hi animi habitus sint in vitio:
 isque sit in laude, quo ea omnia quæ recta sunt, vtq; ratio præ-
 cipiet, probabuntur, respuenturque contraria. Nomen autem
 ei non est impositum, quanquam amicitia similis parq; videat-
 ur. Qui enim hac animi affectione præditus est, eundem &
 B bonum virum & amicum esse volumus, adiuncto amore. Hoc
 autem differt ab amicitia, quod perturbatione eorumque va-
 cat amore, quibuscum ipse versatur. Neque enim amore vel
 odio ductus probat vt decet, omnia, sed quia ita animo est con-
 stitutus. Aequè enim hoc erga notos, erga familiares æquè, ac
 erga eos quorum non est implicatus consuetudine præstabit,
 nisi quod in omnibus id faciet pro dignitate. Neque enim ea-
 dem ratio habenda est familiarium & exterorum. Atque hoc
 quidem iam dictum est genere, eum talem hominem in com-
 C munionem earum rerum quæ ad vitā pertinent, se ita esse gestu-
 rum, vt ratio postulabit. Sin autem honestatis vtilitatisque ra-
 tionem habuerit, inuestigabit inibitq; rationem, qua non pos-
 sit offendere, aut certè delectare possit. Nam cum iis in iucun-
 ditatibus molestiisq; cernatur, quæ ex colloquiis nascuntur,
 quibus in rebus non esset honesta & præclara, aut etiam est no-
 cens delectatio, tum eas molestè feret, sequeturq; potius offen-
 sionem. Quod si qua res sit eiusmodi, quæ turpitudinē facienti
 eamque non paruam afferat, vel incōmodum, & contraria le-
 D uem molestiam: non probabit, sed aspernabitur. Aliter autem
 cum iis versabitur qui auctoritate aliqua præditi sunt, aliter
 cum quolibet, magisq; aut minus notis. itēque in aliis varie-
 tatibus suum cuiq; tribuet decorum. quantūq; in ipso est, pla-
 cere vult ac gratus esse, molestus esse veretur. Quæ autem eue-
 niunt, ex honestate dico & vtilitate, ea si maiora sunt sequitur.
 magnæque in posterum voluptatis causa, leuiter offendet. Ac

medius quidem talis est, nec vlllo appellatus est nomine. Qui E
autem aliis affert delectationem, in eoque nihil aliud sequitur,
nisi vt gratus sit, affabilis dicitur. At qui id facit, vt adiuuētū
ad opes adipiscēdas eaq; omnia quæ pecuniis parātur, nāciscatur
is assentator est habēdus. Eum verò qui molestus ac tristis
est omnibus in rebus, iam difficilem ac seditiosum appellandū
diximus. Pugnare autem inter se videntur extrema, quòd me-
7 diocritas nomen non habet. Iisdem ferè in rebus arrogantiae
mediocritas cernitur, quæ etiam vacat nomine. Ac de iis non
erit alienum disputare. Nam facilius ea quæ ad mores perti- F
nent intelligemus, si de singulis disseruerimus: & virtutes me-
diocritates esse probabimus, si ita esse in omnibus perspexerimus.
Iam de iis qui vitæ societatem vel ad voluptatem vel
dolorem dirigerent, diximus. Nunc de iis qui verum vel fal-
sum enuntiant, ac præ se ferunt seu factis seu dictis, idq; arro-
gando, disseramus. Igitur arrogans appellatur is, qui sibi res
magnas & præclaras sumit & vendicat, cum non infint, vel
maiora quàm quæ infunt. Dissimulator contrà, qui quæ in-
funt negat inesse, aut extenuat. At verò medius & perfectus G
vir, quoniã verè de quaque re iudicat, in iis verax est & vita &
oratione: ea in se inesse confirmās quæ infunt, nec maiora, nec
minora. Licet autē quāq; harum rerum, & rei alicuius, & nul-
lius causa facere: qualisque est quisque, talia sunt eius facta, &
oratio: itaq; viuit, nisi rei alicuius agat gratia. Ac per se quidē
omne in malo vitiōq; mendacium est, veritas honesta & lau-
dabilis. Ita etiã verus homo, quoniã medium locū obtinet, est
omnis laudabilis. Qui autē mentiuntur, vtriq; sunt illi quidē H
vituperandi, sed maiore quadam ratione arrogans. De quorū
vtroque ita differemus, si prius de veraci pauca præponamus.
Nō enim de eo instituius dicere, qui in pactis rebūq; cōtra-
hēdis verus est, aut iis omnibus quæ ad iniustitiã iustitiãue
pertinēt (est enim hoc alterius virtutis propriū) sed de eo, qui in
quibus rebus nihil tale postulatur & agitur, se & vita & oratiōe
bonū virū ac veracē præstat, hoc ipso, quia sit animo cōstitutus.

A quem eundem bonum virum appellari licet. Nam qui veri cu-
piditate ducitur, quique tum verum enuntiat, cum id non agi-
tur: is multo etiam facilius verax futurus est, si res postulabit.
Mendaciū enim, vt turpe aliquid, vitabit, quod quidem etiã
per se ipse fugiebat. At qui talis vir laudandus est. Sed ad id po-
tius quod minus est ac inferius in veritate, defleēt it. Id enim
aptius est, quoniam quicquid modū finemq; transit, nimium-
que est, id omne molestum. At verò qui maiora sibi quàm quæ
infunt, vendicat & sumit, rei nullius causa: est ille quidem im-
B probo similis, (neque enim mendacio delectaretur) sed tamen
stulti potius, quàm prauis speciem gerere videtur. Qui autē ali-
cuius rei causa id facit, si gloriæ vel honoris, nō est ille quidem
admodū vituperandus. qualis est arrogās. At qui pecuniæ, vel
earum rerum causa, quæ ad pecuniam spectant, is multò defor-
mior est. Nec verò facultate ac potestate arrogās, sed animo ac
voluntate cernitur. Ex animi enim habitu & quia talis sit, o-
mnis arrogans iudicatur. Ita mendax, alius mēdacio ipso dele-
ctatur, alius gloriæ quæstūsve causa mētitur. Atq; ii quidē qui
C cupiditate gloriæ sibi aliquid tribuunt, ea sibi sumunt omnia,
quæ vel ad laudem vel beatā vitā pertinent. Qui autē spe quæ-
stus, ea sibi vendicant, quæ etiam vsui sint proximis, quæque
si minus adsint celare & occultare licet: velut se medicos ac
vates nobiles esse profitentur. Ob eamque causam hæc sibi ple-
rique sumunt & arrogant, quòd in eis infint quæ diximus o-
mnia. In dissimulatoribus autem, quoniam sua ipsorum illi
extenuāt, lepidiorum morum species apparet: quippe qui non
videantur quæstus causa dicere, sed quòd superbiam magno-
D pere arrogantiamque fugiant. Sed hi tamen ea dissimulāt ma-
ximè, quæ honesta ipsa sunt & plena dignitatis, vt Socrates fa-
ciebat. Qui autem exiguas res paruique momēti, quæque per-
spiciæ sunt omnibus, dissimulant, veteratores dicuntur, iique
iure contemnuntur. Id quod etiam arrogantiae datur inter-
dum, qualis est vestitus Lacedæmoniorū. Nam & sua extolle-
re nimium, & extenuare, quandam speciem fert arrogantiae.

At verò qui moderatè vtuntur dissimulatione, ea vt ne dissimulent, quæ ante oculos posita patent omnibus, si humani videntur. Sed arrogans, quoniam deterior est, veraci videtur opponi. Sed quoniam requiei quoque in vita loci aliquid relictum est, in eaq; aliquid ludo conceditur temporis, efficitur, vt hic quoque consuetudo quædam congressioque dicendi quæ honesta sunt, itèmq; audiendi, vigere videatur. Magnopere aut refert, quid quisque & dicat & audiat. Ex quo perspicuum est, & transiri in iis medium, & deseri. Ac illi quidem, qui risu ac facetiis vltra modum prodeunt, scurræ ac importuni habendi sunt, præsertim cum omni ex parte ridiculorū cupiditate inflammati, dent operam potius vt risum moueant, quàm vt quæ honesta sunt dicant, aut ne eum in quem scomma iaciūt, offendant. Qui autem nec facetum quid dicūt ipsi, & tamè eos qui dicunt, permolestè ferunt, agrestes & duri videntur. At verò qui salibus & facetiis modum quendam adhibent, si vrbanus vocantur, quasi vrbani moribus præditi. Morū enim hæ sunt indices motiones. Vt enim corpora, sic mores ex motionibus iudicantur. Quoniam autem facetiæ ac sales patent latissimè, complurèsque dictis plus capiuntur, quàm ratio patitur: factum est, vt scurræ vrbani quasi appellarentur. Sed tamen ex iis perspicuū est quæ dicta sunt, inter eos magnas esse dissimilitudines. Huic autem habitui animi finitima dexteritas est. Dextri enim ac ingenui est, ea & dicere & audire omnia, quæ bono viro ac libero digna sunt. Eum enim talem hominè quædam & ioco dicere decet & audire. Magna etiam est distinctio ingenui & illiberalis ioci, eius etiã qui bene institutus est & indocti, quod in antiqua nouaq; comœdia perspicere licet. Aliis enim facetum erat, si rerum turpitudini adhibita etiam esset verborum obscœnitas: quibusdam, si significatio potius, quibus in rebus magna distantia est ad liberalem honestamq; formam & speciem. Vtrum igitur qui rectè iocatur, salesque iacit, ex eo statuendus sit quòd ea dicat quæ libero homine digna sunt, an quòd eum qui audit minime offēdat, aut delectet

A potius, an ne hoc quidem certum est? Alios enim alia offendūt atque delectant, quæ etiam audient libentius. Quæ enim quisque audire sustinet, eadem etiam facere videtur. Non igitur omnia faciet. Dictum enim quoddam conuitium est. Et legislatores quædam iactari cōuitia prohibent: æquum autem erat idem de dictis cauere. Quocirca ingenuus & liber homo ita animo affectus erit, vt sibi ipse lex esse videatur. Atque is quidem, qui mediū locum obtinet, eum se ipse præstabit, siue ingenuus, siue vrbani nominetur. At verò scurræ à risu longe multumque superatur, qui nec sibi parcit nec cæteris, si risum concitet, atque idem eiusmodi cōmemorat, quæ ingenuus nulla ex parte sustineat dicere: nonnulla etiam quæ ab aurium cōprobatione abhorreant. Rusticus autem omnino ad has congressiones inutilis est. Nam cum nihil facetum dicat, tamè offenditur omnibus. Atqui videtur in hominū vitam inuectus ludus necessario. Tres igitur versantur in hominū vita mediocritates, quæ omnes in quorundam dictorum factorumque societate consistunt: hoc autem differunt, quòd vna in veritate, alia in vitæ iucunditate cernuntur. Earum autem quæ in iucunditate positæ sunt, vna in iocis, altera in aliis vitæ societibus congressionibusque consistit. De verecundia autem nō est quòd vt de aliqua virtute, dicendum esse videatur: siquidē perturbationi est quàm habitui similior. Itaque definitur esse metus quidam dedecoris & infamiæ: eodèmq; modo nascitur, quo metus is, qui in rebus asperis formidolosiq; cernitur. Nam & erubescunt, qui pudore afficiuntur: & qui mortis metu exhorrescunt terrore, exalbescunt. Quare ad corpus vtrumque quodam modo pertinet, quòd perturbationis magis videtur, quàm virtutis proprium. Nec verò omni ætati, sed pueritiæ conuenit perturbatio. Ea enim ætate qui sunt homines, verecundos pudentesque putamus esse oportere. eosque quoniam libidini parent, peccatis multis cōtaminari & infici, à quibus deterrentur propter verecundiam. Ac adolescentes laudamus verecundos: senem autem quòd pudore afficeretur, nemo lau-

dauit vnquam. Nihil enim eum existimamus facere oportere eorum, ex quibus pudor nascitur. Neque enim bono viro digna verecundia est: siquidem ex malis rebus oritur, quæ faciendæ non sunt. Nihil autem interest, vtrum aliæ res perse turpes sint, aliæ opinione: quandoquidem neutrae faciendæ sunt, vt sit pudori locus. Est etiam improbi, ita animo affectum esse, vt quod turpe scedumque sit, velit facere. Et absurdum sit, eo esse animo, vt si quid tale agas, afficiare pudore, & propterea te bonum virum iudices. Pudor enim voluntate ac iudicio omnis suscipitur. Nunc vir bonus nunquam voluntate sua quæ turpia sunt faciet. Sed tamen potest aliqua causa verecundiam bonam reddere. vt si quis turpe aliquid gesserit, ex eoque pudore afficiatur. Atqui hoc nusquam reperitur in virtutibus. Nec si impudentia in malis est, & nullo pudore affici ex turpibus factis, malum: idcirco ex his pudore affici bonum esse necesse sit. Ne continentia quidem virtus est, sed confusa cum omnibus cernitur. De qua idoneo loco differemus. Nunc sequitur vt de iustitia differamus.

LIBER QVINTVS.

DE iustitia & iniustitia hoc primum cognoscendum est, quibus in actionibus officiisque cernantur, iustitia quæ nam mediocritas sit, & quarumque in rerum ius medio & æquabilitate consistat. Qua in rerum cognitione & disputatione eandem quam in superioribus libris, viam & rationem sequemur. Videmus quidem eam animi affectionem omnes iustitiam dicere, quæ apti sunt ad res iustas gerendas, quæque res iustas & faciunt, & cupiunt facere. Eodemque modo de iniustitia sentiunt, quæ iniuriam faciunt, & ad res iniquas iniustasque impelluntur. Itaque hæc primum quasi simpliciter præponimus. Neque enim ita est in scientiis & facultatibus, vt

A in habitibus. Facultas enim & scientia, contrariorum eadem videtur esse: habitus autem contrarius contrariorum non videtur. vt à valetudine non efficiuntur contraria, sed solum salubria. Ambulare enim quempiam rectè dicimus, cum ambulat vt valens. Contrarius ergo habitus ex contrario sæpe intelligitur: plerunque etiam habitus ex rebus subiectis. Etenim si firma corporis affectio nota sit, infirma quoque nota constitutio est: ex iisque rebus quæ firmam affectionem efficiunt, firma affectio, & ex hac ipsa, quæ ad firmam constitutionem pertinent. Si enim bene constitutum corpus positum est in carnis crassitudine, necesse est malè constitutum affectumque corpus, in carne tenui consistere: quodque ad bene constituendum corpus conducatur, carnis efficere crassitudinem. Consequitur etiam ferè, vt si alterum multis modis dicatur, multi etiam modi sint alterius. velut si quod iustum est & iniustum variis modis dicatur, variis etiam modis dici iniustitia & iustitia videntur. Sed quia vicina est ac finitima eorum nominum homonymia, id occultum est: nec sic perspicuum, vt in iis quorum magnæ sunt dissimilitudines. Magna enim ea differentia est, quæ ex forma ducitur. vt vocatur clavis communi nomine & ea quæ sub collum animalium apponitur, & ea qua ostia clauduntur. Hoc igitur intelligendum est, multis modis iniustum hominem vocari, videturque iniustus esse & is qui leges violat, & is qui nimio studio amplificandarum rerum suarum tenetur, & is qui iniquus est: vt perspicuum sit iustum esse eum, qui pareat legibus, & qui æquus sit. Iustum ergo id erit quod leges iubent, & quod æquum est: & iniustum id, quod contra leges est, & quod iniquum. Et quoniam est etiam iniustus is qui rebus augendis nimium occupatus est, versabitur in bonis, non omnibus quidem, sed in iis tantummodo in quibus res aduersa prosperæque consistunt. Quæ bono sunt semper illa quidem, sed alicui non semper. Atque hæc optant homines, ac persequuntur, nec debent: sed optare debent potius, ea sibi salutaria esse, quæ verè bona sunt, & sequi quæ sibi bono sint. Sed iniusti non

semper in duobus malis maius, sed etiam leuius eligunt. Sed E
quia minus malum etiam boni speciem gerit quodam modo,
& boni adipiscendi maior in iis inest cupiditas, idcirco plus
appetunt. Sunt autem iniqui, (hoc enim continet, latèque pa-
tet. cōtinet enim quod iniquum est, & maiorè & minorè iniu-
riam) & leges violant: quoniã hoc ipsum violare leges ac ini-
quum esse, iniustitiam omnem cōplectitur, fufumque est per
omnem iniustitiam. Quoniam autem omnis est qui contra le-
ges facit, iniustus, & omnis iustus qui paret legibus: perspicuū
est ea omnia quæ legitima sunt, in iustis esse numeranda. Quæ F
enim à disciplina legum ferendarum constituta sunt, ea legi-
tima habentur, quorum quicque in iustis esse dicimus. Leges
autem iubent omnia, in quo vel cōmunem omniū vtilitatē ex-
quirunt, vel optimorum, vel principum: idque vel actionibus
virtutum, vel quia ius alia ratione assequuntur. Quocirca iusta
appellamus ea quæ beatam vitam aut eius partes in ciuili so-
cietate efficiunt ac tuentur. Ac lex quidē & forti suum officiu
præscribit, vt non deserere ordinem, nec fugere, nec arma ab-
iicere: & clementi, non verberare neque conuitari: & tempe- G
rato, non adulterari, nec contumelia afficere. itēque in cate-
ris virtutibus & vitiis, illa iubet, hæc vetat. Ac salutaris quidē
habenda est ea quæ rectè lata est: quæ inconsultè & inconsyde-
ratè, perniciofa. Atque hæc iustitia, absoluta est illa quidē vir-
tus & perfecta, non si ad sua, verum si ad alterius commoda re-
feratur. Ob eamque causam hæc vna virtus omniū est domi-
na & regina virtutum, neque hesperus aut lucifer tantam sui
excitant admirationem. Ex quo factum est iam tritum sermo-
ne omniū prouerbiū, Iustitia vna omnes virtutes reliquas cō- H
tineri. Eademque virtus perfecta est ob id maximè, quod inest
in ea vsus virtutis vndique perfectæ. Perfecta est autem pro-
pterea, quod qui ea præditus est, is etiam erga alios, nō in se mo-
dò, virtutem exercere ac excolere potest. Plerique enim in suis
rebus præclarè se gerere possunt, in alienis nō possunt. Quocir-
ca præclarum est illud Biantis, Magistratum virum ostende-

A re. Qui enim præest in Rep. is iam res curat aliorum. ob eam-
que causam omniū virtutū sola iustitia, in bonis alienis duci-
tur, quia ad alterius commoda referri debeat. Aliorum enim
commodis vtilitatique seruit, aut principis, aut Reip. Ac scele-
ratissimus quidem est habendus is, qui malitiam, & ad suam
& amicorum perniciem exitiūque conuertit. Optimus au-
tem is, qui virtutem non ad suam, sed aliorum vtilitatem re-
fert. Est enim hoc arduum opus. Atque hæc ipsa iustitia non
pars virtutis est, sed virtus vniuersa: & iniustitiæ ei opposita,
B non pars vitii est, sed vniuersum vitium. Qualis autem sit dif-
ferentia virtutis & iustitiæ de qua agimus, perspicuum ex iis
est quæ dicta sunt. Est enim re idem, cogitatione autem non
idem. sed quia ad alterum refertur, iustitia: quia habitus est, o-
mnino virtus nominatur. Quærimus autem quidem iu- 2
stitiam quæ pars subiecta est virtuti, (est enim quædam, vt di-
ximus) & iniustitiã eam quæ pars est. Aliquam autē esse eius-
modi, ex hoc facillimè perspicui potest. Nam qui agit eorum
aliquid, quæ cæterorum vitiorū sunt propria, is facit ille qui-
dem iniuriam, attamen nihil consequitur amplius. Velut si
C quis abiiciat clypeum propter ignauiam, aut maledixerit per
iram, aut pecunias non iuuerit propter auaritiam. Cum autē
plus adipiscitur quis, sæpe ad nullum eiusmodi, vitium illud,
nec ad vniuersa, sed ad certū iam aliud pertinet. vituperamus
enim. Est igitur quidē aliud genus iniustitiæ, quæ vt pars sub-
iecta est generali, itēq; alia iniuria subiecta generi quod est
contra leges. Præterea si quis quæstus causa stuprum inferat,
quæstumque occipiat, alter cupiditate incensus faciat: hic intē
D perans potius quàm auidus esse videatur: ille iniustus, intem-
perans non item. Perspicuum est igitur hoc propter quæstum
contingere. Iam verò in cæteris sceleribus omnibus, si peccetur,
id semper ad certū aliquod peccati genus refertur, & per-
tinet. veluti si adulteratus est, ad libidinem & intemperatiam:
si in acie locum & ordinem deseruit, ad ignauiam: si pulsauit,
ad iracundiam. at si quæstum fecerit, ad nullum vitium refer-

tur, nisi ad iniustitiam. Quare perspicuum est, esse præter generalem certam quandam iniustitiam, quæ illi subiecta sit, eodem nomine appellata, quoniam in eodem genere posita est definitio. In rebus enim alienis vtraque vim suam obtinet. Sed hæc in honore, aut in pecuniis, aut in salute, aut si quo vno nomine hæc cõplecti omnia possumus, & involuptate ea quæ spe quaestus percipitur. Illa in iis spectatur rebus in quibus vir bonus. Hoc ergo iam apparet, iustitiæ plura esse genera, aliudque esse præter generalem virtutem, iniustitiæ genus. Quæ autem, qualisque sit, deinceps explicandum est. Partitio à nobis posita est rerum iniustarum, alias esse cõtra leges, alias contra æquitatē. Et iustarum alias legitimas alias æquas. Ac iniustitia quidem de qua supra dictum est, ab ea quæ contra leges est iniuria nascitur. Quoniã autem iniuria ea quæ repugnat æquitati & quæ legibus, nõ sunt eadē, sed altera pars est subiecta generi (quodenim iniquum est, id omne contra leges est, quod autem cõtra leges est, non omne etiã iniquum. nam quicquid plus est, omne iniquum est: quod autem iniquum, nõ plus etiã) efficitur, ut quæ iniusta sint & iniustitia, non sint idē quod illa, sed aliud omnino. Hæc enim tanquã partes sunt, illa tanquã genera. si quidem hæc ipsa iniustitia pars est iniustitiæ generalis, itēque iustitiæ subiecta est iustitia. Quare & de iustitia & de iniustitia, quæ ut partes subiectæ sunt generi, nobis dicendū est, & de iure & iniuria. Prætermittenda est igitur nobis iustitia ea quæ generali virtuti attributa est, & iniustitia: quarum in altera vsus virtutis generalis aduersus alterum cernitur, in altera vitii. Ex quo etiã perspicuum est, ea quæ iuste & iniuste ab iis proficiscuntur, esse explicanda. pleraque enim iura legitima, à generali virtute ferè præscripta sunt. Nã & ex quaque virtute vitia degere, prescribit lex, & ex vitiiis, vetat. Efficiētia autem virtutis generalis, legitima sunt ea omnia quæ de disciplina publica cauta sunt legibus. Nã de ea disciplina quæ sibi quisque priuatim deligit, ex qua boni viri nominantur, vtrum ad civilem sciētiã pertineat, an ad aliã, alio loco disputabimus. Neque enim idē fortassis vir bonus, idē bonus civis vocatur. Sed iustitiæ quæ tanquã pars subiecta est generi, iu-

Arisque eius quod ab ea ducitur, vnum genus est, quod in tribuendo honore, vel argēto cernitur, cæterisue rebus omnibus, quæ diuidenda inter eos sunt, qui in civili societate & cõmunioneverfantur. ea enim possunt vel æqualiter inter ciues diuidi, vel inæqualiter. Alterum genus est, quod in pactis cõtrahēdisque rebus emendandi causa adhibetur. Cuius sunt duæ partes. Nam cõtractuum alius volūtatis est, alius nõ est. Volūtarii sunt, ut veditio, emptio, mutuū, vadimonium, locatum, depositum, conductum, qui voluntarii propterea dicuntur, quia à voluntate nostra principium eorum proficiscatur. Eorum autem qui non sunt volūtatis nostræ, partim clandestini sunt, ut furtum, ut adulterium, ut veneficium, ut lenocinium, ut seruorum sollicitatio, ut cædes dolo facta, ut falsum testimonium: partim vi fiunt ut verbera, ut vincula, mors, rapinæ, membrorum debilitatio, conuitium, cõtumelia. Quoniam autem iniustus iniquus est, & quod iniustum est, idem iniquum: perspicuum est, certum esse medium eorum quæ iniqua sunt, idque æquum nominari. In quacumque enim actione plus & nimium versatur, in eadem etiam minus æquumque cernitur. Quod si quod iniustum est, idem inæquabile est: profecto quod iustum est, idem fit æquabile necesse est. Quod autem æquabile est, id in duobus minimis cernitur. Necesse est igitur quod iustum fit, medium quiddam esse & æquabile: referrique ad aliud, & quibusdam esse æquabile. Ac quatenus medium est, aliquorum est: quæ plus minusue nominamus. quia æquabile est, in duobus spectatur: quia ius, quibusdam tribuitur. Ita necesse est, quod iustum fit, in minimis quatuor consistere. Inter quos enim ius est, duo sunt: in quibus cernitur, res duæ. Eademque erit æquabilitas & paritas & eorum hominum inter quos ius est, & earum rerum in quibus ius spectatur. Ut enim inter se affectæ sunt res eæ in quibus ius positum est, sic etiã ii inter quos ius est, inter se affecti sunt. Neque enim si pares non sint, paria aut præmia consequentur, aut supplicia dabunt. Aliter pugnae hinc, criminationes, querelæque nascuntur, si qui pares sunt dignitate, non æqua præ-

mia, aut qui pares non sint, æqua ferant. Quod etiam ex eo per-
 spici potest, quod cuiq; tribuitur pro dignitate. Nam quod ius
 positum est in legibus, id omnes confirmant pro dignitate esse
 oportere. Dignitatem autem non eandem omnes dicunt com-
 paratã: sed in libertate eam ponunt qui eã formã Reip. sibi pro-
 posuerunt, in qua populus præest, in qua pauci præsunt, in diui-
 tiis, alii in nobilitate generis, qui optimum reip. statũ sibi con-
 stituerunt, in virtute. Quod ergo ius est, id proportione est. Ne-
 que enim solũ numeri, quo quid numeramus (*μορὰ δίκης* græcè
 dicitur) sed veri etiã propriiq; numeri (numeratum appellat) F
 propria est proportio & comparatio. Est enim proportio pari-
 litas similitudineque rationis, quæ in minimis quatuor reperit-
 tur. Ac deiunctam quidem proportionem perspicuum est in
 minimis quatuor consistere, itẽmque cõiunctam. Vnum enim
 in hac pro duobus adhibetur, bisq; dicitur: velut, quemadmo-
 dũ A ad B, sic B ad C. bis igitur B dictum est. Quocirca si bis
 ponatur B, quatuor erunt analogã, id est, quæ eandem inter se
 rationem habeant. Atque etiam in quatuor minimis quod ius-
 tum est, cernitur, eadẽmque ratio est. Deiuncti sunt enim si- G
 militer ii quibus tribuendum est, & ea quæ tribuenda. Ergo
 vt est A extremum ad B, sic C ad D. vicissimq; vt est A ad C,
 ita B ad D. Ergo & tota ad tota, quod quidem coniungit par-
 titio. Quod si ita etiam componatur, rectè coniunxerit. Ipsius
 ergo A extremi cum C, & ipsius B cum D coniunctione ius
 quod tribuendo paritur, omne cernitur. estq; ius in medio, id est
 eius, quod nõ eandem habet cum alio proportionem atque ra-
 tionem. Quod enim analogon est, idem medium: quod autem
 iustum est, idem medium est analogon. Hanc proportionem H
 vocat Mathematici geometricam, quòd in ea contingit vt to-
 ta vti cum totis, sic vtraq; cum vtrisque conferantur. Non est
 autem coniuncta hæc analogia propterea quòd non fit vnum
 numero extremum cui tribuitur, & quod tribuitur. Atque
 hoc quidem ius, analogon est: quod autem iniustum est, non
 est analogon. Existit ergo hic plus & minus, quod quidem

A etiam in actionibus accidit. Qui enim alterum violat, boni
 plus adipiscitur: qui violatur, minus. Contra fit in malis, pro-
 pterea q̄ leuius malum specie quãdam fert boni, si cum ma-
 iore conferatur. Est enim minus malum potius quã maius
 eligendum. Quod autem eligendum est, id bonum est, quod po-
 tius eligendum est, id etiam maius bonum. Ac de vno quidem 4
 iustitiæ genere hæc tenus. Sequitur, vt de vna reliqua parte
 iustitiæ dicamus, quæ quidẽ in rebus quæ contractæ sunt emẽ
 dandis cernitur & voluntariis & non voluntariis. Huic autem
 B generi alia quædam pars subiecta est, atq; superiori. Nã quod
 ius in diuidendis tribuendisq; publicis rebus cõsistit, semper
 in ea quam dixi proportione versatur. Hoc enim ipsum, si di-
 uidundæ sint publicæ pecuniæ, eandem rationem habebit quã
 habet inter se collatæ pecuniæ: eaque iniuria quæ huic iuri cõ-
 traria est, nullam habet proportionem. At verò ius id quod in
 contrahendis negotiis cernitur, est illud quidem æquabile &
 iniuria iniqua, sed tamen non ad illã analogiam seu compara-
 tionem, sed ad arithmeticam pertinet. Nihil enim interest,
 C vtum bonus vir scelestum spoliauerit, an bonum improbus.
 sed lex incõmodi solum spectat dissimilitudinem, vtiturque
 pro paribus, si alter violauit, alter violatus est. & si hic dãn-
 um dedit, ille accepit. Ideoque iniuriam hæc, quoniã iniqua est, ad
 æquitatem iudex & parilitatem conatur traducere. Nam cum
 hic verberatus sit aut interfectus, ille verberarit aut etiã inter-
 fecerit: diuisa in inæqualia, perpessio & actio est, sed eã ad æqui-
 tatem damno redigere conatur, quæstu lucrõque detractõ. vo-
 D catur enim, in rebus eiusmodi, etiam si minus aptum quibusdã
 nomẽ videatur, in eo qui verberauit, lucrum & quæstus: in eo
 qui violatus est, damnum. Cum autem perpessio ad æquitatẽ
 reuocata est, hoc dãn-um, illud lucrum nominatur. Ita & eius
 quod amplius est, & eius quod minus, medium æquabilitas est.
 Illa autem vocantur lucrum & damnum, quorum illud am-
 plius, hoc minus, quòd scilicet boni plus quæsitum sit, mali mi-
 nus. quorum quidem medium æquabilitas est, quam eandem

ius esse dicimus. Ergo ius illud quod ad emendandū valet, me-
 dium fit necesse est dāni & lucri: Itaque cum orta controuersia
 est, confugiunt ad iudicem: quòd cōfugere ad iudicem hoc fit,
 ad ius proficisci. Profitetur enim se iudex legem esse loquentē.
 Conquirunt etiam iudicem omnes, qui medius sit atque per-
 fectus, quem eundem nonnulli arbitrum honorarium appel-
 lant, quòd si quando mediū consequantur, ius suum se putent
 obtinere. Medium ergo quiddam ius est, siquidē etiam iudex.
 Et iudex quidem ad æquabilitatem reuocat, similiterque facit,
 vt si linea in partes non æquas secta sit, & detrahat particulā,
 qua maior præstat dimidiatam, eāq; ad breuiorem addat. Cum
 ergo bifariam aliquid totum sectum est, tum suum quisque te-
 nere se prædicat, cum ius æquabile obtinuit. Æquabile autem
 ius in medio positum est eius quod maius minūsq; est, propor-
 tione arithmetica. Ob eāque causam ius *δικαιον* vocatur (q̄
διχα.i. diuisum sit, vt si quis vocet ius *δίκαιον*.) & *δικαστής*.i. iu-
 dex, *δικαστής*. Si enim res duæ pares sint, ab earūque altera de-
 trahatur quippiam quod ad alteram addatur: duabus his par-
 tibus præstabit alteri. Etenim si detracta fuisset, non etiam ad-
 dita, profectò vna modò parte superaret. Dimidium ergo
 superat vna parte, & ipsum dimidium superat vna id, vnde
 pars illa ablata est. Hinc ergo perspicere possumus, & quid
 ei adimendum sit qui plus est consecutus, & quid adden-
 dum ei, qui minus. Qua enim quisque re medium præstat, ea
 addenda illi est, qui minus tulit. & qua superatur, à maxima
 est auferēda. Ponamus tres esse lineas æquas inter se AA. BB.
 CC. Ab AA linea detracta pars AE addatur ad CC lineam,
 appelleturque CD. Ita tota linea CCD, lineam EA vincit
 parte CD. & parte CE. Ergo lineam BB parte CD, vincit.
 Quod etiā in aliis artibus contingit. Tollentur enim funditus,
 nisi & quantum & quale opus efficiat artifex, tantundem ac
 tale is qui patitur, patitur, Profecta sunt autē damni & lucri
 nomina à contractu voluntario. Nā vendendo, emendo, aliisq;
 omnibus quæ lege concessa sunt, excolendis, & tractandis, si

A maiores opes adipiscare, q̄ tuæ sint, is demum quæstus ac fru-
 ctus dicitur: sin minus, dānum. At verò si neque maiores neq;
 minores sunt, constantque suæ cuiq; opes: tum se sua quisq; ha-
 bere confirmant, vt nec damnum acceperint, nec quicquam
 profecerint. Quare in damni lucriq; medio ac moderatiōe ius
 positum est, quod non à voluntate interim proficiscitur, cum
 & antè quàm res contrahatur & postquā cōtracta est, æquabi-
 le ius obtinetur. Aequae etiam lex talionis videtur quibusdā
 iusta esse omnino: in qua sentētia Pythagorei fuerūt. Definie-
 bant enim omnino id ius esse, quod vicissim quisq; pateretur.
 B Atqui ius hoc nec ad legitimū, neq; ad ciuile pertinet. Ciuile
 autē dico, id quod cōmune est inter ciues, & ad cōmunionem
 pertinet. Et lex talionis nec ad ius quod in tribuēdo cernitur,
 nec ad id quod emendandi causa cōparatum est, accōmodatur.
 Atqui volunt hoc quidem etiam Rhadamanthi ius dicere,
 Si quod quisq; facit, idem patiatur & ipse,

Id iustum fiet deniq; iudicium.

Multis enim id locis alienum esse videatur. veluti, si quempiā
 C magistratus violauerit, nō sit referēdus. Et si quis principem
 violauerit, non solum referendus, sed supplicio etiam coercē-
 dus. Præterea permultum interest, vtrum voluntate ac spon-
 te nostra, an inuiti quid faciamus. Quinetiā in cōmunicationi-
 bus rebūque cōtrahēdis, hoc ipsum ius talionis proportione,
 non æquabilitate, concluditur. Reddēdis enim proportione
 beneficiis stat resp. Aut enim male mereri cupiunt homines,
 quod si minus contingat, seruitus videtur esse, nisi vicissim be-
 nignè fiat: aut beneficia conferri, sin minus, non extat gratifi-
 D candi & remunerandi vtrinq; voluntas. Atqui accipiēdis red-
 dendisq; vltro citròque beneficiis stat ciuitates. Itaque gratis
 delubra media vrbe cōsecrātur, vt referatur gratia. Hoc enim
 gratiæ est proprium. Est enim ei qui gratificatus est referenda
 gratia, vt ille iterum ineat gratiam. Facit autem à media linea
 ducta coniunctio, proportione remunerationem. veluti esto
 architectus A, sutor B, domus C, calceus D. Architectum igi-

tur necesse est à futore ipsius opus sumere, eiq; suum tradere. Si E
ergo primum parilitas proportione extiterit, deinde vltro ci-
troq; accipiēdi ratio, tum quod dixi extabit omnino: Sin minus,
nec æquabilitas extabit, nec societas retinebitur. Nihil enim
prohibet vnus esse opus, quàm alterius præstātius. Decet igitur
quidem hæc omnia ad æquabilitatem referri. Quod etiam
in aliis fit artibus. Tollantur enim omnes funditus, nisi quāti
pretii opus artifex effecerit, tantidem emat qui accipit. Neque
enim inter duos medicos intercedit cōmunicatio, & societas:
sed inter medicum & aratorem, atque eos omnes qui diuersas F
inter se ac dissimiles, non easdem vitæ degendæ rationes in-
gressi sunt, quos ad parilitatem decet æquabilitatēq; tradu-
ci. Itaque res omnes oportet quarum est contractus, quadam
inter se similitudine respondere. Quem ad vsum numus cōpa-
ratus est: qui quoniam omnia metitur, idcirco medium ac mē-
sura quodam modo efficitur. Quocirca præstantiam etiam ac
imminutionem metitur, vt quot tandem calcei, domus vel ali
mēti pretium possint adæquare, intelligatur. Aequum est igitur,
vt architectus est ad futorem, tot esse ad domū vltimūque G
calceos. Si enim minus fiat, nec inter illos pactum intercedat,
nec vlla communio. Quod si nō sint quodam modo paria, non
cōtrahent. Ergo quæadmodum suprā dixi, vna re aliqua pōde-
randa sunt & æstimanda omnia. Idq; reuera indigētia est, qua
omnia continentur. Etenim si nullo egerent homines, nihilq;
requirerent: profectō aut non similiter, aut nullum, aut certè
non idem inter eos pactum conuentūmq; intercederet. Sed in-
troductus numus est ex instituto, quasi inopiæ ac indigentia H
præsidio futurus. Ob eamque causam nomen duxit, quod non
à natura, sed à νόμος, id est lege, numus fit ortus: in nobisque id
fit, vt mutetur reddatūque inutilis. Futurus est igitur tum de-
mum locus reliquus legi talionis, cum parilitas æquabilitasq;
seruabitur. Vt quemadmodum est architectus ad futorem, sic
futoris opus ad architecti. Non sunt autem ad formam ac spe-
ciem proportionis deducendi tum, cum iam rem inter se con-

A traxerint, (nam aliter extremum alterum vtranque præstan-
tiam obtinebit) sed cum sua quisq; tenebit. Sic pares sociiq; fu-
turi sunt, propterea quod iam inter ipsos hæc ipsa æquabilitas
possit intercedere. Esto arator A. victus C. futor B. opus illius
ad parilitatem traductum, D. Quod si hoc modo non & vicif-
sim darent & acciperent, nunquā vllam rem inter se contrahe-
rent. Nam indigentia hæc omnia quasi vinculo quodam con-
tineri hinc intelligi potest, quod cum vterq; alterue nihil de-
syderat, cōtractus inter eos nullus solet interuenire. Quemad-
B modum cū alicuius rei, verbi causa, vini, penuria laborat quis,
qua alter abundat, eo dato exportatur triticum. ita ad parilita-
tem sunt hæc reuocanda omnia. Futuri autem contractus nu-
mus ipse quasi fideiussoris loco est nobis, etiam tum cum nihil
opus est contractu: quod si fit opus, præsto fit futurus. sic enim
possit eum cum volet adhibere, qui offert. Ac idem ille quidē
patitur, (neque enim semper æquum potest) sed tamen perma-
nere potest diutius. Itaq; debent rerum omniū certa esse pre-
tia. sic enim contractus futuri sunt sempiterni: qui quādiu fu-
C turi sunt, tandiu futura est hominum inter ipsos societas & cō-
munio. Numus igitur tanquā norma & regula res aptè cū di-
mēsus est inter se, tum adæquat eas, ad parilitatēque tradu-
cit. Neque enim sublato contractu, consistere societas vllō mo-
do potest: neque contractui loci aliquid relinquitur, parilitate
sublata: neque parilitati, sine apta quadam rerum inter se men-
sura & compositione. Ac verè vt dicam, non possunt res tam
inter se dissimiles, vllō modo inter se componi: sed quantum
satis sit ad vsum necessitatēque, possunt. Vnum ergo aliquid
D necesse esse adhiberi, idque instituto: itaque numus vocatur, q̄
omnia aptè componat. siquidem numo omnia ponderantur.
Esto domus A. libræ decem B. lectus C. atque A sit B dimi-
dium, vt intra quinq; pondo consistat domus pretium, C au-
tem pars sit decuma ipsius B. perspicuum est quidem lectos
quinq; domus æquare pretium. Hoc etiam apparet, hanc rerū
contrahendarum rationem antequam numus inuentus esset,

fuisse seruatam. Nihil enim interest, vtrum lecticæ dentur, an pecunia. Ac quid iniustum sit, quid iustum, diximus. Quibus expositis, perspicuum est, res iustas facere, medium esse inter facere & accipere iniuriam: quoniam illud est plus adipisci & obtinere, hoc minus. Sed iustitia mediocritas est illa quidē, non tamē quomodo superiores virtutes, sed quia ad medium, id est, æquabilitatē pertinet. At verò iniustitia in vtroque extremo posita est. Iustitia etiā virtus est, qua quis aptus est & propēsus ad ea animi iudicio præstāda omnia, quæ iusta sunt, officiaque tribuenda & sibi, si cum altero: & alteri, cū altero si conferatur: non ita tamen, vt sibi plus emolumentum, proximo minus, damni autem contrā: sed vt suum cuique proportionē tribuat. Itēque alii ad alium. Contrāque iniustitia in inæqualitate versatur, quæ eadem emolumentum ac detrimentum amplificatio & imminutio est, nulla habita ratione dignitatis. Itaque nimium & parum iniustitia est, propterea quod in exuperantia & defectu consistat. Ac in sua quidem causa, si agatur vtilitas, modum egreditur: sin detrimentum, deest moderationi. At si res aliorū agatur, de toto genere idem statuit. G de eo autem quod abest à dignitate, vtcūque res feret. Accipere autem quā facere præstat iniuriam. Ac de iustitia & iniustitia, quæ tandem vtriusque vis fit & natura, itēque de toto genere iuris & iniuriæ, satis multa dicta esse arbitror.

6 Quoniam autem fieri potest, vt quis iniuriam faciat, nec sit ipse iniustus: quam tandem iniuriam inferendo in quoque iniustitiæ genere iam iniustus habeatur, vt fur, aut latro, aut adulter: an ne sic quidem intersit, quæstio est. Nam qui non animi iudicio vel ratione, verū animi perturbatione ducatur ad contrectandam mulierem, sciens quam contrectet: faciat ille quidem iniuriam, sed tamen nondum sit iniustus. quemadmodum nec fur, qui furatus est, nec adulter, qui adulteratus, itēque in cæteris. Ac iam quidem suprā quam rationem lex talionis ad ius haberet, explicauimus. Hoc autem ignorare non debemus, id ius quod quærimus, & omnino ius,

A & ciuile esse. Ius autē ciuile est, quod in societate & cōmuniōne vitæ positum, eò adhibetur, vt vel proportionē, vel numerum ratione satis magna sit multitudo hominum, qui liberi sint, vel æquo inter se iure viuant. Itaque inter quos hoc non est, inter eos ius ciuile non est ius, sed quoddam par ac simile. Inter quos enim iuris cōmuniō est, inter eosdem etiā cōmuniō legis est. Inter quos porrò est cōmuniō legis, inter eosdem societas iniuriæ est. Iudicium enim, iuris & iniuriæ diuindicatio est. Inter quos autem iniuria est, inter eos iniuriæ faciendæ cōmuniō est. Quibus autem inter eos iniuriæ faciendæ cōmuniō est, non est etiā inter eos omnes cōmuniō iniuriæ. Quæ cum sint, sibi ipsi plus eorum quæ per se bona sunt tribuere, & quæ mala sunt minus: idcirco non hominem imperare sinimus, sed rationem, quod hæc sibi ille sumit, fitque tyrannus. Est autem custos cōseruatorque iuris, princeps. Quod si iuris, & æquabilitatis. Et quoniam si iustus sit, nihil sibi præterea sumit & attribuit, (neque enim sibi plus tribuat, quā aliis, eorum quæ per se bona sunt, nisi habita ratione dignitatis) idcirco quæcūque agit, ad aliorum cōmoda refert. Ob eāque causam, in bonis alienis, vt suprā diximus, iustitiam numerat. Danda igitur merces aliqua est, quæ cum sint honor & gloria, quibus hæc nō sunt satis magna præmia, ii efficiuntur tyrāni. Ius autē domini in seruos, vel patris in liberos, nō idem, quod illa, est. Neque enim cuiquam secum omnino iustitiæ vllis in rebus cōmuniō est. Atqui possessiones ac liberi quoad adoleuerint, diuisique sint, in membris patris sunt habēdi: & sibi nemo vult obesse. Nō est igitur cuiquā D erga seipsum iniuriæ locus. Non igitur iuris & iniuriæ ciuilis societas & cōmuniō. Lege enim introducta sunt, interque eos omnino illorum societas est, inter quos natura legis cōmuniō est. Qui quoniā sunt ii, inter quos æquabilis quædā est imperandi parēdiq; vicissitudo, idcirco inter virū & vxorē potius, q̄ inter patrē & liberos, dominū & seruū, cōiō iuris est: quia in hoc ius domesticū & familiare cernitur, quod aliud est atq; ciuile.

7 **C**iuile autem ius aliud naturale est, aliud legitimum. Naturale est, cuius vis idem apud omnes valet, non quod sic videatur, aut secus. Legitimum autem id appellatur, quod initio nihil interfuit, sic an secus fieret: cum autem latum positumque est, iam interest. veluti, captos mina redimi, aut capram immolare, non duas oues. præterea quæ lege cauta sunt de rebus singulis, vt Brasidæ sacra facere. & quæ publicis decretis sancita sunt. Atque hæc ratioe quidem nonnullorum eiusmodi sunt, propterea quod quæ naturalia sunt, eadem immutabilia sunt, & vbiq; idem valent, (vt ignis & hic & apud Persas vrit) & quod videntur iura mutari. Sed non ita est omnino, sed quodammodo. Nam apud Deos quidem nusquam mutabile est, quod natura est insitum: apud nos autem quædam certè à natura insita & tributa mutantur, etiamsi non omnia. Sed tamen aliud natura constat, aliud non natura. Quæ autem natura consent, ac secus etiam atque sunt euenire possint, quæq; non possint, quoniam lege & pacto constant, (siquidem vtrunq; mutari potest) hinc perspicitur potest, atque ad cætera omnia eadem ratio accommodabitur: quod cum robustior sit dextra natura, tamè fieri potest, vt omnes læua pro dextra vtantur. At iura ea, quæ conuentis & vtilitate diriguntur, similia sunt mēsuris omnia. Neque enim vbiq; terrarum æquæ ac pares sunt vini triticiq; mēsuræ, sed quo in loco emuntur, maiores: vbi venduntur, minores. Itēque iura non naturalia, sed humana non idem vbiq; valent, quando ne Res quidem publica, sed ea vna quæ vbiq; optima ducitur. Iura autem & legitima iura, eandem inter se habent rationem, quam res vniuersæ ad singulas. Quæ enim geruntur, multa sunt. illorum vnumquodque vnum, quoniam ad rem vniuersam referuntur. Differt autem ab eo quod iniustum est iniuria, & rectè facta ab eo quod iustum est. Quod enim iniustum est, omne est vel natura vel instituto. quod ipsum posteaquam factum est, iniuria dicitur: prius quam gestum sit, nondum iniuria est, sed iniustum: quod cum factum est, iam iniuria nominatur. Eadem est ratio rectè iusteq; factorum. Sed ta-

8 **A** mé quod generale est, magis *δικαιολογία* dicitur. & *δικαιοσύνη* iniuriæ emendatio & compensatio. Quorum omnium quæ quòtq; sint genera, quibulque in rebus versentur, mox peripiciemus. Sed cū ea quæ iusta sunt, quæq; iniusta, ea sint quæ exposuimus: tum quisq; facit iniuriam, æquūq; facit, cum voluntate sua facit: cum inuitus, nec iniuriam cuiquam infert, nec æquum facit, nisi fortuito, quod ea gerat, quæ vt bona sint, euenit. Atqui voluntate iniuria, & rectè facta definita sunt. Cum enim à voluntate proficiscitur, tum & in vitio est, & simul iniuria est. Ergo aliquid iniustum est, quod non idem iniuria est, nisi voluntas accesserit. Dico autem voluntarium id, quod in sua quisque, vt dixi, potestate positum, sciens agit, nec eum ignorat, in quo versetur actio, nec quo quasi instrumento rem agat, nec finem ipsum. vt verbi causa, quem verberet ac pulset, quòque instrumento quaque de causa pulset. atque illa non casu aut vi faciat, veluti si quis arrepta manu alterius, eum pulset, non faciat ille sua voluntate, quandoquidem in eo id fitum nunquam fuit. Fieri etiam potest, vt & pater pulsetur, & is qui pulset, illum esse hominem, aut quempiam eorum qui adfunt, sciat, patrem autem esse nesciat. Quod idem & in fine, & in tota actione considerandum est. At verò quod quisque ignorat, aut si minus ignorat, at certè non est in eius potestate, aut vi coactus facit, id omne inuitus facit. Multa enim eorum etiam, quæ naturæ necessitas afferat, scientes & gerimus & sustinemus: quorum nihil nec voluntarium est, nec non voluntarium. quo in genere est mors & senectus. Quod idem in iis factis contingit, quæ iniusta sunt, quæq; iusta, idq; fortuito. Et enim si reddat depositum quis inuitus, aut metu coactus: is non dicendus res iustas facere nec quod æquum est, nisi fortuito & casu. Itēque qui coactus, aut inuitus depositum non reddiderit, dicendus est fortuito iniuriam facere, & agere quæ iniusta sunt. Eorum autem quæ voluntaria sunt, partim cōsultò, partim inconsultè facimus. Consultò, cum antegressa est deliberatio: inconsultè, quæ non est antegressa deliberatio. Cūque in

vitæ societate tria genera cernantur incōmodorū, & iniuriarū, **E**
 peccata imprudēs quis admittit, cū admiserit in eū de quo nil
 tale cogitaret, nec quo id instrumento ageret, neq; quid, quāq;
 de causa perficeret. Aut enim voluit non pulsare, aut non quo
 pulsauit, aut non eū quē pulsauit, aut nō ea de causa quæ existi-
 matur, sed fortè fortuna accidit secus ac putarat: cū ergo incō-
 sultò fit iniuria, infortuniū & casus dicitur: cū autē non incō-
 sultò, sed nō de industria fit iniuria, peccatum nominatur. Tū
 enim peccat quisq;, cum in eo inclusum causæ principium est.
 A fortuna autem proficiscitur, cum extrinsecus principium **F**
 adhibetur. At cum sciens, nec tamen consultò aut cogitatò, in-
 iuria dicitur: quo in genere ea sunt omnia, quæ ira aut alia ani-
 mi perturbatione fiunt, quæque necessariò, & à natura tributa
 sunt mortalibus. Nā qui his incitati, nocent aliis ac delinquūt,
 faciunt illi quidem iniuriam, sed tamen non idcirco sunt in-
 iusti vel improbi habendi. Neque enim nocendi causa de in-
 dustria illata iniuria est. At verò cum consultò, & cogitatò fit
 iniuria, tum quisq; iniustus & improbus habetur. Itaque rectè
 ea quæ per iram fiunt, non ex voluntate iudicantur: quippe cū **G**
 nō is auctor ac caput mali sit, qui ira incitatus facit, sed qui in-
 citauit. Præterea non id agitur, utrū factum sit nec ne, sed utrū
 iure, quoniam ira quandam speciē fert iniuriæ. Neque enim ut
 in cōuentis & pactis solet, sic hic de facto cōtrouersia est: quo-
 rum necesse est alterū esse in vitio, nisi obliuione impediti id
 faciant. sed cōcesso facto, omnis de iure cōtrouersia est. At qui
 fecit insidias, is non facit imprudens. itaque hic se putat iniu-
 riā accipere, ille non putat. Qui si de industria noceat, facit in-
 iuriam: & qui has iniurias infert, is quoniā contra dignitatē & **H**
 æquitatem facit, iniustus est habendus. Itēque iustus is, qui
 animi iudicio & cōsideratè, rem iustam gerit. Iustè autem fa-
 cit, si modò sponte. Quæ autem iniuriæ à voluntate non pro-
 ficiscuntur, earum aliis ignoscendum est, aliis non est. Iis enim
 omnibus, quas homines non solum faciunt imprudentes, verū
 etiam per imprudentiam, danda venia est. Quas autē inferunt

A non per imprudentiam, sed imprudentes, perturbationibūsq;
 animi incitati, quæ nec naturales sint, nec naturā attingant hu-
 manam, non est iis ignoscendum. Sed hic quærat aliquis,
 fatīne accuratè de accipienda faciendāque iniuria differueri-
 mus? Ac primum, vtrum sic est, vt Euripides absurdè tradidit,
 Quid sit cur matrem trucidauerim meam?
 Est breuis quidem non longa defensio:
 Sponte volentem, vel volentem non volens.
 Vtrum enim potest quis verè iniuriam voluntate sua accipe-
 re, nec ne potest? an non hoc voluntarium sit, quemadmodum
B facere iniuriam, voluntatis? & vtrum quicq; eorum sic an se-
 cus? quemadmodum omnis est iniuriæ voluntaria illatio. An
 verò hoc voluntatis est, illud non est? Eadem est ratio partiē-
 di iuris. Omnis enim iustè agendi ratio & institutio à volun-
 tate proficiscitur. Itaque consentaneum est, vtrunque inter se
 opponi, iniuriam accipere, & officiis affici, vt sit vtrunque vo-
 luntatis aut neutrum. Atque etiam si omnis tribuendi officii
 ratio voluntaria sit, absurdum esse videatur. Sunt enim qui-
C bus inuitis officia & iura tribuantur. Nam hoc etiam cuiuspiam
 dubium videatur, vtrum qui iniustè aliquid tolerat, etiā acci-
 piat iniuriam? an verò vt in re iniusta facienda, sic in perferen-
 da est? Casu enim fieri potest, vt iuris vtrunque sit particeps.
 Quod idem cernere licet in rebus iniustis. Neq; enim idē est,
 quæ iniusta sunt facere, quod iniuriam facere: nec quæ iniusta
 sunt ferre, quod accipere iniuriā. Eademq; est ratio tribuendi
 accipiēdiq; officii. vt enim iniuria accipi nō potest, nisi sit qui
 inferat: sic nec officiū præstari, nisi sis qui tribuat. Quòd si inu-
D riā facere nō est aliud omnino, nisi spōte nocere quēpiā alteri,
 ac spōte quidē ita, vt sciat & cui noceat, & quamobrem, & quo
 quasi instrumēto noceat: impotentes autem spōte ac voluntate
 sua de se ipsi male merētur: efficitur, vt sponte accipiatur iniu-
 ria, & sibi quis sponte iniuriam inferat. Est autem hoc vnum
 eorum quæ quærebamus, vtrum fieri possit, vt quis sibi ipse fa-
 ciat iniuriam. Jam verò sponte etiam aliquis incommodum
 ab alio qui paratus est dare, accipiat. Ergo fieri potest, vt volū-

tate sua quis iniuriam accipiat. aliter non vera est definitio. E
 addendumq; eo est obesse quempiam scientē cui noceat, qua in
 re quóque modo noceat, contra illius cui obsit voluntatem. In-
 commodum igitur quis sua volūtate accipit, & rem iniustam
 perfert. At iniuriam nemo spóte sua accipit. Nemo enim vult,
 ne impotentes quidem: sed quicquid faciunt, id omne cōtra ac
 volunt faciunt. Neque enim vult quisquam, quod sibi bono esse
 non arbitretur. Et impotens animi facit quod sentit nō esse fa-
 ciendum. Nec verò qui sua dedit (quemadmodum Homerus
 ait Glaucum dedisse Diomedī, Próq; nouem cētum, pro ferro F
 tradidit aurum) iniuriam accipit, quandoquidē vt det, in ipsius
 situm est potestate. At non est in cuiusquam situm potestate,
 vt iniuriam accipiat, sed alter sit oportet qui inferat. Illud er-
 go iam apparet de accipienda iniuria, eam non esse volunta-
 tis. Duo iam supersunt ad dicendum ex iis, quæ nobis propo-
 suimus, vtrum iniuriam is facit qui sibi plus sumit contra di-
 gnitatem, an is qui obtinet. Et, vtrum fieri potest, vt quispiam
 sibi ipse iniuriam inferat. Si enim fieri potest quod priore loco
 positum est, & si is qui diuidit, non qui occupat nimium, facit G
 iniuriam: si quis alteri plus tribuat, quam sibi, sciens & prudēs
 (id quod vsuuenit modestis, siquidem vir bonus se gerere solet
 submissius) is profectò de se ipse malè meretur. At ne hoc
 quidem omnino est. Plus enim sibi sumat alterius boni, vt glo-
 riæ, si ita res ferat, q̄ eius, quod omnino bonum est. Quod etiā
 ea definitione explicatur, quæ de inferenda iniuria præposita
 est. Nihil enim ei accidit contra ipsius voluntatem. Ergo non
 si minus sumat, idcirco accipiat iniuriam, sed solum afficitur H
 incommodo. Hoc tamen apparet, eum qui diuidit ac dispertit
 res ciuitatis, inferre aliis iniuriam, non eum semper, qui plus
 q̄ cæteri adipiscatur. Neque enim in quo inest quod iniustum
 est, is iniuriam facit, sed is qui hoc efficit sua voluntate. Quod
 quidem ab eo proficiscitur, vnde capit exordium actio, aut ab
 eo qui diuidit, non ab eo qui accipit. Præterea si faciendi multi
 modi sint, fieri potest, vt & res inanimæ, & manus & seruus

A iussu domini interficiant, nec tum faciant iniuriam, cum inte-
 rim res iniustas faciant. Et si quis imprudens & ignarus iudi-
 cium tulit, non faciat ex iure legitimo iniuriam: nec fit illud
 iniquum iudicium, quanquam sit tanquam iniquum. Aliud
 enim ius est legitimū, aliud primum. Sin autem sciens & pru-
 dens iudicium suū interposuit, iam est habēdus iniustus, q̄ ad
 eum plus peruenerit vel gratiæ, vel vltionis, vt si quis in partē
 venerit sceleris & iniuriæ. At qui his de causis iniquū fert iu-
 dicium, plus adipiscitur. Nam cum fundum alicui adiudicarit,
 B non agrum accepit, sed argentum. Homines autem in sua esse
 potestate putant, vt faciant iniuriam. Itaque facile aiunt virū
 iustum effici, sed non ita est. Nam & cum vicini vxore concū-
 bere, & violare alterum, & largiri manu argentum, facile est,
 & in eorum situm potestate. At verò ita animo affectos hæc
 ipsa præstare omnia, neque facile est, neque vt ea efficiant, in
 eis situm est. Similitèrque & quæ iusta sunt cognosce & quæ
 iniusta, in nulla parte sapientiæ ponunt, propterea q̄ non sint
 difficilia cognitu ea quæ iubēt leges aut verant. Sed tamen nō
 C sunt hæc ipsa in iustis numeranda, nisi fortuito, verum ita de-
 mum iusta sunt, si quodam modo gerantur, certòq; genere di-
 uidantur. Quod quidem præstare multo maioris negotii est,
 quàm quæ salubria sunt tenere, & comprehendere. Nam illic
 etiam mel quid sit, quid vinum, eleborū, adustio & incisio, fa-
 cile est intelligere. at ea quemadmodum accommodatè ad va-
 letudinem adhibenda sint, & cui, & quādo, tam difficilè est q̄
 medici nomen obtinere. Ob eamq; causam iusti viri aiunt esse
 nihilo minus facere iniuriam, quòd nihilo minus aut facilius
 D potius hæc omnia præstare possit. Etenim & contrectare mu-
 lierē posse & violare alios iustū hominē, & fortè, clypeū abii-
 cere, & dato tergo quò libuerit fuga elabi. At ignauū se præ-
 stare, & iniuriam facere, non est illa quidem efficere nisi for-
 tuitò, sed si quis animo certo quodam modo affectus ea faciat.
 Vt mederi & curare nō est incidere aut non incidere, curatio-
 nem adhibere aut non adhibere: sed certo quodam modo hæc

ipsa præstare, inter eos autem iuris societas est, inter quos eorum quæ omnino bona sunt, communio est. In his vero & exuperantia quædam versatur & defectio. Nam in quibusdam, ut certè in Diis, non est eorum bonorū immoderata copia. Aliis autem ut insanabilibus & deprauatis hominibus nulla ex parte sunt vsui, sed obsunt omnia. aliis profunt aliqua ex parte, quòd naturam attingant humanam. Sequitur ut de æquitate æquòque & bono differamus: quam tandem æquitas ad iustitiam rationem, quam æquum & bonum ad ins habere videantur. Non enim si qui diligenter velint exquirere, omnino ad idem aut diuersum genus pertinere videbuntur. Interdum æquum & bonum laudamus, atque eum hominem qui eius studio tenetur. Itaque ipsum in laude solemus, interim in aliis rebus pro bono vsurpare: quòdque ex æquo & bono est, idem melius esse iudicamus. aliàs alienum videatur iis qui rationem consecratur, æquum & bonum, quod iuri repugnet esse laudabile. Aut enim ius bonum non est, aut æquum & bonum ius non est si aliud est: aut si ambo sunt in bono, eadem sint necesse est. Atque hæc quidem ex rationibus de æquo & bono exorta quæstio est. Quæ consentanea sunt omnia quodam modo, nec vlla ex parte inter se pugnāt. Nam æquum & bonum cum alicui iuri accommodatur, tum ius ipsum melius est: nec iam quasi ad genus aliud pertineat, iure est præstantius. Idem est igitur ius quod æquum & bonum. Etenim cum sint ambo in bonis, tamen præstat multo æquum & bonum. Sed hoc dubitationem habet, quòd cum æquum & bonum ius sit, non tamè ius ex lege est legitimū, sed iuris legitimi emendatio. In causa est, quòd lex est generalis omnis: quæ quoniam de toto genere nonnullarum rerum commodè loqui non potest, cum sit necesse de toto genere dicere, nec id effici rectè possit, id vnum accipit & designat, quod plerunque solet contingere. non ignara peccati, & tamen rectè lata est: quippe cum culpa sit nō legis quidem nec legislatoris, sed rei naturæ, quæ statim est eiusmodi. Cum ergo de toto genere lex dicit, atq; aliquid iis in re-

abus contra generalem legis comprehensionem existit: tum percommodè accidit, ut qua parte scriptor legis aliquid prætermisit ac peccauit, omnino ac semel locutus, id quod prætermisum sit corrigatur. Quod etiā legislator, si ad esset, admoneret, etiam si iam legem tulisset. Itaq; est ius illud quidem, & quodā iure præstantius, non eo tamen quod perfectū est, sed eo quod propter peccatum generale à perfecto aberrat. Atq; in hoc vis omnis æqui & boni posita est, ut correctionē quandā legi adhibeat, quia ab ea abest aliquid propter generale sine exceptione comprehensionē. Cur enim lege nō caueatur omnia, causa est, quod de quibusdam omnino lex ferri non potest. Quocirca decreto opus est. Incertæ enim rei ac infinitæ, incerta semper & infinita quæreda regula est. ut Lesbiz stru cturæ plūbea norma solet accommodari. Ut enim lapidis mutata forma & figura, simul mutatur nec manet regula: sic rebus mutatis nec manētib; decreta tollūtur. Ac iā illud quidē perspicuum est, quid sit æquum & bonum, quidq; ius, & quo sit iure præstantius. Ex quo etiā apparet, quis sit bonus vir. Nam qui hæc sequitur, geritq; omnia, quiq; nō est in malam partem iudex durior, sed de suo iure decedit, etiā si habeat legis præsidium: is æquus & bonus est habēdus. Et habitus in hoc genere æquitas nominatur, quæ eadē iustitia dicitur, nō alia animi affectio. Ex iis autem, quæ dicta sūt, perspicuum est, vtrū quis sibi ipse iniuriā facere, nec ne potest. Ea enim iusta habēda sunt, quæ in omnivirtute lege sūt cōstituta. ut nō iubet lex mortē sibi quēquā cōsciscere. At quæ nō iubet, ea profectò vetat. Prætereavt quisq; cōtra leges nocet cui piā, non læsissus, ita sponte inferre iniuriā dicitur. Sed ita demū spōte ac volūtate sua quisq; facere intelligitur, si sciat & cui iniuriam faciat, & quo modo. Qui autē se ipse interimit, is spōte cōtra leges facit, quod leges nō sinūt. Infert igitur iniuriā. Sed cui tādē? An Reip. nō sibi? quādoquidē sua voluntate fert mortē, nec quisq; spōte iniuriā accipit. Itaq; & à Rep. poena cōstituta est, & ignominia cōparata in eū, qui se ipse interfecerit, tanq̄ violarit Rép. Iam verò in quo quisq; iniuriā tantūmodo

faciens, iniustus habetur, non omnino improbus: in eo fieri nō potest, vt de se quisq; malē mereatur. Hoc enim aliud est atq; illud. Est enim quodam modo iniustus vir sic improbus, vt ignauus, non vt is qui omni scelere sit contaminatus. Quapropter hac iniustitia nemo sibi faciat iniuriam: quoniam simul eidem & adimeretur idem & adderetur: quod fieri nō potest. sed inter plures iuris & iniuriæ necesse est semper esse communionem. Iam vt quisq; alterū violat, ita & sponte violat & cōsultō, & prior. Nam qui ab altero violatur, p̄arq; refert, is iniuriam minime facere videtur. Qui autem se ipse interimat, eandem iniuriam simul & facit & accipit. Præterea fieret alicui voluntate sua iniuria. Adhæc nemo quenquam violat, nisi certo genere peccati. Atqui nemo vxori suæ inferre stuprū dicitur, nemo parietē suū diruere, nemo sua furari. Nā hoc ipsum sibi quēq; nocere, omnino diluitur ac refellitur, ea quæ de sponte facienda iniuria tradita est definitione. Illud autem etiam apparet, vtrunque, facere & accipere iniuriam, esse in malis: quoniam minus & plus obtinere mediocritatis est, veluti in medicina valetudinis, & in gymnastice bonæ constitutionis: sed tamen grauius est facere iniuriam. Violare enim alterum, cum scelere coniunctum est, & vitio dandum, ac cum scelere vel summo, vel ei proximo. Non enim quicquid voluntarium est, id omne cum iniustitia coniunctum est. At verò iniuriam accipere, nec in vitio est, nec coniunctum iniustitiæ. Est igitur per se leuius iniuriam accipere: casu & fortuito nihil prohibet esse grauius. Sed hæc ars negligit omnia, quæ grauiorem morbum pleuritidem statuit, quàm pedis offensionem, quanquam possit hæc fortuito maior existere. vt si quis ex casu ab hostibus captus interimatur. Atqui nulla est cuiquam secum iuris societas & cōmunio, nisi similitudine & translatione vtamur: sed est omnino inter eos, qui ad quēq; pertinet & spectant, nec verò ius omne est, sed domini in seruos, vel patris in liberos. His enim rationibus quidem differt maxime pars animi, quæ rationis est particeps, ab ea quæ expers est. Quæ contemplan-

tes nonnulli, sibi cuique iniuriæ putant esse societatem, quòd hæ partes aliquid perpetiantur contra suas quæque appetitiones. Quare inter eas, vt inter eam quæ imperet & eā quæ obtemperet, iuris esse communionem. Ac de iustitia quidem cæterisq; virtutibus quæ ad mores pertinent, hæc tenus.

LIBER SEXTVS.

B VONIAM autem superioribus libris dixi modum tenendum esse, non exuperantiā & defectiōnē à ratione, quoniāq; modus is optimus est, quem recta præscribit ratio: nunc de his sequitur vt differamus. Est enim iis omnibus animi affectionibus, de quibus dixi, finis quidam propositus, quem intuens omnis qui rationis est particeps vel consequitur, vel ab eodem aberrat. estq; modus ac finis quidam mediocritatum, quas inter nimium & parū sitas esse ex præscriptione rectæ rationis dicimus. Quæ vera est illa quidem oratio, sed parum aperta & explicata. Etenim cæteris in rebus omnibus quarum est disciplina, hoc verè licet dicere, non plus minúsue laboris & quietis, quàm fat sit, suscipiendum esse: verum modum in iis tenendum, quem recta ratio præscripserit. Quod qui teneat, nihilo sit doctior aut prudentior futurus. Vt si quærat quænam valetudini conducant, aliquis respōdeat, ea omnia, quæ medicina iubeat atq; is qui ea sit præditus. Quapropter nō solum verè constare debent quæ de animi affectionibus diximus, sed explicatum etiam, quidnam recta sit ratio, quæque sit eius definitio. Animi quidem virtutes diuisimus, aliasque moris diximus, alias esse rationis. Ac de iis quæ more perficiuntur, differuimus. De cæteris autem dicemus, si prius de animi virtutibus dixerimus. Supra dictū est, duas esse partes animi, alteram rationis participem, expertem alterā. Nūc eodem modo, ea pars quæ compos est rationis, distribuēda est.

At illud præponendum est, duas esse partes rationis participes: E
 vnam, qua res contemplamur, quarum principia secus eueni-
 re non possunt: alteram, qua eas quæ possunt. Ad ea enim quæ
 genere differunt intelligenda, etiam partium animi ea quæ ge-
 nere differt, nata est: siquidem eis rerum inest cognitio simili-
 tudine quadã & conuenientia. Appelletur autem altera vis sciẽ-
 di, ratiocinandi colligendiq; altera: quoniam deliberare & ra-
 tiocinari idem valent. Et quoniam de iis nemo consultat, quæ
 secus ac casura sunt, cadere nõ possunt: idcirco pars est vna ali-
 qua vis ratiocinandi eius partis animi, quæ rationis est parti- F
 ceps. Videndum est igitur, quis tandem sit vtriusq; habitus opti-
 mus, quoniam in eo vtriusq; virtus cernitur, & ad suum quæq;
 virtus opus officiiq; accommodatur. Sũt autem in animo
 tria, quæ in actione ac veritate dominantur, sensus, mens, &
 appetitus, quorum sensus nullius est initium actionis. Quod
 ex eo intelligitur, quia bellæ sunt illæ quidem sensus partici-
 pes, actionis autem non sunt. Quam autem vim habent in mẽ-
 te affirmatio & negatio, eandem etiam habet in appetitu ade-
 ptio & fuga. Quare quoniam virtus quæ more perficitur, ha- G
 bitus est ad eligendum idoneus, propositum autem appeti-
 tio est quam antegressa est deliberatio: necesse est ob eam cau-
 sam & veram esse rationem, & rectum appetitum, si quidem
 rectum sit propositum: eaq; ipsam rationem præcipere, & pa-
 rere appetitionem. Est igitur hæc mens omnis in agendo. At
 verò mentis eius quæ cognitione cernitur, non actione, aut af-
 fectione, omnis est in falsi veriq; cognitione posita præstantia,
 & vitiositas. Omni enim rationi ac menti hoc opus proposi-
 tum est. Cuius verò mentis omne opus in agendo est, eius est H
 appetitioni rectæ congruens propria veritas. Est igitur actio-
 nis omnis principium propositum & consilium, ex quo mo-
 tio nascitur, non finis & extremum. Eligendi autem principium
 ab appetitione petendum est, eaque ratione quæ ad finem per-
 tinet. Quocirca sine intelligentia, sine mente, sine appetitione
 quæ more percitur, esse propositum nullo modo potest. Sublata

A enim mente & more, honeste factis & contrariis inter actio-
 nes humanas nihil loci relinquitur. Nihil autem ratio hæc cõ-
 mouet, sed ea quæ ad finem spectat, estq; in agendo, quippe cum
 ei etiã cuius omne opus est in faciẽdo, imperet. Ad hanc enim
 omnes qui effectiõnem sequuntur, quæ faciunt referunt omnia:
 nec finis in eo statuitur omnino, quod sub effectiõnem cadit,
 ipsumq; alio semper refertur, estq; alterius proprium. At quod
 sub actione cadit, non item. Est enim officii recteq; factorum
 omnium fructus ac finis ipsum officium, & actio ad quam ap-
 B petitio refertur. Quapropter aut intelligentia ad appetendum
 commouens est propositum, aut appetitio à ratione profecta:
 cuius rei homo initium est. Eorum verò quæ præterita sunt,
 omnino nihil sub delectum cadit. Veluti nemo vult Ilium ex-
 pugnare, nec quisquam de præteritis deliberat, sed de futuris,
 iisq; omnibus, quæ fieri possunt. Quod autem factum est ac præ-
 teritum non potest non factum esse. Itaq; præclare hoc Agatho,
 Hoc tantum modo negatum est Dei numini,
 Præterita vt præstet nullo facta esse tempore.
 C Quocirca vtriq; parti rationis cogitationisq; participi quasi
 materia quam tractet, & in qua versetur, subiecta est veritas.
 Quibus igitur animi affectionibus vtraq; pars verum enuntiat,
 eæ ambarum sunt virtutes habendæ. De quibus differemus, si 3
 aliter principium repetierimus. Sint quinq; quibus animus ve-
 rum enuntiat vel affirmando vel negando: id est, ars, scientia, prudẽ-
 tia, sapiẽtia, & intelligentia. Fieri enim potest, vt falsum suspi-
 cione & opinione dicatur. Ac scientia quidẽ quid sit, hinc per-
 spicuum est (si accuratè disputare, non cõsectari similitudines
 D placet) quòd omnes existimamus, quæ scimus, secus euenire nõ
 posse. Quæ autem aliter possunt, ea cum absunt à cognitiõne &
 cõtemplatione, sint, necne sint, incertum est. Quod ergo sub
 scientiam cadit, id omne æternum est. Quæ enim necessario
 eueniunt, sunt sempiterna omnia. Quæ autem æterna sunt, ea-
 dẽ oriri & interire non possunt. Præterea scientia omnis tradi
 videtur posse: & quicquid sub scientiam cadit, doceri. Atqui ex

anteceptis animo rei informationibus, quæadmodum in Pri-
 ribus analyticis docuimus, omnis doctrina gignitur. Alia e-
 nim inductione, alia ratiocinatione traditur. Ac induc-
 tione quidem principia & vniuersa discuntur. ratiocinatio
 verò principiis generalibus & vniuersis conficitur ac pro-
 greditur. Sunt ergo principia quibus constat ratiocinatio,
 quæ eadem concludi ratiocinatione non possunt. ergo indu-
 ctione possunt. Est igitur scientia habitus, in quo vis quæ-
 dam ad demonstrandum est posita, & cætera omnia quæ in
 libris analyticis explicauimus. Cum enim assentitur quisque
 quodam certo genere, habetque penitus cognita principia:
 tum scire ac tenere rem dicitur. Etenim si ea non habeat ma-
 4 gis cognita, quàm conclusionem, fortuitam habebit scienti-
 am. Ac de scientia quidem sic dictum sit. Quod autem
 aliter cadere potest, eius est aliquid, quod sub effectiōnem &
 actionem cadit: estq; aliud artis effectio, aliud actio. De qui-
 bus etiam in *ἡ ἁπορίαις* disputationibus satis multa præcepi-
 mus. Itaque & habitus is qui in agendo cum ratione est, ab
 eo differt, cuius omne opus in faciendo cernitur, & neuter ab
 altero cōtinetur. Neque enim actio effectio est, neque effectio
 vlla actio. Et quoniam architectura quædam ars est, & habi-
 tus cum ratione in faciendo positus, neque ars vlla est, quæ nõ
 fit habitus cum ratione in faciēdo, neque habitus ex eo genere,
 qui nomen artis nõ obtineat: efficitur, vt ars & habitus cum ra-
 tione vera in faciendo positus, idem valeant. Ars autem omnis
 in ortu versatur, idque vnum agit & spectat, quemadmodum
 efficiatur quicque eorū quæ & esse & non esse possunt, quorūq;
 principium situm est in eo qui facit, non in eo quod efficitur.
 Non enim tractat ars ea, quæ stant & eueniunt necessario, nec
 in iis quæ à natura ortū habēt, versatur. Continent enim prin-
 cipium hæc in se ipsis omnia. Quando autem effectio & actio
 inter se diuersæ sunt, necesse est arti effectiōnem subiectā esse,
 non actionem. quodāmq; modo in iisdem rebus ars & fortuna
 versantur, vt placet Agathonī,
 Fortuna chara est arti, ars quoq; fortunæ.

A Est igitur ars, habitus, vt dictum est, ad faciēdum aliquid vera
 cum ratione idoneus. Inscitia cōtra habitus cum ratione falsa
 faciendi quippiā, quod aliter euenire potest. Prudentia verò
 quid sit, ita intelligemus, si quos nominemus prudētes, cogno-
 rimus. Prudentes quidem vidētur ex eo esse, quòd rectè consi-
 lium in iis capere possint, quæ è re sua sunt, quæq; non aliqua
 ex parte, vt quæ ad valetudinem aut vires, sed omnino ad be-
 ne viuendi rationem pertinent. Quod ex eo intelligi potest,
 quia prudentes in re aliqua dicimus, cum ad honestum finem
 B rectè ea dirigunt, quæ arte non possunt effici. Quocirca valeat
 prudens omnis consilio necesse est. Et quoniam consilium ne-
 mo in iis rebus capit, quæ aliter euenire nõ possunt, neq; ab ip-
 so nequeunt effici & præstari: quoniamq; scientia omnis demō-
 stratione concluditur, demonstratio autem ad ea nulla adhibe-
 tur, quorū principia secus euenire possunt (ea enim omnia eue-
 nire aliter queunt, quæ autem necessario eueniunt non cadunt
 in deliberationem) efficitur, vt nec scientia, nec ars prudentia
 esse possit. Scientia quidem, quia quod subiectum est sub actio-
 C nē aliter euenire potest: ars, quia alius actioni, alius effectiōni
 artis, finis est propositus. Relinquitur ergo, vt sit habitus vera
 ratione ad ea agenda idoneus quæ vitæ hominū cōducunt vel
 obsunt. Nā effectiōni alius est quidam propositus finis: actioni
 non item, quoniam ipsius honestæ actionis & officii finis est
 ipsum officium. Ob eāq; causam Periclem cæterósq; tales ho-
 mines, prudentes existimamus, quòd suæ aliorūque vtilitati
 consulere possunt. quo ex genere esse rei familiaris rei; publi-
 cæ administrandæ vsu peritos arbitramur. Hinc etiam tempe-
 D rantiam hoc appellamus nomine, quasi cōseruatricem prudē-
 tiæ. Conseruat enim hæc illa opinionem. Neque enim omnem
 opinionem & existimationem voluptas peruertit aut dolor, vt
 hanc, triangulum duobus rectis pares habere aut non habere:
 sed eas dūtaxat, quæ in eo quod sub actionem cadit, versantur.
 Rerum enim agendarū principia ab eo petuntur, quo res agen-
 dæ referendæ sunt. Cuius autem à voluptate aut dolore corru-

ptus est & deprauatus animus, ei statim principium nō apparet, neque ei videntur huius causa, & propter hoc expetēda gerendāque omnia. Est enim in vitio magna vis ad labefactandum principium. Quapropter necesse est prudentiam animi affectionem esse cum ratione coniunctam, quæ vim habeat, ad ea gerenda omnia, quæ ad vitam degendam pertinet. Artis autem virtus est aliqua propria, prudentiæ non est. Et qui in arte voluntate sua aberrarit, præstantior est: in prudentia minus, quemadmodum etiam in virtutibus cōtingit. Perspicuū est igitur, virtutem eam esse, nō artē. Cūq; animi partes sint **F** duæ rationis participes, in ea fita est prudentia, cui attributa opinio est. In iis enim quæ secus cadere possunt & opinio versatur, & prudentia. Atque hunc duntaxat habitū non esse coniūctum cum ratione hinc intelligi potest, quod hæc ipsa oblivione deletur affectio, prudentia nō deletur. **6** Quoniā autē scientia omnis quædam rerum vniuersarum comprehēso est, earūq; omniū quæ stat necessario, quoniāq; ex initiis & principiis oriuntur, quæ sub demonstrationem cadunt, omnisque sciētia (ratione enim scientia progreditur) profectō necesse est **G** principium eius rei quæ sub scientiam subiecta est, neq; scientia neque arte, neque prudentia contineri. Nam & quod subiectum scientiæ est, demonstratione cōcluditur: & illæ in iis rebus versantur, quæ aliter euenire possunt. Ne sapiētia quidem in his cernitur: quādoquidem nonnullarum rerum eget sapiēs demonstratione. Quod si quibus verum enuntiamus nec vquam mentimur, iis in rebus quæ vel possunt, vel non possunt aliter cadere, in iis scientia, prudentia, sapientia & intelligentia **H** versantur: eorum autem trium in nullo intelligentia esse potest, (tria dico, scientiam, sapiētiam, & prudentiam) relinquatur, vt in principiis initiisq; cernatur. **7** Sapientiam verō iis reddimus, qui in quaq; arte excellunt maximè, vt Phidiam sapientem lapidum sculptorem, & Polycletum statuarium sapientem nominamus. In quo sapientiam nihil aliud esse significamus, nisi artis virtutem & præstantiam. Sed quosdam sa-

A pientes omnino ducimus, nō aliqua ex parte, nec aliqua alia in re sapiētes. vt Homerus in Margite. Quapropter perspicuum est reliquis scientiis perfectione & absolute præstare sapiētiam. Ergo sapientis est, non solum ea intelligere, quæ principiis concluduntur, sed rerum etiam causas tenere. vt sit sapiētia, intelligentia & scientia, quasi caput continens eorū omniū sciētiam, quæ in maximo honore sunt & pretio. Nam & illud perabsurdum fit, aliquem esse, qui ciuilē scientiam aut prudentiā optimā existimet, nisi homo rebus omnibus quæ in mundo **B** sunt bonitate præstare dicatur. Quod si salubre summūq; hominis ac piscium bonum aliud est, album autē & rectum idē non est semper: certē omnes idem sapientem esse, prudentem aliud constituent. Qui enim rectē rebus rationibusque suis cōsultat, omnes eum prudentem nomināt, eiq; se ac sua omnia cōmittunt. Itaque in quibusdam beluis prudentiam inesse dicimus, iis quæ vi quadam præditæ sunt ea congerēdi, quæ ad vitam degendam pertinent. Ciuilē autem scientiam non esse idē quod sapientiam, hinc etiam perspicui potest. quod si eam sapiētiam statuunt, quæ suis cuiusq; emolumentis vtilitatibusq; seruiat, multæ sunt futuræ sapientiæ. Neque enim vna eadēque in commodis comparandis occupata est omnium animātium, sed alia in vnoquoque genere: nisi forte vna medicina rebus omnibus adhibetur. Neque verō si homo præstare cæteris animantibus dicatur, quicquam interest. Sunt enim homine alia multo diuiniora natura, quo ex genere sunt quæ excellunt eminentq; maximè, ex quibus constat mundus. Ex iis ergo quæ dicta sunt, perspicuum est, sapientiam, scientiam esse ac intelligentiam eorū omnium quæ maximo sunt in honore & pretio. **D** Quocirca Anaxagoram, Thaletem, cæterosque tales sapientes nominant, prudentes non item: cū eos cernant quæ ipsis vtilia sint, ignorare. Quos eosdem tenere ac scire aiunt res minus necessarias illas quidē & admirabiles, arduas & diuinas, sed inutiles, quod ea non quærant, quæ hominibus profint. Atqui in iis rebus prudentia cernitur, quæ hominū vitæ sunt necessariae,

iisq; omnibus quæ in deliberationem cadunt. De iis autem nemo E
 deliberat, quæ secus cadere non possunt, neque de iis quæ ad fi-
 nem non referantur, in quo situm sit quod agendum est bonum.
 Omnino autem is ad capiendum consilium aptus est, qui ra-
 tione potest quod homini summum bonum agendum sit ex-
 quirere. Nec verò in vniuersis modò rebus prudentia versatur,
 sed notæ etiã esse debent res singulæ, cù & in agendo posita sit,
 & in rebus singulis omnis aetio consistat. Itaque ad rem geren-
 dam nonnulli sunt inscii artificibus & doctis instructiores, &
 cæteris in rebus exercitati. Nam qui sciat, carnes leues & faci F
 les ad concoquendũ & salubres esse, is si quæ leues sint ignoret,
 nunquam valetudinem efficiet: sed is potius, qui auium car-
 nes leues esse intelligat. Est autem in agendo sita prudentia.
 vtraque igitur tenenda cognitio est, aut hæc potius. Sed tamẽ
 7 sit etiam hic quædam quasi architectonice. Sunt autem &
 civilis scientia & prudentia idem animi habitus, iisdem autem
 non est vis eadem neque natura. Eius quidem quæ in publicis
 rebus versatur, illa quæ quasi architectonice prudentia est, le- G
 gum ferendarũ ratio: alia quæ priuatim in rebus singulis ver-
 satur, commune civilis scientiæ nomen obtinet, cuius omne
 opus est in agendo & consulendo. Nam decretum habet sibi
 quasi finem propositum ad agendum. Itaque hos aiunt solos ad-
 ministrare Remp. quòd vt ii qui manibus artis opus efficiunt,
 sic ii soli rem gerant. Maximè verò prudentia videtur ea qua
 vni sibi quisq; rebûsq; suis cõsultat, quæ eadem iam habet com-
 mune nomen prudentiæ. Illarum autem alia domestica, alia ars
 legum ferendarum, alia civilis nominatur. Atq; huius alia pars
 ad deliberationes, alia ad iudicia pertinet. Ac genus quidẽ co- H
 gnitionis & prudentiæ in eo quoddã est, vt quod è re cuiusq; sit,
 intelligatur. Sed magnæ sunt eius differentiæ ac dissimilitudi-
 nes. videturque is demum prudens, qui rebus rationibûsq; suis
 prospicit in iisq; curandis occupatus est. At verò qui in Rep.
 versantur, multis negotiis implicantur. Itaque Euripides ait,
 Quî nanq; prudens sim? licebat cui procul

A A negotiis remoto numerarier
 In milites, æquòq; iure viuere?
 Nam maiores opes habere eos, qui in media reip. luce ac cele-
 britate versentur. Consulunt enim omnes suæ quisque vtilita-
 ti, idq; se vnum agere putant oportere. Qua ex opinione natũ
 est illud de prudentibus. quãquã suum quisque tenere, sublata
 rei familiaris disciplina & Rep. nullo modo certè potest. Iam
 verò sua cuique res quemadmodum administranda sit, incer-
 tum esse, idq; perspiciendum, hoc satis signi est, quòd & geome-
 træ & Mathematici adolescentes fiunt, prudentes non fiunt.
 B Hoc causæ est, quòd in rebus singulis prudentia cernitur, qua-
 rum vñ constat & exercitatione cognitio. vñq; rerum nõ va-
 let adolescens. facit enim diuturnitas temporis exercitationẽ.
 Nam hoc quærat aliquis, quid sit causæ cur puer mathemati-
 cus effici potest, sapiens vel physicus non potest? An quòd illa
 abstractione consistat, horum verò ab exercitatione & experiẽ-
 tia principia orientur? & quòd hæc non probant, sed dicunt
 adolescentes, illorum non sunt obscuræ definitiones? Præterea
 C peccatur deliberaudo, vel in rebus singulis, vel vniuersis. Aut
 enim omnem aquam quæ grauis sit, insalubrem esse nesciunt:
 aut hanc vel illam, grauem. Prudentiam autem non esse scien-
 tiam, hinc perspici potest, quòd hæc vt dixi, in extremo & fine
 consistit. Quod enim sub aetionem cadit ex eo genere est. Op-
 posita est igitur intelligentiæ. In extremis enim quæ ratione
 & demonstratione colliguntur, intelligentia versatur. Hæc in
 extremo, quod non scientiæ subiectum est, sed sensui: non ei
 D quidem qui in rebus suis ac propriis versatur, sed ei quo trian-
 gulum sentimus in Mathematicis esse in extremo, quoniam
 illic quoque consistitur. Sed tamen in hac sensus potius cerni-
 tur, quàm prudentia, illius aliud genus est. Discrepat au-
 tem à deliberãdo quærere. Deliberare enim quærere est. Sed
 de re etã deliberatione, intelligendum est quidnam sit, vtrum
 scientia aliqua, an opinio, an bona cõiectura, an aliquid aliud.
 Ac scientiam quidem non esse, hinc perspici potest, quòd cum

homines non inuestigant quæ sciunt ipsi, tamen & consultatio E
 prudens, quædam sit cõsultatio: & qui cõsultat, omnis quærat
 & ratiocinetur. Nec verò recta coniectura esse potest, quoniam
 coniectura rectè colligitur & celeriter & sine ratione: ad de-
 liberandum autem multum temporis sumunt, propterea quòd
 celeriter aiunt conficienda esse quæ suscipimus, lente capien-
 dum consilium. Iam aliud solertia est, aliud prudens cõsili- F
 um: quia solertia quædam coniectura est, bonum consilium nul-
 lum est in opinione. Quoniam autem omnis aberrat, qui male
 consultat, & qui bene, rectè consultat: perspicuum est, bonum
 consilium quiddam esse rectum, non scientiæ quidem neque
 opinionis, quoniam in scientia non spectatur quid rectum sit,
 cum ne in peccato quidem: & opinionis quod rectum est appel-
 latur veritas. Præterea iam supra enumerata ea sunt omnia, in
 quibus esset opinio. At sine ratione constare bonum consilium
 non potest. Relinquitur ergo, ut sit mētis atque sententiæ. Hæc
 enim nondum est enunciatio. Et opinio, non quæstio est: sed iã
 pronunciatum aliquid. Qui autem capit consilium, siue bene,
 siue male id faciat, is quærat aliquid ac ratiocinetur necesse est: G
 & prudens deliberatio bonum consilium quiddam in consilio
 rectum significat. Quocirca quærendum nobis est, quid consi-
 lium sit, & qua in re versetur. Quoniam igitur rectum aliquid
 multifariam dicitur, perspicuum est, prudentem deliberatio-
 nem in qua, recta re nõ consistere. Nam impotentes & prau-
 i homines cum id quod sibi ratione ad videndum proposuerant
 consecuti sunt, rectè illi quidem ac prudenter vidisse ac decre-
 uisse putantur, sed magnum id malum existimarunt. At qui in
 bonis bene consultasse numeratur. Talis enim consilii veritas, H
 bonum consilium est, quod bonum adipiscitur. At potest il-
 lud ipsum quod bonum est, falsa ratione collectum obtineri:
 & ad id quod faciendum est, non qua ratione æquum est, sed
 falsa via media perueniri. Bonum igitur consilium esse nullo
 modo potest, quoad id quidem peruenitur quod sit honestum,
 nõ autem qua ratione decuit. Præterea accidere potest, ut alius

A deliberandi longo tempore adhibito, id quod velit cõsequatur,
 alius celeriter eodem perueniat. Quare nondum illud quidem
 bonum est consilium, sed recta via & ratio utilis ad perueniendum
 quò perueniri, & quo modo, & quando, ratio æquitatisq; patia-
 tur. Iam verò licet & omnino prudenter deliberare, & ad finem
 certum consilia dirigere. Ergo id denique verum consilium o-
 mnino habendum est, quod ad finem absolutum dirigitur: quòd
 ad finem quendam, etiam aliquod consilium est. Quòd si pru-
 dentis est, bona consilia inire, verum consilium sit necesse est
 recta via & ratio ad finem aliquem cõsequendum utilis, cuius
 sit vera existimatio in prudentia. Est autem sagacitas & 10
 B hebetudo, ex quibus sagaces & hebetes nominantur. Nec omni-
 no sagacitas idem est, quod scientia vel opinio vniuersa (omnes
 enim sagaces essent) nec est vna aliqua scientiarum singularum:
 ut nec pars medicinæ, quæ in rebus salubribus versatur: nec
 geometriæ, quæ magnitudines tractat. Neq; enim in iis rebus
 cernitur sagacitas, quæ æternæ sunt & inmutabiles: ne in iis
 quidè quæ quomodocunq; gignuntur, sed in iis omnibus quæ
 dubiæ & incertæ alicui dignæq; consilio esse videantur. Quo-
 circa in iisdem rebus quibus prudentia versatur, nõ tamen idè
 C est sagacitas quod prudentia. præcipit enim prudentia, cum sit
 propositum, quid agendum aut non agendum sit, videre. At
 sagacitas solum ad iudicandum valet. Eadem enim est sagaci-
 tas quæ bona sagacitas: & sagaces iidem qui præstantes sagaci-
 tate nominantur. Nec verò ex eo sagacitas nominatur, quæ pru-
 dentia obtineatur, aut percipiatur: sed ut omnes qui discunt, tũ
 scire aliquid & intelligere dicuntur, cum scientia vtuntur, sic
 D cum adhibetur opinio & sententia ad ea iudicanda omnia, quæ
 prudentiæ subiecta sunt, tum sagacitas dicitur. sed tacentibus
 nobis ad rectè etiã iudicandum adhiberi sagacitas intelligitur,
 quoniam bene & præclare idem valent. Hinc natum est nomẽ
 sagacitatis, ex qua sagaces nominantur, ex ea quæ in discendo
 consistit. Sæpe enim discendi pro intelligendi verbo vtimur.

Quæ autem sententiæ vocatur, ex qua & bene sentire, & sen- 11

tentia præditi alii dicuntur, eam iudiciū esse æqui & boni viri, E hoc satis signi est, quod bonum virum ad ignoscendum propensum facilemque dicimus, æquūque & bonū, ex eo quod nonnullis in causis ignoscat. Atqui venia, recta est in iudicio æqui & boni sententia. Sed ea demum recta est, quam verus tulerit. Omnes autem hæc animi affectiones recte eodem spectant. Nam cum & sententiam, & sagacitatem, & prudentiam, & intelligentiā iisdem attribuimus, tam eos sententiæ valere facultate, ac intelligentiæ præditos, prudētes, sagacēsq; dicimus. Omnes enim hæc facultates animi extremorum rerūque; vniuersarum sunt F ac singularū: idēque; homo quod aptus sit ad ea iudicāda in quibus cernitur prudens: sagax, bene sentiens, & ad veniam dandā procliuus, habendus est. Commune est enim bonorum omnium, æquum & bonum in rebus alienis. Res autem agendæ, & officia in singulis rebus extremis, vniuersisq; versantur, quæ debet esse prudenti cognita. In iisq; quæ sub actionem cadunt, & sagacitas & sententia cernitur, quæ eadem extrema sunt. Et intelligentiæ vtrorūque; extremorum est. Etenim principiorum & extremorum non ratio est, sed intelligentiæ. ac illa quidē quæ G in demonstrationibus versatur, eorū est extremorum & principiorum quæ mutari non possunt: altera quæ in agendo est, in extremo eaq; re quæ euenire potest, & in enunciationis alio genere cernitur. Sunt enim hæc finis principia, quoniam à rerum singularū cognitione vniuersarum cognitio ducitur. Horum igitur sensus est hauriendus & adhibendus, quæ eadē mēs nominatur. Ita hæc nobis videtur insita natura. Cūque; sit sapiens nemo natura, tamen inesse natura hominibus & sententiam & sagacitatem & intelligentiam, hinc potest intelligi, quæ H eas virtutes sequi ætates putamus, vt in hac vel illa ætate intelligentiæ insit vel sententiæ, quasi à natura tributæ insitæque; videantur. Quapropter & principium est intelligentiæ & finis, cum præsertim ex iis orientur, de iisq; cōficiantur demonstrationes. Quare non secus debent omnes vsu peritorū, maiorūque; natu, ac prudentum fidem adiungere sententiis, iis etiam quæ

A probari non possunt, quàm iis quæ sunt ratione cōclusæ. Nam quoniam vsu & exercitatione quasi aspectum quendam sunt adepti, facile rerum causas & principia cernunt. Ad sapientiam quidē quid sit, quidque; prudentia, quibusque in rebus versentur, & vtrāque; in alia atque alia parte animi sitam esse, sit dictum satis. Sed de iis quærat aliquis, quas tandem ad res sint vtilēs? Nam & sapiētiam nulla in re versari earum, quæ hominē possunt beatū efficere, cū præsertim nullā ad actionē vsūque; referatur: & in prudentia quidem illud esse positum, sed quam B tādē ad rē ea sit opus? Siquidem res tractat prudentia, iustas illas quidem & honestas, quæque; vitæ hominum magnum afferant adiumentum: sed tamen eas boni viri est gerere. Nunc nihil ad agendum aptiores paratiorēque; venimus, cum eas tenemus ac scimus: siquidem virtutes in habitu quodam animi ponimus. Quemadmodum nec res salubres, nec quæ bene constituunt corpus, ex quæ nō referuntur ad actionem, sed ab animi habitu proficiunt. Neque enim præditi & instructi medicina & gymnastice, ad agendū aliqua ex parte venimus paratiorēs. C Quod si non ob has solum causas prudens statuendus est, sed etiam vt fiamus prudentes: profecto vsus illius iis quidem qui iam boni sint, nullus est futurus. Atqui ne iis quidem qui non sint præditi, quoniam nihil intererit, ipsi ne eam habeant, an iis qui adepti erunt, obtemperent. hoc enim satis sit nobis, quod in medicina: quam quidem non discimus ipsi, etsi valere cupiamus. Ad hæc absurdum sit, cum sapientiæ concedat prudentia, eam tamen multo esse superiorem futuram. Nā cū eius omne opus sit in agendo, imperat præscribitque; omnia. D Quibus argumentis nobis occurrendum est: adhuc enim de iis solum disputauimus. Ac primū quidem hoc dicimus, eas suavi & propter se expetendas esse necessario, cum vtrāque; vtriusque; partis animi virtus sit, etiā actionē ab vtrāque; detracta. Deinde efficiunt illæ quidem, non vt medicina valetudinem, sed vt valetudo ea quæ bene constituunt corpus, sic efficit beatitudinem sapientia. Quoniam enim vniuersa pars est virtutis,

possessione vsuque efficit beatum. Præterea prudentia, eaque virtus quæ more perficitur, omnē absoluit a cōtione. Propositū enim virtus rectum efficit: ea quæ ad finē spectant, prudentia. Quartæ autē parti animi, cui inest alendi vis & augendi, nulla talis virtus attributa est: cum præsertim agamus, vel non agamus, non sit in ea situm. De eo autem quod obiectum est, nos nulla ex parte prudentia ad præclare iusteq; facta effici aptiores, paulo altius repetendum videtur. Vt enim aliquos dicimus nondū iustos esse, qui res iustas faciant, quales ii sunt qui quod leges iubēt, vel inuiti faciunt, vel imprudētes, vel alia quacūq; de causa, non propter se, etiam si ea agant quidem omnia, quæ honesta sunt & digna bono viro: sic omnes vt sint boni, quodā modo affecti animo gerere debent omnia, vt delectu adhibito eorūq; causa quæ gerantur. Delectū quidē & electionē virtus rectam efficit: quod autē illius causa effici solet, hoc iam in virtute non est, sed in alia vi positum. De quibus differendum nobis est apertius. Est vis certē quædam, quam ingenium vocant: quæ eiusmodi est, ea vt efficere possit & adipisci, quæ ad propositum finem pertinent. Ac si finis quidem honestus sit, laudanda: sin malus, calliditas est nominanda. Itaque prudentes, eosdem cautos, callidos, versatōsq; dicimus. Nec verò vis hæc idem valet quod prudentia, etsi sine illa esse nullo modo possit. Habitus autē huic quasi oculo animi innascitur, vt diximus, idq; hinc perspicui potest, quod rerum quæ sub a cōtione cadunt principia ratiocinationes continent: quippe cum talis finis sit, quale summum bonum, quale sit cūq; (sit enim verbi causa quod occurrerit) quod quale sit, nisi bono viro apparet nemini. Peruertit enim iudiciū vitiositas, principiorūq; inducit eorum errorem, vnde a cōtiones & officia proficiuntur. Quare non potest quisquam, qui non idem bonus sit, prudens esse. Quocirca hic rursū virtus consideranda est, quādoquidem quā habet rationē prudentia ad ingenium cui similis est nō idem valet: eandē hæc ipsa habet ad eam virtutem, quæ innata est nobis. Omnibus enim à natura quodammodo tributæ

A sunt virtutes omnes, quæ moribus proficiuntur. Omnes enim & natura iusti & temperantes & fortes gignimur, reliquarūq; virtutum principia & semina, simul atque in lucem editi sumus, cōtinemus in nobis. Sed tamen aliud quiddam quod propriè bonum sit esse volumus, & quæ ex hoc genere sunt, aliter inesse. Nam & pueris & beluis à natura tributi sunt habitus, qui sine intelligentia & ratione, obesse hominibus videntur. Quemadmodum enim graui corpori contingit, vt si moueatur sine aspectu, grauius offendat hoc ipso quod caret aspectu: sic res hic se habet. Quod si sapiētiae lumen accesserit, iam magna est in actione distinctio: habitusque similis tum denique virtutis nomē propriè verèque obtinebit. Quocirca quemadmodum vis duplex est eius in qua sedes est opinionis, ingenium & prudentia: sic est duplex voluntatis, virtus ingenta, & vera virtus: quarum quæ propriè virtus vocatur, esse sine prudētia nullo modo potest. Itaq; omnes virtutes prudētiae nomine appellat. Et Socrates quidē partim rectè quærebat, partim aberrabat. Nā q̄ virtutes omnes prudentias putauit esse, errauit: q̄ autē eas nō sine prudētia cēluit, præclare dixit. Quod ex eo intelligi potest, quia nunc omnes qui virtutē definiunt, cū habitum eam dixerūt, & in quibus cernatur, tum habitum esse adiungunt, qui rectæ rationi sit consentaneus. Atqui ea demum recta ratio est, quæ prudentiæ congruat. Ergo hoc omnes quodam modo diuinare & augurari videntur, habitū eum virtutē esse, qui prudentia dirigatur. Sed tamen parua facienda mutatio est. Neq; enim in eo habitu virtus est, qui prudentiæ sit cōsentaneus, sed in eo potius qui sit cū recta ratione coniunctus. Recta autem de his rebus ratio, iam nomen habet prudentiæ. Socrates ergo virtutes omnes rationes putauit, cum in sciētia omnes poneret: nos eas cū ratione copulamur. Ergo iam illud quidem perspicuum est ex iis quæ dicta sunt, nec sine prudentia quenquam veræ probitatis, nec sine virtute prudentiæ nomen obtinere posse. Sed hoc loco dissoluenda est ea ratio, qua quis disputare possit, seiungi separariq; virtutes. Neque enim

idem est ad omnes accipiendas aptissimus, verum hanc iam, E illam nondum ille percepit. Nam in iis quidem quæ à natura dantur virtutibus id contingere potest: in iis autem, ex quibus verè & omnino vir bonus nominatur, non potest. Etenim si prudentia vna sit, iam continuo vna cum ea omnes aderunt. Nam illud quidem perspicuum est, etiam si ad agendum non moueat & impellat, ei tamen locum relinqui oportere, hoc ipso, quod partis animi virtus ponatur, & quæ sine prudentia & virtute propositum rectum esse non possit. Nam & hæc ut finem, & illa, ut ea omnia quæ ad finem spectant, agamus, impellit. Nec F verò domina est sapientiæ, quemadmodum nec medicina valetudinis. Non enim ea vitur quidem, sed ut quicque fiat, prouidet. Ita illius causa præscribit omnia, non illi. Iam similes sunt, ut si quis civilem scientiam imperare dicat diis, quod de iis præcipiat omnia, quæ sunt Reip.

LIBER SEPTIMVS.

HIS expositis, aliud faciamus initium dicendi: G eorum quæ in moribus fugienda sunt, tria esse genera, vitiositatem, impotentiam, & feritatem: quorum perspicuum est quæ sint duorum contraria. Alterum enim virtutem, continentiam alterum vocamus. Immanitati autem ac feritati licet eam virtutem poni contrariam maximè, quæ supra nos est, quæ eadem heroica, ac diuina dicenda est, ut Homerus Priamum de Hecatore loquentem facit, Eum virtute præstanti esse, neque videri mortali natum, sed Deo. Ita si, ut aiunt, ex hominibus H propter excellentem præstantemque virtutem efficiuntur Dii, profectò ea erit potissimum, animi affectio, quæ feritati repugnat. Nam ut bestiarum nullum vitium est, nullaque virtus, sic nec Dei: sed hic virtute præstabilior est, illarum aliud est genus vitii proprium. Et quoniam raro contingit, ut aliquis homo sit Diuus, quemadmodum Lacones solent appellare Diuum,

A cum cui excellètes virtutes tribuunt: sic in specie humana raro aliquis ex pecudum genere cernitur tum vel maximè inter barbaros existit. in nonnullisq; ex vi morbi oriuntur. eos etiã homines qui alios vitiis flagitiisque superant, hac infamia notamus. Sed quoniam de hac animi affectione mox differemus, & de vitiositate supra diximus: hic locus postulat ut de impotentia, de mollitie, de luxu, de continentia constantiaque dicamus. Neque enim de iis ut de affectionibus quæ idè sint quod virtus, neque ut de genere ab eadem differentibus existimare debemus. Sed necesse est, id quod in aliis libris facimus, primùm B propositis iis quæ clara sunt & certa, in vtrâque partem disputare: itaque demonstrare ea præsertim omnia quæ de his animi affectionibus, probabilia feruntur: sin minus, plurima, & quæ plurimùm habet potèris. Nã si ea omnia refellatur, quæ difficilia sunt, relinquaturq; probabilia: sit explicatum satis. Ac illud quidè primùm perspicuum est, continentiam & constantiam in bonis esse & laudabilibus, impotentiam & mollitiem in vitio: eundemque continentem & eum qui permaneat in suscepto consilio, & eundem C impotentem & eum qui desistat à sententia. Et impotens quæ mala sunt, mala ille quidè esse nouit, sed agit ea victus, & debilitatus obiecta specie voluptatis. At verò continens, quoniam malas esse cupiditates intelligit, eas ratione ductus non sequitur. Et temperantem quidem continentem atque constantem appellant. talem autem hominem partim temperantem, partim non intemperantemque impotentem, & impotentem confuse ponunt pro intemperanti. Alii eos aiunt esse inter se dissimiles. prudentes verò interdum negant intemperantes posse effici, D interdum eos qui prudentes sint & acuti, intemperantes putant. Impotentes etiam dicuntur & animi, & honoris, & lucri. Atque hæc quidem sunt quæ feruntur. Hoc autem querat aliquis, quid causæ sit cur rectè quis sentiens, iudicium suum retinere non possit? Scientem quidem eum posse esse negant nonnulli. Absurdum namque sit, Socratis sententia, tunc cum in quopiã est scientia, aliud quiddam vincere ac trahere eum quasi man-

cipium. Socrates enim, quasi verò nulla esset impotentia, cum E ratione bellum gerebat: quòd neminem putauit, qui rectè sentiret, contra id quod optimum iudicasset, quicquam esse gesturum: sed imprudentem omnem facere, qui ita faceret & viveret, iudicauit. Atq; iis quidem quæ peripicua sunt hæc omnis repugnat oratio. quærendumq; nobis est, si hæc animi perturbatio ab imprudentia nascatur, quis eius sit modus. Nam hoc quidem peripicuum est, hominè impotentem non putare quæ agat, esse faciendâ priusquam sit in perturbatione. suntq; nonnulli qui hæc concedant, superiora nõ item. Nam & nihil esse B scientia firmiter fatentur, & neminem facere contra sententiã meliorem, non fatentur. Ob eãque causam impotentem hominem aiunt, non scientia quidem, sed opinione præditum, vinci à voluptatibus. At qui si opinio quidem & scientia insit, non firmum & stabile iudicium, quod obsistat, sed quietum & tranquillum, vt iis contingit, qui distrahuntur variis sententiis: profecto veniã aliquid loci relinquatur, quòd non stet in iis decretis cõtra firmas cupiditates. At malitiã ac vitio nõ est ignoscendum, neque vlli eorum, quæ ipsa vituperanda sunt. G An verò prudentia est quæ obsistat, cum sit potentissima? At absurdum sit. Sic enim vnus & idem simul prudens & impotens est futurus: nec quisquam fateatur, prudentis esse, quæ sint flagitiosissima, ea gerere sua voluntate. Præterea supra docuimus, qui sit prudens, eum, quoniam in extremis cerneretur, & ad officia paratum, & cæteris virtutibus omnibus instructum ac ornatum esse oportere. Iam verò, si in eo continens sit positus, quòd cupiditatibus constrictus sit & firmis & malis: profecto temperatus nemo futurus est cõtinens, neque continens H vllus moderatus. Neque enim cupiditates malæ solent existere in temperante, quod quidem necesse esset. Etenim si honestæ sunt cupiditates, vitiosam esse necesse est eã animi affectione, quæ impedimento est, quo minus eas sequamur. Ita non omnis est in bonis continentia. Quòd si infirmæ sint & imbecillæ, nihil gloriatione: neque si improbæ & imbecillæ, nihil magna

A laude sit dignum. Tum si nos vt omni opinioni stemus, impellit continentia, mala sit æquè vt si falsæ. Et si de omni sententia & opinione impotentia deducat, aliqua in bono futura est impotentia, qualis illa est Neoptolemi Sophoclei, in Philoctete. Est enim iure laudandus, quòd iis minime steterit, ad quæ Vlixes ipsum impulisset, tum cum vi doloris coactus mentiretur. Præterea Sophistarum ratio fallax ancipitem curam affert cogitandi. Nam quia inest in eis cupiditas refellendi quæ admirabilia sunt, quo sint cum occurrunt argutiores: quæ conficitur dubitationem affert ratiocinatio. Vinctus est enim animus quodam modo, cum non vult ille quidem cõsistere, quòd minus probet quod sit conclusum, sed tamen progredi longius non potest hoc ipso, quòd rationem nequeat dissoluere. Fit autem nescio quo pacto, vt imprudentia, impotentia coniuncta sit virtus. Contra enim facit ac sentit propter impotentiam. Sentit autem quæ bona sunt, mala esse, neque faciendâ. Ita quæ bona sunt faciet, non quæ mala. Iam qui agit & persequitur, quæ voluptatem efficiunt, idque ex industria, hoc ipso, quòd C sibi animum induxit, is melior videatur eo, qui non ratione, sed impotentia animi ducatur ad agendum. quo facilius ei curatio adhiberi potest, propter dissuasionem faciliorem. At verò impotens eo proverbio constrictus tenetur, quod omnium sermone tritum est, Cum aqua guttur præfocat, quid iam attinget bibere? Etenim si minime animum induxisset ea facere quæ faciat, profecto simul ac ei dissuasio adhibita esset, à sententia destitisset. Nunc adhibita est, & tamen nihilo minus aliud agit. Præterea si in rebus omnibus versatur impotentia, quis perfecte & absolute habendus sit impotens? cum præsertim nemo homo omni genere impotentia sit instructus. At qui nonnullos absolute impotentes vocamus. Ac quæ hoc loco incidunt quæstiones sunt eiusmodi, quarum aliæ diluendæ sunt, aliæ relinquendæ. Quæstionis enim explicatio est finis inuentio.

3 Ac primum illud quidem videndum est, vtrum scientiam E habeant impotentes, nec ne, & quemadmodum habeant. Deinde quibus in rebus homo impotens & cōtinens ponendus sit: vtrum in omni voluptate & dolore, an in certis quibusdam voluptatibus. Et continentēs & constantes, vtrum iidem sint, an ne diuersi. Quod idem exquirendū est de iis omnibus, quæ sunt huic cōiuncta disputationi. Exordium autem hinc capiat disputatio, vtrum continens homo & impotens ex iis statuatur diuersi, in quibus versentur, an ex eo, quæadmodum in iis ipsis spectentur. hoc dico, vtrūne omnis impotens homo, ex eo F solum, quòd in his vel illis cernatur rebus, necne intelligatur, an ex utroque potius. Deinde quæredum est, vtrum in omnibus voluptatibus impotentia & continentia, necne versentur. Neque enim cernitur in omnibus, is qui vndiq; perfectè & absolute est impotens, sed in quibus intemperantes. nec ex eo, quòd absolute in iis affectus est (idem enim esset quod impotentia) sed quòd certo quodam genere & modo sit affectus, iudicandus est. Nam & hic quidem distrahitur in diuersas partes, consultò, quòd semper præsentem voluptatem putet sequi oportere: & ille non putat, cum interim persequatur. Nam quod aiunt quidam, veram esse illam opinionem nō scientiam, in qua iudicia sua non possunt tenere: id quidem ad rationem nihil interest. Sunt enim quidam eorum qui sunt in opinione, qui non pendunt animi, sed certò se se scire existimant. Ita si ii qui sunt in opinione, potius quàm ii qui rem sciunt & tenent, contra ac sentiunt faciant propter leuem assensionem, nihil inter scientiam intererit, & opinionem. Non enim sunt apud quosdam H minus firmæ de iis quæ credunt opiniones, quàm apud alios de iis quæ ipsi sciunt. quod Heraclitus indicat. Sed quoniam dupliciter aliquid scire dicimus (nam & is in quo sciētia est, nec ea vtitur, & is qui vtitur, scire dicuntur) permultum interest, isne qui præditus est scientia neque eam intuetur, ea quæ non sunt faciunda faciat, an is qui præditus est, eamque intuetur. Hoc enim absurdum videatur, illud non item, nisi agat eam

A intuens. Iam cum enūtiationum sint duo genera, nihil prohibet, eū qui vtrūq; genus teneat, contrà ac sciat facere, si ea quæ vniuersa est & generalis, vtatur, non quæ est de rebus singulis. Cadunt enim sub actionem res singulæ. Atq; etiam eius quod vniuersum ac generale est, sunt quædā differentiæ. Nam aliud in se ipso vertitur, aliud in rebus. veluti, Omni homini sicca prodesse, & hunc esse hominem. vel siccum esse hoc tale vel illud. Verum si tale hoc sit, aut non suppetit, aut certè eo vtitur: Tanta igitur ex iis generibus existet dissimilitudo & differentia, vt sic scire nihil absurdū sit, secus mirabile videatur. Præterea fitum est in homine, vt alia etiam ratione, atque iis quas modo commemoravi, scientiam habeat. Nam ex eo quòd teneatur animo comprehensa, vsus autem eius & exercitatio non adhibetur, dissimilè habitum cernimus, vt & teneatur res quodam modo, & non teneatur. qualis est dormientium, furiosorum, & vinolentorum. Atqui ita sunt affecti, omnes qui in aliqua sunt animi perturbatione. Nam & ab ira & libidine luxuriosorum & quibusdam eius generis, non solum animi perturbantur, sed etiam corpora: nonnulli etiam ad insaniam adiguntur. Perspicuum est igitur, ita vt hi sunt, affectos esse impotentes. Nec verò sententiarum commemoratio earum etiam quæ dignæ sunt scientia, confirmat quenquam conuenienter scientiæ ac sententiæ suæ viuere. Nam & qui aliqua animi perturbatione cōmoti sunt sententias & carmina proferunt Empedoclis: & qui primū discunt, verba illi quidē cōiungunt, sed quæ nō intelligant. Debent enim hæc animo infidere omnia: quod vt fiat, tempore opus est. Quocirca qualis histrionum, talis iudicanda est impotentium oratio. Atque etiam hoc modo causam ex natura intueri licet, quòd cum assensionum aliæ in vniuersis rebus, aliæ in singulis quarū sensus dominus est, cernantur: si earum vna adfuerit, necesse est quod conclusum sit, animum intus præscribere: & vires eas quarum omne opus in agēdo est, quod præscriptū sit, statim exequi. Vt. si quod dulce est, omne gustādum: hoc autem dulce est, quod sit in rebus sin-

gulis, necesse est eum simul agere, qui possit neq; prohibeatur. **E** Cum ergo inest de vniuersis opinio, quæ vetat ne gustes: alia autem, dulcia esse suauia omnia: & alia, hoc dulce esse: profectò hæc exequitur, quæ fortassis erat cupiditas. Cum ergo hæc illud fugiendum monet, cupiditas cōtrā ad se rapit (potest enim omnes animi partes cōmouere) fit, vt à ratione quodā modo & opinione distrahatur animus: non q̄ fit per se cōtraria opinio, sed q̄ solū fortuito. Non enim rationi opinio, sed contraria est cupiditas. Quocirca nō sunt beluæ impotētes, propterea q̄ rerum vniuersarū nō habeant sensum, sed rerum singularū modo visis & recordatione moneantur. Quæadmodum autē delecta ignorantia, ad scientiam reuocetur impotens, eadem ratio est & ebriosorum & dormiētium cōmunis, non huius perturbationis propria: quæ ab his petenda est, qui naturas rerum inuestigant. Quoniam autem extrema enuntiatio est eius quod sub sensum cadit opinatio, actionūq; ac officiorum est propria: eam aut nō tenet is qui perturbatione cōmōtus est, aut sic certè eam tenet, vt sic tenere non sit scire, sed more vinolētorū Empedoclis carmina recitare. Et quoniā nō sunt vniuersæ extremæ enūciationes, neq; ad scientiā æquæ valent ac vniuersæ: etiā quod Socrates quærebat contingere videtur. Neque enim tum cū adest quæ vere ac propriæ scientia dicitur, sed ea quæ hauritur sensibus, animi perturbatio nascitur, aut ea distrahitur à perturbatione. Ac hominē quidē sciētia præditū, & nō præditū, intēperate viuere, quōq; modo quis in sciētia possit esse impotēs, sit dictum satis. Deinceps dicēdū est, vtrū sit aliquis absolutè impotens, an aliqua ex parte omnes habeatur: tum si est aliquis, quibus in rebus cernatur. Illud, igitur perspicuum est, continentēs constantes, impotentes mollēsq; homines in voluptatibus doloribūsq; versari. Eorum autē quæ voluptatem efficiunt ac delectant, alia sunt necessaria, alia propter se sunt illa quidem expetenda, sed tamen exuperantiam habent. Necessaria quidem sunt quæ ad corpus pertinent, quo ex genere sunt, ea omnia quæ ad cibum vsūq; venerorū re-

A feruntur. itēque ea in quibus temperantiam & intemperantiam locauimus. Alia non sunt illa quidem necessaria, sed ex se & propter se expetēda, vt victoria, vt honos, vt opes, & quæ bona sunt eiusdem generis. Ac eos quidem homines, in quibus contra rectam rationem quam tenent, horum modus nullus est, non absolutè impotentes vocamus, sed cum adiunctione, pecuniarum, quæstus, gloriæ: & animi impotentes, nō sine adiunctione, vt dixi, q̄ sint dissimiles, & ex similitudine nominentur. Qualis fuit is qui vicit ludis Olympicis, in quo paulum admodum à propria communis differebat appellatio. Sed tamen diuersam fuisse, hinc perspicui potest, quod impotentia vituperatur, nō solū quia peccatum sit, sed etiam quia aut perfecta & absoluta vitiositas sit, aut aliqua ex parte. quod illorū contingit nemini. Eorum autem qui in corporis voluptatibus versantur, iis in quibus temperantiam & intemperantiam esse diximus: qui nō consultò & cogitatò, sed inconsultè immoderatas voluptates sequitur, doloresq; nimios fugit, vt famis, vt sitis, vt caloris & frigoris, eorūque omnium quæ in tactu gustatūque consistunt: is non cum adiunctione, vt iræ, sed absolutè impotens nominatur. Quod ex eo intelligi potest, quia in his impotentes esse dicuntur, in illis non dicuntur. Ob eaq; causam in eodem impotentem & intemperantem ponimus, cōtinentēque & temperatum: illorum verò neminem, quod in iisdem quodam modo voluptatibus doloribūsq; cernantur. Sunt in his illi quidem, sed non eodem modo, sed illi consultò, hi inconsulto. Itaque potius intemperantem appellari licet eum qui nulla aut certè leui cupiditate incitatus, magnas & immodicas voluptates sequatur, vel mediocres dolores fugiat, quàm eū qui idem faciat magnis firmisque cupiditatibus impulsus. Quid enim ille faciat, si iuuenilis libido exarserit, & in rerū necessariarum indigentia firma ægritudo? Sed quoniam cupiditates ac voluptates aliæ sunt in honestis & bonis (ex iis enim quæ mouent & delectāt, quædam sua vi & na-

tura expetenda sunt, alia his contraria, nonnulla media, vt pecunia, quæstus, vi&oria, gloria) in his omnibus cæterisq; eiusdē generis, & mediis, non quia eorū studio, cupiditate & amore teneantur homines, vituperantur, sed quia modum in eis finemque transeant. Itaque omnes, qui præter modum aut vincuntur eorum aliquo quæ suapte natura honesta sunt & bona, aut eadem sequuntur, non laudantur. vt qui plus quàm ratio patiatur vel gloriæ student, vel liberis, vel parentibus. Nam & hæc in bonis sunt, & qui iis inserviunt, in laude versantur. Sed tamen in his quoque est quædam exuperantia, si quis, vt Niobe, bellet cum Diis. aut quemadmodum Satyrus ille qui amans patris vocatus est, infano amore afficiatur in patrem. Nimiū enim insanire ille videbatur. Vitium igitur in his nullū versatur, propterea quòd, vt dixi, vnumquodque eorum in iis est, quæ per se expetuntur: sed eorum nimia ac immodicæ prauæ sunt ac fugiendæ cupiditates. Itēque ne impotentia quidem. Est enim non modo in malis, sed etiam in vitio impotentia. Ex similitudine autem perturbationis cum adiunctione vnicuiq; impotentiam attribuunt, cum medicum malum appellāt, malūque histrionem, quem omnino & absolute malum nunquam dicerent. Vt igitur hic malus dicitur non quòd sit vitium vnumquodq; eorum, sed quia quadam proportione est simile: sic illic etiam existimanda est continentia & impotentia ea quæ in iisdem quibus temperantia & intēperantia, versatur. Eadem etiam ratione de ira dicimus. Quocirca cum adiunctione iræ, vel gloriæ & quæstus, impotētia aliquid fieri dicimus. Sed cum aliqua iucunda sint natura, quorum alia omnino & absolute, alia animantium hominūque generi voluptatem afferunt: quædam non natura & per se, verū alia ex morbo, quædam cōsuetudine, nonnulla vitiosa deprauatāq; natura nascuntur: licet etiam in his similes proportione affectiones cernere, vt beluarum, qualis fuit eius mulieris, quam incisis grauidis mulieribus foetus deuorare aiunt solitam: aut quibus ferunt delictari efferatos circa Pontū quosdam homines,

A quorum alios cruda, alios humana carne vesci cōfirmant, alios commodare vltro citroq; liberos in conuiujs. aut quod ferunt de Phalaride. Atque hæc quidem beluarū sunt similes affectiones. Aliæ ex morbis furiaq; nascuntur, vt in illo qui matrē matrauit & comedit: & in eo, qui conserui iecur. Aliæ partim ex morbo, partim consuetudine gignuntur, vt pilorum euulsiones & elus vnguium, carbonum etiam & terræ. Præterea libidinosorum cum maribus concubitus. Aliis enim natura, aliis consuetudine eueniunt. vt iis qui ab initio pueritiæ adhibent cōsuetudinem. Ac eorum quidem quibus causam natura supeditat, neminem impotentem solemus dicere. vt ne mulieres quidem, quòd non incubent, sed succubent. Itēque ii qui in morbum incidere solent. Vt igitur immanitas & quæ beluarū similis est, sic singulæ hæc animi affectiones, finem vitii modūque transeunt. His autem si quis teneatur constrictus, & vincat eas, aut ab iis vincatur, non sit perfecta absolutaq; impotentia, sed quædam par ac similis. quemadmodum ne is quidē habeatur impotens, qui ira incitatus sit, sed in perturbatione modo esse dicatur. Omnis enim per insignis vitiositas, amentia, timiditas, intemperantia, & duritia, vel ex feritate, vel ex morbo nascitur. Qui enim natus est eiusmodi, vt metuat omnia, etiam si mus strepitum edat, beluarum simili quadam ignauia timidus est habendus. & qui muscipulā vi morbi timeat. amentēque ii, qui à natura expertes rationis, solū sensuū munus exequūtur, immanes quidā beluarūmq; similes habēdi sunt. vt quædam genera barbarorū procul habitatiū. At qui ex morbo vt comitali vel furia, morbofi. potest autem quis solū affectus esse, neq; vincetur. vt si Phalaris filii vorādi cupidus, vel incredibili captus libidine, se coerceat & sustineat. Fieri etiam potest, vt quis vincatur à perturbatione, nō solum sit in ea. Quemadmodum igitur vitium aliud est quod naturam attingit humanam, quod idem absolute vitium dicitur: aliud cū adiunctione, quod beluarum sit proprium, vel ex morbo nascatur, non absolute: sic perspicuum est impotentiam esse aliam

quæ beluarum propria est, aliam eam quæ ex morbo nascitur. **E** Absolutè autem ea sola, quæ intemperatiam humanam comitatur. Illud ergo iam quidem perspicuum est, continentiam & impotentiam in iis duntaxat versari, in quibus temperantia sit, & intemperantia: aliudque earum esse genus, quod ductum ex similitudine in aliis rebus cernatur. Nunc ostendamus animi quam cupiditatum minus turpem esse impotentiam. Ira enim parère illa quidè videtur quodam modo rationi, sed more ministrorum & seruorum eorū qui præpropere munia obeāt, qui antè quàm omnia quæ præscribuntur, audierint, abeunt, **F** deinde officio desunt, & ritu canum, qui prius quàm consyderarint, sit ne is amicus qui pulsauit, allatrant. Sic ira feruore ac repentino motu incitata audit illa quidem rationem, sed præscriptione non intellecta, ad supplicium se ultionemque conuertit. Cum enim ratio, vel visio potius contumeliam vel contemptum subesse docuit, hæc tãquam sit collectum ratiocinatione, huic, vel illi bellum esse inferendum, repente excãdescit. At verò cupiditas, si ratio vel sensus modo moneat, hoc vel illud esse suaue, inflammata rapitur ad perfruendas voluptates. **G** Ita quodam modo sequitur rationem ira, cupiditas non item. Est igitur turpior cupiditas. Quinetiam impotens animi quodam modo à ratione vincitur: ille autem nō à ratione, sed à cupiditate. Iam ei potius ignoscendum est qui cupiditates sequitur naturales, quoniam ex eo genere etiam cōmunes sunt, quia communes. At iracūdia & acerbitas à natura nobis potius tributa est, quàm cupiditates eæ quæ semper immēsa sunt & immoderate, & minus necessariae. Ut ille qui cū verberaret patrem, & hanc rationem causamque attulisset, hunc suum, & illum superiorem verberasse: producto filio, hic etiam, inquit, **H** ubi adoleuerit, me verberabit. est enim hoc nobis proprium, & hereditarium. Et ille, qui cum à filio traheretur, cum iussit ad fores cōsistere. à se enim ad eum locum patrem esse tractū. Iam quo quisque maiore fraude & ex insidiis agit, eo iniustior est. Iracundus autem non agit fraude, neque insidiatrix est iracū-

A dia, sed aperta. & cupiditas est. vt aiunt Venerem. Cyprigenā enim insidias neçtere ait Homerus, baltheumque tribuit ei in quo doli essent.

Fraus, animos quæ prudentum insidiata fefellit.

Ita si iniustior est, & turpior hæc impotētia ea quæ animi est, quæ eadem absolutè impotētia & vitiositas vocatur quodam modo. Præterea nemo dolens paret libidini. At qui per irā facit, omnis dolens facit: & qui libidini obsequitur, libetè facit. Si igitur quibus rebus iustius offendimur, eadē sunt cum maiore iniuria coniunctæ: & impotentia cupiditatum. Neque enim **B** ira dominante loci aliquid libidini relinquitur. Ergo hoc iam perspicuum est, impotentiam cupiditatum, animi esse impotētia turpiorem: in iisque voluptatibus & cupiditatibus esse cōtinentiam ac impotentiam quæ ad corpus pertinent. Intelligēda est autē harū ipsarum distinctio. Aliæ enim sunt, vt initio diximus, humanæ & naturales & suo genere & accessione, aliæ beluarum propriæ, quædam ex obleso principio, morbisque gignuntur. quarum in primis duntaxat sunt temperantia & **C** intemperantia. Itaque nec temperantes beluas dicimus nec intemperantes, nisi per metaphoram, etiam si aliud animantium genus illi præstet, petulantia, contrectatione, & libidine omnia torandi. Neque enim beluarum vllum iudicium est vel consilium: sed vt furiosi exuerunt hominem ex homine, sic feræ de prauata sunt natura sua. Minus autem malum est feritas & immanitas, quàm vitium: terribilius nō item. Neque enim in illis quod est optimum, deprauatum est, vt in homine, sed inflexum est & incuruatum, nec vim obtinet. Similiter igitur **D** facio vt si inanimatum cum animatè conferrem, vtrum sit peius. Semper enim infirmior est & imbecillior eius prauitas, quod principii sit expers. Ratio autē principium est. Similis igitur sum, vt si quis iniustitiā cum iniusto homine cōpararet, quorum vtrumque quodam modo flagitiosius est. Nam homo si prauus sit, plura infinitis partibus detrimenta & incommoda quàm fera inferre potest. In quibus autem voluptatibus

ac doloribus, cupiditatibus & fugis, quæ ad tactum gustatumque pertinent, consistere temperantiam & intemperantiam supra exposuimus, iis potest quispiam ita esse affectus animo, ut ab iis vincatur quæ etiam plerique superant: potest etiam ea vincere & infra se iudicare, à quibus plerique vincantur. Horum qui involuptatibus ita animo affecti sunt, ille continens, hic impotens, nominatur. In doloribus, hic constans & patiens, ille mollis & delicatus. Sunt autem & aliæ inter has locatæ animi affectiones, quæ magis ad vitiosas deflectere videantur. Et quoniam voluptates aliæ sunt necessariae, aliæ non: usque ad certum quendam modum: nimia autem & parum magnæ non sunt necessariae: quod idem in doloribus contingit: qui immoderatas persequitur voluptates aut quia magnæ sunt, aut id faciunt de industria propter se, non propter aliud aliquid ex iis consequens, is intemperans habendus est. Quem quoniam necesse est nullius facti poenitere, idcirco est insanabilis. Omnes enim, quos nihil poenitet, sanari nullo modo possunt. Qui autem deficit à modo persuedendæ voluptatis, huic contrarius ponitur. At qui mediis perfectusque est, temperans nominatur. Eadem est ratio eius, qui dolores corporis declinat: non quia vincitur, sed de industria. Eorum autem qui non animi iudicio ducuntur, quidam voluptate rapitur, alius molestiæ fuga, quæ cupiditatem consequatur. Ita inter se sunt dissimiles. Sed multo deterior videatur si quis nulla aut leui cupiditate ductus, quam si firma, aliquid faciat: & si quis nulla ira incitatus pulset & verberet aliquem, quam si idem commotus fecisset. Quid enim facturum fuisse videtur, si fuisset incitatus? Ita peior est impotente intemperans. Eorum verò quos modo nominavi, alius mollis potius, alius intemperans appellatur. Contrarius autem est & continens impotenti, & molli ac delicato constans & patiens. Constantia enim & patientia in resistendo est, in vincendo continentia. Aliud est autem resistere, aliud vincere. ut aliud non vinci, aliud vincere. Quare expetenda quidem magis est continendi ratio, quam resistendi fortitudo. Qui autem à ratione deficit iis rebus, quibus

A plerique & obsistere possunt, & obsistunt, is mollis & delicatus habendus est (Delitiæ enim quædam animi mollities est) ut si quis vestem trahat, ne quæ veste tollenda suscipiat molestiam & dolorem. Et qui imitatur ac fingit ægrum, non se miserum esse putat cum sit misero par ac similis. Similis est ratio continentia & impotentia. Neque enim mirum sit aliquem esse, qui à firmis & immodicis voluptatibus doloribusue vincatur: quin etiam venia danda est, si quis obsistens vincatur, ut Theodecti Philoctetes ictus à serpente, vel Carcini Cercyon in Alope. Et ut homines qui tenere risum conati, vniuersum effundunt, quod Xenophanti accidit. Sed si quis iis omnibus succumbat, quibus plerique possunt obsistere, id denique sit mirum, præsertim si neque genere naturæ, neque morbo impeditus, possit obsistere. Qualis est in Scytharum regibus mollities, propter genus hominum, foemina etiam à maris natura recessit. Atque etiam intemperans videtur, si quis est ad ludum propensior, qui etiam mollis dicitur: ludus enim leuamentum est, si quidem requies. At omnis qui ad ludum est procliuior, in iis est qui modum quietis transeunt. Impotentia autem alia ex temeritate, alia ex imbecillitate gignitur. Alii enim consilio capto, non seruant neque tenent id quod statuerunt victi & debilitati obiecta specie voluptatis. Quidam quia nihil se neque ratione consuluerunt, à perturbatione rapiuntur. Nonnulli enim quemadmodum quasi titillati ante & deliniti bladiis voluptatis non succumbunt: sic cum præsenferunt & prouiderunt, excitanturque & se & rationem, nunquam à perturbatione vincuntur, siue sensum suauitate quadam demulceat, siue asperitate deterreat. Maxime autem acutorum & atrabili hominum est temeraria impotentia, quoniam illi propter celeritatem, hi propter vehementiam rationem & iudicium suum non retinent, hoc ipso quod visionem & speciem obiectam animo facile sequantur.

Quoniam autem, ut dixi, factorum suorum non poenitet intemperantem, quippe qui permaneat in sententia, impotentem verò quodam modo poenitet: idcirco non ita est ut quæren-

do disputauimus, sed hic sanabilis est, illi nulla sanitas adhiberi potest. Simile est enim malum hoc aquæ intercuti & tabi: impotentia his hominibus qui morbo comitiali affliguntur, propterea quod assidua illa & sempiterna, hæc non assidua est improbitas. Omninoq; ex alio genere impotentia est, ex alio vitiū: vitiū enim omne occultū est, nō est occulta impotentia. Atqui horum ipsorum meliores ii qui à ratione desciscunt, quàm ii in quibus est ratio, & sententia, neque in ea permanēt, siquidem à minore perturbatione victi iacent, neque id inconsultò, vt alteri. Est enim impotens iis similis hominibus, qui & cito, & pauculo vino epoto, & minore quàm pleriq; incidunt in ebrietatem. Ac impotentiam non esse idem quod vitium, nisi fortè aliqua ex parte, hinc perspici potest, quod illa non est cum animi iudicio & proposito coniuncta, vitium est. Est inter hæc tamen in actionibus quædam similitudo, vt illud Demodoci in Milesios, Milesii non sunt illi quidem insipientes, sed tamen eadem quæ insipientes faciunt. Et impotentes quidem cum non sint iniusti, faciunt tamen iniuriam. Quoniamq; hic eiusmodi est, qui propterea quod sibi nō persuaserit, immoderatas quasdam etiam contra rectā rationem corpore voluptates percipiat, ille autem sibi induxerit animū, quod sit eiusmodi qui eas sequatur: ille facile desistet de sententia, hic non desistet. Nam & virtus omnis principium conseruat, & vitium labefactat. Principium autem actionis & officii, id est quò referuntur omnia, vt in Mathematicis ea, quæ ponuntur. Vt igitur illic, ita hic principia nō docet ratio, sed sola virtus vel quæ insita est natura, vel a more perfecta, bene sentire docet de principio. Est igitur eiusmodi temperans. cui est intemperans cōtrarius. Est etiam alius qui propter perturbationem à recta ratione desciscit, quem vt ne agat ex rationis præscriptione, impellit perturbatio: eadem vt ei certum sit & destinatum, eius generis voluptates persequi oportere, nō vincit. Hic impotens nominatur, qui & melior intemperante est, nec plane improbus. Saluum enim in eo & integrum est prin-

A cipium, quo nihil in nobis est præstantius. Huic autem repugnat alius, qui permanet in sententia, à qua eum nulla potest dimouere perturbatio. Ex quo perspicuum est, hanc in bonis, illā in malis esse animi affectionē. Vtrum igitur in quavis sententia continens cernatur, & quolibet proposito, an in recto & honesto? Et impotens, vtrum non in qualibet sententia permaneat, & institutum quodlibet nō sequatur, an falsam duntaxat rationē teneat, rectūq; institutū? vt initio quæsītū à nobis est: an fortuito in quavis, per se in vera ratione & sententia ille permaneat, hic non permaneat, quæstio est. Si quis enim hoc propter illud expetat vel sequatur, per se & propter se hoc expetit. fortuito illud superius. Omnino autē & absolutè dicimus expeti id, quod propter se expetatur. Ita in qualibet hic sententia permanet quodā modo, ille ab eadem abducitur, ac propter se in vera. Sunt autem qui in sententia permanent, sunt etiam quos pertinaces vocant, quales sunt ii qui desistunt agrè à sententia. Hi simile quiddam habent continenti, vt prodigus liberali, & audax forti, cum ab eo absint distēntq; plurimum. Qui enim perturbatione aut cupiditate non abducitur à sententia, is continens dicitur, quandoquidem si ita res ferat, desistet facile à sententia continens. Illi verò non ratione ducti mutant sententiam. Nam se vltro cupiditatibus offerunt, & pleriq; inflammati voluptate rapiuntur. Pertinaces autem sunt, sententiæ suæ defensores, & indocti & agrestes. Ac sententiæ suæ defensores, in eo vel voluptatē sequuntur vel dolorem. Voluptatem enim ex victoria percipiunt, si non dimoueantur de sententia: & ferunt iniquo animo, si sua, quasi decreta tollantur & infirmantur. Ita sunt illi quidem impotenti quàm continenti similiores. Sunt etiā qui non stant in eo quod statuerunt, non propter animi impotentiam, vt in Philoctete Sophoclis Neoptolemus qui propter voluptatē eamq; honestam non permansit in sententia. Nam verum enunciare, honestum illi fuit, cum illi mētiri induxisset Ulixes. Neq; qui voluptatatis causa nisi obscenæ aliquid faciunt, omnes continuo vel intemperates vel sce-

leſti, vel impotētes ſunt habendi. Quoniam autem eſt aliquis eiufmodi, qui minorem quā ſat ſit, corpore voluptatem percipiat, quīq; cum ſit eiufmodi permanet in ſententia: ſit, vt inter eum & impotentem, medium locum obtineat continens. Nam & propter vim quandam maiorē non ſeruat rationē impotens, & hic propter minorem. At verò continens ſic ſuum iudicium retinet ac ratione, vt ab ea nulla vi nullōque impetu poſſit deiici. Quoniāque in bonis eſt continentia, ambas neceſſe eſt contrarias animi affectiones eſſe in malis. Quod perſpicuum eſt quidem certè: ſed quia altera in paucis atque raro animaduertitur, idcirco vt temperantia intemperantiæ modò repugnare videtur, ſic continentia impotentia. Et quoniam multa dicuntur per ſimilitudinem, continentia quoque temperantē ſimilitudine quadam conſecuta eſt. Vt enim continēs ſic temperans eiufmodi eſt, qui nihil quod rationi ſit contrarium, faciat propter eas quæ ad corpus pertinent voluptates. Sed hoc intereſt, quòd in illo inſunt, in hoc nullæ ſunt prauæ cupiditates: & quòd hic eiufmodi eſt, qui nulla cōtra præſcriptum rationis capiatur voluptate. capitur ille quidem, ſed nō rapitur. Similes etiam ſunt inter ſe intemperans & impotens, cum ſint & diſſimiles, quoniā vterq; voluptates corpore percipit, ſed ille ſentit percipiendas eſſe, hic non putat. Neque verò vnus idēmq; vnā prudens eſſe poteſt & impotens. Nā qui prudens ſit, eundem etiam bonum virum eſſe oſtēdimus. Præterea non ex eo ſolum prudens nominatus eſt, quòd intelligat, ſed ex eo etiam q̄ vſu rerum valeat ad rerum actionem. At qui non eſt idoneus ad rerum actionē impotēs. Ingenioſum quidē hominē nihil prohibet impotentem eſſe. Itaque nonnulli videntur interdum prudentes, etiam impotentes, propterea q̄ vt ſuperioribus libris oſtendimus, inter ingenium & prudentiam interſit, & quòd finitima ſunt cogitatioe, ſed re naturāq; differant. Nec verò debet impotens ita affectus eſſe animo, vt qui ſcit, & contemplatur, ſed vt dormientes & furioſi. Idēmq; voluntate ſua facit omnia (ſcit enim quodam modo & quid &

A cuius rei cauſa agat) ſed minimè eſt improbus. Rectum enim eſt in eo animi iudicium. Quocirca improbus aliqua ex parte eſt, non iniuſtus, cum nō fraude neque ex inſidiis agat. Eorum enim quidam non ſtant in eo quod iudicarunt, furioſus autem non deliberat omnino. Similis eſt igitur impotēs ciuitati, quæ ſtatuit illa quidem quæ ſunt præclara omnia, legesque habet & bonas & ſalutares, ſed nulli paret. Id quod Anaxandrides facetè dixit, Ciuitas leges condit, quas non tuetur ipſa. Improbus autē ei, quæ ſeruat illa quidem leges, ſed malas & pernicioſas. Sed in eo quod multitudinis animum vincit omnis & cōtinentia & impotētia cernitur. ille enim diutius, hic minus diu perſtat in ſententia quā vires ferāt plurimorum. Faciliusque impotentia ſanari corū poteſt, qui atra bili tenētur, quā eorum qui ſtatuant, nec ſtant in eo quod ſit iudicatum. Et ii qui conſuetudine, quā qui natura impotentiam compararunt. Eſt enim facilius conſuetudinem mutare, quā naturam: quippe cum propterea ſit moleſta conſuetudo, quòd ad naturam proxime accedat. Id quod etiam Euenus poeta carminibus tradidit.

Conſuetudo valet, longos manſura per annos:

Illaque naturam, vires ſi ſumpſerit, æquat.

Ac continentia quid ſit, quid impotentia, quid conſtantia & mollities, quam hæ inter ſe rationē habeāt animi affectiones, iam expoſitum explicatūmq; eſt. Voluptas autem quid ſit, quid dolor, quæque eorum vis & natura, Philoſophi ciuiliſ eſt tenere & cognoſſe: quippe cum is ſit finis beatæ vitæ quaſi architectus, quē intuentes omnia vel in bonis vel malis eſſe cenſeamus. Iam verò cū virtutes & vitia more perfectæ, in voluptate ac dolore inhærere poſuerimus, pleriq; etiā cū voluptate vitam beatam coniunctam eſſe affirmant: hæc nobis de voluptate & dolore etiam neceſſariò ſuſcipienda diſputatio eſt. Itaque *μακρόειος*, id eſt beatum, & *ἡσυχίας* nominarunt. Sunt igitur, qui nullam voluptatem bonum eſſe cenſent, neque per ſe neque fortuito & acceſſione: quòd non idem ſit bonum &

voluptas. Alii nonnullas in bonis numerant, multas in malis. E
 Tertia etiam est sententia eorum qui asserunt, etsi omnes in bo-
 nis sint, tamen non posse summum bonum in voluptate nume-
 rari. Omnino quidem non est bonum voluptas, quod voluptas
 omnis sit motus quidam, qui cum suauitate quadam naturam
 mouet, & ad eam affluit & illabatur. Neque enim ex eodem ge-
 nere sunt motus & finis. ut nulla in ædificando suscepta opera,
 domus vocatur. Præterea & temperans voluptates fugit, & pru-
 dens sequitur id quod dolore vacat, non quod voluptatem ef-
 ficat. Impedit etiam voluptas consilium, eoque magis, quo maior fit
 fit & longior, ut luxuriosorum. qui enim in ea fit, nihil agitare
 mentis, nihil ratione, nihil cogitatione consequi potest. Iam vero,
 nulli arti quasi materia quam tractet & in qua versetur, sub-
 iecta est voluptas, cum interim omne sit artis opus in bonis.
 Præterea voluptatem & pueri persequuntur & bestiarum. Nam non
 omnes esse in bonis, hinc perspicitur potest, quod earum quædam
 obscenæ sunt, & ut probra obiciuntur, & quod nocent. Quæ-
 dam enim eorum quæ sensum dulcedine quadam permulcent,
 morbos afferunt. Non esse autem in voluptate summum bonum,
 quod non finis sit, sed ortus. Atque hæc ferè sunt quæ de volu-
 12 ptate asseruntur. Ex quibus non effici, ut voluptas ne sit bo-
 num, neque summum bonum, primum ex hoc intelligi potest,
 quod cum duplex sit bonum, alterum, quod absolute & per se
 bonum sit, alterum, quod alicui bono sit & vsui, eodem etiam
 modo naturæ & habitus consequentur. Ita & motus & ortus.
 Quæque malæ videntur, perfectæ & per se malæ sunt, alicui non
 sunt, sed expetendæ. Quædam verò certo cuidam voluptati
 non sunt, sed aliquando, & per exiguo tempore, expetendæ non
 item. Aliæ non sunt voluptates, sed videtur, quales sunt a gro-
 torum. Deinde cum bonorum aliud sit actio, aliud habitus, quæ
 ad constitutionem habitus naturalis pertinent, accessione ac
 fortuitu sensus mouent atque delectant. Est autem in cupidita-
 tibus actio reliqui habitus atque naturæ. Sunt enim quæ dolo-
 re & cupiditate vacant voluptates, quales sunt quæ cognitio-

nis contemplationisque causa percipiuntur, tum cum natura
 nihil desiderat. Quod ex eo perspicitur potest, quia non eis-
 dem rebus voluptatem pariētibus delectantur homines, tum
 cum natura expleta est, & contenta iis quæ per se voluptatem
 pariunt, & cum satiata est contrariis. Nam & acris & amaris
 tum delectari solent, quorum nihil suapte natura gratum est,
 neque absolute iucundum. Ita ne voluptates quidem. Ut enim
 quæ habent delectationem inter se differunt, sic etiam quæ
 ex illis percipiuntur voluptates. Nec verò aliud aliquid ne-
 cesse est voluptate esse præstantius, ut nonnulli asserunt, vi-
 delicet finem motus. Neque enim sunt in motu voluptates,
 B nec copulatæ sunt omnes cum motu: suntque potius actiones
 & finis. Nec dum gignuntur eueniunt, sed cum ad vsus adhiben-
 tur. Non est etiam finis omnibus alius propositus, sed iis modò,
 quæ ad perfectionem habitus & naturæ pertinet. Itaque illud
 non est præclare dictum, voluptatem esse motum quædam cum
 suauitate ad sensus affluente. sed definienda fuit potius, actio esse
 habitus naturæ congruentis. & pro illo, ad sensus illabens, non
 impedita. Quæquam motus videtur esse, quod proprie & vere
 sit in bonis, cum præsertim actionem motum esse putet, & sit
 C aliud. Nam quod aiunt, malas esse propterea, quod morbos pa-
 riant nonnullæ res quæ voluptatem efficiant, idem valet con-
 tra salubria, quorum quædam rei nummaria obfunt. Hac qui-
 dem ratione utraque erunt inutilia. At qui ex hoc quidem non
 sunt praua æstimanda, quoniam cognitio etiam rerum nocet
 interdum valetudini. Neque verò consilium mentis aut habi-
 tum vllum impedit quæ ex quaque re percipitur voluptas, sed
 D absurdæ. Etenim quæ ex discendo & contemplando capiuntur
 voluptates, in iis inuitameta quædam insunt, quibus magis ad
 discendum cognoscendumque moueamur. Quod autem asse-
 runt arti nulli voluptatem quasi materiam quam tractet, pro-
 positam, præclare cecidit. Neque enim vllius alterius actionis
 ars est, sed potius facultatis. Quæquam voluptatis videntur
 esse vnguentaria & culinaria. Quod verò aiunt, temperantem

fugere prudentemq; sequi vitam dolore vacantem. pueros au-
 tem & beluas voluptatem persequi: hæc vna ratione omnia re-
 felluntur. Sunt enim, vt diximus, nonnullæ per se bonæ & ho-
 nestæ, aliæ nõ honestæ, quas pueri ac beluæ sequuntur. prudēs
 autem earum vacuitatem, quæ cum cupiditate & dolore con-
 iunctæ sunt, quæ eadem ad corpus pertinent. (Hæ enim sunt
 ex eo genere.) & intemperans eas, ex quibus intemperans nomi-
 natus est. Itaque moderatus vir eas fugit, quoniam sunt & tem-
 perantis quædam propria. Hoc etiam inter omnes cõstat,
 dolorẽ malum esse atq; fugiendum. Nam alius absolutè malum
 est, alius quia est impedimento. Quod autem ei cõtrarium est
 quod fugiendum sit, quia fugiendum est atque malum, id omne
 bonum. Est igitur bonum voluptas. Neque enim ita processit
 refutatio, vt dissoluebat Speusippus, vt maior res minori & pa-
 ri est, dolorẽ voluptati esse contrariũ. Neque enim dicat volu-
 ptatem quasi malũ quoddã esse. Sed nihil prohibet summũ esse
 bonum voluptatem, etiam si nonnullæ numerentur in malis, vt
 si perniciosæ sint aliqua sciẽtiæ, tamen sit aliqua in bonis sciẽ-
 tia. Quinetiam si ab vnoquoque animi habitu proficiscantur
 non impeditæ actiones, siue in omnium actione sit beatitudo,
 siue in earum aliqua nõ impedita: profecto eam necesse sit ex-
 peti maximè. Atqui hoc ipsum est voluptas. Ita erit summum
 bonum voluptas, etiam si aliqua in malis ponantur omnino.
 Ob eamque causam beatã vitam & iucundã ducunt omnes, &
 cum voluptate cõiungunt, nec iniuria. Nulla enim actio si im-
 pedita sit, perfecta esse potest. Beatitudo autẽ vndiq; perfectũ
 quiddã & absolutum ponitur. Quocirca corporis bonis & ex-
 ternis eget beatus, vt ne hæc impedi possint. Qui autem bea-
 tum eum dicunt, qui eculo torqueatur, maximisq; opprima-
 tur calamitatibus, dum modò vir bonus sit, seu voluntate sua,
 seu inuiti, nihil dicunt. Videtur autem quibusdam beata vita
 idem esse quod secũda fortuna, hoc ipso q; quòd externis bonis
 sit opus. Non ita est. Ea enim si immoderata est & immensa,
 impedimento sit beatæ vitæ, nec iam prosperitas appellari de-

A beat. Est enim eius in beata vita certus quidam modus termi-
 nũsque retinendus. Sed voluptatem quidem esse summum bonũ
 quodã modo, hinc intelligi potest, quòd eam omnes homines
 & beluæ sequuntur. Nec opinio quidem certè omnino extin-
 cta est, quam tot populi claram illustrẽque reddiderũt. Sed
 quoniam non eadem est aut videtur natura affectiõue optima,
 idcirco non eandem omnes sequuntur voluptatem: sed tamen
 voluptatẽ omnes, non quam putant quidem, aut nominarent,
 sed tamen eandem fortassis persequuntur. Est enim natura di-
 uinum quiddam infitum omnibus. Sed nominis hæreditatem
 sibi vendicarunt & sumpserunt ad corpus pertinẽtes volu-
 ptates, quòd ferè ad eas procliuēs sint omnes, earũque sint parti-
 cipes. Quoniam igitur hæ solæ notæ sunt, idcirco has solas esse
 putat. Illud etiã perspicuum est, nisi sit voluptas bonũ & actio,
 non posse iucunde viuere beatum. Quamobrẽ enim eã desyde-
 ret, si nõ modo nõ sit in bonis, sed & in ea possit dolens viuere?
 Neque enim dolor bonum sit aut malum, nisi etiã voluptas sit.
 Ita quãobrem eũ fugiat? Non igitur quidem iucundior ac sua-
 uior sit vita boni vixi, nisi etiam eius sint actiones. De iis
 autem voluptatibus quæ ad corpus pertinẽt, iam differendum
 est nobis, quoniam quidem nonnullas voluptates vehementer
 expetendas dicimus, vt sunt honestæ ac liberales, nõ corporis,
 nec in quibus versatur intemperans. Quid est igitur, cur dolo-
 res contrarii sint in malis? si quidem malo bonum est contra-
 rium. An quia quod malum nõ est, idem etiam bonum est, ita
 sunt necessariæ in bonis? an ad certum aliquem vsque terminũ
 & modum sunt in bonis? Nam quibus in affectionibus motio-
 nibusque trãsire modum non licet, nec in voluptate licet: qui-
 bus licet, & in voluptate. voluptatum autem corporis est quæ-
 dã immoderata copia & exuperantia, & malus in eo cernitur,
 quòd immodice his perfuitur, nõ necessariis. Omnes enim &
 epulis delectantur & vino & libidine, sed nõ vt ratio postulat.
 Cõtraq; sit in dolore. Neq; enim quispiã nimium dolorẽ fugit,
 sed dolorem omnino: quippe cũ ei nõ sit quod nimium est cõ-

trarius, nisi fortè ei qui quod immoderatum est ac nimium persequatur. Et quoniam non solum verum enuntiandum est, sed causa etiam afferenda est cur quicque falsum sit (hoc enim ad fidem valet. Nam cum apparet cõsentaneum esse, quamobrem visum sit verum quod verum non esset, tum id facit, vt vero magis assentiamur) idcirco afferenda ratio est, cur voluptates corporis magis expetendæ esse videantur. Ac primum quidè certè, quòd depellunt dolorem. Itaque cum maioribus quibusdã doloribus excruciantur, tum quasi medicinam quãdam singularem corpore percipiunt voluptatem. Quoniam autem vehementes curatiões adhibentur, idcirco eas persequuntur, propterea quòd contrario repugnare videantur. Non igitur bonum videtur voluptas, vt dixi, duabus de causis, quòd aliæ sunt actiones deprauatæ naturæ, aut simul vt orta est, qualis est ferarum: aut cõsuetudine, vt flagitiosorum hominum. Aliæ sunt medicinæ & curationes eius quod desyderatur. quas melius est adesse quàm gigni. Quædam quoniã cum perfectæ sunt, percipiuntur, fortuito sunt bonæ & honestæ. Iam percipiuntur ab iis qui aliis affici non possunt, hoc ipso quod firmæ sunt & vehementes. Itaque fitim quandam sibi ipsi obsonant & comparant: quæ si nemini noceat, caret reprehensione: si noceat, est in vitio. Neque enim præsto sunt aliæ quibus perfruantur, quorum neutrum molestum est plerisque; natura. Sunt enim in perpetuo labore animantia, vt etiam physica, id est naturalis ratio declarat, quæ cerne re & audire molestum esse docet, sed assiduitate quotidiana & consuetudine sensum assueuimus. Similiterque in adolescentia homines ita affecti sunt propter crescendi consuetudinem, vt vinolenti. & iucunda est adolescentia. At verò qui a trahili sunt natura, ii semper requirant desyderuntque medicinam, quòd eorum corpus continenter pangatur propter temperationem, & in firmis sint cupiditatibus. At qui abicit dolorem, quæuis etiam, dum vehemens sit, dolori aduersaria voluptas. ob eamque causam homines intemperates fiunt & flagitiosi. Quæ autem vacant dolore voluptates, earum nullæ sunt exuperantiæ. quo

A ex genere sunt quæ ex iis gignuntur, quæ habent suapte natura, non fortuito & casu oblectationem. Dico autem fortuitam habere oblectationem ea quæ medicinam faciunt. Nam quòd accidit, vt curèt, quoniam valetudo reliqua est quæ agit aliquid, idcirco efficere videntur voluptatem. At verò suapte natura voluptate afficiunt, quæ eiusmodi naturæ actionem perficiunt & absoluunt. Res autem nulla nos semper eadè delectat, quòd non est natura nostra simplex, habetque in se quiddam admixtum, dispar sui ac dissimile, quo eam interire necesse sit. Ita si quid pars altera faciat, id continuo à natura alterius sit alienum. Sin exequatur, nec iucundum est quòd agitur, neque molestum. Nam si natura simplex sit alicuius, eadem semper ex actione summam capiat voluptatem. Itaque vna Deus, eaque simplici voluptate perfruitur. Non enim motionis tantummodo est actio, sed etiã stabilitatis: & magis est in stabilitate voluptas, quàm in motu. Fit autem nescio quo vitio hominum, vt sententia poetæ, rerum omnium nihil iucundius mutatione, nihil suauius esse videatur. Vt enim homo, qui facile huc atque illuc impellitur, malus est: sic natura ea quæ eget mutatione, quoniã nec simplex est nec recta. Dicitur est de continentia, de impotentia, de voluptate & dolore. quid etiam sit vnumquodque eorum, quòque modo eorum aliqua in bonis sint, alia in malis.

LIBER OCTAVVS.

D **S**EQVITVR vt deinceps de amicitia dicendum esse videatur. quando quidè aut virtus quædam est, aut cum virtute copulata. Eadem etiam ad vsum vitæ est necessaria maximè. Nam quis est, qui velit, vt ne diligat quenquam, nec ipse ab vllò diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omni rerum abundantia viuere? Etenim vt quisque maximè opibus, principatu & potestate excellit, ita in amicitis

expetendis colendisq; maximè excellit. Quis enim esset tantus E
 fructus in prosperis rebus sublata benignitate, quæ & in ami-
 cos extat maximè, & amplissimis laudibus afficitur? Aut quo
 tandem modo, sine amicis custodiri conseruariq; possent? qua-
 rum possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam. In
 paupertate etiam, cæterisq; asperis rebus omnibus, amicorum
 bonitatem per fugium putant commune esse omnium. Iam &
 adolescètes in officio cõtinent amici, & senibus ad obsequium
 præsto sunt, easque vitæ actiones fungendas, quibus pro-
 pter imbecillitatem deesse coguntur: & constanti ætati comi- F
 tes se ad præclara honestaque facinora præbent. Etenim si duo
 vna iter faciant, & maiora animo ac mète agitare, & plura cõ-
 ficere possunt. Ac mihi quidem certè videtur natura esse inter
 natos & parentes: quod non solum in hominibus animaduer-
 ti potest, sed in auibus etiam bestiisq; plurimis, iisque omnibus,
 qui quodã gentilitatis iure sunt ac societate coniuncti. Sed hoc
 in homine est multò euentius ex iis laudibus quibus eos affi-
 cimus, qui aliis consulunt. Cernere etiam licet in erroribus q̄
 fit homo homini coniunctus & amicus. Videturque amicitia G
 Remp. cõtinerere, & maiore, quàm iustitia, in studio fuisse legu-
 latoribus. Nam cū amicitia sit concordia similis, & hanc ma-
 ximè sequitur illi, & seditionem quæ ei inimica fit, omni ra-
 tione exterminant. Quòd si amicitia inter omnes esset, nihil
 esset quod amicitiam desyderarèt. At si iusti essent, tamè ami-
 citia præsidium requirerent. Iustorum etiam proprium est, in
 expetendis amicitiiis excellere maximè. Nec verò res est solum
 necessaria, sed honesta etiam atque præclara. Nam & eos lau-
 damus, qui amicos diligunt, & à multis diligi præclarum du- H
 cimur, & nonnulli viros bonos eosdem amicos putant. Sed de
 ea inter Philosophos multa dissensio est. Alii enim eam simi-
 litudinem quãdam ponunt, & amicos similes. Ex quo prouer-
 bia facta sint, Pares cū paribus facillimè congregantur, & gra-
 culus cum graculo, & cætera generis eiusdem. Alii contra, fi-
 gulos aiunt ita esse inter se animatos, eorumque causas longius

A & à natura studiosius petunt. Euripides quidem, Terram ait
 cum sicca est, desyderare imbrem, Cælum autem cum magna
 aquæ copia abūdat, terram expetere. Et Heraclitus, contrariū
 vtile, & ex rebus disparibus & dissimilibus pulcherrimum cõ-
 cētum effici, & discordia effici omnia. Ab his cum multi alii,
 tum Empedocles dissentit. Nam pares cum paribus facillime
 congregari: Quæstiones igitur naturales quoniã non sunt hu-
 ius disputationis, omittamus, & eas quæ naturam attingunt
 humanam, quæq; ad mores perturbationesque animi pertinēt
 tractemus. veluti, vtrum in omnibus sit amicitia, an inter ma-
 los esse nõ possit. & nõ sit vnū modo genus amicitia, an plura.
 Qui enim vnum esse putant quòd accessione & decessione ad-
 mittat, non satis magno illi quidẽ argumēto nituntur. Habent
 enim accessionem & decessionem multa quæ genere inter se
 differunt, de quibus supra diximus. Hæc autem facilè intel-
 ligentur, si quid sit amabile cognouerimus: quippe cum nõ vi-
 deantur diligenda omnia, sed ea duntaxat, in quibus inest cau-
 sa diligendi: in quibus sunt, honesta, vtilia, & iucunda. Vtilia
 C quidem sunt ex quibus vtilitas aliqua percipitur vel consequi-
 tur voluptas. Ita in eo quod amabile est, vel vtilitatem sequi-
 mur, vel voluptatem. Sed vtrum id quisque diligat, quod ab-
 solutè bonum est, an quod sibi bono est, quæstio est: quoniã hæc
 interdum inter se discrepant. Itẽmq; de iucundis rebus quæri
 potest. Videtur autem id vnusquisq; amare, quod sibi bono est.
 Quod verò perfectè absolutèq; bonum est, per se omne amabi-
 le. Vnicuiq; quod sibi quisque vtile iudicat. Quod autè cuique
 bono sit, non id quisq; diligit, sed quod esse videatur. Nihil in-
 D terest, quoniam erit amabile quod videatur. Quoniam autem
 ab his tribus omnes causæ diligēdi proficiscuntur, cum iis qui-
 dem quæ inanimata sunt nemini esse amicitia dicitur. Nõ est
 enim mutuus amor in eis, nec ea volunt bonis affici. Rideatur
 enim, si quis vinum bonis affici velit, sed integrum ac saluum
 omnes volunt, ad vsus suos. Atqui omnes aiunt oportere ami-
 cum velle bonis affici, eius causa, nulla vtilitate quæsita. Qui

autem ita volunt amicos abundare bonis, eos beneuolos appellat, si idem ab illo vicissim non fiat. Beneuolentiam enim aiunt in iis esse amicitiam, qui vicissim idem faciunt & accipiunt. Sed nunquid eò addendum est, si non sit occulta? Multi enim propter bonitatis vtilitatisq; opinionem, etiam eos quos nunquam viderunt, quodam modo diligunt. fierique potest vt eorum aliquis sic in hunc sit animatus. Quocirca hi beneuolentia inter se illi quidem coniuncti videntur esse, sed amicos quis eos dixerit, cum quemadmodum inter se animati sint, ignorent? Amici ergo & beneuolentia inter se colligati debent esse, & se velle vltro citroque bonis affici. Sed genere differunt amores & amicitia. Sunt enim tria amicitia genera, quae rebus amabilibus aequaliter pariterque respondent. Est enim suus cuiusque generis mutus amor haud obscurus. Et qui inter se diligunt, alteri alteros se bonis affici volunt, quia diligunt. Ac ii quidem qui vtilitatis causa fingunt amicitias, non propter se causaq; sua inter se amant, sed quia vtilitas aliqua vtrinque paritur. Eadem est ratio eorum, qui amicitias colunt propter voluptatem. Non enim facetos propterea diligunt, quia probi sint, sed quia delectent. Quapropter & ii, qui vtilitatis causa amicitias sequuntur, suis commodis, & ii qui delectationis causa, amorem sua ipsorum voluptate metiuntur. Nec quia boni sunt, coluntur, sed quia fructuosi & iucundi. Sunt ergo haec fortuita & fucatae amicitiae, quonia non idcirco qui diligitur, colitur, quia sit probus: sed quia vel vtilitatis praebitor sit, vel minister libidinis. Quocirca celeriter haec quidem tales amicitiae dirimuntur. quippe cum pares ac similes illi qui haec sequuntur, minus permaneat. Etenim si iam non sint voluptati nec vtilitati, ab amore desistunt. Et quoniam vtilitas non permanet, aliasq; alia paritur, eo quod amicitiam constituerat sublato, amicitia etiam dissoluitur, quod iis amicitia cum illis rebus intercederet. Cuius generis amicitia maximè in senibus vigere solet. Non enim id aetatis homines voluptatem in amicitias, sed vtilitatem sequuntur. atque homines corroboratis iam confirmatisq; aetate

A tibus, & adolescentes, ii omnes, qui emolumentum & fructum sequuntur. Cumq; non admodum eiusmodi homines communiōe vitae consociantur, (interdum enim ne affabiles quidem iucundosq; se esse volunt) fit, vt ne hanc quidem vitae consuetudinem desyderent, nisi ex ipsis fructus vtilitasque capiatur. Manet enim iucundi tandiu, quandiu sperant se aliquem fructum esse capturos. Quo in genere hospitalitatem ponunt. At verò adolescentum amicitia voluptatis causa omnis constituta videtur esse. Eorum enim cum omnis in libidine & perturbatione vita consumitur: tunc ex quo capiant voluptatem, idq; in praesens, id omne vel studiosissimè persequuntur. Et quia mutata aetate alia sequuntur quae delectent, idcirco repente & amici fiunt, & ab amore desistunt. Nam eorum amor saepe vnà cum voluptate deponitur, cuius cita est & repentina mutatio. Itaq; & cito diligunt, & ab amore desistunt saepe eodem die mutata sententia. Hi vnà versari totos dies cupiunt, & vitae societate coniungi, quod isto modo eis adsint ea omnia quae ad amicitiam pertinent. At verò perfecta illa amicitia est, qua viri boni pari virtute praediti inter se coniuncti sunt & copulati. Hi enim vltro citroq; bonis se affici volunt, quia sint boni. boni autem sunt sua sponte. Qui autem amicos affici bonis cupiunt illorum causa, ii maximè amici habendi sunt. Sunt enim suapte sponte ita affecti animo, non temere neque casu. Manebit igitur horum amicitia tandiu, quandiu boni futuri sunt. At virtutis manet certa & stabilis possessio. Atque etiam omnino vterque bonus est alteri. si quidem viri boni absolute ac perfecte boni sunt, vtilitatesque ex amicitia percipient atque oblectationem. Qui enim verè boni sunt, iidem etiam inter se alter alterum oblectant. Suae enim cuique iucundae actiones, & bonorum sunt eiusmodi vel similes actiones. Sed haec talis maximè firma est & stabilis amicitia, nec sine causa. Sunt enim in ea omnia quae amicis inesse debent. Omnis enim amicitia vel ad fructum dirigitur vel ad voluptatem, aut sine adiunctione, aut eius certè qui diligit, atque ad quandam similitudinem: quae huic per se in-

sunt omnia. Huic autem similia sunt reliqua, quod per se bonū **E**
 est, quodque per se iucundum, quibus nihil amabilius reperiri
 potest, nil copulatius. Ergo in illis inest amor & amicitia, eaq;
 optima. Iure autem rarum est maximè istud genus amicitia.
 Siquidem hominum huius generis magna est penuria, & tē-
 pore ac consuetudine opus est. Nam verū illud est, Multos mo-
 dios salis simul edendos esse, vt inter se norint. Nec ante quidē
 probari aut amici esse possunt, quā habeant quasi signa qua-
 dam & notas, quibus vterq; alterum, an ad amicitiam sit ido-
 neus, iudicet. Qui vero nimis cito ea omnia perficiunt, quæ ad **F**
 amicitiam pertinent, ii se illi quidem amicos esse volunt, nec
 sunt tamen, nisi sint digni amicitia: itaque iudicent. Repente
 quidem conciliandæ amicitia voluntas nascitur, amicitia nō
 item: sed & tēpus & cætera omnia, vt perfecta & absoluta sit,
 desyderat. Quæ omnia & similia ab vtroq; extant in alterum.
 4 quæ quidem in amicis inesse conuenit. Quæ autem iucun-
 ditatis causa conflatur, huic est similis. Boni enim viri se vltro
 & citro oblectant. Itēq; ea quæ vtilitatibus emolumentisq;
 colitur: siquidem viri boni tales se alter alteri præbent. Tum **G**
 verò amicitia huius generis permanent diutissimè, cum ab
 amicis paria vt iucunditates ministrantur. neque ita solum, sed
 si etiam ab vtroq; proficiantur, vt facietis contingit, non vt in
 amante & eo quem ille infano amore deperit. Neque enim iis-
 dem rebus mouetur isti, sed ille forma huius, hic amatoris ob-
 sequio & obseruantia. Simul ac igitur forma immutata est, in-
 terdum etiam amicitia dissoluitur, cum in hoc non est iucun-
 dus aspectus, ab illo hic nō colitur. Sed pleriq; in amicitia per- **H**
 manent, si moribus similes consuetudine adiuncta mores dili-
 gant. Qui autem in amoribus non iucunditatem, sed vtilita-
 tes permutāt, minus diu permanēt in amicitia. Qui vero ami-
 ci sunt spe quæstus & emolumēti, eorū amicitia vtilitas cōmu-
 tata dissoluit: quippe qui se nō inter se diligenter, sed vtilitatē
 & fructum. Quocirca suauitatis vtilitatisq; causa & malis in-
 ter malos, & bonis cū improbis, & neutris cum quolibet ami-

A citia esse potest. Sed perspicuum est in solis bonis veram perfe-
 ctamq; esse amicitia. Malis enim inter malos nisi quid emolu-
 menti consequatur, non est amicitia. Sola etiam bonorum ami-
 citia reprehensione & criminationibus caret. Non enim facilè
 est criminibus aliquem oblati credere de eo, quē ipse diu pro-
 bavit, atque perspexit. Præterea & fides in his viget, nec vllus
 relinquitur iniuriæ locus, cæteraq; omnia quæ in vera amici-
 tia postulantur. In aliis autem societatibus nihil prohibet con-
 traria his existere. Quoniam enim homines, eos etiam amicos
B appellant, qui vtilitatibus, emolumētis, & fructibus amicitias
 dirigunt: vt ciuitates, in quibus societates nasci videntur vtili-
 tatis causa: & eos qui oblectationis causa inter se amant, vt fa-
 ciunt pueri: certè hos tales homines nos etiam amicos appel-
 lemus. Amicitia autem genera sunt plura. Ac primum quidē
 & propriè amicitiam eā nominemus, quæ inter bonos est quia
 boni sunt: reliquas ex similitudine. Amici sunt idcirco, quia in
 eis aliqua est boni significatio & similitudo. Etenim iucundi-
 tas bonum iis videtur, qui studiosi sunt iucunditatis. Nec hæ
C ferè amicitia copulata cōiunctaq; reperiuntur in quoquam,
 nec iidē vtilitatis causa fiunt amici & voluptatis, quod nō ad-
 modum coniugata sunt, quæ temere & casu eueniunt. Cūq;
 in hæc genera distributa sit amicitia, improbi quidem amici
 futuri sunt vtilitatis voluptatisq; causa, quia similes sint: boni
 autem per se amici sunt, quia probi. Hi ergo absolutè amici no-
 minantur, illi fortuito, & quia his sunt similes. Vt verò in
 virtutibus, sic in amicitia, alii animo & habitu, alii vsu &
 actione amici nominantur. Alii enim vitæ cōsuetudine & so-
D cietate cōiuncti, & se vltro & citro oblectāt, & vtilitates sup-
 peditāt. Quidam verò dormiunt, disiuncti ve sunt illi quidem
 interuallo locorum, nec vtuntur amicitia, sed ita sunt affecti
 animo, vt proprio amicorum munere fungantur. Neque enim
 locorū interualla funditus tollūt amicitia, sed officia & actio-
 nem. Quod si sit diuturna absentia, amicitiam quoque delet, ac
 obruit obliuione. Ex quo factum est prouerbium, Multas qui-

dem amicitias diremisse silentiū. Sed nec senes, nec seueri, idō E
 nei ad amicitiam videntur: quippe cum nec in iis sit admodū
 iucūditatis, & nemo possit cum tristi viuere. Nam & dolorem
 natura fugit, & voluptatem sequitur maximè. Qui autē alteri
 alteris probati sunt, nec coniunctio vitæ sociati, beneuolis
 sunt quàm amicis similiores. Nihil est enim tam amicorum
 proprium, quàm vitæ societas & cōmunio. Præfidia enim & adiu-
 menta inopes desyderant, societatem vitæ etiā beati, quando-
 quidem eos solos esse minimè conuenit. At coniunctio vitæ
 esse inter eos non potest, qui nec iucundi sint, neque iisdem re- F
 bus moueantur: quod sodalitas videtur maximè cōtinere. Er-
 go amicitia videtur ea maximè, quæ inter bonos est. A mandū
 est enim & sequēdum quod absolutè ac propter se bonum est,
 vel iucundum. Id autem cuique bono est, quod sibi quisq; vtile
 arbitratur. At probus probus amicus est vtriusque causa. Sed
 amor perturbationi similis est, habitui amicitia, quoniā amor
 non minus iis quæ inanimata sunt tribuitur, & redamant ani-
 mi iudicio, quod ab habitu proficiscitur. Bonisq; affici volunt
 quos diligunt illorum causa, non repentino aliquo quasi motu G
 incitati, sed animi iudicio atq; ratione. Et quibus amici chari
 sunt, ii sua ipsorū bona diligunt. Cum enim vir bonus, amicus
 paratus est, tum in bonis eius, cui est amicus ducitur. Quocir-
 ca vterq; suas opes diligit, vicissimq; reddit parē animi volū-
 tatem & iucunditatem, quandoquidem amicitia quædā æqua-
 litas dicitur. Hæc igitur in amicitia ea quæ in bonis est, insunt
 maximè. Inter seueros autē & senes, eo rarius amicitia est,
 quo morosiores sunt & difficiliore, minusq; delectantur ser- H
 monibus. Nam & amicitia propria sunt hæc omnia, & eā con-
 trahunt. Itaq; amicitia cito adolēcentes instituunt, senes non
 item. Neque enim eos charos habent, quorum cōsuetudine mi-
 nus delectantur. Itēq; ne seueri quidem & tristes. Et quāquā
 hi tales homines beneuolentia inter se cōiunguntur, cum suos
 bonis velint affici, & adiuuētā præfidiāq; suis rebus duris pe-
 tant: tamen non admodum amicitia præfidia quærunt, quæ cum

A aliis versari nequeāt, neque se vltro & citro vlla re oblectare.
 quæ ad amicitia omnia maximè videtur pertinere. Sed perfe-
 cta cū multis amicitia institui non potest: sicut fieri nō potest
 vt infano amore vnā multi colātur. Sint enim nimia illæ ami-
 citia, sed hoc tale cū vno natura videtur intercedere. Eidem-
 que simul probari ac placere multos, nec facile est, nec fortasse
 vtile. Experiendum etiā est, & cōsuetudo adiungēda, quod est
 omniū difficillimū. Nā vtilitatis causa & delectatiōis multis
 idē placere potest, quod & huius generis sit magna copia, & ad
 B breue exiguūq; tēpus durēt obsequia. Horū autē duorū generū
 magis illa nomē videtur obtinere amicitia, quæ delectatione
 & iucūditate vitæ dirigitur, cum in hoc genere eadem efficiāt
 vtriq; & se alter alterū oblectēt, & iisdē rebus moueātur. qua-
 les sunt adolēscētū amicitia, in quibus magis viget liberalitas.
 At verò quæ emolumentis, vtilitatibus, & fructibus colitur ami-
 citia, illorū est hominum propria qui in foro iudiciisq; ver-
 santur. Et beati quidem vtilitates & emolumenta non desyde-
 rant, iucunditatem delectationēq; desyderant. Viuere enim
 C cum aliquibus cupiunt, & molestias ferunt illi quidē ad tēpus,
 perpetuo tamē ne suas quidē opes, si molestia afferāt, quisquā
 perferre possit. Itaq; amicos suaues deligunt, quos quidē par est
 probos esse. Sic enim eis ea suppetēt omnia, quæ amicis adesse
 debent. Qui vero sunt aliquo imperio præditi, ii amicis distin-
 ctis ac disparibus vtuntur. Ex aliis enim vtilitates percipiunt,
 alios habent ministros libidinum: quæ duo non ferè in eodem
 reperiūtur. Neq; enim aut eos eligūt, qui virtute quasi sale ser-
 monis iucūditatē cōdiāt, aut eos qui sint ad res honestas vtilis,
 D sed facetos qui delectādi studio teneātur, & qui possint impe-
 rata exequi. Atqui nō solēt admodū hæc in eodē inesse. Dictū
 est, virū bonū eundē vtilē & iucūdū esse. qualis amicus nō est su-
 periori, nisi etiā virtute superetur. Sin minus, non est par infe-
 rior proportiōe. Cuius generis nō admodū multi solēt existere.
 Ergo in æqualitate ac paritate hæc de quibus dixi, amicitia cer-
 nūtur, quæ eadē ab vtriusq; extāt in alterū, & sibi eavicissim optāt,

aut aliud cum alio, vt dixi, vt voluptatem vtilitate com-
 muant. Hoc etiã dixi, eas non esse æquẽ amicitias, nec diu per-
 manere. Atque etiã videntur ex similitudinẽ & dissimilitu-
 dine eiusdem & esse amicitiaẽ & non esse. Nam amicitiaẽ vidẽ-
 tur si cum ea cõferantur, quæ virtute dirigitur. Cum enim iu-
 cunditas in illa, in hac infit vtilitas, hæc insunt in hac omnia.
 Quia verò hæc criminationibus caret, stabilisque ac firma est,
 illa autem decidunt celeriter, aliisq; multis differunt, non vi-
 dentur amicitiaẽ propter dissimilitudinẽ. Atque etiã aliud
 6 genus est amicitiaẽ, quod in excellentia & præstantia cernitur. P
 qualis est patri cum liberis, seni cum adolescente, viro cū vx-
 ore, & principi cum eis quibus præsit. Sed hæc inter se differunt.
 Non enim eadem est parentibus cum liberis, & iis qui præsunt
 aliis cum iis qui eorum in imperio erūt: nec patri quidem ea-
 dem est cum filio, & filio cum patre: nec eadem viro cum vx-
 ore, vxoriquẽ cum viro. Nam cum alia virtus aliudq; officium
 horum vnicuique sit attributum, diuersa autem & varia sint
 causa diligendi: fit, vt alia atque alia intercedat amicitia & cha-
 ritas. Nec eadem quidem vtriq; ab altero officia tribuuntur, nec
 id quidem æquum sit, vel postulandũ est. Cum verò ea tribuunt
 liberi parentibus quæ debent procreatoribus, parẽtes vicissim
 liberis quæ ex se natis debent: tum ibi stabilis quædam & ho-
 nesta amicitia exoriatur necesse est. Quæ etiã ratione in cæ-
 teris amicitias quæ in excellentia sunt, amor debet existere. ve-
 lut maior ei charitas debetur qui præstantior est, q̃ ipse alteri de-
 beat, & ei ex quo maiores vtilitates fructusq; capiãtur, itemq;
 cæteris omnibus. Cum enim amor pro dignitate exoritur, tum
 existit quodam modo par ratio, in qua amicitia cõsistit. Sed nõ
 eodem modo in iustitia & amicitia par ratio æqualitasq; cer-
 nitur. Est enim in iustitia primo loco eius quod pro dignitate
 cuiq; tribuitur, habenda ratio: secundo eius, quantũ quisq; au-
 ferre debeat. At in amicitia contra, primum id cõsiderandum
 est, quãtum cuiq; debeat: deinde, quid tribuendum sit cuiq;
 pro dignitate. Quod ex eo perspici potest, quia si magna sit in-

A ter amicos virtutis, vel vitii, vel facultatum, vel aliarum rerũ
 distantia, non iam in amicitia permanent, nec dignos quidem
 se iudicant. Quod in Diis est multo etiam euidentius, ex eo qd
 omnibus bonis longe ac multum superent. Id quod etiã in regi-
 bus cernere licet, quorum amicitia multo his inferiores homi-
 nes se indignos putant. Et nequam homines se indignos cen-
 sent, qui optimis viris atque sapiẽtissimis sint amici. Ergo in-
 certum est quatenus hi permaneant in amicitia: cum si multa
 eximantur, etiam maneant: si magna sit distantia, vt Dei, nõ
 B iam manet amicitia. Ex quo existit quæstio, num aliquãdo ve-
 lint amicos bonis q̃ maximis affici, vt deos esse. Neq; enim iam
 amici futuri sunt. nõ igitur erūt in bonis. nã in bonis amicorũ
 amici numerantur. Quod si præclare illud dictũ est, suũ quẽq;
 amicum bonis affici velle illius causa, profectò permaneat ille
 in amicitia oporteat, qualiscũque hic sit futurus. Homini au-
 tem maxima bona ille quidẽ optabit, sed non omnia profectò.
 Se enim quisq; maximẽ diligit. Sed pleriq; videntur dili-
 gi malle quã diligerẽ, propter ambitionem. Itaq; multi ami-
 7 ci, assentatores reperiuntur. Est enim amicus nimius assentator
 C omnis, aut certẽ se eum vult videri, qui diligerẽ, quã diligi
 malit. Hoc autem ipsum diligi haud procul abest ab honore,
 cuius cupiditate multi inflammantur. Neque vero honorẽ pro-
 pter se expetunt, sed temere & casu. Pleriq; enim ex eo volupta-
 tem percipiunt, si à viris qui imperio præditi sunt, honore af-
 ficiantur: quod sperant, si qua re egeant, fore vt ab iis consequã-
 tur. Atqui quasi testimonio beneficii honore capiuntur. Alii
 cum à probis & notis honorem sibi tribui cupiant, illorum de
 D se confirmare volunt opinionem. Gaudet igitur se probos esse,
 illorum quidem iudicio, quod approbat. Sed per se gaudent se
 charos esse, quod melius est, quã honore affici. Et per se ex-
 petenda amicitia est, quæ magis in eo est, vt colas, quã vt co-
 lare. Quod ipsum matres declarant, ex eo quod quæ diligant,
 magnam capiunt voluptatem. Quædam enim dant nutrien-
 dos liberos, eosq; vltro ac sponte diligunt, nec ab iis vicissitu-
 t iiii

dinem amoris postulant, si fieri vtrūque non possit. satisque sibi E fieri putant, si præclare cum illis agatur. Quinetiam eos diligunt, quāuis non possint per ignorationē patri tribuere quæ debent. Cūque in eo magis cernatur amicitia, vt diligamus, itaque homines laudentur, quibus chari sunt amici: fit vt amicorum vis omnis sit in amore. Itaque omnes qui hoc faciunt pro dignitate, firmi, stabiles, constantēque sunt habendi, eorūque firma & stabilis amicitia est. Isto etiā modo qui dispares sunt, quoniam exæquari possunt, facile sunt amici futuri. æqualitas enim & similitudo quædam amicitia est, ac similitudo eorum F maxime, qui virtute ac moribus congruunt. Hi enim cum stabiles sint & constantes, libenter etiam vnā manent atque versantur. nec aut flagitia desyderant, aut ministri eorum sunt: quinetiam ea arcent & reprimunt. Probos enim nec ipsos peccare decet, nec amicos sinere vt administri sint libidinis. At verò in malis nihil firmum, nihil stabile est: quippe qui similes non permaneant. Ad tēpus amicitias colunt, cum interim sua inter se alter alterum improbitate flagitiisq; oblectant. Illi autē qui vtilitatibus amicitias dirigunt, quiq; suauitate, diu G tius colunt amicitias. Nam amici sunt tandiu, quandiu alter alteri vtilitates oblectationēq; suppeditant. Ex contrariis verò ea potius nomen amicitiae obtinet, quæ vtilitatis causa cōparantur: vt egens locupletis, doctus inscius. Qua enim quisq; re eget, eam cum sibi dari velit, aliam dat vicissim. Quod ad genus trahere ac transferre licet amatorem & eum qui amatur, & formosum & deformem. Quocirca ridiculi videntur interim amatores, qui suo in suos amorē illorū erga se amorē æquū censent pariter æqualiterque respōdere. Si quidē digni amore H sunt, fortassis æquē postulandum est: sin nihil tale habeant, sit ridiculum. Nec contraria quidem certē contraria suapte natura sibi expetūt, sed fortuito & casu. estque appetitio mediocritatis quod bonum dicitur, velut ei rei quæ sicca est, nō optabile est nec vtile, humidam fieri, sed ad mediocritatem peruenire. itēque rei calidæ ac cæteris. Sed hæc quidem, quoniā non

A sunt huius disputationis, missa faciamus. In iisdem rebus, vt initio dixi, versari amicitia & iustitia videtur, quippe cum ius in omni societate & amicitia cernantur. Itaque amicos appellant eos quibuscū vnā & nauigant & militant. itēque eos quibuscum quāpiam ineunt societatem. quādiūque homines inter se communionē aliqua cōsociati sunt, tandiu, quoniā iuris etiam cōmunio, amicitia permanet. Et prouerbiū illud rectē, Amicorum bona communia, quandoquidem amicitia in societate consistit. Sunt autem fratrum & sociorum omnia com B munia, certa reliquorum. maiorēque sunt horum copia, illorum minores, quoniam amicitiae aliæ grauiores & sanctiores sunt, leuiore infirmiorēque aliæ. Sed iura inter se discrepant. Neque enim eadem intercedunt cum liberis, neque fratribus inter ipsos, nec sociis, nec ciuibus. Similitēque in aliis amicis. Alia igitur atque alia iura sunt & officia, aliæ atque aliæ iniuriæ his omnibus inter ipsos, accessionēque ac crescendo valent, si maiora extent in amicos. Vt socio grauius est adimere pecuniam quā ciui: & fratri non opitulari, quā extero: & C patrem verberare quā quēuis alium. Ius autē vnā cum amicitia augeri solet, quippe cum & iisdem in rebus sint, & æquē pateant. Partibus etiā Reip. sunt similes societates. Conueniūt enim vnum in locum homines emolumentis alicuius causa, & vt omnia suppeditent, quæ ad vitæ vsum cultūque pertinent. Societas autem civilis iam ab initio constituta est. Hoc enim legistatōres inuestigant, qui id demum ius esse fatentur, quod publice prodest. Ac cæteræ quidem societates sibi quasi finem propositam habēt aliqua ex parte vtilitatem, vt nauis eā quæ D nauigationi proposita est, ad facultatem vel pecuniarū vel alicuius rei generis eiusdem, & commilitōnes eā quæ spectat res bellica, siue pecuniarū, siue victoriæ, siue vrbis cupiditate ducantur. Itēque tribules & populares. Quanquam nonnullæ societates voluptatis causa constitui solent, vt eorum qui choros ducunt, & eorum qui pecunias in conuiuia conferunt, quæ sacrificii causa & conuentus fieri solent, quæque omnes ci-

uili subiectæ videntur. Nō enim ciuili confociatio eius quod in præfens prodest, sed quod in omnem vitam, cupiditate ducitur. Qui autem sacra faciunt, atque in iis conuentus: ii cum Diis honorem tribuunt, tum sibi ipsi cessationem suauē & iucundam cōparant. Constat enim sacra & conuentus olim fieri solitos, posteaquam fruges perceptæ erant, vt primitiæ, q̄ id maximè temporis cessarent. Hoc igitur apparet, omnes societates partes esse ciuili, cuius generis societates etiam amicitia eiusdem generis cōsequuntur. Rei autem publicæ tria sunt genera, totidemq; ab illis defectioes quasi earum euerfiones. Sunt autē Resp. Regia potestas, & ea quæ est in potestate optimorum, & tertia ea quæ ex censu nominata est, quam aptè Censuum potestatem appellari licet: quam eandem plerique Remp. solent dicere. Harum autē omnium optima est Regia, deterrima Timocratia. Defectio à regia tyrānis dicitur. vtriq; enim vnus præest, sed tamen inter eas permultum interest. Tyrānus enim suis, rex eorū quibus præest, solet cōmodis vtilitatiq; seruire. Neque enim rex habendus est is, qui se ipse non est contentus, quiq; copiis adiumentisq; omnibus minus excellit. Qui autem eiusmodi sit, is cum nullo egebit, tum rationē nullam ducet cōmodorum suorū, sed eorum qui ipsius in imperio erunt. Nam qui se eum non præstat, eum sorte delectum quendam potius quàm regem licet dicere. At tyrannis huic aduersaria est, siquidē sibi suisq; rationibus consulit. Quo magis perspicuum est, eam esse deterrimam. Quod enim rei optimæ contrarium est, idem pessimum & flagitiosissimum. Ex regali autē potestate in tyrannidem Resp. delabatur. Est enim corruptela singularis principatus tyrānis: & rex si vitiosus sit, tyrannus efficitur. Ex eo autem statu Reip. qui est in potestate optimorum, in eū fit mutatio, in quo pauci præfunt. idq; culpa & vitio principum, qui res ciuitatis nō diuidunt pro dignitate, sibi que vel omnia vel maxima commoda sumunt, & magistratus semper ad eosdem deferunt, quod plurimi faciant diuitias. Ita pro optimis pauci, iique vitiosi imperant. Quæ autem

A ex censu potestas nominata est, in popularem vertitur. Sunt enim hæ finitimæ, q̄ & censu potestas est in multitudine, & ii æquo iure viuūt, qui censi sunt. Sed quoniā popularis potestas paulum à statu Reip. discedit, minimè vitiosa est. Ac Reip. quidem status hoc ferè pacto labefactari mutariq; solēt, quod ita & paulum admodum, & facillimè mutētur. Earum autem similitudines & quasi exempla licet in familiis cernere. Nam quæ patri est cum liberis societas, regalis potestatis formā obtinet. Patri enim curæ sunt sui liberi. Hinc etiam Homerus Iouem patrem vocauit. Vult enim regiam potestatem esse patrium imperium, etsi in tyrannidem versum sit apud Persas, qui pro seruis vtuntur liberis suis. Est etiam domini in seruos tyrannicum imperium, quippe in quo domini cōmoda agantur. Atque hoc quidem ius rectū est, Persicum à recta via deflexit. Disparis enim disparia imperia sequūtur. Viro autē cū vxore ius id intercedit, quod est in optimorum potestate. Nā pro dignitate vir iis in rebus imperat, quæ dignæ sunt viro: quæ autem scēminam decet, eas ei tribuit. Quod si in omnibus præsit vir ac dominetur, in potestaté popularem fit mutatio, quoniā cōtra decorū facit, non quia est præstantior. Interdum etiam mulieres præfunt, cum amplum patrimonium consecutæ sunt. Nō igitur tum imperia virtuti deferuntur, sed diuitiis & facultatibus, quemadmodum in potestate populari. At censu potestati pariter respondet quæ fratribus inter ipsos cōiunctio est. Sūt enim pares, nisi sint dispari ætate. Itaque si magna sit ætatis distantia, non iam amicitia fraterna cōstituitur. Sed in iis maximè familiis viget popularis potestas, quæ domino carent, quod ibi omnes pares sint: & in quibus est princeps imbecillus, & licentia cōcessa omnibus. In vnoquoque autem Reip. genere, tandiu amicitia manere videtur, quandiu ius & officium permanet. Regis quidem cum iis quibus præest, amicitia, in excellentia quadam beneficii cernitur. Bene enim de suis meretur. Si quidem bonus sit, eō omnia referet, vt sint quàm beatissimi, quemadmodum pastori oues curæ esse solēt.

Vnde Agamemnonē Homerus pastore populorum vocauit. E
 Quo etiam in genere patrium est imperium, sed magnitudi-
 ne beneficiorum præstat. Pater enim is est qui quod omnium
 maximum est procreauit, is qui aluit, is qui erudiuit, quæ eadē
 tribuuntur etiam maioribus. Natura enim præest & pater li-
 beris, & aui nepotibus, & rex iis qui in eius sunt imperio. Hæ
 autem amicitia in excellentia quadam præstantiaque cernū-
 tur. Itaque honos tribuitur parentibus. Nec vero eadem iis of-
 ficia & iura tribuuntur, sed pro dignitate, præsertim cum hoc
 etiam modo amicitia iudicetur. Eadem autem amicitia est vi- F
 ro cum vxore, quæ in potestate optimorum. Virtuti enim hoc
 consentaneum est, vt & optimo cuiq; semper maxima quæq;
 cōmoda, & cuiq; pro dignitate tribuantur. Quæ eadem est iu-
 stitiæ ratio & sententia. At vero fratribus inter ipsos amicitia
 similis est sociorum amicitia. Sunt enim pares & æquales, cu-
 iusmodi quidē in hominibus iidē ferē mores sunt, eadē studia,
 eadem voluntates. Huic etiam finitima ea est, quæ viget in cē-
 sus potestate. pares enim ciues volunt esse ac probi, vicissim-
 que imperare, & id æqualiter: quod idem in amicitia valet G
 plurimum. Sed in euerfionibus Rerumpubl. vt officia & iura
 ad breue exiguumque tēpus durāt, sic etiā amicitia, & pessima
 quæq; ad breuissimū durat. In tyrannorū enim vita aut nullus
 aut certē perexiguus locus est amicitia. Nā quibus hominibus
 nulla societas est inter ipsos, nullaq; cōmunio, principi cum eo
 cui præest, in iis nulla est inter eos amicitia, quādo ne ius quē,
 nisi fortē quale est artificii cū instrumēto, & animo cū corpore
 & herō cū famulo. Ab his enim percipiūt vtilitates ii qui vtū H
 tur, & amicitia nulla est, nec ius vllū cū mutis rebus nec cum
 equo quidē & boue, nec cū seruo quia seruus est. Nulla est enim
 societas nobis cū illo, cū præsertim seruus instrumētum sit lo-
 quēs, & seruus mutus instrumentū. Quia ergo seruus est, nulla
 est nobis cū eo amicitia, sed quia homo. Sic enim nati videmur,
 vt inter omnes esset societas quædam, inter quos possit esse le-
 gis conuentorūq; communio, Ita etiam amicitia, quia homo
 est. In tyrānide autē ad perbreue tēpus manet amicitia iurisq;

A communio. at in populari potestate diutius. Multa enim sunt
 æquo iure vtentibus hominibus inter se cōmunia. In socie- 12
 tate ac communione, vt diximus, omnis amicitia consistit. Sed
 hinc eam quæ inter sanguine coniunctos & socios intercedit,
 licet excludere. Quæ autē ciuibus, tribubus, & hominibus vnā
 nauigantibus inter ipsos est amicitia, quæq; sunt eius generis:
 ex societatibus sunt cōmunitatibusq; similiores, quippe quæ
 stipulatiōe quadā cōstare videātur. Quibus etiā hospitalē ascri-
 bere licet. Gradus autē plures sunt cōiunctiōis sanguinis, qui à
 B patria omnes profecti sunt. Nā & parētes ex se natos diligūt, q;
 sint quiddā ipsorū: & nati parētes, q; ab illis orti sint. At qui ma-
 gis norūt parētes quos procrearūt, quā nati se ab illis procrea-
 tos: cōiunctiūsq; est & copulatiū ei quod procreatū est, id omne
 quod ipsum generauit, q; quod generatū est ei, quod procreauit.
 Quicquid enim id est quod ab alio profectū sit, ei cōiunctū est,
 vnde fluxerit. vt dēs & pilus & quiduis aliud ei, qui habet. Il-
 lorū nihil ei vnde ortum est, aut certē minus, idq; progressu tē-
 poris. Nā & parētib; liberi simul ac orti sunt, chari solēt esse,
 C & liberis parētes progrediētibus ætatibus cū dispicere & fen-
 tire cœperūt. Ex quibus perspicuū est, qd sit cur maior sit sensus
 amoris in matribus. Nā æquē parētib; vita liberorum, chara
 est, atq; sua. Nā cū sint orti ex iis, quasi alteri iidē sunt, propter
 seiūctiōnē. Et natis quidē parentes chari sunt, q; ab illis natura
 sint procreati. Fratres autē idcirco inter se diligūt, quod ex iis-
 pē orti sunt parētib;. Quæ enim ipsis cū illis est cōiunctiō, idē
 inter illos efficit. Itaq; eūdē sanguinē prædicāt, eādēq; stirpē &
 sobolē, ceteraq; generis eiusdē. Sūt igitur in diuisis seiūctisq; re-
 D bus, iidē quodā modo. Magnū est enim, vnā educatos, & æqua-
 les esse, quoniā & æqualis æqualē deletat, & socii sunt qui si-
 miles sunt moribus. Quocirca sociorū amicitia fraterna simi-
 lis est. Atq; etiā patruelēs, reliquiq; cognati & propinqui ob eā
 causam cōiuncti inter se copulatiq; sunt, q; ex iisdem nati sint.
 Aliiq; eorum coniuētiores sunt, alieniores, alii q; vel propius
 parentē & auctorem attingant, vel ab eo absint longius. Quæ
 autem est & natis cum parētib; amicitia, & hominibus cum

Diis, ea constituta est tanquam cum bono atque praestanti. Optime enim de nobis meriti sunt, praesertim cum & procrearint nos & aluerint, & erudierint procreatos. Accedat huc suauitas quaedam maior oportet ac utilitas, quam in alienorum amicitia, quo vitae est inter eos arctior communio. Insunt etiam in fraterna amicitia ea omnia, quae in sociorum, ac multo etiam magis in probis omnino & similibus, quo coniunctiores sunt, arctiusque se inter se ab ineunte aetate diligunt, quoque sunt similiores moribus illi qui ab eisdem procreati sunt, vna educati, eadem disciplina eruditi & instituti. Huc etiam accedit comprobatio diuturna maximum & arctissimum vinculum. Eadem ratione ea omnia sunt in reliquis cognatis, quae ad amicitiam pertinent. Sed inter virum & uxorem, natura peperisse amicitiam videtur. Est enim homo ad coniugium natus magis, quam ad civilem societatem: quo prior est domus magisque necessaria, quam ciuitas: & quo est animabus procreatio communior. Ac bestiae quidem hoc vnum spectant & sequuntur, homines autem non procreandi modo causa vnam in domum conueniunt, sed eorum etiam parandorum quae ad usum vitae pertinent. Statim enim dispersita sunt officia, suntque alia viri, alia uxoris propria. Profunt igitur vterque alteri, sua in commune conferentes, ob eamque causam suauitas in hac tali vita inest utilitasque maxima. Qui si probitatem ad eam attulerint, virtute constituta videri potest. Est enim vtriusque virtus propria, qua se oblectare possint. Et quoniam nati liberi vinculum quoddam videntur, idcirco qui orbatii sunt, facilius dissociantur. Nam & liberi commune vtriusque bonum est, & quod commune est aliquorum, omne eos coniungit & continet. Quam autem vitae degendae rationem vir & uxor vna sequi debeant, & amici omnino, hoc quaerere nihil aliud est, quam quemadmodum officia tueri debeant. Neque enim idem homini est cum amico & extero, & socio & condiscipulo. Cum autem tria, ut dixi, genera amicitiae sint, & in vnoquoque genere alii amici pares sint, alii superiores (nam & boni inter se amici sunt, praestantior de-

Anteriori, itemque suaves & utiles aequatis emolumentis & praestantibus) illi quidem pares esse debent in amore, caeterisque rebus: qui non sunt inferiores, iis proportionem praestantiae tribuendum est. Existunt autem saepe criminationes & querelae in amicitia, quae ad fructum refertur, vel sola, vel maxime, nec sine causa. Quoniam enim illi, qui virtutem in amicitias conciliandis sequuntur, propensi sunt ad bene vltro & citro merendum, quod virtutis & amicitiae est proprium, eoque certatim properant: in iis nec criminationes incidunt nec pugnae. Neque enim eo quisquam offenditur, cui charus sit, quique de se bene mereatur: quinetiam si gratus est, ei refert gratiam. Et qui cum foenore consecutus est quod volebat, is nunquam de amico conqueretur, cum vterque boni cupiditate ducatur. Ne in iis quidem quae suauitatis causa comparantur, incidunt. Si enim vita victusque communis eos delectat, iam vtrique quod volunt, aderit. Et ridiculus sane videatur, si quis eum accuset, cuius consuetudine minus delectetur, cum liceat ab eius abesse consuetudine. At vero plenae sunt obiurgationum, plenae querelarum & criminationum, quae omnes quae fructibus emolumentisque diriguntur. Nam qui spe mercedis, vltro, & consuetudine implicati sunt, semper maiora desiderant: sequunturque minora habere putant, quam digni sint: querunturque non tantas se opes quantas requirerent, esse consecutos. Qui autem benignè faciunt, non possunt tantis iuuare copiis, quantis illi indigent, qui accipiunt. Sed videtur ut ius duplex est, alterum non scriptum, alterum scriptum: sic emolumentum quod ex rebus vtilibus capitur, alterum a more, alterum a lege proficisci. Oriuntur ergo querelae tum maxime cum eam utilitatem non percipiunt, propter quam rem contraxerant. At ea quidem utilitas quae lege introducta est, certis verbis cernitur, quae partim sordida est, cum de manu in manum res traditur: partim ad tempus liberalior & honestior, sed pactione adhibita quid pro quo reddendum sit. Cerrum in hac est quid debeatur, non dubium, sed moram & cunctationem habet, amicitia dignissimam. Itaque horum apud quosdam nulla sunt iu-

dicia, sed sibi charos esse putant oportere eos, qui ex fide rem cum ipsis contraxerint. At verò quæ moribus cõparata nõ est, certa & solenni verborum formula constat, sed tanquam amico dant beneficium aut alii qualiscunque sit. Par autem aut plus eo exigit, quasi verò non dederit, sed foeneratus sit beneficium, nec item commutarit. Nec eadem erit eius qui contraxit rem, & eius qui dissoluit criminatio. Hoc ita fit propterea, quòd omnes vel certè complures honestarum rerum studio illi quidem trahuntur, sed tamè vtilitatem & fructum sequuntur: & quòd pulchrum est benefacere, non vt gratiam exigas, beneficiis autem affici vtile & fructuosum. Referenda est quidem par gratia si modo possis, idque vltro. Neque enim amicus quicquam inuitus facere debet, quasi vero iam inde ab initio peccarit, acceperitq; ab eo beneficium, vnde minus debuit. Non enim ab amico acceperat, neque ab eo, qui ob hanc causam contulerit. Vt igitur in rebus cõmutandis certa formula verborum, eum par est qui beneficium accepit reddere, atque polliceri si modo possit, se gratiam esse relaturum. Nam si minus possit, ne is quidem qui dedit, reposcat. Ergo si possis, reddendum beneficium est. Atque etiam in primis, quis beneficia dederit, & qua de causa, ponderandum est: vt etiam his de causis expectet ille, aut minus expectet. Sed hoc habet dubitationem vtrum referendæ gratiæ officium eius qui accepit emolumento & fructu ponderandum sit, an eius qui dedit beneficio. Nam eum beneficiis afficiuntur homines, extenuantes eiusmodi se à beneficiis accepisse prædicat, quæ & illis exigua erant, & ab aliis accipere licebat. Illi contra quæ & maxima deferre potuerint, & quanta ab aliis non potuissent accipere: idque rebus eorum asperis, aut calamitatibus generis eiusdè. Vtrum igitur si amicitiam vtilitas cõstituat, fructus quem ex beneficio tulit is cui delatum est, mèsura sit, quæstio est. Hic enim indigebat, ei opitulatur alter, tanquam parem aliquando gratiam accepturus. Quoniam igitur tanto fuit præsidio, quanta in altero secuta est vtilitas, tantum etiam reddendum est quantum acceperit, aut

A plus eo etiam, quoniam hoc multo est præclarior. In amicitias autem quas virtus contrahit, quoniam nullæ obiurgationes existunt, officium æstimandum est ex eius qui cõtulit animo & voluntate. Virtutis enim & morum laus omnis in animi iudicio & voluntate consistit. Atque etiam in iis amicitias in quibus excellentiæ quædam sunt, querelæ incidunt. Nam cum vterque plus sibi tribui æquum censeat, hoc si fiat, amicitia dissoluitur. Qui nanque melior est, is sibi maiora debere existimat, quòd plus probo tribuendum sit. Eadem est eius qui maiorem vtilitatè affert, ratio & sententia. Eum enim qui ad nullam partem sit vtilis, paria emolumenta consequi negat oportere. Famulatum enim, non amicitiam esse, nisi pro dignitate officiorum ea constabunt, quæ sunt amicitia propria. Putant enim vt in societate pecuniarum, sic in amicitia, plus accipere oportere eum, qui plus contulerit. At inops & deterior, contra. Amici enim veri & perfecti esse, subuenire egentibus. Quis enim fructus, inquiunt, quæ vtilitas manet eum, qui probo aut potenti sit amicus, si quidem nihil sit consecuturus? At rectè quidem vterque reposcere & exigere videtur. Plusq; tribuendum vtrique est ex iis rebus quæ vigent in amicitia: nõ idem quidè, sed superiori plus honoris, inopi plus emolumentum. Virtutis enim & beneficentiæ merces est gloria: inopiæ & indigentia præsidium, quæstus. Quæ etiam in rebus publicis similitudo perspicitur. Nec enim honos ei tribuitur, qui nihil cõfert in Remp. studii, nihil operum, nihil facultatum. Quod enim commune est, datur ei qui Reip. consulit. At qui honos cõmunis est, cõmunis gloria. Non enim fieri potest, vt quis simul & à Rep. locupletetur, & gloriam cõsequatur. Quoniam enim nemo potest in omni negotio se premi, suasque opes imminui sustinere: qui rei nummariae iacturam fecerit, ei honorem tribuunt: qui muneribus nõ corrumpitur, pecunias. Quod enim cuiq; tribuitur pro dignitate, id exæquat, vt dixi, tueturq; amicitiam. Sic etiam cum iis agendum est, qui non sunt pares. Et cui vel ad opes adiumentum allatum est, vel ad virtutem, is

honorem debet reddere. vicissimq; id reddendum quod quisq; E
possit. Exigit enim & postulat amicitia, non quod cuique de-
betur, sed quid quisque efficere potest. Neque enim id possit
fieri in omnibus, quod in iis contingit societatibus, quæ nobis
sunt cum diis & parentibus. Nam & nemo est qui parem iis
gratiam referre possit, & tamen qui eos quocunque officio, &
obseruatione potest; colit, is vir bonus est habendus. Itaque fi-
lio nõ videtur concessum, vt patrem exheredet, patri licet li-
beros. Par est enim filium qui obligatus est beneficia reddere:
qui si omnia efficiat, nullã tamen partem videatur illius me- F
ritorum assecutus. Ita semper illius beneficiis obligatus est.
Quibus autem quispiam debet, eum quoniam illi præterire
possunt, & patri licebit. Sed nemo est omnino, qui filium velit
exheredare, nisi qui insigni quadam improbitate sit præditus.
Nam præter naturalem amicitiam, communis etiam huma-
nitas impellit: vt ne omni præsidio desertum eum esse patia-
mur. Qui si facinorosus sit, cauendum est, aut nõ laborandum
certè, vt opitulemur. pleriq; enim beneficiis affici volunt, ipsi
conferre vt rem inutilem, nolunt. G

LIBER NONVS.

N omnibus autem amicitiiis quæ nõ sunt
eiusdem generis, comparatio & propor-
tio, vt dictum est, & exæquat amicitias,
& conseruat. Quod in ciuili societate
contingit, cum in sutorem pro calceis, H
& in textorem cæterosque omnes extat
remuneratio pro dignitate. Atque huc
quidem numus comparatus est, quasi rerum omnium mēsurā
communis, vt ad eum referantur, ex eoque ponderētur omnia.
Sed in amoribus interdum amator queritur, sibi in amore pa-
rem non esse eum, quem amet, cum in eo nihil fortasse dignum
sit amicitia. Sape etiam amasius queritur de amatore, q; cum

A prius promiserit omnia, tamē nihil eorū quæ promisit exoluit
omnino. Quod tū euenire solēt maximè, cū ille libidinis causa
amat & colit, hic vtilitatē sequitur, nec vtriq; adsunt. Quoniã
enim amicitia his de causis cōstituta erat, dislocatio & distra-
ctio sequitur, cū minus extāt ea à quibus causæ profectæ erant
diligēdi. Neq; enim se inter se diligebāt, sed quæ aderāt & sup-
petebant. quæ quoniã infirma sunt nec stabilia, etiã amicitia
sunt eiusmodi. At verò amicitia, quã morū similitudo bonorū
cōglutinavit, quoniã propter se est permanet, vt dixi. Sed ami-
ci disident inter se tum cum alia atq; optabant eis obueniūt.
B Nam simile esse aiunt ac si nihil fieret omnino, cum non quod
volunt consequuntur. Quod citharcedo cui dam contigit, cui
cum quispiam pollicitus esset, quo melius caneret, eo se maio-
rem mercedē esse daturum, isq; postridie exigeret mercedem:
eum respondit cum voluptate compensasse voluptatem. Si
hoc vterq; volebat, satis habuit: sin ille voluptatem quam ce-
perit, petebat, ille quæstum aucupabatur quo caruit: non re cte
neque præclarè ad societatem accidit. Quo enim quisq; eget,
C ad id etiam attentus est: quod vt assequatur, nihil est non daturus.
Vtrum autem pretium rei eius sit præscribere qui dat, an
qui accipit, quæstio est. Qui enim dat, videtur illi permittere.
Quod aiunt Protagoram facere solitum, qui cum docuisset
quidlibet, iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti videret-
tur scientiam, & tantundem ferebat. In quibusdam eius gene-
ris satis est viro merces. Qui verò primūm argentū acceperūt,
deinde nihil præstant eorum quæ professi sunt propter pro-
missorum magnitudinem, iure sunt illi quidem vituperandi.
D Neque enim exoluunt, quod promiserunt. Quod certè cogun-
tur Sophistæ facere, quod nemo sit qui quæ sciant illi, argento
dignum existimet. Ac isti quidem, quoniã non perficiunt in
quæ mercedē acceperunt, iure reprehenduntur. Inter quos au-
tem nullum pactum mercedis interuenit, ii quoniã vltro dāt,
omni, vt dixi, reprehensione carent. Hanc enim talem amici-
tiam virtus cōtrahit, in qua ex animo & voluntate ponderan-

da remuneratio est. Ea enim est amici & virtutis propria. Si-
 milis etiã eorum est ratio, inter quos Philosophiã est societas
 & cõmunio. Neque enim aut rei tantã dignitas pecuniis æsti-
 matur, aut vllus honos tanti momenti & ponderis potest exi-
 stere. Sed profecto vt erga deos, sic hic satis sit præstare quod
 quisque efficere possit. Si vero non fuerit talis largitio, sed aliò
 referatur, ea sequi debet maximè quæ ex vtriusque dignitate
 videatur. Quod si ita nõ fiat, nõ solum necesse est, verum etiam
 æquum, eum qui rem tradat, pretium præscribere. Etenim si
 quantam hic vtilitatem quantumque fructum ceperit, aut
 quantam voluptatem secutus sit, parem ille vicissim cõsequa-
 tur, ab hoc pretiũ obtinebit. Nam in rebus venalibus hoc cer-
 nere licet. Et nonnullis in locis leges sunt, quæ iudicia vetant
 fieri, quòd eum deceat decidere cui habita sit fides, sicuti cum
 eo societas & ratio contracta est. Cui enim res tradita sit atque
 permissa, eum iustius quàm qui permiserit, putat constituere
 posse. Nam permultas res non tantidem qui habent & ii qui
 sibi dari volunt, æstimant. Sua enim cuique, & quæ quisq; dat,
 magni pretii videntur. attamen compensatio tanta sequi de-
 bet, quãtum ii qui acceperint, præscripserint. quanquam fortè
 non est tanti res æstimanda, quanti is qui tenet æstimat, sed
 quãti antè quàm occuparet, æstimabat. Hæc quoque dubi-
 tationem afferunt, vtrum patri omnia tribuenda sint officia,
 eiq; parendum sit in omnibus. Et vtrum ægrotus medico de-
 beat credere. Et num imperator deligendus sit is qui laude rei
 bellicæ valeat plurimum. Itẽmque amicõne potius, an bono
 viro subueniendum sit. Et vtrum ei qui de nobis bene meritus
 est, referenda est gratia, an dandum beneficium socio si vtrique
 non possit? Ac horum quidem omnium non est facilis expli-
 catio, præsertim cum magnæ in iis dissimilitudines ac diffe-
 rentiæ versentur, & magnitudinis & exiguitatis & honesta-
 tis & necessitatis. Hoc tamen non est obscurum, nõ esse eidem
 officia tribuenda omnia. Potius enim referenda ferè quàm in-
 eunda à socio gratia est. sicuti mutuum etiam reddendum est

A potius cui debetur, quàm sodali dãdum beneficium. Quanquã
 hoc non semper sit seruandum. Vt si quis redemptus sit à præ-
 donibus, vtrum eum qui se liberarit vicissim redimere debeat,
 qualiscunque sit. aut si captus ille quidem nõ sit, repetat autem
 aliquid, vtrum ei potius referenda sit gratia, an vero redimen-
 dus pater, quæritur. Nam suus cuique pater potius sit redimen-
 dus. Ergo, vt dixi, omnino debitum officium reddendum est.
 Quod si dandi ratio honesti necessitatĩque ratione vincatur,
 est ad hæc ipsa declinandum. Incidunt enim huiusmodi tem-
 pora, cum beneficiũ quo prouocati sumus, reddendum nõ est.
 vt si quis sciens in bonum virum beneficium contulerit, & in
 hunc quẽ improbum esse existimet, extabit remuneratio. Ne-
 que enim semper ei commodandum est vicissim, qui commo-
 darit. Nam & hic suam ob causam bono viro cõmodauit, & il-
 le nihil emolumenti se ab improbo sperauit esse capturum. Er-
 go siue ita est, non est par dignitas: seu non est ita, sed putant,
 nunquam absurdum quicquam facere videbuntur. Vt ergo sæ-
 pe dixi, quæ de perturbationibus, actiõibus & officiis habetur
 oratio, iisdẽ finibus & terminis cõtinetur quibus eæ res in qui-
 bus versantur. Atque illud quidem perspicuum est, non eadem
 omnibus officia tribuenda esse, nec patri quidem omnia, quẽ-
 admodum Ioui nõ fiũt sacra omnia. Quoniam autem alia pa-
 rentibus, alia fratribus, alia propinquis, alia beneficiis tribuẽda
 sunt: suum cuique ac proprium quòdq; deceat tribuẽdum est.
 Quod etiã facere videntur. Nam inuitat cognatos ad nuptias,
 quibus quoniã genus commune est, idcirco quæ genus attinẽt,
 sunt illis inter se officia communia. Ob eãmq; causam cogna-
 tos & propinquos venire putant oportere ad spõsalia. Sed ne-
 cessaria præsidia vitæ parentibus maximè debentur, quibus re-
 bus procreatores iuuare pulchrius est quàm seipsum. Atque
 etiam vt Diis, sic suus honos tribuendus est parentibus: non
 omnis quidem, sed patri is qui patrem, matri qui matrem de-
 ceat. Omnis etiam seni honos tribuendus est is, qui etatẽ illam
 decet, assurgendo, decedendo de via, aliĩsque generis eiusdem.

Cum sodalibus & fratribus libertas, & rerum omnium cōmunitas vigere debet. Cognatis etiam atque tribulibus, ciuibus item reliquisq; omnibus enitendum est, vt suus cuiq; tribuatur. & quæ in quoq; insunt, ea ex illa quæ nobis cum illis erit familiaritate, ex virtute & vsu erunt iudicanda. Ac in iis quidē quæ sunt eiusdem generis facilius iudicium est: quæ autē sunt alterius, difficilius. Non tamē ob eam quidem causam desistendum est, quin etiam quoad fieri poterit explicanda sunt omnia.

De dimittēdis autē amicitias hoc quæri solet, vtrū discedendum sit ab amicis qui non sunt cōstantes neque stabiles, an ne ab iis qui amicitias vtilitatibus & suauitate dirigūt. Cū hæc quidem nō assequuntur, non est alienum dissoluere. Hæc enim amabāt ipsa, quibus sublatis, illud consentaneum est, vt etiam amicitia tollatur. Licet etiam accusare, si quis vtilitatem & suauitatem quærens diligit, seq; in amicitia virtutem simulet secutum. Nam, vt initio dixi, multa amicorum dissidia fiunt, cum non æquē ac putarant, sunt amici. Actum quidem, cum quispiam falsus est opinione, quod alterum putaret ductum virtute se diligere, nec is quicquam tale faciat: se ipse accusare debet. Sin autem ab illius simulatione falsus est, par est accusari eū qui fraude egerit, vel multo etiam magis q̄ eos qui numos adulterant, quo in re præstantiore calliditas consumitur. Sed si tanquam probum virum receperit aliquis, malus autem factus est, aut etiam videtur: etiamne diligendus sit, quæritur, an hoc fieri nullo pacto potest? Siquidem non sunt amore digna omnia, sed bona sola. Et improbus diligendus est nullus, neque æquum sit. Nō enim vel amare improbos quisquam debet, vel par esse ac similis malorum. At qui pares, vt dixi, cum paribus instituunt amicitiam. Sed vtrum repente præcidendæ sint amicitia, an non cum omnibus, sed cum iis quorum vitiis remedium nullum inueniri potest? Iis autem qui sanari possunt, eo magis quoddam adiumentum afferendum est ad mores, q̄ ad opes, quod melius est & amicitia dignius. Quanquam alienum nihil qui discesserit facere videtur, quippe cum non huic

A aut certè tali foret amicus. Quoniam igitur ad meliorem mentem reuocare non potest, ab eius se remouet amicitia. Sin hic permanet, ille autē melior est, præstatq; virtute: vtrū eo amico vti debeat, an fieri non possit, quæstio est. Hoc perspicuum est in magna distantia, vt in iis amicitias quæ ab ineunte ætate contractæ sunt. Etenim si ille in puerili animo & sententia permaneat, hic autē vir sit optimus: quī fieri potest vt inter se diligant, cū nec moueantur iisdem rebus, nec offendantur? Neque enim hæc sunt inter eos mutua, sine quibus amici esse nullo modo possunt: quando quidem vita vtriusq; communis non potest inter eos intercedere. Sed de his iā diximus. Vtrum verò nihilo erga eum alieniore animo esse debet, quàm si nunquā amicitia intercessisset: an prioris consuetudinis valere debet recordatio? Vt enim amicis potius gratificari putamus oportere quàm exteris: sic veteri amicitia aliquid tribuendum est, nisi propter singularē quādā improbitatē facta sit distractio.

Ea autem, quæ amicitiam cōciliant amicis inter ipsos, quibusque amicitia fines & termini constituti sunt, ab iis profecta videntur, quæ sibi quæq; conciliant atque commendant. Ponunt enim amicum eum, qui velit seruire, ac seruiat cōmodis amici, aut quæ videantur, illius causa: aut qui velit saluum & incolumem amicum, eūque manere in vita ipsius causa. Quo sunt animo matres in liberos, iique amici qui temeritate ducti sunt ad amandum. Alii amicum eum statuunt, qui vita vtriusq; communi cum amico cōiunctus est, quique eadem studia sequatur. aut eū qui & rebus aduersis amici doleat, & gaudeat secundis. Quod idem in matribus contingit maximè. Eorum etiam in aliquo amicitiam ponunt. Sed hæc quidē omnia virum bonum sibi conciliant: cæteros autē quia bonos se existimant. Est enim & virtus & vir bonus, mensura, vt dixi, rerū omnium. Nam & sibi ipse cōstat, & iisdem rebus mouetur per omne tēpus ætatis. Estq; is qui se iis quæ verè bona sunt, quæq; videntur, velit affici, quæ eadē efficit. Est enim boni viri quod bonum sit gerere, atque suam ob causam, siquidem mentis gra-

tia, quod quidem vnusquisq; videtur esse. Atque etiam manere vult in vita, ac saluus esse. idq; facit ob id maximè quia fit sapiens. Bono enim viro status bonus honestusq; est. Et se quisq; bonis vult affici. Quod si alii fierent omnes atque sunt, nemo esset homo qui bona esse omnia in eo vellet, in quod versus esset. Est enim etiam in Deo bonum hoc tempore, sed quod idè ipse est quale id cunque sit. Ac mens sua quisq; est, vel maximè. Cùmq; sit eiusmodi, secum ipse vult viuere, idq; facit libèter. Vt enim lætamur iis bonis quæ recordamur, sic iis erigimur, quæ expectamus. Habèt enim hæc oblectationem, atque etiam eius animus abundat præceptorum copia. Et quoniam iisdem rebus semper mouetur, & offenditur, & non aliis aliàs, fit vt doleat gaudeatque rebus suis vnà secum optimè. Is enim est quem nullius omnino rei possit pœnitere. quòd ita vir bonus in se animatus sit. In amicum etiam, quemamodum in se est animatus. Est enim is amicus quidem, qui est tãquam alter idem, & in eorum videtur aliquo amicitia consistere. & in quibus eadem insunt studia, eadem voluntates, ii amici nominantur. Vtrum autem secum cuique sit amicitia, necne sit, omittamus hoc quidem tẽpore quærere. Tandiu autem amicitia manet, quandiu eorum quæ dixi, aut duo adfunt, aut etiam plura. nimia etiam amicitia videtur ea quæ secum cuique est. Sed tamen constat, quæ dicta sunt, adesse permultis, etiam improbis. Num ergo eorum participes sunt, quia se ipsi oblectant, seque bonos putant? Hæc enim omnia eorum insunt nemini, qui admodum nefarii sunt, nec videntur quidem nec ferè vlli malorũ. A se enim dissident ipsi, secumq; discordant. & alia volunt, alia sequuntur, ritu impotentum. Quæ enim sibi ipsi bona esse statuerunt, iis ea omnia anteponunt, quæ iniucũda sunt & molesta. Alii rursus propter ignauiam, ab iis rebus gerendis recedunt, quas ipsi sibi bonas esse decernũt. Qui verò multa & graua scelera admiserunt, improbitate victi, & se oderunt ipsi, & vitam fugiunt, mortẽmq; sibi ipsi consciscunt. Improbi etiam alios quibuscum versentur requirunt, se fugiunt ipsi. Multa

A enim & graua facinora recordatur, quæ & alia eiusdem generis, cũ soli sunt expectat: cum sunt cũ aliis, obliuione obruunt. Et quoniam in iis nulla est causa cur diligatur, nulla est etiam in eis ratio diligendi sui. Nec igitur ipsi soli lætari possunt, nec dolere. Eorum enim animus à se ipse dissidet, secumq; discordat, aliàsq; agitatus pœna scelerum, se dolet à quibusdam rebus abstinuisse, aliàs gaudet. atq; pars altera huc trahit, illuc altera, vt solèt partes dissoluti corporis. Qui si & dolere simul nõ possit & lætari, at paulo post certè & se molestè fert ex rebus aliis quibus voluptatẽ cepisse, & sibi eas vellet non fuisse voluptati. Est enim vita malorũ plena pœnitentiæ. Non igitur in se amicè animati sunt improbi, quòd in eis dignũ nihil sit amicitia. Quòd si ita affectum esse animo valde miserum est, fugienda improbitas est, dádãq; opera vt boni simus. Sic enim & in nos ipsi amico animo affecti, & aliis sumus amici futuri. Beneuolentia autem quanquam videtur, tamen non est idem quod amicitia. Nam beneuolentia etiã cum iis coniuncti sumus, quos ignoramus: eademque occulta est, amicitia non est. Quod etiã supra attigimus. Nec amor quidem est, præsertim cum nec sit desyderii nec cupiditatis particeps, quæ amorem cõsequuntur. Præterea consuetudine amor suscipitur, beneuolentia etiã cito, quod in certatibus cõtingit. Eos enim quodãmodo spectatores diligunt, & in eis est eadem voluntas, cum interim nullis officiis nullisq; actionibus coniungi queant. Nam & repente, vt dixi, beneuolentia cõiunguntur, & leuiter diligunt. Atque etiã videtur vt amatoriarum leuitatum, sic amicitia principium ab ea ductum esse voluptate, quæ ex sensu oculorum aspectuq; capitur. Etenim nemo quẽquam insane amat, nisi forma capiat. Et qui forma capitur, non continuo diligit, sed tum deniq; cum & absentis desyderio tenetur, & præsentẽ concupiscit. Sic inter nullos amicitia esse potest, nisi ante coniuncti sint beneuolentia. At qui beneuolentia coniuncti sunt cum quopiam, non ii continuo etiam diligunt. Eos enim duntaxat volunt bonis affici, in quos bene animati sunt: nec vllis officiis cõiungi

vellent, nec vllam propter eos suscipere molestiam. Quocir-
 ca eam fontem amicitiae licet dicere, quam tempore confirmata
 cum auxit consuetudo, tum amicitia nascitur, non quae uti-
 litatis aut suauitatis causa fingitur. quando quidem eorum cau-
 sa nemo cum alio benevolentia coniungitur. Nam qui bene-
 ficia accipit, si eum qui contulit, benevolentia complectatur,
 is officio fungatur. At vero qui beneficia ponere vult apud
 quempiam, spe praesidii & auxilii adductus, non illi benevolus,
 sed sibi potius videtur. sicuti nec is amicus habendus, qui uti-
 litatis causa colit & obseruat quempiam. Omnino autem vir-
 tus & probitas benevolentiam contrahit, si qua significatio ho-
 nestatis, fortitudinis, aut alicuius eiusdem generis, eluceat.
 Quod etiam in certantibus fieri solere diximus. Atque etiam
 concordia ad amicitiam pertinere videtur. Itaque non est idem
 quod eadem sententia, quando quidem in iis etiam, quorum
 alter alteri ignotus sit, inesse potest. Nec concordet autem eos qui
 de quavis re idem sentiunt, ut eos qui de rebus caelestibus: quip-
 pe cum idem & vnum de iis rebus sentire, non sit proprium
 amicitiae. Sed ciuitates in concordia esse tum dicuntur, cum de
 commodis & utilitatibus, vnum idemque sentiunt, & decer-
 nunt, quodque publice placuerit, exequuntur. Ergo in gerendis
 rebus iis quae graues ac magnae sint, quaeque adesse possunt vel
 vtrisque; vel omnibus, concordia consistit. Veluti ciuitates con-
 cordes sunt, cum placet omnibus magistratus deligendos esse,
 aut in eundam cum Lacedaemoniis societatem, aut Pittacum im-
 peratorem esse, si etiam ipse velit. At vero cum se ipsum uterque
 ut sit apud Phoenissas, voluerit deligi, tum seditio nascitur. Non
 enim vnum idemque intelligere duos quale id cumque sit, vnum
 & idem sentire est. sed idem in eodem. Ut cum populus & opti-
 mates optimos volunt praesesse Reip. sic enim omnes quod vo-
 lunt consequuntur. Ciuicumque inter ipsos amicitia, concordia
 videtur, ut etiam celebratur. Est enim in commodis & utili-
 tatibus, iisque omnibus quae ad vitae usum pertinent. qualis bo-
 nis inter bonos concordia est. si enim iisdem de rebus vnum

A idemque & ipsi secum & cum aliis sentiunt, praesertim cum eo-
 rum stent sententiae, & voluntates, non more Euripi refluant.
 Recta etiam & utilia sibi proponunt, quorum communiter
 cupiditate ducuntur. At vero improbi vnum atque idem nisi
 ad breue & exiguum tempus, sentire non possunt, sicuti etiam
 amici esse solent, cum in emolumentis sua augendi cupidita-
 te inflammati sint, iis autem in rebus quae labore sumptusque de-
 syderant, ab officio deficient. Quae quoniam sibi quisque exo-
 ptat, proximum quaeque obseruat & arcet. Euertetur enim fun-
 ditus Resp. si a nemine conseruetur. Ex quo nascuntur seditio-
 nes, dum alteri alteris necessitatem afferunt, ipsi fungi officio no-
 lunt. Benefici autem vehementius eos diligunt in quos be-
 neficia contulerunt, quam ii qui acceperunt, eos qui dederunt.
 Quae nobis contra opinionem incidit quaestio. Ac compluri-
 bus hoc ita videtur, propterea quod illi debent, his debetur. Ut
 igitur in commodato periisse expetunt debitores, eos quorum
 res contraxerunt, salus autem debitorum curae est creditoribus:
 sic ii qui bene meriti sunt, eos saluos volunt in quos liberales
 fuerunt, quod gratiam beneficiumque sint accepturi, illis curae
 non est remuneratio. Et Epicharmus quidem forte hoc dicat,
 ad improbitatem eorum spectare orationem, quae tamen hu-
 mana est. Sunt enim plerique immemores beneficii, propensio-
 resque sunt ad accipiendum quam ad bene merendum. Sed causa a
 natura potius profecta videtur, quae nihil simile habeat ei rei
 quam attuli de creditore. Non enim in illis amor inest, sed vo-
 lunt saluos illos, ut suum recipiant. At ii qui bene meriti sunt,
 eos diligunt apud quos beneficia collocarunt, etiam si in praesens
 nihil ex iis emolumentum percipiunt, nec sint percepturi in poste-
 rum. Quod etiam in artificibus contingit. Omnibus enim sua
 cuique chariora sunt opera, quam suis quisque operibus, quae mu-
 ta & inanimata sunt. Sed nescio quo pacto hoc in poetis ma-
 gis cernitur, quos sua opera praeter modum delectant, ea ut
 liberorum loco diligant. Huic est similis causa beneficiorum.
 Nam qui beneficium accepit, opus eorum est, quod eis cha-
 y ii

rius est, quàm operi procreator & auctor. Hoc autem causæ est, quòd cum nobis suus cuique status optabilis sit & charus, simùsque re ipsa (nam viuendo & agendo) fit vt qui fecit opus, sit actione quodam modo. Ergo opus diligit, quòd statum suum. Atq; hoc à natura ductum est. Quod enim esse potest, id, opus quod re ipsa est indicat. Atque etiam ei qui beneficium contulit, pulchrum honestumque est id quod actioni congruit, vt id etiam in quo ipsum inest, deletet. At is qui beneficium accepit, nihil rei præclaræ in eo qui dedit esse existimat, præter fructum & emolumentum, quod insuauius est, minùsq; amabile. Habet autè eius quod præsens est actio, & rei futuræ expectatio, & præteritorum recordatio, oblectationem. Sed tamen eo quod præsens tanquam in manu datur, nihil iucundius est, nihil amabilius. Ac ei quidè qui bene meritus est, sui operis permanet stabilis certaq; possessio. Est enim firma, constans, stabilisq; virtus. Qui vero accipit, ei vtilitas perit tota & decedit. Et benefactorum recordatio iucundissima est, vtilitatum nõ ferè, aut minus certè. Contraque est in expectatione. Amor etiam actioni similis est, amari perperisioni. Qui autem in actione sunt occupati, eos necesse est diligere, eaq; sequi omnia, quæ ad amorem pertinent. Iam verò ea sunt chariora omnibus quæ labore parta sunt. vt etiam pecuniæ iis chariores sunt qui quæsierunt, quàm qui acceperunt. At qui accipere beneficium nullius negotii est, dare arduum ac difficile. Ob eamq; causam liberi chariores sunt matribus, quòd partus difficilior sit, maiorisq; laboris indigeat, & quòd suos esse sciant certius. Quod idem beneficis proprium videtur. Sed vtrũ se quisq; maximè diligere debet, an alium aliquem, quæstio est. Culpatur enim qui se maximè diligunt, eosq; sui diligentes probri loco appellant. Ac mali quidem videntur quæ faciunt, suam ob causam facere omnia, atq; eo magis quo sunt sceleratiores, idq; illis vitio datur, quòd sibi tantum consulant. Boni autem ob honestatè, eosq; magis quo meliores sunt, vt suas res rationesq; prætermittat. A qua oratione facta dissentiunt, nec sine causa.

A Aiunt enim diligendũ eum maximè, qui fit maximus amicus. Amicus autè maximus is est, qui velit bonis affici quàm maximis eum quem diligit, illius causa, etiam si ad se ex his nihil redeat. quæ sibi quenque conciliant, cæteraque omnia quibus amicus definitur. Docuimus enim principium ductum à se diligendi sui ad alios peruenire. Atque etiam eodem pertinent prouerbia, Vnus animus, Amicorum omnia communia. Amicitia, æqualitas. Tibiæ genu propius. Quæ omnia in quoque inesse, ad seque redire reperiuntur. Sibi enim quisq; charus est maximè. Se ergo quisque maximè diligere debet. Iure autem hoc venit in dubium, vtris tandem rationibus assentiendum fit, cum præsertim vtræque sint probabiles. Constituendi ergo sunt in eiusmodi rationibus fines & quasi termini veritatis. Quòd si quem vtræque rationes sibi charum constituent, intelligamus, cito planũ fiet. Qui ergo hoc ipsum vitio vertunt, diligentes sui appellant eos, qui penitus suas cogitationes & studia in pecunias honores, corporis voluptates abiecerunt: quorum plerique hæc ita expetunt, iisque student, quasi in eis sit summum bonum. Itaque de iis digladiari solent. Qui ergo istis rebus totos se dediderunt, ii cupiditatibus, animi perturbationibus, eique parti quæ est expertis rationis, omnino obsequuntur, cuius generis magna copia est. Itaque appellatio ipsa ducta est à multitudine, quæ ipsa vitiosa & deprauata est. Iure igitur vt probrum obiicitur, iis qui ita se ipsi diligunt. Nec dubium est, quin eos qui hæc talia sibi proponunt, plerique sui diligentes soliti sint dicere. Si quis enim vnus ex omnibus maximam operam eo cõferat, vt iuste & modeste facta sequatur, aut quæuis alia, quæ virtutibus congruant, isque omnino sibi semper honestatem vendicabit, hunc nemo sui diligentem dixerit, hunc nemo reprehēdat. At qui hîc potius vir sibi charus esse videatur. Nam & pulcherrima quæque ac optima sibi assumit, & parti ei sui, in qua inest vis maxima, obsequitur, parètque in omnibus. Vt enim ciuitas omnisque alius cõuentus, sic homo est omniũ optimũ. Sibi ergo charus est maximè, qui

hoc ipsum diligit ab eoque in gratiam. Atque etiam ex eo continens & impotens nominatur, quod animum vincat & teneat, vel non teneat: quoniam in eo omnis nostra vis sita sit, ipsique ea sponte nostra videamur gessisse maxime quae ratione duce gessimus. Ac illud quidem minime dubium est, suum quaeque nostrum animum esse maxime, eumque a bono viro maxime diligi. Quapropter idem sibi charus est maxime, alio genere charitatis, quam quod vitio datur, a quo tantum abest & distat, quantum vita rationi consentanea ei praestat quae voluptati congruit, quantumque interest inter honesti appetitionem eiusque rei quae utilis esse videatur. Ergo ii omnes, qui singulari quadam tenentur praclararum actionum & officiorum cupiditate, in commendatione omnium laudumque versantur. Quod si omnes ad virtutem honestasque actiones quasi certatim contenderent, & publice omnes decus, & priuatim singuli summum bonum adipiscerentur. siquidem virtus ex eo genere est. Ita sibi charus esse bonus debet. Nam & sibi praclaris actionibus proderit & caeteros iuuabit. At non debet improbus. siquidem & sibi nocebit & proximis, praesertim cum pravis cupiditatibus obsequatur. Ac in deprauatis quidem quae agunt ipsi, ab iis dissentiunt quae facere debent. Boni autem viri quae debent, eadem efficiunt. Nam & animus quod optimum est eligit, & vir bonus rationi obtemperat. Nam quod aiunt, multa virum bonum & amicorum causa & Reip. gerere solitum, & si opus erit, mortem etiam oppetere: id verum est. Pecunias enim & honorem, & caetera bona, de quibus homines inter se digladiari solent, contemnet ac pro nihilo putabit, dum sibi honestate ac decus retineat. Breui enim tempore summam malitiam, quam longo leuem percipere voluptatem: unumque officium praclarum & magnum multis & paruis anteponet. Quod iis profecto accidit, qui pro amicis & pro patria mortem non dubitant oppetere: qui iidem sibi quidem magnum decus assument, & diuitias pro nihilo ducunt, quo maiores opes amici consequantur. Nam cum diuitias & opes amici consequantur,

Atque ipse decus & honestatem. Ita sibi maiora bona retinet ac vendicat. Eadem honorum & imperiorum ratio est. Haec enim amico omnia relinquet, ex quo decus sibi laudemque comparabit. Recte igitur bonus videtur is qui rebus omnibus antefert honestate. Atque etiam fieri potest, ut amico rerum actione concessa, pulchrius sit, eum amico gerenda Reip. causam extitisse, quam si ipse gereret. Quare hoc iam perspicuum est, bonum virum plus sibi ex iis rebus quae ad laudem valent, assumere solere. Atque hoc quidem modo decet diligentem esse sui: quomodo solent plerique, non decet. Hoc etiam de beato quaeri solet, vtrum amicis, necne, ei sit opus? Beatos enim eosque omnes qui se ipsi contenti sunt, amicorum praesidia negant requirere. nam omnibus eos copiis & opibus abundare. cum igitur se ipsi contenti sint, nullo egere. Amicum porro cum quasi alter idem sit, quod quisque minus per se possit, id suppeditare. Ita cum Deus omnia suppeditet, quid opus est amicis? Sed absurdum sit cum bona omnia beatis attribuamus & concedamus, amicos non concedere, quibus nihil in bonis externis maius, nihil melius inueniri potest. Quod si amici est beneficia dare potius quam accipere, & si est boni viri ac virtutis, benigne facere, pulchrius autem & praestantius amicis quam alienis subuenire: certe bonus vir quibus det beneficia requirat necesse est. Quocirca quaeri solet, vtrum rebus aduersis magis, quam secundis desideretur: quod calamitosi qui opem ferant, & qui beati putantur, de quibus benemereantur, requirant. Atque etiam illud alienum sit, beatum constituere solitarium, praesertim cum nemo velit in summa solitudine omnibus opibus circumfluere & copiis. Est enim homo ad civilem congregationem, coniunctionemque vitae natus. Hoc igitur beato adest, qui omnibus, quae vi sua & dignitate bona sunt, sit praeditus & ornatus. Atque hoc quidem perspicuum est, cum amicis & bonis melius esse, quam cum alienis & quibuslibet viuere. Est igitur amicis opus beato. Quae est igitur superiorum sententia, quoque modo vera est? An id volunt, plerisque amicos eos potissimum putare,

ex quibus sperat se fructum esse capturos? Cuius quidem generis nullum requirit beatus, quippe qui omnibus sit copiis praeditus. neque eorum quenquam, qui delectationis suauitatisque causa parantur, nisi paulum admodum. Quoniam enim vita ei suavis est & iucunda, nihil voluptatis ascititiae indiget. Nec si amicos eiusmodi non desiderat, continuo videtur nullos requirere omnino. Quod non ita est. Initio enim dixi beatitudinem in actione quadam consistere, & perspicuum est actionem gigni, non adesse, nec permanere ritu possessionis. Quod si beatitas omnis in vita & actione consistit, boni autem viri per se & propter se bona est & iucunda actio, ut initio dictum est, sua etiam quaeque delectant, & cernere proximum quaeque magis quam nosmetipsum possumus, illorumque res & actiones quam nostras, bonorum quoque qui amici sunt actiones, bonos viros delectant, praesertim cum iis bonis praediti sunt quae suavi & suapte natura bona sunt: efficitur ut beati amicos eius generis desideret necessario. Si quidem intueri vult actiones & facta praecleara & sua, quo ex genere sunt illa amici qui sit vir bonus. Huc accedit quod beatum iucunde vivere putant oportere. Itaque in solitudine agentis, molestiarum ac curarum vita plenissima est. Nec enim facile est eum qui degat in solitudine, continue in rerum actione versari. cum aliis & apud alios multo facilius. Futura est igitur ita denique actio diuturnior, si iucunditas accesserit: quod inesse debet in beato. Nam vir bonus, quia bonus est, honestis delectatur actionibus, turpibus offenditur. sicuti musicorum aures suauibus sonis permulcentur, offendunturque contrariis. Atque etiam ex vita victusque communi, inter bonos exercitatio quaedam virtutis comparatur. ut etiam Theognidi placet. **H** Virtutem ex doctis discas, verumque laborem.

Improbis inficiet teque animumque tuum.

Qui autem longius a natura causam petunt, iis videtur vir bonus suapte natura expetendus amicus esse viro bono. Quod enim per se suamque vi bonum sit, id docui bono viro sua sponte bono esse ac voluptati. Atqui vita in animantibus vi sensus definitur, in ho-

A minibus vi sensus & cogitationis. Sed vim actio rerum consequitur, & laus omnis in actione consistit. Viuere autem est proprie sentire & intelligere. Vita etiam in iis est quae per se bona sunt & iucunda. Nam definita certaque est, & quod certum est ad naturam boni viri accommodatum est. Quod autem suapte natura bonum est, omne bono viro bonum videtur. Quocirca suus status quaeque delectat. Sed non est designanda vita vitiosa & deprauata, neque doloribus cruciatibusve confecta. Ut enim quae insunt in tali vita, sic ipsa incerta infinitaque est. Quod ex iis quae mox de dolore dicam, erit multo euidentius. Quod si ipsa vita bonum est, & iucundum. **B** Quod hinc perspicui potest, quia cum omnes, tum vel maxime boni eius cupiditate ducuntur. Nam & his expetenda est maxime, & illorum vita beatissima est. Qui autem cernit, se cernere sensu percipit: & qui audit, se audire: & qui ambulat, se ambulare: itemque in ceteris quiddam est, quod nos agere percipit. Atqui sensu aliquid percipere possumus, quia sensu percipimus. & mente agitare quid possumus, quia cogitamus. Sensu porro & animo aliquid percipimus, quia sumus & in vita manemus. **C** Nam esse & in vita manere est, vel sensu vel animo percipere. Atqui sentire se quaeque vivere in iis est, quae sunt suapte natura iucunda. Nam quia per se vita est in bonis, idcirco sensus alicuius rei bonae quae adfit, suavis est. Vita autem cum omnibus expetenda est, tum maxime bonis, quod eis status suus cuique bono sit & voluptati. Sensus enim eius quod suapte natura bonum sit, eos delectat. Quemadmodum porro in se bonus vir, sic in amicum animatus est. Est enim amicus alter idem. Ut igitur suus cuique, sic status amici expetendus est. Status autem ob eam causam expetendus est, ut diximus, quia ipsum sibi bono esse sensu perciperet, qui quidem sensus per se ipse delectat. Amicum ergo necesse est beatus in vita manere sentiat. Quod vita victusque communis, sermonumque ac consiliorum omnium efficiet societas & communio. In ea enim vitae degendae ratione hominum inter ipsos consistit coniunctio, non ut pecudum, in pastu ciboque communi. Quod si status propterea beati expetendus est, quod sit sua sponte in bonis, in eodem autem genere est

amici status: fit vt amicus in iis numeretur, quæ beatus expe-
 E
 tere debeat. Quod autem ei optabile est, ei adesse debet, aut hac
 parte aliquid ei deerit. Amicos igitur veros & viros bonos, qui
 futurus est beatus, desyderabit. Sed vtrū parandi sunt ami-
 10 ci multi, an quemadmodū in hospitalitate rectè dici videtur,
 nec multitudine opus esse hospitem, neque omnino desertum
 esse oportere: sic deceat in amicitia nec desertū esse ab amicis,
 neq; multitudinē amicorum sibi adiūgere, magna quæstio est.
 Ac in iis quidem qui vtilitatis causa fingunt amicitias, quod
 dictum est, valere videatur. Difficile est enim multis refer-
 F
 re gratiam, neque ad id agendum satis sit vita. Quocirca mul-
 tis eorum quibus res familiaris abunde suppetit, superuacanei
 sint afferantque impedimētum ad vitam honestè degendam.
 Non est igitur his opus. Iis etiam qui delectationis iucundita-
 tīsq; causa amicitia præsidia quærunt, pauci satis sunt amici,
 sicuti in delitiis condimentum. At verò boni viri vtrum mul-
 tos parare debēt? an vt ciuitatis, sic multitudinis amicorū certi
 sunt termini constituti? Neque enim ex decem hominibus cō-
 stat ciuitas, nec etiam cētum millibus. numerūsq; forte nullus
 G
 est nisi is omnis qui inter certos aliquos & definitos constitu-
 tus est. Ergo amicorum quoque multitudinis certi sunt quidā
 fines & termini constituti. Et certè multi adiungēdi sunt, qui-
 buscum liceat vitā traducere, cum præsertim id amicitia di-
 gnum esse videatur. Nec verò dubiū est, fieri non posse vt quis
 quam vitæ societate cum multis coniunctus, iis se quasi det &
 impertiat. Iam verò illi etiam coniuncti sint amicitia oportet:
 si quidem omnes vita victūq; communi consociati sint, quod
 H
 certè in multis difficile est. Difficile est etiam & rebus prospe-
 ris gaudere, & aduersas grauitè ferre cum multis. Concurrere
 enim hæc possunt, vt cum vno voluptate afficiatur, doleātque
 cum altero. Quapropter hic præclarè agetur, si minus q̄ pluri-
 mos amicos quæramus, at tantū certè numerum, quātus sat sit
 ad vitæ degendæ institutum. Neque enim fieri videtur posse,
 vt cuiquam valde chari sint plurimi. Itaque ne in amoribus

A quidē fieri potest. Est enim certè excellens quædam ac præstās
 amicitia, qua vnus cum vno coniungitur. Quare si qua sit ma-
 gna & excellēs amicitia, ea vni cum paucis intercedat, necesse
 est. Quod etiam rerum vsu, ac re ipsa experimur. Neque enim
 inter multos ea iūgitur quæ sodalibus inter ipsos est amicitia.
 Et quæ celebrantur efferunturque laudibus, eæ inter duos iun-
 ctæ ferūtur. Qui autem multitudinem, & quasi cohortem sibi
 adiungunt amicorum, quīq; se familiariter gerunt cum omni-
 B
 bus, ii amici nemini videntur, nisi more vrbano, quos vo-
 cant comes & affabiles. Quapropter vni qui etiam ad volupta-
 tem non loquatur, sed qui vere sit bonus, amicitia cum multis
 ciuium propria illa quidem intercedere potest: amicitia autē
 quam virtus contrahit, & conciliat, non potest. Ac rectè agi-
 tur, si paucos huius generis reperiamus. Atq; etiā hoc quæri
 11
 solet, vtrum rebus secundis magis, quàm aduersis amici desy-
 derantur? Nam in vtroq; genere quæruntur. Nam & ii qui ad-
 uersa vtuntur fortuna, opis indigent: & qui secunda, conuictio-
 C
 nes requirunt, & quibus benigne faciant, præsertim cū aliis cō-
 sultum velint. Ac rebus quidem aduersis magis sunt illi quidē
 necessarii, quòd in hoc genere ii quærantur ex quibus fructus
 percipi possit. sed nescio quomodo maius ornamentum rebus
 secundis adferunt. Itaque viros bonos sibi adiungunt, quòd &
 iis subuenire, & cum iis viuere optabilius ac melius esse videat-
 ur. Suavis est enim amicorum præsentia & in prosperis re-
 bus & aduersis. Mœrores enim & luctus facit amicitia cōmu-
 nicās partiēsq; leuiore. Quocirca quæret aliquis, vtrum do-
 D
 loris quasi oneris socii sint amici, an non ita sit, sed eorum iu-
 cunda præsentia, sensūsq; communis doloris minorem faciat
 ægritudinem? Ac vtrum ob eas causas, an ob rem aliquā aliam
 leuetur eorum dolor, omittamus exponere. quāquam id, quod
 dixi, euenire videamus: & eorum quodāmodo mixta præsen-
 tia videtur. Nam amici aspectus suavis est ei præsertim, qui in
 miseriis luctuq; versetur: in eōq; ad depellendum dolorē præ-
 sidium est paratum & constitutum. Amicus enim si verus sit

ac ingenuus, aspectu & sermone cōsolari potest. Nā cum eius **E**
 habeat mores cognitos, quibus ille rebus moueatur, & offenda-
 tur, intelligit. Sentire autem alterum suis incommodis dolere,
 molestum est. Nam quoniam omnes cauent ne amicis causas
 doloris afferant, idcirco qui sunt magno fortiq; animo præditi
 natura, dant operam, ne amici in partem veniant doloris sui.
 Quòd si minus superet indolētia eū qui eos premit, non ferunt
 dolorem. omninoq; eos respuunt, qui socios se præbent lamen-
 torum, propterea q̄ ne ipsi quidē propensi sunt ad lamentan-
 dum. At verò mulierculæ similēsq; muliercularum viri eorū **F**
 potissimum consuetudine delectantur, qui socios se præbent
 gemitus & lachrymarum, eosq; loco amicorum diligunt. Sed
 par est scilicet in omni re optimū quenq; imitari. In rebus au-
 tem asperis, iucundam vitæ consuetudinem & cōiunctionem,
 sensumq; suauem efficit amicorum præsentia, q̄ iisdem rebus
 bonisque moueantur. Itaque vltro ad societatem & cōiunio-
 nem prosperitatum amici vocādi sunt (nam pulchrum est be-
 nignitate vti diligenter) ad societate vero calamitatū, timide,
 ac raro. Neque enim rectum est cum amicis aut bene meritis **G**
 consociare & coniungere iniuriam. Ex quo factum est prouer-
 bium, Satis ego superque miser sum. Tum autem vocandi sunt
 maximè, cum leui suscepta molestia, ei profuturi sunt pluri-
 mum. Contrāque decet ad eos qui calamitate premuntur, in-
 uocatum & studiose venire: si quidem amici est liberalitate vti
 in eos præsertim qui opis indigeant, & in eos qui nō rogarint.
 nā in vtrosque præclarius est. At verò in prosperitate, si a ctio-
 nis officiiq; causa postulet, studiose ad amicum eūdum est: **H**
 si vt beneficium accipias, sensim id timidèque faciūdum. Nō
 enim decorum est, vltro paratum esse ad petēdum præsidium.
 Sed tamen vitanda est in denegando quod petitur, offensionis
 quæ nōnunquam suscipitur opinio. Ergo hoc quidem perspi-
 cuum est, in omni fortuna amicorum esse expetēdam præsen-
 tiam. Sed vtrum vt amātib; ipse aspectus charissimus est,
 iique sensum hunc præ cæteris expetunt, quòd ex eo potissimū

A amor nascatur: sic amici vitam victūmq; communem maxi-
 mē exoptant? Nam & communitas quædam amicitia est, &
 quo modo in se quisq; affectus est, eodem erga amicum. At qui
 suus cuiq; in semetipso iucundus est sensus. Et in amico igitur.
 Eius autem sensus munus & officium in vita victūq; commu-
 ni cernitur. Iure igitur vitæ societatem expetūt. Itaque in quo
 quisq; statum vitamq; ponit, & quo omnes vitæ degendæ ra-
 tionem referunt, in eo vitam volunt cum amicis consumere.
 Quocirca alii vnā conuiuantur, alii vnā se talorum ludo oble-
B ctant, nonnulli se exercent vnā & venando & philosophando:
 in iisque totos dies & ætates conterunt, quæ quisq; in vita ma-
 ximè adamauit. Quoniā enim viuere cum amicis vnā cupiūt,
 ea faciūt ipsi: earūq; rerum cōiunguntur communionem, in qui-
 bus consuetudinem vitæ putant consistere. Quapropter im-
 proborū mala amicitia est, qui cum instabiles inconstantēque
 sint, rerum malarum ineunt societatem: similēsque ac pares in-
 ter se, facilè corrumpuntur. At verò bonorum præclara & ho-
 nesta est amicitia, quæ vsu & consuetudine confirmatur. Vi-
C dentur etiam progressum in virtute facere, officiis emendatio-
 nēque cōmuni. Alter enim ab altero ea exprimit, quibus per-
 cipiant voluptatem. Hinc illud,
 Virtutem ex doctis discas, verumque laborem.
 Ac de amicitia quidem hæc tenus.

LIBER DECIMVS.

D **S** **EQVITVR** vt de voluptate differa-
 mus, quandoquidem generi nostro vide-
 tur esse cōiunctissima. Itaque pueros in-
 stituunt voluptate ac dolore gubernare.
 In eo etiam vis maxima est ad virtutem,
 si quis bonis rebus lætetur, doleatque cō-
 trariis. Patēt enim hæc omnia per omnē
 vitam latissimè, in iisque magnum momētum, visque magna
 est ad virtutem & beatam vitam. Nam & quæ iucunda sunt,

omnes sequuntur, & quæ molesta declinant. Quæ cum ita sint, E
minimè prætermittenda fuit hæc disputatio, præsertim cum
magnam hæc ipsa adferant dubitationem. Alii enim volupta-
tem bonum esse dicunt, alii cõtrà valde magnum malum. Ac
illi quidem adducti sunt fortè vt ita esse credât: hi ita denique
melius actum iri putant cum vita nostra, si voluptas, quanquã
non sit, tamen ponatur in malis. procliuem enim ad eam mul-
titudinem esse, ac seruire voluptatibus. Itaque flectendam &
deducendam esse in partem contrariam. Sic enim perueniri F
posse ad mediocritatè atque perfectum. Sed hæc nulla ex parte
vera est aut honesta oratio. Omnis enim quæ de perturbatio-
nibus & officiis instituitur oratio, minorè quàm facta ipsa, ha-
bet auctoritatem. Cum igitur dicta ab iis discrepant quæ per-
spicua sunt sensibus, tum ea contempta, veritatem ipsam tol-
lunt funditus. Nam qui voluptatem quam visus est sequi ali-
quando, vituperat, is ad eam procliuis videtur, quasi non sit ex
eo genere quælibet. Nõ enim multitudinis est discernere. Qua
propter oratio si vera sit, non solum ad intelligendum, verum G
etiam ad viuendum valet plurimum. Si enim factis & vitæ
congruat, tum comprobatur. Quocirca eos hortatur, à quibus
intelligitur, vt vitam ad se quasi ad normam dirigât. Sed hæc
hactenus. Nunc ea explicanda sunt quæ de voluptate diximus.

2 Eudoxus quidem voluptatem summum bonum dicebat, quod
omnia videret eam sequi & quæ ratione vterentur, & quæ ef-
fent expertia. In omni autem re quod bonum sit, expetendum
esse, & optimum quicque maximè. At qui eam summum bonum
esse omnibus, ex eo declarari, quod ad eam toto impetu omnia fer-
rentur. Omnes quod sibi bono sit reperire, sicuti cibum. Quod H
igitur omnibus bono sit, quodque omnia expetât, id summum
bonum esse. Quæ eius rationes comprobatæ sunt non sua vi
solum & pòdere, sed multo magis bonitate ipsius & moribus.
Præstanti enim ac singulari habitus est temperantia. Non igitur
tanquam voluptatis patronus hac vti oratione videbatur,
sed quod res ita haberet. Nec verò ex contrario minus perspi-

A cum fieri putabat. Dolorem enim omnibus per se esse fugiē-
dum, & expetendum contrarium. Maximè autem expetendum
esse, quod rei nullius causa sequeremur. qualis esset voluptas,
consensu omnium. Neminem enim quærere, quamobrem vo-
luptate afficiatur, quod per se & propter se sit voluptas expe-
tenda. Quæ si ad bonum quoduis adderetur, veluti ad ea quæ
iusta & modesta sunt, magis id expetendum efficere. Accessio-
nem igitur bonorum ipsius accessione fieri. At qui hæc quidem
oratio nõ magis voluptatem in bonis videtur, quàm aliud po-
nere. Quicquid enim bonum est, omne coniunctum cum alio,
optabilius est & magis expetendum quàm ipsum separatim. B
Qua etiam ratione Plato refellit esse summum bonum volu-
ptatem. Magis enim expetendam cum prudentia coniunctam
iucundã vitam, quàm ipsam separatim. Quod si pluri sit cõ-
iuncta voluptas, nõ esse in ea summum bonum. Nullius enim
accessione boni, summum bonum magis expetendum effici posse.
Illud autem perspicuum est, non posse illud summum bonum
esse, quod coniunctum cum alio quod per se bonum sit, magis
expetendum & optabilius existat. Quid ergo est eiusmodi cui-
us nos etiam participes sumus? nam tale quæratur. Qui nãq;
C negât summum bonum id, quod omnes appetunt, si nihil dicunt.
Quod enim videtur omnibus, id dicimus summum bonum. Nec
qui tollet hæc fidem & opinionem, aliquid verisimilius probabi-
lius dicat. Etenim si sola rationis expertia eam expeterent,
aliqua esset eorum oratio. Sin ea etiam quæ ratione vtuntur,
quid est quod possint dicere? Atque etiam corruptis & deprava-
tis hominibus certè à natura quædam boni particula tribu-
ta est, præstantior & melior quàm si sola sit ea, quæ bonum na-
turæ accommodatum expetit. Nec videtur vera quæ de cõtra-
rio allata est, oratio. Negant enim si dolor malum sit, continuo
voluptatem esse bonum. Malum enim malo esse cõtrarium &
neutri vtrūq;. Quæ cum dicunt, nihil illi quidem absurdum
dicunt, sed ab iis tamen quæ dicta sunt dissentunt. Si enim
vtraque sint in malis, fugienda etiam esse oporteret: sin neutrum

fit, aut alterum, eadē ratio est. Nunc constat homines voluptatem sequi vt bonum, & dolorem fugere vt malum. Ita inter se sunt contraria. Nec si voluptas qualitas non est, idcirco in bonis non est, quippe cum nec virtutis actiones qualitates sint nec beatitudo. contendunt autem bonum certum esse & finitum, voluptatem infinitam & incertam, propterea quod accessionem & decessionem admittat. Atqui si ex maiore & minore id iudicant, idem valebit in iustitia cæterisque virtutibus omnibus, quibus homines aiunt esse præditos & magis & minus. Alii enim aliis sunt & iustiores & fortiores. Et potest aliquis quæ iusta & modesta sunt, & cōtētius facere & remissius. Quod si in voluptatibus, nunquā causam adferāt, cur sint aliæ immixtæ & simplices, aliæ mixtæ & cōiunctæ: quid prohibet, vt valetudo quæ certa fit & finita, firmior est & infirmior, sic maiorem fieri & minorem voluptatem? Nō enim vel omniū est eadem tēperatio, vel aliqua certa semper in eodem, sed remissa ad tempus permanet: differtque accessione & decessione à superiore. quod idem in voluptate potest cōtingere. Præterea cum summum bonum perfectum quiddam & absolutum ponunt, motiones autem & ortus inchoatos: voluptatem quidem motū, & ortum ostendere conātur, quod mihi inscitè videntur dicere. Neque enim motus est voluptas, quādoquidem propria est omnis motionis velocitas & tarditas: & si non per se, velut eius quæ mundo attributa est ad aliud. At neutrū horum voluptati accidit. Fieri enim potest, vt quēadmodum in ira, sic aliquis cito fit in voluptate. vt autem voluptatem capiat cito, non potest, ne cum alio quidē. At vt ingrediatur quis, & crescat, potest, & si qua sunt eiusdē generis. Fieri ergo potest vt celeriter tardēve ex dolore mutemur in voluptatē: vt autē cito cōuenienter voluptati viuamus, id est, gaudeamus & afficiamur voluptate, non potest. Ortus porrō quo tandem pacto futura est? Non enim ex re qualibet quiduis oritur, sed occidunt in id omnia, vnde orta sunt. & cui rei causam ortus adfert voluptas, eidem est dolor interitus causa. Atque etiam dolorē dicūt, indigentiam esse eius quod naturæ accom-

A modatum est: voluptatem eius expletionem atque satietatem, quæ sunt perturbationes corporis. Si ergo voluptas expletio est eius, quod naturæ accommodatum sit: in quo fuerit expletio, id profectō corporis percipiat voluptatem necesse est. At non est ita. Non est igitur expletio voluptas, sed cum adest satietas & expletio, tum quis voluptate afficitur: & cum secatur, dolet. Ac mihi quidem certè hæc manasse sentētia videtur ex iis voluptatibus & doloribus, quæ ex cibo alimentoque capiuntur. Cum enim homines aliquid dolentes desyderant, post eius satietate capiuntur. quanquam non omnibus id voluptatibus cōtingit. Vacant enim dolore Mathematicæ voluptates, eaq; omnes quæ sensibus olfactūque percipiuntur: atque etiam auditiones & aspectus. multæ præterea recordationes & expectationes dolore carent. Quæ quidem cuius tandem rei ortus sunt futuræ? præsertim cum nullius fuerint desyderii quod explere possint. Nam iis quidem hominibus, qui obscœnas voluptates adferunt, respondendum est, non esse iucunda illa, ex quibus illæ capiantur. Non enim si hominibus male animo affectis & constitutis iucunda sunt, idcirco putanda sunt iucunda esse omnino & absolutè, nisi fortè his talibus: sicuti ne ægris quidem salubria videntur nec dulcia nec amara. nec lippis rursum alba videntur ea quæ perspicua sunt sensibus. Aut certè hoc modo dicatur, voluptates quasdam expetendas esse, at non eas quidē quæ hæc cōsequūtur: vt sunt diuitiæ expetendæ, at nō proditori. & valetudo est illa quidem expetenda, sed tamen non ei qui velsatur re qualibet. Aut specie voluptates differre. Aliæ enim ex honestis capiuntur, aliæ ex rebus obscœnis & turpibus. Nec quenquam delectare potest voluptas quæ ex rebus iustis capitur, nisi idem sit iustus: nec quæ ex musicis, nisi idem sit musicus. Eadem est ratio cæterorum. Atque etiam amicus, qui ab assentatore abest distatque plurimum, facilè declarat, non esse voluptatem bonum, aut eas certè specie differre. Ille enim boni honestiq; causa cōgressus & cōsuetudines sequitur, quod laudiducitur: hic voluptatis, quod vitio datur. Nemōque est qui iis

velit voluptatibus perfluens, quibus pueri quam maximè putant, in puerili mente degere omnem aetatem: neque ex oblectamentis & turpibus factis voluptatem capere, nullo vnquam impendente doloris metu. Multarum etiam rerum studio trahamur, etiam si nullam voluptatem adferant. vt videndi, vt recordandi, vt sciendi, actionisq; virtutum. Nec interest, vtrum ex iis voluptas consequatur necessario: quippe cum ea sequeremur, et si nulla ex iis gigneretur voluptas. Ergo illud quidem perspicuum est, nec bonum voluptatem esse, nec omnè expetendam, etiam illud, per se expetendas aliquas, quæ specie inter se differant, aut ab iis rebus ex quibus oriuntur. Ac de iis quidem quæ de voluptate & dolore disputantur, hæc tenus. Quid autem, qualisve sit, facilius si paulo altius repetamus, intelligetur. A spectus enim perfectus est quouis tempore. Nihil enim desiderat, quod factum in posterum, ipsius genus possit absoluere. Huic est similis voluptas, quæ tota est & perfecta. nullo enim tempore quisquam capere voluptatem potest, vt si maiore tempore gignatur, eius genus possit absoluere. Ita ne motus quidem est. Motus enim omnis in tempore cernitur, finemq; aliquem & terminum spectat. veluti actio quæ in ædificando suscipitur, tum perfecta absolutaque est, cum id quo refertur, absoluerit. aut certè in eo toto tempore. At in partibus temporis omnes inchoatæ sunt, differuntq; specie à perfecta actione, & illæ etiam inter se. Lapidum enim compositio à columnæ erectione differt, & hæc ipsæ à templi perfectione. Ac templi quidem ædificium & structura vndiq; perfecta est, cum ei nihil desit quod propositum fuerat, fundamenti autem & laquearium inchoata, non perfecta, quippe cum vtraque partis sit propria. Quapropter specie inter se differunt, nec potest in vlllo, nisi in toto tempore, reperiri motus in suo genere perfectus. Similis est ratio ingressus & motionum cæterarum omnium. Etenim si translatio motus est quo hinc illuc itur, & huius genera sunt volatus, ingressus, saltatio & alia eiusdem generis. nec solum ita, sed in ipso etiã incessu. Terminus enim ex quo mouemur in aliud,

A non est idem in stadio & in parte. neque in alia atque alia parte. Nec idem est huius & illius lineæ transitus. Non enim solùm linea præteritur, sed etiam linea quæ in loco sita est. At in alio loco hæc atque illa præteritur. Ac de motu quidem aliis libris accurate disputauimus, qui quidem non in omni perfectus tempore videtur, inchoatq; sunt ac non perfecti multi, qui etiam specie inter se differant. siquidem termini, à quo motus incipit, & in quo desinit, speciem conficiunt. At verò voluptatis est in quolibet tempore perfectum genus. Ita perspicuum est & inter se specie differre voluptates, & in iis esse, quæ vniuersa, totaq; sint atq; perfecta. Quod etiam hinc perspicui potest, quia nihil moueri nisi in tempore potest, at voluptate affici potest: quandoquidem quod in puncto est temporis, id totum est etiam atq; vniuersum. Ex quibus hoc quoq; perspicuum est, inscite ab his in motu & ortu poni voluptatem. Neque enim hæc ipsa sunt rerum omnium, sed earum duntaxat quæ partes sunt, non etiã tota. Nec enim aspectus ortus est, nec puncti, nec vnius: nec quicquam eorum est motus aut ortus. Nec igitur voluptatis quidem, quæ est res quædam tota & vniuersa. Cum verò sensus omnis in eo munus suum exequitur, quod sub ipsum cadit: tum is qui bene affectus est, in eo probe munus officiumque suum tuetur, quod omnium quæ sub sensum illum subiecta sunt, est præstantissimum. siquidem tale quiddam perfecta actio perfectusque vsus videtur maximè. Ac vtrum sensum agere dicamus, an id ipsum in quo ipse sit, nihil interest. Atqui in omnibus actio est optima eius qui optime ad id affectus est, quod est omnium, quæ sensui subiecta sunt, nobilissimum. quæ eadem sit necesse est & absolutissima & suauissima. Est enim sua cuiusq; sensus, voluptas propria: itemque mentis & contemplationis. Vt autem quæque actio plurimum habet iucunditatis, ita est perfectissima. At ea demum perfectissima est, quæ ab eo proficiscitur qui bene affectus aptusque est ad eam rem gerendam quæ omnium optima est earum, quæ propositæ sunt sensui. Perficit autem actionem voluptas. nec verò ita voluptas

perficit, vt res sensui subiecta: & sensus ipse, cum sunt integra. E
 sicuti ne valetudo quidem & medicus eodem modo causa sunt
 cur valeamus. Illud autem perspicuum est, in omni sensu ver-
 fari voluptatem, siquidem aspectus & auditiones iucundas esse
 dicimus. Ac illud quidem etiam perspicuum est, ita denique
 summam voluptatem futuram, si sensus sit integerrimus, & in
 re aliqua eius generis occupatus: eiusmodi etiam sit res sub sen-
 sum subiecta, & res sensu percipiens. si quidē adsit quod agat
 quodq; patiatur. Sed actionem absoluit voluptas, non vt in- F
 genitus quidem habitus, sed vt quidam finis accedens. veluti
 hominibus corroboratis iam confirmatisq; ætatibus, pulchri-
 tudo solet accedere. Quandiu porrò res subiecta sensui vel ani-
 mo talis manet, qualis debet, itēque & quod iudicat & quod
 contemplatur: tandiu futura est voluptas in actione. Etenim
 si quod agit quodq; patitur similia sint, eodēque modo inter
 se affecta: eadē res solet existere natura. Et quoniam voluptate
 nemo continenter afficitur, aut laborem subit (humanæ enim G
 res laborem sempiternū non possunt pati) idcirco ne voluptas
 quidem manet vlla sempiterna, cum præsertim actionem co-
 mitetur. Res autem quædam placent illæ quidem & delectat
 cum nouæ sunt: sed in posterum ob eam ipsæ causam nō item.
 Primum enim inuitatur & allicitur animus, & in res ipsas to-
 tus intenditur: vt aciem oculorum intendunt ii omnes qui res
 considerant: deinde actio eiusmodi non consequitur, sed mul-
 to remissior. Ita voluptas quoque omnis obscuratur. Omnes
 autem voluptatem appetere, hinc intelligi potest, quod omnes
 vitæ cupiditate ducuntur. At qui vita quædam actio est. In iisq; H
 rebus quisque elaborat & versatur, quas maximè adamauit. vt
 musicus auditu in cantu. vt discendi cupidus, animo in rerum
 cognitione & contemplatione. itēque cæteri. At rerū actio-
 nes vndiq; absolutas voluptas efficit. vitam etiam cuius cupi-
 ditate incensi sumus omnes. Ergo voluptatem quoq; expetunt,
 nec sine causa, quippe cū vitam quam quisq; expetit, absoluat.
 Vtrum autem vitam voluptatis causa expetamus, an ad vitam

A voluptatem referamus, nunc omittamus querere. Copulata
 enim hæc inter se videntur, vt neutrum ab altero nec diuelli
 possit nec distrahi. Nā & voluptas esse sine actione nullo mo-
 do potest, & perficit omnē actionem voluptas. Ex quo per-
 spici potest, voluptates differre specie. Quæ enim differētium
 sunt generum, ab aliis atque aliis perfici putamus. Differunt
 autē animi voluptates ab iis quæ percipiuntur sensibus. Cōstat
 enim sic habere omnia & quæ natura & quæ arte solent effici.
 B Vt animalia, vt arbores, vt pictura, vt statua, vt domus, vt vas-
 patet igitur eodē modo, actiones etiam quæ specie differūt, ab
 iis cōpleri quæ specie differāt. At qui quæ animo geruntur ab
 iis quæ sensibus, & hæc inter se diuersæ sunt. Et voluptates igi-
 tur quæ eas cōplēt & absoluūt. Idq; ex eo etiā intelligi potest,
 q; vnaquæq; voluptas cū ea coniuncta est actione, quā cōpleat.
 Auget enim actionē sua voluptas. Ac rursus enim & accuratius
 iudicāt exquirūtq; omnia ii, qui rē gerūt & tractāt libeter. Vt
 geometrae sunt ii qui rebus geometriæ subiectis delectantur.
 C iisq; omnia melius intelligūt. Itēq; & musicæ & architectu-
 ræ studiosi, & cæterarum artium singuli artifices suo quis-
 que operi accessionem reperit, eo delectatus. Adaugent igi-
 tur voluptates. At quæ rem augent, maioremq; efficiunt, fini-
 tima ac propria videntur. Et iis rebus quæ specie differunt, ad-
 iumenta etiam quæ sita sunt quæ etiā specie differrent. Iā verò
 hinc etiā facilius hoc ipsum intelligi potest, quod quæ à diuer-
 sis rebus ortæ sunt voluptates, actiones impediunt. Qui enim
 tiliarum cantu tenentur, non possunt verba quæ interim fiūt,
 D aduertere, si tibicinem modulantem audiant, cum maiore vo-
 luptatem ex numeris capiant, quàm ex præsentī actione. Vo-
 luptas igitur quam parit tiliarum numerus, eam labefactat,
 quæ ex oratione percipitur. Quod idem in aliis contingit, cum
 simul in duas res animi aciem intendimus. Quæ enim plus ha-
 bet oblectationis, excludit alteram, eoque magis, quo maior vo-
 luptatis præstantia est, vt nihil agamus in altera. Itaque cum
 vehementer nos res quælibet delectat, non admodum aliud

agimus. Quod iis vsuuenit, qui in theatro edunt bellaria: idq; faciunt tum vel maximè, cum imperiti ignobilésq; cōcertant. Quoniam autem voluptas propria & delectatio accuratas facit & diuturniores & meliores actiones, quæ autè alienæ sunt, corrumpunt & labefactant: perspicuum est inter eas interesse plurimum. Ferè enim idem faciunt alienæ voluptates, quod proprii dolores. Vt si cui iniucundus molestusq; est scribendi labor, alteri ratiocinãdi: ille scribere, hic ratiocinari non solet, quòd molestiæ plena sit actio. Contingit ergo in actionibus contrà voluptatibus iis quæ naturæ accommodatæ sunt, atque coloribus. Accommodatæ autem sunt ad naturam eæ quæ actionem per se consequuntur. Alienæ verò dictæ sunt quæ simile quiddam faciunt doloris. Interimunt enim, & si nõ eodem modo. Præterea cum actiones aliæ bonæ sint, aliæ malæ, earumque nonnullæ expetendæ, quædam fugiendæ, aliæ indifferentes: eadè est ratio voluptatum. Sua enim cuiusq; actionis voluptas est & delectatio. Quæ ergo prauæ propria est, eadem inhonesta & mala: quæ bonæ & honestæ, bona. Etenim rerum honestarũ laudandæ sunt cupiditates, turpium vituperandæ. Sed actionibus interiores sunt, quæ in ipsis insunt voluptates, quàm cupiditates: quoniam hæ sunt ab illis disiunctæ & temporibus & natura: voluptates autè ita propè accedunt ad actiones, adeoq; indistinctæ sunt, vt idemne sit voluptas quod actio, sit quæstio, non tamen videtur quidem voluptas esse cogitatio aut sensus. Sed quia non separantur, idem videntur esse nonnullis. Vt igitur actiones, sic voluptates differunt. Interest autè aspectus à tactu puritate, & à gustatu tactus & odoratus. Similiterq; differunt inter se sensuum voluptates, & ab his illæ animi, & inter se vtræq; videturq; vt opus, sic sua cuiq; animalium voluptas esse attributa: siquidem quæ actionem cōsequitur. Id quod singula spectãti videbitur. Alia est enim voluptas equi, alia canis, alia hominis. Verumq; est illud Heracliti, Afinos stramen malle quàm aurum. Est enim asinis stramen pabulum, quàm aurum suauius. Atque eæ quidè quæ propriæ sunt

A corum quæ specie differunt, diuersorum etiam sunt generum. Quæ autem eiusdem sunt generis, eæ consentaneum est, vt nõ differant. At verò in hominibus magna earum distinctio est. Eadè enim res alios offendit, alios delectat: nonnullisq; aspera ac molesta est, quibusdam suavis & dulcis. Quod etiam in rebus dulcibus contingit. Non enim eadem res dulcis videtur ei qui febre afficitur, & valenti: neque idè calidum ei qui imbecilla & infirma est valetudine, & ei qui bene habet corpus cōstitutum. similiterque fit in cæteris. In quibus omnibus id videtur verum quod sapienti videatur. Quod si præclarè ac verè dicitur: profectò vt videtur, sic etiam est rerum omnium mēsurā virtus, & sapiens, quia talis est. voluptatésque eæ sunt habendæ, & iucunda ea, quæ huic videntur. Quæ autem ei graua & molesta sunt, ea si cui suauia videantur, nihil mirum. Multæ enim sunt hominum deprauatæ infectæque affectiones. nec ea voluptatem efficiunt, nisi fortè istis, & qui ita affecti sunt animo & constituti. A cæas quidem quas oblcenas & turpes constat esse, perspicuum est non esse nominandas voluptates, nisi fortè desperatorum hominum. Bonorum autè sunt veræ voluptates. Sed quæ tandem, qualisve hominis propria voluptas habenda est? an id perspici potest ex actionibus quas voluptates consequuntur? Siue ergo vna siue plures habendæ sunt perfecti & beati viri voluptates, profectò quæ has complebūt & absoluent, eæ propriæ & veræ dici possunt hominis voluptates. Cæteræ secūdum locum & eum perexiguũ, vt etiam actiones, obtinebūt. Reliquum est, quoniã de iis differuimus quæ ad virtutes, amicitias, & voluptates pertinebant, vt populariter ac plane de beatitudine dicamus. præfertim cum in ea rerũ humanarum finem vltimũque ponamus. Quòd si quæ suprã dicta sunt paulo altius repetamus, multo breuior futura est oratio. Habitum quidem eam esse negauimus, quòd dormienti per omne tempus ætatis adesse posset. etiam ei qui vitam plantarum degeret, eique qui in maximis calamitatibus miserisq; versaretur. Quæ si minus probantur, potiusque in actione po-

nēda est, vt suprà docuimus: a ctiones autē aliæ sunt necessariæ E
& propter aliud expetēdæ, aliæ vi sua & propter se: perspicuū
est in iis quæ propter se, nō propter aliud sunt petēdæ, beatā vi-
tā esse numerādā. Nihil enim beata vita desyderat, nihil requi-
rit, nullo eget, sed se ipsa cōtēta est. Sunt autē propter se expetē-
dæ ex quibus sola a ctio petitur. ex quo sunt genere virtuti con-
sentaneæ a ctiones. Præclarè enim facta omnia in iis ducūtur,
quæ vi sua per se & propter se expetūtur, atq; etiā ea quæ pue-
ris gratæ sunt atq; iucūdæ, q̄ eas nusquā illi referāt. Dāt enim
eis incommoda potius, quā vtilitatem afferant: videmusque F
eos nec valetudinis, nec rei familiaris habere rationem. & cō-
fugiunt ad hęc vitæ instituta pleriq; eorum, qui beati putan-
tur. Itaque apud tyrannos honorati sunt ii qui in rebus & in-
stitutis huiusmodi comes se facētōsque præbent. Quarū enim
rerum illi cupiditate incensi sunt, in iis se iucundos & affabi-
les esse volunt: quales illi homines requirunt maximè. Atque
hęc ipsa quidem videntur propterea vitam beatam cōplere,
quòd homines principatu, imperio, & potestate præditi iis re-
bus operæ plurimum tribuūt. Sed profectō in his talibus nihil G
exempli est constitutum. Neque enim cum potestate & impe-
rio virtus & ratio à quibus a ctiones proficiscuntur vllum ha-
bent commercium. Nec si propterea quòd partem nullam li-
quidæ voluptatis & liberæ vnquā gustarunt, se corporis volu-
ptatibus dedant: idcirco putādæ sunt optabiliores. Nam pueri
etiam quæ apud ipsos sunt in honore & pretio, optima existi-
māt. Consentaneum est igitur, vt alia pueris, alia viris in stu-
dio sunt, sic improbis esse & bonis. Quare ea demum, vt sæpe H
dixi, habenda sunt honorata & iucunda, quæ bono viro eius-
modi videbūtur. Singulis autem hominibus quæ à sua cuiusq;
temperatione ducitur, maximè expetenda a ctio est. Et sapien-
ti ea, quæ virtuti congruit. Non igitur est in ludo beata vita.
Nam absurdum sit profectō, finē rerum omnium in ludo po-
nere. tōtque ac tantas res gerere, tot vitæ pericula adire, tanta
mala perferre, ob eam vnā causam, vt possis ludere. Omnia

A enim verè vt dicam, excepta beata vita, propter aliud expeti-
mus. Est enim finis & extremum omnium. Laborem autem
ferre, vt ludas, stultum quiddam & nimium puerile est. At lu-
dere, vt res serias gerere possis, Anacharsidis sententia, cōces-
sum est. Quoniā enim ludus requieti & cessationi similis est,
quoniāq; laborē ferre sempiternum minime possumus, cessa-
tione opus est. Non est igitur in ocio & cessatione finis positus,
quippe quæ ad a ctionem referatur. Beata autem vita non in
ludo, sed in virtute cōsistit, quoniā mea demum sapiens vide-
tur. Quæq; res bonæ & seriæ sunt, eas meliores dicimus iocis
& lusibus, vt optimæ cuiusq; partis & hominis a ctio & virtus
fit præstantissima. At optimæ cuiusque partis a ctio & virtus
optima est, & beatæ iā vitæ maximè propria videtur. Volupta-
tibus autem corporis frui quiuis potest, etiam mancipium, nō
minus quā vir optimus. At beatitudinem mancipio nemo
tribuat, nisi etiam vitam beatam. Non enim in his vitæ degen-
dæ rationibus beata vita, sed in virtuti consentaneis, vt dixi,
a ctionibus officiūq; cernitur. Quòd si beatitudo a ctio est 7
virtuti congruens, consentaneum est, vt sit optimæ consenta-
nea, quam eandem sitam esse necesse est in parte optima, siue ea
quidem mens est, siue alia pars aliqua, quæ naturæ lege impe-
rare debet ac regere, noticiāq; in se rerum honestarum ac di-
uinarum continere, seti diuina quædam res etiam est seu in no-
bis ea nihil est diuinius: in eius certè a ctione virtuti propriæ
consentanea completa & absoluta beatitudo ponetur, quā ean-
dem in cognitione & contemplatione consistere, suprà demon-
stratum est. Id quod videri potest & superioribus respondere,
& cōspirare cum veritate. Omnium enim a ctionum nulla est
hac præstantior, nulla melior, nulla deniq; diuturnior & per-
manentior. Nam & mente nihil in nobis est, & nihil eorū quæ
sub mente subie ctæ sunt ad cognoscendum, diuinius. Eadēq;
contemplari diutius, quā quiduis agere possumus: præterea
voluptatem putamus copulari & connecti debere cum beati-
tudine. Omnium autē a ctionum quæ à virtute manant, nulla

est iucundior omnium consensu, nulla suauior ea, quæ à sapiē-
 tia proficitur. Itaque mirabiles quasdam sapientia purita-
 te & stabilitate habet oblectationes. Atqui consentaneum est
 doctos quàm dubitantes & inscios, ex studio maiore percipere
 voluptatem. Illaq; quæ fertur satis ampla, & se ipsa contenta
 ratio, in rerum cognitione & contéplatione consistit maximè.
 Omnium enim rerum quæ ad vitam degendam sunt necessa-
 riæ, & sapiēs vir & iustus, & cæteri omnes indigent. Quorum
 omnium vt satis magnis copiis abundant, tamen vir iustus
 apud quos & quibuscum res iustas tractet, desyderabit. itémq;
 moderatus & fortis & cæteri. At vero sapiens etiam solus po-
 test in rerum cognitione versari, eoque magis quo erit maiore
 sapientia ornatus & instructus. Cui quâquam melius est mi-
 nistros præsto esse, tamen se ipse est contentus maximè. Beati-
 tudo etiam ipsa propter se sola videtur expeti, quippe ex qua
 præter contemperationem nihil cõsequatur, & ab iis rebus quæ
 geruntur præter actionem plus minúsve præterea assumamus.
 Quæ eadè in otio & cessatione videtur cõsistere. Negotia enim
 suscipimus, vt in otio simus: & bella gerimus ob eã causam, vt
 in pace viuamus. Ac virtutum quidem vsus & munera earum
 quæ ad actionem rerum valent, in ciuilibus bellicisq; rebus vi-
 gent maximè. quæq; in his versantur actiones & officia, nego-
 tiosa videntur. Ac bellicæ quidem omnino. Nemo enim bellū
 quia bellum est gerere instituit, neque bellum parare. Crudelis
 enim videatur omnino, si quis amicos ad bellum instruat, vt
 pugna edatur, fiãntque cædes. Est autem ciuile officium in ne-
 gotio, eiq; præter Reip. administrationem proposita sunt im-
 peria & honores, aut certè beata vita, ciuibúsq; alia à ciuili ló-
 ge diuersa, quam etiã quærimus, quãq; ab illa differre constat.
 Quòd si virtutum actionibus & officiis bellica & ciuilia mul-
 to præstant & dignitate & magnitudine, hæc autem actiuosa
 sunt, ad finemq; aliquem referuntur, nec propter se expetuntur:
 certè mentis & animi sapiens actio longe excellere videatur,
 quæ & cognitione dirigitur, & præter se finem sibi nullū pro-

A ponit, & propriam habet oblectationem, qua ipsa maximè au-
 geatur. Quocirca & quod satis est, & otium, & vacuitas defati-
 gationis, quantum natura humana patitur, cæteraque omnia
 quæ beato viro tribuuntur, hac ipsa actione continentur. Hæc
 igitur, si perfectæ & absolutæ vitæ vsura accesserit, comple-
 tam beatam vitam hominis licet dicere. Nihil enim in beata
 vita non perfectum potest existere. Quæ talis vita profectò
 melior est, quàm vt attribuere eã sibi homo debeat. Eam enim
 agit non quia homo est, sed quòd in eo diuinum quiddam in-
 clusum est, quod quanto præstat ei quod concretum est, tanto
 eius actionibus antecellit. Vt igitur diuinum quiddam mens
 est cum homine comparata, sic vita ei congruens & consenta-
 nea, diuina est ad humanam. Omnèsque debemus, non, vt hor-
 tantur quidã, spectare humana cum simus homines, nec mor-
 talia cum mortales: sed quoad possumus, niti ad immortalem
 gloriam, omniãq; perficere, vt vitam ex eo degamus quo nihil
 est in nobis præstantius. Et si enim mole exiguum est, at vi cer-
 tè & dignitate multum rebus omnibus antecellit, quæ pars cu-
 iusque, is est quisque. siquidem in nobis summa omnis eius est,
 C eaque nulla præstantior. Quo indignius videatur, si non suam
 quisque vitam sequatur, sed alienam. Accedit huc quod & an-
 tea diximus & nũc dici par est, quod cuique tributum sit à na-
 tura, id cuique esse & optimum & suauissimum. Et vita igitur
 homini est suauissima menti congruens. siquidè est homo hæc
 pars maximè, quæ eadem vita etiam beatissima sit necesse est.
 Secundo loco vita dicitur ea, quæ reliquis virtutibus con-
 D gruit, & actiones illis cõsentaneæ sint humanæ. Nã & iustitiæ
 nos & fortitudinis cæterarũq; virtutũ muneribus officiisq; vl-
 tro & citro fungimur, cū rebus cõtrahedis quas vsus cultusque
 vitæ desyderat, suũ cuiq; tribuimus pro dignitate. quæ in vita
 hominũ perspicuũ est omnia versari. Atq; etiã à corpore quæ-
 dã officia ducuntur, habetq; cū perturbatione bonitas & virtus
 magnũ cõmercium. Copulata etiã est & cõnexa prudētia cum
 virtute quæ spectatur in moribus: & hæc ipsa cum prudentia.

Nam & prudentiæ initia manāt ab his virtutibus, & quicquid **E** in eis est quod bonum rectūque sit, id omne à prudentia ducitur. Atqui hæ ipsæ in perturbationibus inhærent, in eoque toto quod ex anima & corpore cōcretum est sitæ sunt: cuius quoniam humanæ sunt virtutes, necesse est etiam vitā eam quæ ad eas dirigitur & beatitudinem esse humanam. At verò quæ à mente vita & beatitudo proficiscitur, ab illa separata est. Hæc enim de ea dicta sint hæcenus, quoniam de ea subtilius disputare, maioris negotii sit quàm quod suscepimus. Sed paulum **F** admodum hæc fortunæ bona & affluentiam, aut minus etiā quæ more perficitur, videtur requirere. Nā ut rerū ad vinendū necessariarū vsus vtrique par sit & æquus, etiā si maior quædā ei qui in actione versatur ad res corporis cæterarūque, omnes eiusdem generis procurandas adhibenda sit diligentia (perexigua enim est distinctio) at certè in officiis & actionibus sequendis, plurimum inter eos intererit. Nam & liberali ad tuenda officia liberalitatis, pecunia opus erit, & iusto quidem ad referendam gratiam. Incerti enim sunt animi hominum, multique cū iusti **G** non sint, præ se ferunt iustitiæ speciē & opinionem. Forti verò vis est necessaria, si quid virtute gerere velit: & moderato viro licentia. Quomodo enim perspicitur poterit, vtrum hac virtute præditus sit, an ab ea alienus? Vtrum autem voluntas & prima susceptio plus in virtute possit, an effectus, quoniam in vtroque consistit, quæstio est. Nec dubium quidem quin in iis perfectio & quasi summa consistat. Actiones etiam multa desyderant, eoque plura & maiora quo maiores & clariores. At homo is qui in rerum cognitione versatur, res eiusmodi ad actionem nihil **H** requirit, quin etiam verè ut dicam, impediunt cōtemplationē. Sed tamē quia homo est, vitæque vsu cum multis implicatur ut officia sequatur: idcirco his ei opus erit, ut more hominum vitam possit degere. Hanc autem vndique completam & absolutam beatitudinem in actione quadā esse cognitionis & cōtemplationis, hinc etiam perspicitur potest. Deos enim putamus esse beatissimos. quas tandem iis actiones, quæ officia tribue-

Amus? Num iustitiæ? At nonne ridiculi videbuntur, si & res cōtrahant, & deposita reddant, cæterarūque faciant eiusdem generis? An fortes dicemus eos qui res asperas perferant, periculāque adeant ob eam causam, quia deceat? Num liberales? At cui largientur? Absurdum etiam videatur, si numum, aut tale quid habeant. An verò tēperantes? At quī esse possunt? An non laus sit violēta & importuna, pravis eos vacare cupiditatibus? Atqui si per omnia actionum officiorūque genera expatiemur, perexiguam sane laudem & Deorum maiestate indignā continere videbuntur. Attamen eos vivere omnes existimant. Agere ergo etiam eos putant. Non enim par est, eos tanquam Endymionem, dormientes facere. Sublata igitur agendi, faciendique ac multo etiam magis, ratione, quid tandem viuenti Deo præter cōtemplationem relinquatur? Ita Dei præstans beatitudine actio in cognitione & cōtemplatione consistat necesse est. Atque etiam hominum actio ut quæque ad hanc proximè accedit, ita est beatissima. Idque ex eo intelligi potest quòd cætera animalia sunt omnia expertia beatitudinis, cum huius sint generis actione priuata. Nā omnis est Deorum beata vita, hominum autem quatenus in ea elucet quoddā eius actionis exemplar. At ex cæteris animantium generibus nullum beatitudinem consequitur, quòd cognitionis & cōtemplationis nullo modo sit particeps. Quàm ergo late patet cōtemplatio, tam etiā beatitudo: & quo maior aliquibus inest cognitio & cōtemplatio, eo ampliorem beatitudinem consequuntur, nō temere & casu, sed cōtemplatione. Est enim per se plena dignitatis. Ita est in cōtemplatione beatitudo. Commodis autē externis, cum homo sit, indigebit. Imbecilla enim natura est ad rerū cōtemplationem. Sed certè opus est corpus valere & vigere, præsidiaque vitæ necessaria, reliquūque cultū suppetere. Nec si beatus sine bonis externis esse nemo potest, idcirco multis & magnis beato fore opus putandum est. Non enim in nimia quadam rerum omnium abundantia & affluē-

tia, satietas posita est vel officiū. possunt enim ii etiā qui terra E
 marique non imperant, res gerere & magnas & dignitatis ple-
 nas. Nam cui adint modicæ ac moderatæ opes, is potest ea ef-
 ficere, & præstare omnia quæ virtuti congruunt. Quod plane
 cernere licet. Priuati enim homines, nihilo minus, ac multo
 etiā magis virtutem colūt, q̄ ii qui sunt in magistratu. Atq; hæ
 tales satis magnæ sint copiæ. quādoquidē vita futura est beata
 eius, qui virtutē colet. Et Solon quidē beatos recte profectō eos
 dixit, qui moderatis externis copiis & cōmodis præditi, res gef-
 sissent illustrissimas, & temperate moderatēq; vixissent. Fieri F
 enim potest, vt qui mediocres opes habeant, officium sequan-
 tur. Anaxagoras verò nec diuitem nec potentem quenquam
 beatum iudicat, quod neget sibi mirum visum iri, si quis mul-
 titudini, quæ ex bonis externis quorum solum sensum habet,
 homines iudicaret, ineptus & stultus videretur. Cum rationi-
 bus, sapientum quoque sententiæ congruunt, quæ magnam
 quandam habent illæ quidem auctoritatem, sed tamē cum de
 officiis agitur, tum ex factis & vita, in quibus laus versatur,
 veritas iudicatur. Spectanda igitur sunt ante dicta omnia, quæ G
 si cum factis consentiant, comprobare, sin discrepēt, verba exi-
 stimare debemus. Vt autem quisque rationem vitæ actionisq;
 ducē maximē sequitur & colit, estq; optimē animo cōstitutus,
 ita est deo charissimus. Etenim si Dii res curāt humanas, sicu-
 ti curant, profectō illud quidem est consentaneum, vt re dele-
 ctentur & optima, & quæ generis societate cum ipsis sit con-
 iunctissima, qualis mens videtur esse: iisq; hominibus qui eam H
 re maxime ament & colant, beneficia reddāt, q̄ res eas curent
 illi quas habent charas, rectēque ac præclare facta sequantur.
 Nec verò dubiū est, quin hæc ipsa insint omnia sapienti. Ergo
 deo charissimus est, idēque beatissimus debet esse. Ita sapiēs
 maximē est beatus futurus. Sed quoniā de his rebus, de vir-
 tutibus, de amicitia, de voluptate satis multa dicta sunt diluci-
 de ac pingui quadā Minerua: quæret aliquis nū finis instituti

A mei venisse putāus sit, an, vt aiunt, cū officia & actiones tra-
 duntur, non est finis in cognitione positus, sed actione potius
 singulorum? Atqui ne virtutem quidē satis est habere cogni-
 tam, dandāq; opera est, vt & habere eā & colere possimus. aut
 si quo alio modo mouemur, vt boni simus. Nam si in verbis sa-
 tis magna vis esset ad virtutem: iure profectō Theognidis
 sententia, magnum illa quidem fructum ferrent, easque adhi-
 beri oporteret. Nunc verò valere illa quidem videntur ad hor-
 tandos excitandōsque liberaliter educatos: valent etiam ad
 B mores ingenuos imbuēdos, & ad honestatis studium, cum iam
 mores recta educatione exculi sunt, sed plerosque ad virtu-
 tem non possunt traducere. Neque enim pudore parere solent,
 sed metu: nec deterret eos à facinorosa vita ipsa turpitude, sed
 pœna. Cum enim se totos voluptatibus dediderint, suas quisq;
 persequuntur, eaque omnia ex quibus oriantur, fugiuntque do-
 lores contrarios. Honesti autem veræq; voluptatis, quam nun-
 quam degustarunt, nec partem norunt vllam, nec vnquā nosse
 voluerunt. Hos ergo tales homines quæ tandem vis orationis
 C possit à peruersa illa & facinorosa vita ad rectam honestamq;
 deducere? Non enim potest aut non facile potest, si quid est pe-
 nitus insitum moribus, id oratio euellere. Sed contenti esse de-
 bemus profectō, si iis omnibus adhibitis quibus probi videmur
 fieri posse, virtutis compotes simus. Probos autem fieri alii na-
 tura putant, alii consuetudine, pleriq; doctrina. Ac illud qui-
 dem perspicuum est, quod à natura ducatur officium, non esse
 illud quidem in nostra situm potestate, sed à diuina quadam
 vi iis suppeditari, qui verè sint beati. Orationis autem & do-
 D ctrinæ vis nunquam apud omnes idem valet, sed debet ante
 vt humus quæ semē futura est, sic impotentis animus quibus-
 dam moribus excoli, vt rectè lætari ac dolere possit. Nō enim
 audiat intelligat ve orationem dehortantis: is qui pareat per-
 turbationibus. Qui ita sit affectus, quo tādē modo verbis po-
 terit deduci de sententia? Omnino vero non oratione videtur,

sed vi perturbatio posse sanari. Quocirca mores ante inesse oportet virtuti accommodatos, qui & honestatis amore & turpitudinis offensione moueantur. Difficile autem est, cum his legibus talibus non sis educatus ab ineunte ætate, rectam vitæ viam ad virtutem ferentem assequi. Nam cum plerisque moderate & constanter viuere molestum est, tum adolescentibus maxime. Itaque præscribi educatio & studia debent legibus. quæ minus molesta futura sunt, si consuetudo adhibeatur. Nec verò satis est quidem ab ineunte ætate educationem rationemque viuendi rectam sequi, sed confirmatis iam ætatibus omnes oportet in his ipsis studiis versari ad eaque adiungere consuetudinem. Atque in his quidem omninoque per omne tempus ætatis legibus opus est. Plerique enim vi potius quam ratione, & poena magis quam honestate ad officium impelluntur. Quocirca quidam latores legum putant debere adhortari & incitare ad virtutem honestatis studio, quæ consuetudine sint obtemperaturi boni, in eos autem qui parere nolint, nec generosi sint, poenas & supplicia constituere. At eos qui à peruersa vita detorqueri nullo modo possint, ex corpore Reip. exterminare omnino. Nam & bonum virum qui honeste viuat, rationi obditurum, & improbum qui voluptatis cupiditate incensus sit, tanquam iumentum, malo demum coërceri posse. Itaque poenas aiunt eiusmodi extare oportere, quæ voluptatibus quibus erant dediti, repugnent maxime. Si quis igitur bonus futurus est, primum rectè, vt dixi, educari debet, consuetudinemque exercitationis capere, deinde honestis studiis ætatem cõterere, quæque flagitiosa sunt, nec inuitus, nec sua sponte admittere. Quæ quidem omnia ita fient denique, si quis vitæ ducem rationem sequatur, & cui vis insit, rectam præscriptionem. Ac patrium quidem imperium nec cogit, nec vim aut necessitatè affert: neque cuiusquam hominis vnus omnino, nisi qui rex sit, aut simili aliqua potestate præditus. At verò lex vim habet ad cogendum idoneam, quæ sit mens ratioque prudentis.

A Et improbi quidem eos oderunt qui ipsorum obsistant cupiditatibus, etiam si rectè hoc facere videantur. At lex non est inuisa, quippe quæ bonum æquumque decernat. In sola autem Lacedæmoniorum ciuitate, ac paucis aliis, legislatori curæ fuit educationis disciplinæque ratio. In plerisque hæc neglecta sunt omnia, in quibus pro sua quisque libidine vitam agit: Cyclopumque more & liberos instituit & uxorem. Ergo omnium rerum nihil est melius, nihil præstantius, quam si recta disciplina publicè sanciat, quam omnes sequi possint. Quæ si publicè negligatur, tum par erit omnes ad virtutè adiuuentum adferre suis liberis & amicis, aut certè velle. Quæ omnino facultas penes eum erit maxime, qui superiora hæc præcepta secutus, facultate legum ferenda multum valebit. A lege autem publicæ disciplinæ ducuntur, sed rectæ à bonis. Vtrum autem scriptæ sint, an non scriptæ: aut vnusne an multi his instituantur, nihil interfit. sicuti nec in musica, nec in gymnastice aliisque studiis. Vt enim in Reip. ius legitimum & consuetudo, sic domi priuatim, rationes paternique mores & instituta valent, eoque magis, quæ generis inter eos & beneficiorum intercedit cõmunio. Amicitiam enim natura inter eos, animorumque ac voluntatum cõsensionem peperit. Iam verò vt in medicina, sic hic priuata à publicis disciplinæ differunt. Nam generatim omni homini qui æstu febrique iactatur, prodest inedia & quies: at alicui forsan nõ prodest. Nec certè ludimagister pugilibus omnibus idè genus pugnae præscribit & cõstituit. Priuata autè res ita demum tractabuntur accuratius, si disciplina priuata adhibeatur. Omnes enim vtilitatè sequuntur libentius. Sed ita denique summam curam & diligetiam rebus singulis & medicus & gymnastes & quiuis alius adhibiturus est, si genus totum intelligat omnibus prodesse. vel his, vel illis. Sciētiae enim dicuntur ac sunt rerum vniuersarum propriae. Et quæquæ nihil fortè prohibet rectè curare aliquid eum, qui sit ille quidem inscius, sed tamen omnia notarit & obseruarit quæ quæque rem cõsequantur, sicuti etiam sunt quidam medici qui suo iudicio sunt clarissimi, & tamen al-

teri nihil opis ferre possunt: tamen nihilo minus ad res vniuer-
 sas debet cōtendere eāsque tenere quoad eius fieri poterit, is qui-
 dem qui se doctum & artificem esse velit. In his enim artes di-
 cimus consistere. Ac si quis suo studio & diligentia siue multos
 siue paucos meliores velit efficere, ei danda opera est vt ad le-
 ges imponendas aptus esse videatur. siquidē boni futuri sumus
 legibus. Neque enim in cuiuslibet situm est potestate, vt quēuis
 etiam quem sibi proposuerit, rectē afficiat, sed si quis hoc po-
 test, profectō peritus & doctus. id quod in medicina videre li-
 cet, reliquisque rebus omnibus, quarum est disciplina. Sed dein-
 cept exquirendū est vnde, aut quo tandem modo quis rationē
 condendarū legū possit assequi, an vt in cæteris fit, ab iis id pe-
 tendū est, qui ciuili sciētia sunt præditi. pars enim ciuili sciē-
 tiæ videbatur. aut certē nō idē fit in ciuili sciētia quod in reli-
 quis scientiis & facultatibus omnibus. In aliis enim eosdē con-
 stat, & artē ipsam tradere, & eadē duce fungi munere, vt medi-
 ci, & pictores faciunt. At qui res ciuili sciētia subiectas se pro-
 fidentur Sophistæ esse docturos, se autē ea gesturum esse nemo
 profitetur, sed ii qui Remp. gerunt, qui hoc ipsum vi quadā &
 vsu potius præstare videntur, quàm consilio atque ratione. Ne-
 que enim aut hæc mādant literis, aut de iis disserunt, etsi præ-
 stantius sit profectō quàm vel iudiciales orationes, vel concio-
 nes. Nec verò ciuili scientia erudierunt suos liberos, vel alios
 amicos, quod certē cōsentaneū fuisset, id si præstare potuissent.
 Nō enim aut Reip. quicquam melius hac vi & facultate relin-
 querent, aut sibi adesse malint, aut iis etiā quos habent charissi-
 mos. Non tamen videtur parum adiuuare exercitatio. Neque
 enim scientiæ ciuili consuetudo eos ad Remp. gerendam pa-
 ratiōres & instruatōres faceret. Quocirca qui ciuili scientiæ
 studio trahuntur, iis necessaria experientia est. Qui autem So-
 phistæ hāc profitentur scientiam, procul admodum ab eo ab-
 sunt vt doceant: quippe qui omnino nec quid sit ipsa norint,
 nec quibus in rebus versetur. Non enim eādē quam Rhetori-
 cem, nec inferiorē ponerent: nec facilius esse putarēt ferre le-

Ages ei qui probatas leges vnum in locū contulisset, licere enim
 deligere optimas, quasi delectus non sit prudentiæ, & iudiciū
 verum non sit omnium maximum. Quod in musicis animad-
 uerti potest. Qui enim in rebus singulis exercitati sunt, ii verē
 de officiis factisque iudicant. quibusque rebus & quemadmodum
 perficiatur decorum, intelligunt, & quæ quibus congruant. At
 imperiti contenti sunt, dum non ignorent, rectē ne res acta
 sit, an præpostere. quod in pictura cōtingit. Cum autem leges
 rebus ciuili scientiæ subiectis sint similes, quo tandem pacto
 quisquam per eas scientia legum ferendarum erit instructus?
 aut quæ optimæ sint iudicabit? Non enim medici habēdi sunt
 ii qui habēt cognita quæ libris medicorū traduntur. etiā si non
 solum curationes conentur nominare, sed etiam ægros curari
 posse, & quemadmodum sint adhibendæ curationes, suis cu-
 iusque expositis affectuionibus. Quæ exercitatis & peritis omnia
 magnum adiuumentum adferant, insciis non item. Ita legum
 ac rerum publicarum collecta instituta eos adiuuabunt, qui
 rectē ne, an contra, aut quæ quibus conueniant, cognoscere ac
 iudicare poterunt. At qui ea euoluent & percurrent, sine qua-
 dam animi affectuione, vt nunquam uerum inde quidem iudi-
 cium comparare possint, nisi fortuito, at certē prudentiores in
 his sunt futuri. Quoniam igitur superiores prætermiserūt quæ
 ad scientiam legum ferendarum pertinent, de iis disputare est
 melius, ac de toto genere Reip. vt quæ in rebus humanis ver-
 satur Philosophia à nobis quoad eius fieri poterit vndique suis
 partibus omnibus perfectā absolutaque videatur. Ac primum
 quidem si quid à maioribus rectē traditum sit, exponam: dein-
 de ex iis rebus publicis quas collegimus, quæ res euertāt Resp.
 perspiciemus, & quæ conseruent: & quid ita aliæ rectē, aliæ
 contra, administrentur. His enim cognitis, facillimè & quæ
 omnium optima sit, & quemadmodum singulæ cōstitutæ sint,
 & quibus legibus institutisque vtantur, intelligemus.

F I N I S.

PARISIIS
EXCVDEBAT IOANNES LO-
DOICVS TILETANVS

1 5 4 0.